

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 9 2021

**Видавничий дім
«Гельветика»
2021**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Бабелюк О. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Члени редколегії:

Александрук І. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Андрейчук Н. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Університету імені Ф. Палацького в Оломоуці (Оломоуц, Чеська Республіка)

Бистров Я. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Бігунова Н. О., доктор філологічних наук, професор кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вікторія Альберт (Viktória Albert), доктор філософії (лінгвістика), професор, кафедра англійської мови та літератури, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані (Будапешт, Угорщина)

Гайдук С. Є., кандидат філологічних наук, доцент, ад'юнкт, Природничо-гуманітарний університет в м. Седльце (Седльце, Польща)

Дідух Л. І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Іванченко М. Ю., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Калита А. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козлова Т. О., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології, Запорізький національний університет

Колегаєва І. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Коляса О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський
Мацевко-Бекерська Л. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури, Львівський національний університет

Мелько Х. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця, Київський національний лінгвістичний університет

Морозова О. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Осовська І. М., доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пальчевська О. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Петлюченко Н. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовної підготовки, Одеський державний університет внутрішніх справ

Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, факультет іноземної філології, Запорізький національний університет

Приходченко О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Запорізький національний університет

Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Смаглій В. М., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри «Філологія», Одеський національний морський університет

Строченко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Яхонтова Т. В., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів, Львівський національний університет імені Івана Франка

Науковий журнал «Львівський філологічний часопис» включено до переліку наукових фахових видань (категорія Б), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук зі спеціальності 035. Філологія відповідно до Наказу МОН України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 9 від 02.06.2021 р.)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Алексенко С. Ф., Кривошия К. С. СТВОРЕННЯ ЕФЕКТУ ІЛЮЗОРНОСТІ СВІТУ У РОМАНІ Ф. К. ДІКА «УБІК»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	7
Бабелюк О. А., Бадюк О. О. АВТОРСЬКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ІРОНІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	15
Бобер Н. М. ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ЕМОЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	21
Борисова Н. В., Заболотна Т. В. ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ У ТВОРІ С. КІНГА «11.22.63»	27
Bortniak A., Ocheretna O. THE WAYS OF BINARY OPPOSITION REALIZATION OF LIGHT/DARK CONCEPTUAL METAPHORS IN A LITERARY TEXT	36
Bundza O. I. POETIC ANALYSIS OF SPEECH CHARACTERISTIC OF MENTALLY RETARDATED PERSONALITY	44
Vlasiuk L. S., Demydenko O. P. LINGUOCULTURAL AND TRANSLATION ASPECTS OF ALLUSION FUNCTIONING IN MEDIA TEXTS	50
Гажева І. Д. КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У СУЧАСНІЙ ФІЛОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	56
Глінка Н. В. ПОЕТИКА СПОНТАННОСТІ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОНТОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ	63
Голубенко Н. І. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАРКЕРІВ МОДАЛЬНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ	70
Даниленко Л. В. HARPUNER#SRSR: ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА (ЕЛЛА ЛЕУС «З ПІВДНЯ НА ПІВДЕНЬ»).....	75
Демиденко О. П., Гавриленко В. М. ПАРАМЕТРИ КЛАСИФІКУВАННЯ ТЕРМІНІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	81
Зуєнко Я. М. МІФОПОЕЯ ТВОРІВ Л. КОНОНОВИЧА ПРО ТРОЯНІВ ОБЕРІГ	87
Іванченко М. Ю., Барнич І. І., Мармуляк А. С. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ АГАТИ КРІСТІ.....	95
Кінащук А. В. МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	101
Koval N., Ocheretna O., Koliasa O. THE REPRESENTATION OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS IN THEORY AND PRACTICE	111
Кожемяченко Н. В. ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ІТ ТЕРМІНІВ В ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ.....	118
Корнєлаєва Є. В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР МЕДІА-ДИСКУРСУ	123
Луценко Р. І. АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДНИХ ВЕРСІЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ).....	129
Маланюк М. С. МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ COVID-19 В АНГЛОМОВНОМУ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	136
Мельничук О. М. ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА	143

Набока О. М. ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	148
Назаренко О. І., Нестеренко О. Є. ВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ У ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ РЕСПУБЛІКАНЦІВ І ДЕМОКРАТИВ).....	154
Ніколаєва Т. М. АНГЛІЙСЬКІ НУМЕРОНИМИ ЯК ТИП АБРЕВІАЦІЇ В МОВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	162
Орнат Н. Р. НАРАТИВНА СТРУКТУРА РОМАНІВ ПОЛІ ГОЯВІЧИНСЬКОЇ «ДІВЧАТА З НОВОЛИПОК» І «РАЙСЬКА ЯБЛУНЯ» ТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ «СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ»	167
Павленко Н. О. ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У СТРУКТУРІ ТА СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ІДІОМ-НОМІНАЦІЙ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ	175
Пиц Т. Б. СІЛЕЗЬКІ НАЗВИ ТЕКСТИЛЬНИКІВ ХІV–ХVІІ СТОЛІТЬ	181
Рурак Ю. В. ПОЕТИКА СЛОВНИКА ПАМВИ БЕРИНДИ	187
Сидоренко Ю. І. СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛЕНГУ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ	194
Смаглій В. М. КОМПЛЕКСНИЙ КОНЦЕПТ WORD / LANGUAGE / SPEECH З ПОЗИЦІЙ ДУАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА	199
Спотар-Аяр Г. Ю., Слободян Ю. Р. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІПЕРБОЛИ У ТЕКСТАХ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ	205
Shostak U., Tkachuk T., Paslavka I. MIRRORING OF AESTHETIC VIEWS IN OSCAR WILDE'S FAIRY-TALE IMAGES.....	211
Штейнбук Ф. М. РОМАН ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «КВІТИ СОДОМУ» В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ТА ІНТЕРМЕДІАЛЬНОМУ ВИМІРІ.....	217
АНОТАЦІЇ	224

CONTENTS

Aleksenko S. F., Kryvoshyia K. S. THE FORMATION OF THE EFFECT OF ILLUSIVENESS OF THE WORLD IN PH.K. DICK'S NOVEL "UBIK": LINGUOSTYLISTIC ASPECT.....	7
Babelyuk O. A., Badiuk O. O. AUTHOR'S POSTMODERN IRONY IN ENGLISH LITERARY TEXT.....	15
Bober N. M. NOUNS THAT MEAN EMOTIONS IN ENGLISH.....	21
Borysova N. V., Zabolotna T. V. EXPRESSION OF EVALUATIVE CATEGORY IN S. KING'S NOVEL "11.22.63".....	27
Bortniak A., Ocheretna O. THE WAYS OF BINARY OPPOSITION REALIZATION OF LIGHT/DARK CONCEPTUAL METAPHORS IN A LITERARY TEXT.....	36
Bundza O. I. POETIC ANALYSIS OF SPEECH CHARACTERISTIC OF MENTALLY RETARDATED PERSONALITY.....	44
Vlasiuk L. S., Demydenko O. P. LINGUOCULTURAL AND TRANSLATION ASPECTS OF ALLUSION FUNCTIONING IN MEDIA TEXTS.....	50
Gazheva I. D. CONCEPT AND SYMBOL IN MODERN PHILOLOGY.....	56
Glinka N. V. FORMATION PERIODS OF THE POETICS OF SPONTANEITY IN ENGLISH LITERATURE.....	63
Holubenko N. I. COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF MODAL MARKERS IN TRANSLATION OF FICTION.....	70
Danylenko L. V. HARPUNER#SRSR: MODEL OF SOVIET SOCIETY ("FROM SOUTH TO SOUTH" BY ELLEY LEUS).....	75
Demydenko O. P., Havrylenko V. M. CLASSIFICATION PARAMETERS OF THE TERMS OF THE FIELD OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	81
Zuienko Y. M. MYTHOPOEIA OF L. KONONOVYCH'S LITERARY WORKS ABOUT TROJAN'S AMULET.....	87
Ivanchenko M. Yu., Barnych I. I., Marmulyak A. S. PECULIARITIES OF PHRASEOLOGISMS TRANSLATION IN AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES.....	95
Kinashchuk A. V. METAPHORICAL MODELLING OF IRRATIONAL VOCABULARY SEMANTICS (BASING ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES).....	101
Koval N., Ocheretna O., Koliasa O. THE REPRESENTATION OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS IN THEORY AND PRACTICE.....	111
Kozhemiachenko N. V. THE PROBLEM OF IT TERM INTERLINGUAL INTERFERENCE WITHIN THE LOCALIZATION PROCESS.....	118
Korneliaieva Ye. V. TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN RENDERING MEDIA DISCOURSE CONCEPTUAL METAPHORS.....	123
Lutsenko R. I. ADAPTATION STRATEGIES IN TRANSLATION OF SIMILES (CASE STUDY OF UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH POETRY).....	129
Malanyuk M. S. MEDICAL TERMS AS MEANS OF CONCEPT COVID-19 ACTUALIZATION IN ENGLISH EPIDEMIOLOGICAL DISCOURSE.....	136
Melnychuk O. M. ETHNOPSCHOLOGICAL FEATURES OF ETIQUETTE GREETINGS IN VASYL STEFANYK'S NOVELS.....	143
Naboka O. M. POLITICAL METAPHOR PHENOMEN IN ENGLISH TEXTS OF POLITICAL DISCOURSE.....	148

Nazarenko O. I., Nesterenko O. Ye. VERBAL WAYS OF EXPRESSING CONSCIOUSNESS MANIPULATION IN THE DISCOURSE OF AMERICAN POLITICIANS (USING THE EXAMPLE OF THE ELECTION DISCOURSE OF THE REPUBLICANS AND THE DEMOCRATS).....	154
Nikolaieva T. M. ENGLISH NURONYMS IN THE LANGUAGE OF SOCIAL NETS.....	162
Ornat N. R. NARRATIVE STRUCTURE OF NOVELS BY POLA GOJAWICZYŃSKA „GIRLS FROM NOWOLIPKI” AND „PARADISE APPLE” AND IRYNA VILDE „THE RICHYNSKI SISTERS”.....	167
Pavlenko N. O. GENDER COMPONENT IN STRUCTURE AND SEMANTICS OF ENGLISH IDIOMS NOMINATING HUMAN APPEARANCE.....	175
Pyts T. B. EAST-GERMAN NAMES OF TEXTILE WORKER IN THE XIV – XVII-TH CENTURIES.....	181
Rurak Yu. V. POETICS OF PAMVO BERYNDA’S DICTIONARY.....	187
Sydorenko Yu. I. SPECIFICS OF AMERICAN SLANG TRANSLATION IN JOURNALISTIC STYLE TEXTS	194
Smaglii V. M. THE COMPLEX CONCEPT <i>WORD / LANGUAGE / SPEECH</i> FROM THE POINT OF VIEW OF DUAL LINGUISTICS.....	199
Spotar -Ayar H. Yu., Slobodian Yu. R. SPECIFICS OF HYPERBOLE FUNCTIONING IN THE CONVERSATIONAL STYLE OF THE MODERN TURKISH LANGUAGE.....	205
Shostak U., Tkachuk T., Paslavka I. MIRRORING OF AESTHETIC VIEWS IN OSCAR WILDE’S FAIRY-TALE IMAGES.....	211
Shteinbuk F. M. THE NOVEL BY OLES ULIANENKO «KVITY SODOMU» IN THE INTERTEXTUAL AND INTERMEDIA DIMENSIONS	217
SUMMARY	224

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТУ ІЛЮЗОРНОСТІ СВІТУ У РОМАНІ Ф. К. ДІКА «УБІК»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Алексенко Світлана Федорівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
вул. Роменська, 87, Суми, Україна

Кривошия Ксенія Сергіївна

студентка магістратури факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
вул. Роменська, 87, Суми, Україна

Наукову розвідку присвячено дослідженню створення ефекту ілюзорності світу в постмодерністській науковій фантастиці, зокрема у романі Ф.К. Діка «Убік», лінгвостилістичними засобами мови. Літературна творчість Діка як романіста-фантаста просякнута ідеями хаотичності світу, вільної циркуляції станів, гіперреальності та ірреальності всесвіту, симулякрів, оманливості свідомості, які відбиваються у несподіваних змінах сюжету, сюрреалістичних образах, зсувах у просторово-темпоральному континуумі. Метою презентованої розвідки є визначення лінгвостилістичних засобів створення ефекту ілюзорності світу в романі Ф. К. Діка «Убік». Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: *схарактеризувати особливості психоделічної фантастики Ф.К. Діка, виокремити семантичні домінанти створення ефекту ілюзорності світу у романі «Убік», описати роль лінгвостилістичних засобів у реалізації виокремлених домінант. У романі ідея ілюзорності світу рельєфно формується на тлі алегоричного опису розпаду часу, регресу форм до своїх універсалій, ентропії, що руйнує предмети, розмитості / невизначеності «свідомого» сприйняття реальності як такої. Для реконструювання внутрішньотекстових смислів створення досліджуваного ефекту в межах описуваного роману особливу увагу звернено на виокремлення семантичних домінант як сукупностей мовних одиниць зі значимим у контексті цілого смислом, що формують зміст ідейно-художнього цілого цього твору. За допомогою контекстуального та інтерпретаційно-текстового аналізу виокремлено наступні семантичні домінанти формування ефекту ілюзорності світу у художньому просторі роману «Убік»: «паралельні всесвіти», «сон як варіант реальності», «зміни в часі та просторі» та «зміна форм свідомості». Із загальної кількості визначених в контекстах цих домінант лінгвостилістичних засобів більшість (біля 80%) складають експресивні засоби та прийоми стилістичного синтаксису, в той час як засоби та прийоми стилістичної семасіології представлені в романі рідше. Встановлено, що для створення ефекту ілюзорності світу в романі «Убік» застосовано такі виразні засоби синтаксису, як еліпсис, замовчування, асиндетон, і стилістичні синтаксичні прийоми, як риторичні питання, анафора / епіфора, паралелізм.*

Ключові слова: *постмодернізм, наукова фантастика, проблема симуляції буття, ефект ілюзорності світу, семантична домінанта художнього твору, засоби стилістичного синтаксису, стилістична семасіологія*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Епоха постмодернізму як культурного та літературного явища кінця ХХ – початку ХХІ століть характеризується неприйняттям ідеї цілісності світу та людини і, як наслідок, фрагментарністю світосприйняття, відчуттям вичерпності історії та неможливості творити принципово нове, відносністю істини та реальності. Хоча ідея ілюзорності реальності далеко не нова і неодноразово підіймалася у численних західних і східних релігійних та

філософських трактатах, вона отримала своє естетично-етичне осмислення саме у художніх творах епохи постмодернізму, зокрема жанру наукової фантастики, (Альфред ван Вогт, Вільям Гібсон, Дуглас Хардінг, Філіп Дік, Курт Воннегут, Віктор Пелевін та ін.). Мотиви ефемерності та швидкоплинності буття, віртуалізації спілкування, аватаризації особистості стають особливо релевантними у сьогоденні, адже перегукуються із нагальними потребами суспільства позбавитися плутанини в понятійних системах цінностей, тож **актуальність**

дослідження створення ефекту ілюзорності світу у художній літературі є безсумнівною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з вивчення існування чи створення ефекту ілюзорності світу у сучасній епістемі буття засвідчує неабияку зацікавленість наукової спільноти в цьому екзистенціально-філософському та психологічному феномені. Так, його досліджували і як механізм психологічного захисту для гармонізації «я-буття» особистості [7], і як наслідок віртуалізації існування людського середовища за рахунок аудіо-візуальних комп'ютерних технологій, що уможливило принципово нові способи організації ментального простору взагалі та символічного кодування зокрема [5, 10], і як проблему симуляції буття у її постмодерному художньому відображенні [2]. Літературна творчість Ф. К. Діка, що вписується у систему неklasичної філософії періоду постмодернізму, хоча і ставала об'єктом декількох наукових розвідок на предмет реалізації в ній описуваного феномену: романи автора досліджувались як певні «онтологічні експерименти» з конструюванням / деконструюванням простору [12], як багатовимірною гра-протистояння між реальним і фантазмагоричним, індивідуальним і соціальним, політичним і теологічним, гуманістичним і постгуманістичним / антигуманістичним [10], лінгвостилістичні засоби створення ефекту ілюзорності світу у творах автора досі не були предметом спеціального дослідження.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою презентованої розвідки є визначення лінгвостилістичних засобів створення ефекту ілюзорності світу в романі Ф. К. Діка «Убік». Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) схарактеризувати особливості психоделічної фантастики Ф.К. Діка; 2) виокремити семантичні доміанти створення ефекту ілюзорності світу у романі «Убік»; 3) описати роль лінгвостилістичних засобів у реалізації виокремлених доміант.

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський філософ і романіст Філіп Кіндред Дік став культовим письменником для знавців сучасної наукової фантастики завдяки детальній розробці у своїх творах ідей складності та хаотичності сучасного світу, вільної циркуляції станів, гіперреальності та ірреальності всесвіту, симулякрів через зображення фантастичного та фантазмагоричного світу, несподівані зміни в сюжеті, описи науково-технічних проривів у майбутньому. Письменник присвятив усе своє творче життя доведенню для себе та інших тези про те, що буття є суб'єктивним та ілюзорним, шукаючи

відповіді на запитання «Що є реальність?» і «Хто така людина?» [6, 63] від перших й до останніх своїх творів. Порушуючи межі реальності, межі емпіричного знання у своїх творах, автор сумнівається в істинності положення речей, бажаючи досягнути «справжню» реальність і «справжній» устрій світу. Романи й оповідання Діка, які дослідники відносять то до жанру кіберпанку, то до психоделічної фантастики, відзначаються багатоплановістю, нелінійним, еkleктичним сюжетом і фактично завжди – обірваним, відкритим фіналом.

У пошуках відповіді на питання, чим же є реальність, Філіп Дік, крім створення ефекту ілюзорності буття, зосереджується й на інших важливих темах, що хвилювали його на той час, серед яких можна виокремити повну залежність людини від грошей, від нав'язаної культури безкінечного споживацтва; знецінення людського життя; спотворені реальності та психічні стани, людські фобії та забобони; тоталітарний суспільний устрій та наркотики як ефективні знаряддя маніпуляції свідомістю людини тощо. І все ж проблема істинної та удаваної реальності була в творчості письменника хоча й не єдиною, але однією з ключових: «Світ майбутнього для мене не місце, а подія... конструкт, у якого немає автора й читачів, а є багато героїв у пошуках сюжету» [9, 205], при чому для Діка «героями» є самі читачі, які, кожен по своєму, розуміють та інтерпретують (відшукують) сюжет його творів.

Так, уже в одній з ранніх робіт «Виставковий експонат» (1954) Ф. Дік досліджує концепцію реальності, що здатна змінюватися: персонаж оповідання, дія якого відбувається у далекому від ХХ століття майбутньому, – куратор історичної виставки, присвяченої родинному побуту двадцятого століття, переступає невидиму межу, опиняючись у колі родини двадцятого століття і тепер уже геть не певен, хто він та з якого часу, оскільки обидві реальності: і минулого, і майбутнього – однаково переконливі для нього у своїй істинності. В «Око небесне» (1957) з'являється образ альтернативних всесвітів, своєрідних суб'єктивних реальностей, що існують для різних персонажів як втілення їх найсокровенніших страхів та забобонів. Питання реального та ірреального досліджується автором і в найбільш популярному за рахунок екранізації романі «Чи мріють андроїди про електроовець?» (1968) крізь призму етичних питань створення штучних людей (андроїдів): головний герой Рік Декарт, займаючись пошуком і приспанням андроїдів-втікачів, які не відрізняються від людей, постійно

задається питанням про те, хто з його оточення реальна людина, а хто ні. Фантастика Ф. Діка є алегоричним відображенням розпаду реалій та системи цінностей в сучасному суспільстві як результат впливу постійних змін і на те, що існувало раніше, і на те, що існує зараз, але є хитким, оскільки вже заздалегідь приречене на розпад [10, 32].

Калейдоскопічну гру з ілюзорністю навколишнього світу відображено у сюжетних перипетіях та відносинах героїв науково-фантастичного роману Філіпа Кіндред Діка «Убік». Вперше надрукована у 1969 році у США, робота не відразу справила приголомшливе враження на тогочасних читачів, а от майже 40 років потому, у 2009 році, журнал «Тайм» долучив її до списку 100 найкращих романів, надрукованих в період з 1923 по 2005 роки.

Незважаючи на удавану простоту та зрозумілість твору, «Убік» є швидкоплинним науково-фантастичним трилером, наповненим класичними темами та проблемами, властивими творчості письменника: альтернативна реальність, зворотність часу, попереднє пізнання, телепатія та параноя. Дія «Убіку» розгортається у світі майбутнього, у далекому від автора 1992 році, в якому деякі люди стали володарями надприродних здібностей: з'явилися телепати, провісники, воскресителі, а також ті, хто здатні усувати наслідки таких умінь. Їх називають «анти-псі», адже вони допомагають звичайним людям відстоювати приватність життя, боротися з вторгненням телепатів в їхні думки. Головний герой роману Джо Чіп – першокласний електротестувальник, який працює в «Ранситер і компаньйони», організації запобігання паранормальним втручанням. Остання використовує інерціалів – людей, здатних блокувати можливості телепатів. Компанією керує Глен Ранситер, якому допомагає його померла дружина Елла, що перебуває у стані "напівжиття". Коли бізнес-магнат Стентон Мік наймає «Ранситер і компаньйони», щоб захистити свої споруди на Місяці від передбачуваного вторгнення псі, Ранситер збирає команду з одинадцятьох своїх найкращих інерціалів, включаючи нещодавно найману Пет Конлі, загадкову сімнадцятирічну дівчину з унікальною психічною здатністю скасовувати події, змінюючи минуле. Ранситер і Чіп вирушають із групою до бази Місяця Стентона Міка, де виявляється, що це завдання – пастка. Вибух бомби, очевидно, вбиває Ранситера, не завдаючи значної шкоди іншим. Ті, хто залишився в живих, поспішають назад на Землю, щоб перевести його в стан напівжиття в одному

з мораторіумів (організації з кріокамерами, де століттями глибокозаморожені люди існують в безодні їх свідомості, продовжують жити, маючи можливість відчувати, думати і підтримувати зв'язки між собою і зовнішнім світом), але зазнавши поразки, готують його до поховання. Повертаючись на Землю, виявляється, що життя йде не так, яким вони його покинули. Насправді час, здається, йде назад, і якась незрозуміла сила вбиває їх один за одним. Єдине, що може допомогти – це Убік, таємничий продукт в аерозольному балончику, знайти який є викликом.

Автор роману створює ефект ілюзорності світу за рахунок піддавання сумніву самої ідеї його існування: персонажі знаходяться у пошуку об'єктивної реальності, але зрештою потерпають поразки, оскільки у світі, де межі між природою та технологіями, життям та смертю розмиті, неможливо встановити чітку різницю між реальністю та ілюзією. Для реконструювання внутрішньотекстових смислів створення досліджуваного ефекту в межах описуваного роману, послуговуємось поняттям «семантичної домінанти». Семантичні домінанти є мовними одиницями чи їх сукупностями зі значимим у контексті цілого смислом, вони формують зміст ідейно-художнього цілого цього твору і є «проміжним феноменом між мовними засобами, використаними у тексті, та вербалізованими в них концептами» [3, 280].

За допомогою контекстуального та інтерпретаційно-текстового аналізу для подальшого з'ясування мовних засобів створення ефекту ілюзорності світу у романі «Убік» було ідентифіковано 30 мікроконтекстів-ситуацій наступних семантичних домінант його формування у художньому просторі роману: «паралельні всесвіти», «сон як варіант реальності», «зміни в часі та просторі» та «зміна форм свідомості». Із загальної кількості визначених в цих контекстах лінгвостилістичних засобів – 85 одиниць, експресивні засоби та прийоми стилістичного синтаксису складають 66 одиниць (біля 80%), в той час як засоби та прийоми стилістичної семасіології представлені в романі рідше.

Стилістичний синтаксис – це «вивчення синтаксичних конструкцій з погляду їхньої додаткової стилістичної семантики, закладених у їхній структурі можливостей урізноманітнювати зміст і виразність висловленої думки» [УМ, 175]. Усі синтаксичні засоби англійської мови складають групу стилістичних фігур, які, на відміну від тропів, будуються за синтаксичним принципом і поділяються на стилістичні прийоми, засновані на особливій синтаксичній

організації висловлення (інверсія, відокремлення, паралелізм, хіазм); стилістичні прийоми, засновані на особливій лексико-синтаксичній організації висловлення (повтор, перерахування, відтягування, градація, антитеза тощо); стилістичні прийоми, засновані на особливому синтаксичному зв'язку між висловлюваннями (асіндетон, полісіндетон), а також стилістичні засоби, засновані на особливому використанні синтаксичних (структурних) значень (замовчування, еліipsis, риторичне питання) [1, 81].

Стилістична семасіологія вивчає стилістичні функції переносу значень (фігури заміщення: гіперболу, мейозис, літоту; метафоричну та метонімічну групу виразних засобів; іронію) і комбінації цих значень (фігури суміщення: через тотожність, протилежність чи нерівність семантики лексичних одиниць) [4, 163].

Розглянемо експресивні засоби та прийоми стилістичного синтаксису та стилістичної семасіології, які створюють чи підсилюють ефект ілюзорності світу у сюжеті досліджуваного роману крізь призму виокремлених семантичних домінант.

Семантична домінанта «**паралельні всесвіти**» співвідноситься в творі із семантичною домінантою «зміни в часі та просторі» (герої відчувають усі часові та просторові зміни навколо та з часом починають розуміти, що існують в паралельних світах з містером Ранситером), тим самим утворюючи більш цілісну картину ефекту ілюзорності світу, що його створив автор протягом усього роману. Домінанта паралельності всесвітів починає формуватися в романі з моменту загибелі Глена Ранситера, а саме під час спроб Джо Чіпа дістатися до місця його поховання, через різноманітні підказки Ранситера, що ніби просочувалися між двох всесвітів, та моментом зустрічі колишніх колег в кімнаті готелю після того, як Пет Конлі майже не вбила Чіпа, висмоктуючи з нього усю життєву енергію.

Розглянемо приклад, в якому зображені емоційні переживання та старання Ранситера змінити бодай щось для захисту своїх людей від вірної смерті:

"My ability to alter things here is limited. I've done what I could." His head jerked as he raised his eyes to glare at Joe. "I got through to you - all of you - every chance I could, every way I could. I did everything that I had the capacity to bring about. Damn little. Almost nothing" (1, 141).

Еліipsis «*Damn little. Almost nothing*», в якому опущена конструкція «I did», використовується задля передачі емоційної напруги героя, а синоніми-уточнювачі «to you - all of

you - every chance I could, every way I could» додають висловлюванню більшої детальності, передаючи і важливість для Ранситера його команди, і його стан відчаю та зневіри, за якого йому бракувало слів для висловлення власних думок та емоцій.

Діалог Джо Чіпа з підлітком Джорі є кульмінаційним моментом в творі, тому що в ньому хлопець зізнається, що саме він був тим, хто створив цей паралельний світ, змінював в ньому час та вбивав інерціалів один за одним:

"What are you going to do when I'm killed off?" Joe asked the boy. "Will you keep on maintaining this 1939 world, this pseudo world, as you call it?" "Of course not. There'd be no reason to." "Then it's all for me, just for me. This entire world" (1, 208).

В даному мікроконтексті епіфора «*Then it's all for me, just for me*» використовується для логічного виділення моменту повного усвідомлення Джо Чіпом серйозності та масштабу проблеми, в яку він разом з колегами потрапив, як ключової частини розмови. Емоційна градація «*this world, this pseudo word, this entire word*» є стилістичним прийомом, за допомогою якого Ф. К. Дік передає читачеві зростання емоційної напруги героя від усвідомлення ілюзорності та нереальності світу, який був створений уявою п'ятнадцятирічного хлопчика Джорі, що також перебував у стані напівжиття і по черзі вбивав провідців та телепатів, аби підтримувати свою життєву енергію на належному рівні.

Семантична домінанта «**зміни в часі та просторі**» формується у творі з моменту вибуху на Місяці, куди уся команда інерціалів відправилася на важливе завдання, що пізніше стало для них роковим. Речення, в яких описуються безперервні роздуми Джо Чіпа:

*"What's going on? he thought. What's happening to me? His revulsion became, all at once, a weird, nebulous panic" (1, 87), містять риторичні питання та емоційну градацію. Риторичні питання «*What's going on? What's happening to me?*» привертають увагу читача до сумнівів та невизначеності Джо Чіпа через зміни, що почали відбуватися довкола з моменту його повернення на Землю, після непередбачуваного вибуху бомби на Місяці. Емоційна ж градація «*a weird, nebulous panic*» підкреслює напружений емоційний стан героя під час безкінечних спроб знайти відповіді на хвилюючі запитання, які безперервно виникали в його голові.*

Ще одним прикладом створення ефекту ілюзорності світу через зміни в просторі та часі слугує сцена у сюжеті, в якій описуються намагання команди, що ледь оговталась від вибуху,

дійти висновку про причину навколишніх, таких наявних, змін:

"The cigarette, dry and stale, broke apart as he tried to hold it between his fingers. Strange, he thought. "The bomb blast," Al Hammond said, noticing. "The heat." "Did it age us?" Wendy asked, from behind Hammond; she stepped past him and seated herself beside Joe. "I feel old. I am old; your package of cigarettes is old; we're all old, as of today, because of what has happened. This was a day for us like no other." (1, 78).

Зміни у часі передаються за допомогою епітетів *«dry and stale»*, які, будучи й вставною конструкцією, описують раптове старіння та зіпсування цигарки. Паралельні конструкції *«I feel old. I am old; your package of cigarettes is old; we're all old»* урізноманітнюють плин роману та наповнюють висловлювання більшою емоційністю: читачі відчувають внутрішній стан збентеження Джо від почування себе набагато старішим, ніж то було насправді, через певні незрозумілі йому на той час причини.

Семантична домінанта **«сон як варіант реальності»** представляє в творі сон як передвістя важливих та навіть доленосних моментів, що мають вагомий вплив на розвиток подальших подій. Так, розмовляючи про містичний балончик «Убік», одна з інерціалів згадала про свій звичайний сон і розповіла Джо, що увісні вона підсвідомо здогадувалась, що в світі повинно існувати щось, що має неабияку цінність для її життя та життя небайдужих для неї людей:

"Listen, Mr. Chip, it wasn't like any dream I've ever had before. A great hand came down from the sky, like the arm and hand of God. Enormous, the size of a mountain. And I knew at the time how important it was; the hand was closed, made into a rocklike fist, and I knew it contained something of value so great that my life and the lives of everyone else on Earth depended on it. And I waited for the fist to open, and it did open. And I saw what it contained." (1, 162).

У наведеному фрагменті анафора, виражена повтореною фразою *«and I knew»*, використовується автором для передачі підсвідомого розуміння героїні ключової ролі балончика не тільки для її життя, але й для усієї команди. Гіпербола *«enormous, the size of a mountain»* підсилює значущість даного спрею, підкреслюючи його життєву необхідність в момент боротьби з силою, що протягом усього твору намагалася забрати життя усіх героїв роману. Полісиндетон (повтор сполучника *«and»*) підвищує ритмічність та інтенсивність висловлювання.

А при зустрічі з містером Ранситером його дружина Елла, що перебувала у стані

«напівжиття», нарешті спромоглась розповісти йому про власні сни та відчуття, що турбували її протягом досить довгого часу:

"I think that other people who are around me - we seem to be progressively growing together. A lot of my dreams aren't about me at all. Sometimes I'm a man; sometimes a little boy; sometimes I'm an old fat woman with varicose veins... and I'm in places I've never seen, doing things that make no sense" (1, 12).

Стилістичний прийом анафори (повторення сполучника *«sometimes»* на початку кожного наступного висловлювання) дає можливість авторові створити більшу текстову ритмічність та експресивність при описі стану напівжиття: померлі не можуть спокійно існувати, а десь поряд з ними існує сутність, що час від часу намагається проникнути у їхню свідомість.

Семантична домінанта **«зміна форм свідомості»** репрезентована в творі станом «напівжиття», опис якого пов'язаний здебільшого із покійною дружиною містера Ранситера (вона існувала глибокозамороженою у безодні своєї свідомості). Підтримання життя таким способом описується як вкрай ризикована справа і може негативно впливати на сили тих, хто перебуває у холодильних камерах. Намагаючись з'єднатися з дружиною для розмови, Ранситер почувається занадто стривоженим, адже розуміє, що її не можна завжди підтримувати у стані напівжиття і що колись настане той день, коли він буде змушений попрощатися з нею назавжди:

"And then in panic he thought... Maybe she isn't going to make it; maybe she's worn out and they didn't tell me. Or they don't know. Maybe, he thought, I ought to get that Vogelsang creature in here to explain. Maybe something terrible is wrong." (1, 11).

Дозволяючи читачам стати свідками даних роздумів та переживань, Ф. Дік використовує прийом замовчування (апозіопез) *«And then in panic he thought...»* для зображення вагання героя завершувати висловлювання через сильні емоційні переживання, а використання анафори *«maybe»* підкреслює та посилює сумніви, що виникли у Ранситера на рахунок стану своєї дружини.

Глен Ранситер, занурюючись все глибше у власні думки, стає все більш збентеженим тим, що з плином часу (адже дружина перебувала в мораторіумі вже не перший рік) він так і не зміг збагнути, як це – бути напівживим і на що схожі ці відчуття:

"How did it feel, he wondered, to be in half-life? He could never fathom it from what Ella had told

him; the basis of it, the experience of it, couldn't really be transmitted. Gravity, she had told him, once; it begins not to affect you and you float, more and more. When half-life is over, she had said, I think you float out of the System, (float) out into the stars." (1, 11).

В наведеному уривку риторичні питання «*How did it feel, he wondered, to be in half-life?*» передають емоційне міркування героя про свою на той момент безпорадність, асіндетон, або безсполучниковість, додає судженням Рансера стрімкості, динамічності, паралелізм конструкцій "*the basis of it, the experience of it*", так само, як і синтаксична тавтологія «*Gravity, she had told him, once; it begins*» створює ефект наростання душевного сум'яття Глена.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, створення ефекту ілюзорності світу, що притаманне літературі епохи постмодернізму, є невід'ємним ідейно-смісловим та філософсько-етичним компонентом літературної творчості романіста Ф.К. Діка. Ідея ілюзорності світу у романах автора проявляється

багатопланово через алегоричну репрезентацію розпаду традиційних принципів буття та системи цінностей у сучасному для Діка суспільстві. Роман «Убік» демонструє розпад реальності як наслідок руйнації межі між собою та іншими, живими та мертвими, державним та приватним, творцем та створеним, реальністю та ілюзією. Ефект ілюзорності світу у художньому просторі роману створюється через таку низку семантичних домінант як маркерів основних мотивів даного художнього твору: «паралельні всесвіти», «сон як варіант реальності», «зміни в часі та просторі», «зміна форм свідомості». Лінгвостилістичними засобами створення ефекту ілюзорності є здебільшого прийоми стилістичного синтаксису, які сприяють більшому зануренню читача у фантастичний світ з неможливістю відрізнити автентичне від фальшивого, реальне від ілюзорного. **Перспективою подальших досліджень** вбачаємо з'ясування та опис системи основних концептів романістики автора при сюжетному формуванні ефекту ілюзорності світу, в якому існують персонажі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банина Н.В., Мельничук М.В., Осипова В.М. Основы теории и практики стилистики английского языка: учебник. Москва: Финансовый университет, 2017. 136 с.
2. Бычкова О.А. Проблема симулякра в постмодернистской литературе (на материале произведений А. Битова, Т. Толстой, В. Пелевина): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Москва, 2008. 18 с.
3. Волков В.В., Волкова Н.В. Семантическая доминанта и семантическое поле как опорные единицы анализа художественного произведения. *Вестник ТвГУ. Серия Филология*. 2014. № 3. С. 279-283.
4. Мороховский А. Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка: учебное пособие. Киев: Вища школа, 1984. 297 с.
5. Помпеев Ю.А. «Виртуальная реальность» в современной культуре. *Аналитика культурологии*. 2006. Вип. 2 (6). URL: <http://analculturolog.ru/journal/archive/item/1736-виртуальная-реальность-в-современной-культуре.html>
6. Тищенко О. Лабіринти світосприйняття Філіпа Діка. *Neïpo News*. 2018. №8. С. 60-65.
7. Яровенко С. А. «Бегство от реальности»: аутомифологизация как гармонизация «Я-бытия» через принятие иллюзии // *Вестн. Том. гос. ун-та*. 2010. №331. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/begstvo-ot-realnosti-automifologizatsiya-kak-garmonizatsiya-ya-bytiya-cherez-prinyatie-illyuzii> (дата звернення: 24.04.2021).
8. Babelyuk O., Koliassa O., Matsevko-Bekerska L., Matuzkova O. & Pavlenko N. The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. *Arab World English Journal*, 12 (2), 2021, P. 364-376. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25>
9. Dick Ph. *The Shifting Realities of Philip K. Dick: Selected Literary and Philosophical Writings* / ed. by L. Sutin. New York: Vintage Books, 1995. 350 p.
10. Palmer C. *Philip K. Dick: Exhilaration and Terror of the Postmodern*. Liverpool, 2003. 272 p.
11. Tart C. T. Multiple personality, altered states and virtual reality: The world simulation process approach. *Dissociation: Progress in the Dissociative Disorders*, 1990. 3(4), P. 222-233.
12. Widmer M. *Worlds and selves falling apart - The science fiction of Philip K. Dick*, Munich: GRIN Verlag, 2000. URL: <https://www.grin.com/document/14779> (дата звернення: 24. 04. 2021).

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

(УМ) Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dick, P. K. *Ubik*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2012. 240 p.

REFERENCES

1. Banina, N.V., Melnychuk, M.V., Osypova V.M. (2017). *Osnovy teorii i praktiki stilistiki angliyskogo yazyka: uchebnik* [The basics of theory and practice in the Stylistics of the English language: textbook]. Moskva: Finansovyy universitet [in Russian].
2. Bychkova, O. A. (2008). *Problema simulyakra v postmodernistskoi literature (na materiale A. Bitova, T. Tolstoi, V. Pelevina)* [The problem of simulacrum in the postmodern literature (based on the works of A. Bitov, T. Tolstoy, V. Pelevin)]. (Candidate's Thesis). 10.01.01. Moskva [in Russian].
3. Volkov, V. V., Volkova, N. V. (2014). *Semanticheskaya dominanta i semanticheskoe pole kak opornye edinicy analiza hudozhestvennogo proizvedeniya*. [Semantic dominant and semantic field as basic units of the analysis of a literary work] Vestnik TvGU. Seriya "Filologiya". (3), 279-283 [in Russian].
4. Morokhovskiy, A. N., Vorobyova, O.P., Likhosherst, N.I., Timoshenko, Z.V. (1984). *Stilistika angliyskogo yazyka: ucheb. posobie* [Stylistics of the English language: training manual]. Kiev: Vyscha shkola [in Russian].
5. Pompeev, Yu. A. (2006). «Virtual'naya real'nost'» v sovremennoi kul'ture. ["Virtual reality" in the modern culture.] Analitika kul'turologii. 2 (6) [in Russian].
6. Tyshchenko, O. (2018). *Labirynty svitospryiniattia Filipa Dika*. [Labyrinths of Ph. Dick's world perception] Neuro News. (8), 60-65 [in Ukrainian].
7. Yarovenko, S. A. (2010). «Begstvo ot real'nosti»: automifologizatsiya kak garmonizatsiya «Ya-bytija» cherez prinyatie illyuzii. ["Escape from reality": auto-mythologization as harmonization of "I-being" through the acceptance of illusion] Vestn. Tom. gos. un-ta, (331), 50-55. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/begstvo-ot-realnosti-automifologizatsiya-kak-garmonizatsiya-ya-bytiya-cherez-prinyatie-illyuzii> (Last accessed: 24.04.2021) [in Russian].
8. Babelyuk, O., Koliasa, O., Matsevko-Bekerska, L., Matuzkova, O. & Pavlenko, N. (2021). The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. Arab World English Journal, 12 (2) 364-376. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25>
9. Dick, Ph. K., & Sutin, L. (Eds.). (1995). *The Shifting Realities of Philip K. Dick: Selected Literary and Philosophical Writings*. Vintage Books.
10. Palmer, C. (2003). *Philip K. Dick: Exhilaration and Terror of the Postmodern*. Liverpool.
11. Tart, C. T. (1990). *Multiple personality, altered states and virtual reality: The world simulation process approach*. Dissociation: Progress in the Dissociative Disorders, 3(4), 222–233.
12. Widmer, M. (2000). *Worlds and selves falling apart - The science fiction of Philip K. Dick* (Diploma Thesis). Munich: GRIN Verlag. URL: <https://www.grin.com/document/14779> (Last accessed: 24. 04. 2021).

LIST OF ILLUSTRATION MATERIAL

Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Todor, O. R. & Yermolenko, S. Ya. (Eds.). (2001). *Ukrayinska mova: Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv*. [The Ukrainian language: Short explanatory dictionary of linguistic terms] Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

DATA SOURCES

1. Dick, P. K. *Ubik*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2012. 240 p.

THE FORMATION OF THE EFFECT OF ILLUSIVENESS OF THE WORLD IN PH.K. DICK'S NOVEL "UBIK": LINGUOSTYLISTIC ASPECT

Aleksenko Svitlana Fedorivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Germanic Philology Department
Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University
Romenska str., 87, Sumy, Ukraine*

Kryvoshyia Kseniia Serhiivna

*MA student at the Faculty of Foreign and Slavonic Languages
Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University
Romenska str., 87, Sumy, Ukraine*

The research focuses on the exploration of the effect of illusiveness of the world in terms of linguostylistic means of its formation in the postmodernist science fiction, in Ph. K. Dick's novel "Ubik" in particular. Dick's literary works being fantasy novels are permeated with the ideas of world chaos, free circulation of states, hyperreality and unreality of the

universe, simulacra, delusion of consciousness which are reflected in staggering plot twists, surreal images, broken spatial and temporal continuum. The aim of the presented study is to determine the stylistic means of the formation of the effect of illusiveness of the world in Ph.K. Dick's novel "Ubik". The outlined objective requires completing the following tasks: to characterize the peculiarities of Ph. K. Dick's psychedelic fiction, to single out the semantic dominants of the formation of the effect of illusiveness of the world in the novel "Ubik", to describe the role of linguostylistic means in the process of these dominants' realization. The idea of the illusionary world is being shaped in relief in the novel against an allegorical background of time disintegration, the regression of forms to their universals, entropy that ruins objects, blurred / relaxed "conscious" perception of reality as such. In order to reconstruct the in-text meanings of creating the effect in question within the framework of the analyzed novel, a special emphasis has been put on identifying semantic dominants as language units' clusters with relevant meaning in the context of the whole work, which compose the conceptual and artistic unity of the novel. Contextual and text interpretation analyses have been utilized for singling out the following semantic dominants of forming the effect of illusiveness of the world in the artistic space of the novel "Ubik": "parallel universes", "dream as a variant of reality", "changes in time and space" and "change of forms of consciousness". Out of the total number of linguostylistic means which are employed in the contexts of these dominants, the majority (about 80%) is made up of expressive means and devices of stylistic syntax while the means and devices of stylistic semasiology constitute rarer occasions. It has been established that to create the effect of the illusiveness of the world in the novel "Ubik" such expressive means of syntax are used as ellipsis, aposiopesis, asyndeton while the stylistic syntactic devices resorted to include rhetorical questions, anaphora / epiphora, instances of parallelism.

Key words: postmodernism, science fiction, the problem of simulation of existence, the effect of the illusiveness of the world, the semantic dominant of the literary work, means of stylistic syntax, stylistic semasiology.

УДК 81'373:796.5

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.2>

АВТОРСЬКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ІРОНІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Бабелюк Оксана Андріївна

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Бадюк Оріся Орестівна

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Статтю присвячено виявленню мовних проявів вираження авторської постмодерністської іронії в сучасному англomовному художньому тексті. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: схарактеризувати явище постмодерністської іронії крізь призму лінгвопоетики; диференціювати постмодерністську іронію від суміжних понять; виявити і описати прояви авторської постмодерністської іронії в сучасному англomовному художньому тексті. З розвитком нових наукових дисциплін, зокрема і постмодерністської поетики, виникненням нових наукових парадигм у літературознавстві, мовознавстві, філософії, культурології до проблем пізнання постмодерної іронічної дійсності та осмислення місця людини у ній, увага до вивчення іронії значно зросла, що зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. У сучасній постмодерністській художній літературі простежуємо тенденцію до переважно іронічного зображення дійсності. Схарактеризовано основні риси постмодерністського художнього тексту серед яких іронічне світосприйняття, чи переосмислення дійсності, пародіювання сюжетів, метамовна гра. Слід наголосити, що саме природа постмодерністського способу буття знайшла своє відображення в іронічному стилі письма як відмова від будь-якого виду структури, порядку, як "гри випадку", що дозволяє вибудувати новий стильовий і мовний спосіб відображення свідомості автора. У такому ракурсі постмодерністську іронію трактуємо як своєрідну метамовну гру. Доведено, що постмодерністська іронія є такою ж рівноправною формою комічного як сатира та гумор. Для неї характерні такі ознаки: наявність певного протиставлення (переважно форми і змісту) та здатність викликати у суб'єкта певну реакцію. Виявлено, що однією з основних ознак постмодерністського художнього тексту є його іронічний характер, який полягає в тому, що усі елементи як первинного, мовного рівня тексту, так і його глибинної смислової структури слугують для розкриття специфіки постмодерного іронічного світосприйняття. З'ясовано, що іронічність постмодерністського художнього твору має три центри: автора, персонажів і читача. Дослідження усіх можливих форм взаємодії двох із цих категорій – автора і читача – крізь призму постмодерністської іронії дало змогу виявити, що іронічна позиція автора по-різному реалізується в англomовних художніх текстах залежно від типу наратора.

Ключові слова: авторська постмодерністська іронія, типи нараторів, англomовний художній текст, постмодерністська поетика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Історія людства уперто доводить, що іронія завжди була і буде невід'ємною частиною людського існування. Іронічне ставлення до себе і до оточуючого світу, особливо у ХХІ столітті, стало чи не єдиним можливим засобом, здатним відкрити завісу безглуздості та завуальованості, яка нависла над людським постмодерним світосприйняттям [2; 3; 12]. У лінгвопоетиці кінця ХХ століття поряд із інтертекстуальністю, амбівалентністю, фрагментарністю, філософічністю та міфологічністю доволі міцно

закріпилося і поняття «іронічність», яке стало однією із суттєвих ознак постмодерністського іронічного стилю письма [3, с. 14]. Д. Мюкке стверджує, що в сучасних художніх дискурсивних практиках склалася така ситуація, коли для більшості письменників постмодерністська іронія «набагато рідше є стилістичним чи драматичним прийомом, який вони можуть застосовувати на власний розсуд: набагато частіше це спосіб мислення, який непомітно виник як загальна тенденція нашого часу» [7, с. 23]. Саме тому спроба дослідити механізми творення авторської постмодерністської іронії

в сучасному англomовному художньому дискурсі за допомогою різноманітних мовностилістичних засобів та прийомів постає особливо **актуальною**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перші спроби тлумачення іронії присутні ще в античних авторів, таких як Платон, Аристотель, Цицерон. Сократ пояснював іронію як «відгомін мудрості безсмертних богів, що ніколи не сприймають життя серйозно», а як акт свободи особистості. У сучасних лінгвопоетичних студіях вивчення питань іронії, гумору і сатири є актуальною проблемою лінгвостилістики (Т. Буйницька, В.Виноградов, О. Шонь), лінгвістики тексту (І. Гальперін, С. Походня, О. Третьякова,) та прагмалінгвістики (Т. Андрієнко, Н. Ланчуковська, С. Литвак, А. Приходько). Мовні засоби сміхової культури у структурі художніх творів привертала увагу багатьох учених, зокрема таких, як М. Бахтін, Т. Буйницька, С. Іваненко, Е. Нокс, Н. Нокс, Г. Почепцов, Дж. Сазерленд, О.Титаренко, А. Щербина. Слід наголосити, що складність дослідження іронії зумовлена тим, що вона як вид комічного так само наявна не лише у вербальному спілкуванні, а є й своєрідним семіотичним явищем, оскільки може реалізуватися як у лінгвістичних об'єктах різного ступеня складності, так і в інших знакових системах, зокрема у різних видах мистецтва.

З розвитком нових наукових дисциплін, зокрема і постмодерністської поетики, виникненням нових наукових парадигм у літературознавстві, мовознавстві, філософії, культурології до проблем пізнання постмодерної іронічної дійсності та осмислення місця людини у ній, увага до вивчення іронії значно зросла. У центрі також опинилися і питання виявлення мовностилістичних засобів вираження постмодерністської іронії в англomовному художньому тексті (О.А. Бабелюк, Н. Л. Іткіна, А. В. Сергієнко).

Метою наукової розвідки є виявлення мовних проявів вираження авторської постмодерністської іронії в сучасному англomовному художньому тексті. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: схарактеризувати явище постмодерністської іронії крізь призму лінгвопоетики; диференціювати постмодерністську іронію від суміжних понять; виявити і описати прояви авторської постмодерністської іронії в сучасному англomовному художньому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Якщо розглядати поняття іронії загалом, то можемо виокремити такі основні аспекти її

вивчення: **філософсько-естетичний**, за якого іронію розглядають у широкому сенсі як одну зі складових категорій комічного, та власне **лінгвістичний**, який передбачає тлумачення іронії як категорії стилістики, що функціонує у межах певного художнього тексту.

Для визначення лінгвістичного статусу іронії потрібно, перш за все, з'ясувати її природу у порівнянні з такими суміжними явищами, як комічне, сатира, гумор. Проте, таке завдання є не з легких зважаючи на те, що протягом різних періодів історії лінгвопоетики важливе значення надавалось різним видам іронії. Наприклад, для античності була характерна трагічна іронія, для доби Ренесансу – насмішкувата, за часів романтиків та тих, хто їх наслідував – песимістична та нігілістична [7, с. 37–42].

Сам термін **«іронія»** вперше з'явився ще в грецькій літературі і означав обман, процес удавання для того, щоб познущатись або висміяти когось. Проте згодом іронія набула в античній філософії ширшого й глибшого значення. Так Платон вважав іронію життєвою позицією Сократа, оскільки грецький мислитель у розмові показував і власну обмеженість співрозмовника, і напускне значення того, що звикли шанувати. Отже, сутність будь-якої іронії полягає у вираженні своєрідного сприйняття світу в ті періоди, коли руйнуються усталені поняття і поступово їх замінюють нові.

Іронія посідає неоднозначне місце серед категорій комічного. Більшість дослідників традиційно поділяють комічне на такі основні форми: *гумор*, *іронію* та *сатиру*. У філософсько-естетичному аспекті вивчення іронії існує три основних підходи до визначення її статусу серед інших субкатегорій комічного: перший з них визначає іронію як техніку комічного, основними формами якого називають сатиру та гумор, за допомогою якої може досягатися як сатиричний, так і гумористичний ефект. Другий підхід кваліфікує її як проміжну форму між сатиричним і гумористичним зображенням світу. Найбільш доцільним видається третій підхід, згідно з яким іронія – це **рівноправна форма комічного**, нарівні із сатирою та гумором, оскільки є цілий ряд ознак, що відрізняють її від інших форм комізму. Різницю між прийомами іронії, гумору та сатири визначають такими чинниками як-от: наміри мовця та особливості предмета зображення.

Таким чином, іронію у нашій науковій розвідці трактуємо як **філософсько-етичний феномен**, одну з форм комізму, яка полягає в емоційно-оцінному ставленні до дійсності. Це трипланова структура вираження, при

відносній рівноправності цих планів, що характеризується амбівалентністю, здатністю до двоспрямованості й специфічним емоційним переживанням.

Існує проблема розрізнення іронії та близького до неї *сарказму*. Проаналізувавши різні трактування понять «іронія» та «сарказм», можна зробити висновок про те, що сарказм розглядають як ефект, а іронію – як механізм вираження насмішки. Учені підкреслюють недобррозичливий характер сарказму; його вважають різновидом їдкої, злої іронії [11; 13]. Наприклад: “What about you? I’ve seen you in the market. **You can lift hundred pound bags of flour,**” I snap at him. “**Yes and I’m sure the arena will be full of bags of flour for me to chuck at people**” (1).

Доцільним видається твердження, що сарказм є різновидом іронії, ключовим критерієм виділення якого є інтенсивність вираження критичної оцінки. Зазвичай це ідейно-емоційна оцінка [8], яка містить злу насмішку над зображуваним, де чітко показано авторське ставлення до предмета, його неприйняття. В той час сарказм зберігає двоплановість іронії, проте залежно від того, що мають на увазі, знаходиться поряд з вираженим, алегоричність у сарказмі послаблюється: “**For you I would go to the end of the Earth. Coming back is a different question.**” “*It’s always funny until someone gets hurt. Then it’s just hilarious*”(1).

Варто наголосити, що сарказм за своєю експресивною силою – це найближча до сатири форма іронії. У той час як *сатира* – це переосмислення зображуваного об’єкта, яке завершує відвертий або прихований сміх; спосіб специфічного художнього відтворення дійсності, який показує її чимось мінливим, безглуздим, внутрішньо недієвим (змістовний аспект) [1; 5; 6; 13; 14]

за допомогою викривально-вистіювальних образів (формальний аспект).

Основною характерною рисою, що зближує іронію з різними типами комічного, вважають наявність *протиставлення між формою і змістом* [1; 10; 13; 14]. Щодо рис, які зближують її з сатирою, зазвичай виділяють те, що: 1) обидві вони, на відміну від гумору, висловлюють несхвалення і критику; 2) обидві мають яскраво виражений емоційний характер [4; 8; 10]. Іронія відрізняється від сатири лише однією ознакою, а саме способом прояву суб’єктивно-оцінної модальності: якщо сатира виявляє модальність відкрито, то іронія робить це у прихованій формі.

У сучасній постмодерністській художній літературі простежуємо тенденцію до

переважно іронічного зображення дійсності. Дослідники постмодерністського художнього тексту О. А. Бабелюк, Ж. Жене, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, С. Коннор [2; 12], називають основними її рисами іронічне світосприйняття, чи переосмислення дійсності, пародіювання сюжетів, метамовну гру. Слід наголосити, що саме природа постмодерністського способу буття знайшла своє відображення в іронічному стилі письма як відмова від будь-якого виду структури, порядку, як «гри випадку» [2, с. 170; 3], що дозволяє вибудувати новий стильовий і мовний спосіб відображення свідомості автора. У такому ракурсі постмодерністську іронію трактують як своєрідну метамовну гру, як висловлення «з подвійним дном» [3, с. 15].

За допомогою авторської постмодерністської іронії письменники звертаються до позачасових сюжетів і вічних тем для гострої критики їхнього аномального стану в сучасному світі. Треба додати, що випробування такою іронією має й свої позитивні результати. “Рятівну” силу іронії у ХХІ столітті відзначали представники різних сфер наукового знання. «Людина, що не закінчує життя самогубством перед загрозами сучасності, – пише Генріх Бюлль, – або продовжує автоматично жити далі, перейнята ідіотським оптимізмом, на кшталт того, який показують, скажімо, годинники, що продовжують цокати, або повинна мати хоча б краплину гумору, яка на мить звільнить її від почуття власної значимості» [3, с. 17].

Символом постмодерністської іронії (як і культурної парадигми постмодернізму загалом) є лапки, що задають багатозначну глибину прочитання тексту, який реально існує як феномен інтертекстуальності. Ставляться лапки насправді чи автор лише має їх на увазі, довідається чи не довідається читач про цитоване джерело, наскільки зрозуміє він іронію автора і як вибудує своє іронічне ставлення до тексту – все це сприяє в постмодернізмі безмежній свободі мовних ігор. Місце оригінального твору займає конструкція «текст може бути собою лише у власних невідповідностях» [3, с. 18].

Авторська постмодерністська іронія у художньому тексті реалізується через відповідний тип оповідача, або тип оповіді. При цьому оповідач може входити до художнього простору як персонаж або залишатися поза цим простором. Відповідно розрізняють такі форми оповіді: «я» – 1-а особа (гомодієгетична оповідь); «він» – 3-я особа (гетеродієгетична розповідь) [14, с. 223]. Наративний аналіз сучасних англomовних художніх текстів засвідчує наявність як гомодієгетичної, так

і гетеродієгетичної оповіді, а оповідач може бути як учасником описуваних подій, так і перебувати поза ними. Проте відмінності у формах вираження іронічного смислу в різних типах розповіді існують.

Так у текстах, де розповідь ведеться від 1-ої особи, іронічний ефект створюється за допомогою відсутності позиції вищості оповідача, який змальовує конкретні обставини з власної точки зору, котра не збігається з позицією автора і читача. Наївний тон викладу відображає обмеженість світосприймання оповідача, а іронічна модальність виникає на основі розуміння читачем навмисної симуляції автором наївного тону. Таким чином, іронія виникає на основі усвідомлення читачем своєї позиції вищості над оповідачем, а іронічне ставлення автора до свого оповідача – це феномен, котрий можна уявити як навмисне заплановану автором участь читача в інтерпретації тексту [7, с. 216]. Наприклад: *"We ought to do something to stop it," said Harris; "it is becoming serious."* *"It's hereditary, so he has explained to me," I answered. "It seems his family have always been thirsty"* (1).

Крім того, значну роль у відтворенні авторської постмодерністської іронії відіграє діалогізація монологічного мовлення оповідача, яка виражається за допомогою послідовності двох і більше конструкцій, що передбачають наявність уявного співрозмовника: *"You will recall my telling you of the time I sneaked down by night to the Rev. Aubrey Upjohn's lair in quest of biscuits and found myself unexpectedly cheek by jowl with the old bird, I in striped nonshrinkable pyjamas, he in tweeds and a dirty look"* (1).

Особливий прояв авторської постмодерністської іронії спостерігаємо через авторське довільне маніпулювання предметами і явищами внутрішньотекстової площини, яке відбувається тоді, коли автор присутній у тексті не лише як оповідач, але і як творець світу свідомо вигаданого [9, с. 202]. Сутність цього типу іронії полягає у свідомій відмові автора художнього тексту від власної авторитетності взагалі [13; 14, с. 211], натомість характерною стає особлива здатність до саморефлексії. Наприклад, Джеймс Тербер в оповіданні *"The University Days"* так іронічно описує ситуацію в аудиторії: *"Students to right of me and to left of me and*

in front of me were seeing cells; what's more, they were quietly drawing pictures of them in their notebooks. Of course, I didn't see anything" (1). Тут автор іронізує над собою і підкреслює своє невміння виконувати відповідні досліди разом з учнями на уроці біології. Вставне речення *"what's more"* створює іронічний підтекст, показує вчителя, якому важко робити те, з чим можуть легко впоратись його учні. Вони не тільки бачать клітини, але й малюють їх у своїх зошитах. У той час як учитель не бачить нічого. За такої іронії її об'єкт і суб'єкт збігаються – автор іронізує над самим собою.

В англomовних художніх текстах з гетеродієгетичним типом оповіді, де розповідь ведеться від 3-ої особи, спостерігаємо інші способи вербальної репрезентації іронічної позиції автора. У таких творах іронічна авторська позиція найчастіше виявляється не прямо, а імпліцитно, через образи персонажів. Тут має місце більш тонкий, прихований вид іронії, який передається через невідповідність авторських прямих характеристик (фактуальної інформації) і прихованого смислу (підтекстової інформації). Постмодерністська іронія виникає внаслідок невідповідності прямого значення реплік персонажів і їхніх справжніх намірів та бажань, які стають зрозумілими завдяки промовистим художнім деталям в авторських коментарях персонажного мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Постмодерністська іронія є такою ж рівноправною формою комічного як сатира та гумор. Для неї характерні такі ознаки: наявність певного протиставлення (переважно форми і змісту) та здатність викликати у суб'єкта певну реакцію. Іронічність постмодерністського художнього твору має три центри: автора, персонажів і читача. Дослідження усіх можливих форм взаємодії автора і читача крізь призму постмодерністської іронії дало змогу виявити, що іронічна позиція автора по-різному реалізується в англomовних художніх текстах з різними типами наратора. **Перспективу** подальших досліджень вбачаємо у вивченні стилістичних засобів реалізації іронії усіх мовних рівнів за умови їх вживання у певних контекстах, що спричиняють смислово двозначність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Л. : Просвещение, 1973. 304 с.
2. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми. Дрогобич: ТзОВ "Вимір", 2009. 296 с.

3. Бабелюк О. А. Постмодерністський іронічний стиль письма: семіологічні фактори текстотворення. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. Вип. 708-709 : Германська філологія. С. 14-19.
4. Беккер А.В. Когнитивно-прагматический аспект современной иноязычной номинации в англоязычном тексте. М., 1999. 22 с.
5. Гарюнова Ю. О. Мовні засоби вираження іронії в кінокритичних текстах. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. 2011. № 936. Вип. 61. 33-37 с.
6. Калита О. М. Іронія як світоглядний принцип і стилістична категорія. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мовознавство*. Вип. 1 (11). Тернопіль, 2004. 104-107 с.
7. Киенко І. О. Сучасний англійський комічний роман. К.: Наукова думка, 1993. 84 с.
8. Литвак С. Я., Приходько А. І. Іронія як мовленнєвий акт з імпліцитною оцінкою. *Іноземна філологія*. Львів, 1991. Вип. 102. 78 -80 с.
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1989. 384 с.
10. Мацько Л. І., Мацько О. М. Іронія. *Риторика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. К. : Вища школа, 2003. 157- 161 с.
11. Мухина Ю. Н. Средства репрезентации иронии в художественном тексте : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Мухина Юлия Николаевна. Саратов, 2006. 175 с.
12. Семків Р. Постмодернізм та іронія (типологізація нетипового). *Слово і час*. 2000. № 6. С. 6 - 12.
13. Barbe K. *Irony in Context*. Amsterdam Philadelphia : Benjamins, 1995. 197 p.
14. Booth W.C. *A Rhetoric of Irony*. Chicago: Univ. of Chicago, 1975. 292 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Taylor J. C. *Irony. The Short Story: Fiction in Transition*. New York : Charles Scribner's Sons, 1973. 690 p.

REFERENCES

1. Arnold, Y. V. (1973). *Stylistyka sovremennoho anhlyiskoho yazyka* (Stylistyka dekodirovaniya). [Stylistics of modern English]. L. : Prosveshchenye. 304 s. [in Russian]
2. Babeliuk, O. A. (2009). *Pryntsypy postmodernistskoho tekstotvorennia suchasnoi amerykanskoï prozy maloi formy*. [The principles of postmodern text creation of modern American prose of short form]. Drohobych: TzOV "Vymir". 296 s. [in Ukrainian]
3. Babeliuk, O. A. (2014). Postmodernistskyi ironichnyi styl pysma: semiolohichni faktory tekstotvorennia. [Postmodern ironical style of writing: semiological factors of text creation]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats*. Chernivtsi : Vydavnychiy dim «RODOVID». Vyp. 708-709 : Hermanska filolohiia. S. 14-19. [in Ukrainian]
4. Bekker, A.V. (1999). *Kohnytyvno-prahmatycheskyi aspekt sovremennoi ynoiazychnoi nomynatsyy v anhloiazychnom tekste*. [Cognitive and pragmatic aspect of modern foreign nomination in English text]. M. 22 s. [in Russian]
5. Hariunova, Iu. O. (2011). Movni zasoby vyrazhennia ironii v kinokrytychnykh tekstakh. [Language means of irony expression in cinema critical texts]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Ser. : Filolohiia*, 936. Vyp. 61. 33-37 s. [in Ukrainian]
6. Kalyta, O. M. (2004). Ironiia yak svitohliadniy pryntsyp i stylistychna katehoriia. [Irony as outlook principle and stylistic category]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Serii: Movoznavstvo*. Vyp. 1 (11). Ternopil. 104 - 107 s. [in Ukrainian]
7. Kyienko, I. O. (1993). *Suchasnyi anhliiskyi komichnyi roman*. [Modern English comic novel]. K.: Naukova dumka. 84 s. [in Ukrainian]
8. Lytvak, S. Ya., Prykhodko A. I. (1991). Ironiia yak movlenniieviy akt z implitsytnoiu otsinkoiu. [Irony as language sign with implicit value]. *Inozemna filolohiia*. Lviv. Vyp. 102. 78 -80 s. [in Ukrainian]
9. Lotman, Yu. M. (1989). *Struktura khudozhestvennoho teksta*. [The structure of fiction text]. M.: Yskusstvo. 384 s. [in Russian]
10. Matsko L. I., Matsko O. M. (2003). Ironiia. [Irony]. *Rytoryka: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. K. : Vyshcha shkola. 157- 161 s. [in Ukrainian]
11. Mukhyna, Iu. N. (2006). Sredstva reprezentatsyy ironyy v khudozhestvennom tekste : dyss. ... kand. fylol. nauk : 10.02.19. [The means of irony representation in fiction text]. Saratov. 175 s. [in Russian]
12. Semkiv, R. (2000). Postmodernizm ta ironiia (typolohizatsiia netyprovoho). [Postmodernism and irony]. *Slovo i chas*, 6. S. 6-12. [in Ukrainian]
13. Barbe, K. (1995). *Irony in Context*. Amsterdam Philadelphia : Benjamins. 197 p. [in English]
14. Booth, W.C. (1975). *A Rhetoric of Irony*. Chicago: Univ. of Chicago. 292 p. [in English]

AUTHOR'S POSTMODERN IRONY IN ENGLISH LITERARY TEXT

Babelyuk Oksana Andriivna

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

Badiuk Orysia Orestivna

*lecturer of the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

The article focuses on the problem of revealing irony and language means of creating an ironic effect at different language levels in English literary texts. The aim of the research is to explore various ways of expressing author's postmodern irony in English literary texts. To fulfil this aim the following tasks should be done: to analyse the phenomenon of irony through the prism of poetics; to differentiate irony from related notions; to explore means of expressing irony in postmodern English literary texts; to identify ways of revealing author's postmodern irony in English literary texts with different types of narrators. A short analytical analysis shows that the study of irony, humour and satire is a topical issue in various branches of philology. Irony was studied by such branches of linguistics as stylistics, text linguistics and pragmatics. The development of new scientific disciplines and the emergence of new approaches to linguistic phenomena have led to an increasing interest to investigations of irony, and postmodern irony in particular, as well as to mechanisms of its creation. The starting point of the study is that irony has always been and will be an integral part of human existence, and that is why an attempt to explore new features of postmodern ironic effect in contemporary English literary texts are actual and novel. It is proved that the key features of postmodern literary texts are: ironic worldview, or ironic perception of contemporary words makes it possible to maintain a special ironic writing which has ruined all kinds of structure, order and became a new way of reflection of the author's ironic point of view. Such postmodern irony is treated in this research a specific play of words which can be traced at all language levels. Postmodern irony as a definite form of comic is equal to sarcasm and humour. Its main features are: a definite opposition between form and content, and the ability to cause a definite reader's feedback. It is also proved that within the interaction of the author and the reader the ironic position of the author in English literary texts is different depending on the type of narrator.

Key words: *author's postmodern irony, types of narrators, English literary texts, postmodern poetics.*

ІМЕННИКИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ЕМОЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Бобер Наталія Миколаївна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно - Кудрявська, 18/2, Київ, Україна

У статті висвітлено особливості іменників, що позначають емоції в англійській мові. Обґрунтовано актуальність дослідження виходячи з важливості позначення емоцій у мовленні, сформульовано об'єкт, предмет та мету дослідження. Звернуто увагу на недостатню чіткість в розумінні поняття «емоції», на відсутність єдності в класифікації емоцій. Зазначено, що деякі емоції трактуються одночасно як стани або поведінкові реакції, і на цій підставі науковці іноді виключають їх з переліку емоцій. Такий підхід визнано надлишковим та таким, що не відповідає цілям лінгвістичних досліджень. Проаналізовано основні класифікації іменників англійської мови, які позначають емоції, та акцентовано увагу на відсутність єдиної позиції серед науковців щодо цих класифікацій. Визначено, до яких груп належать іменники, що позначають емоції в англійській мові. Проаналізовано, які способи словотвору є найбільш продуктивними для іменників, що позначають емоції в англійській мові. Звернуто увагу на те, що найбільш продуктивним є афіксальний спосіб словотворення, причому суфіксальний спосіб превалює над префіксальним. Досліджено іменники, утворені за допомогою різних суфіксів, наголошено на тому, що даний спосіб словотворення є найбільш поширеним в англійській мові в цілому. Виявлено, що з-поміж іменників, які позначають емоції в англійській мові, переважна більшість є індикативними, оскільки називання емоції не передбачає опису емоційного стану, переживань та ставлення мовця. Разом із тим, виявлено, що частина іменників, що позначають емоції, зберігає емотивність, яка в даному дослідженні розглядається як емоційна забарвленість, емоційна насиченість, що передає передусім переживання мовця, його емоційний стан та ставлення до описуваних подій та явищ. Зберігання емотивності пов'язано з тим, що відповідні лексичні одиниці порівняно нещодавно почали використовуватись для позначення емоцій, а до того використовувались переважно для їх опису. Підкреслено, що значну групу серед таких іменників складають складні іменники, часткове збереження емотивності є їх характерною ознакою.

Ключові слова: емоції, іменники, індикативні іменники, абстрактні іменники, емотивність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Вираження емоцій посідає особливе місце в мовленнєвому дискурсі. Під час усного мовлення, а також в художній літературі та в багатьох інших випадках вираження емоцій відіграє не меншу, а іноді більшу роль, ніж викладення певних фактів, які пов'язані з цими емоціями. Нерідко весь смисл повідомлення зводиться до вираження емоцій, а інформативна його частина лише розкриває обставини, за яких мовцем оволоділи саме такі емоції. Розкриття емоційного стану є однією з важливих функцій мови. Це обумовлює актуальність даної розвідки.

В англійській мові, як і в будь-якій мові, репрезентація емоцій здійснюється трьома способами:

- 1) лексика, що називає емоції;
- 2) лексика, що описує емоції;
- 3) лексика, що виражає емоції.

При цьому найбільш емоційно забарвленою є лексика, що описує та виражає емоції, а лексика, що називає емоції, більш нейтральне. І все ж має велике значення не лише

відзначення того, яку саме емоцію відчуває мовець, але й відображення її міри вираження, відтінків та особливостей. Тому існує багато синонімів, які позначають одну й ту саму емоцію.

Метою статті є дослідження особливостей іменників, що позначають емоції в англійській мові, визначення лексично-семантичних полів іменників, проаналізувати найбільш продуктивні способи утворення іменників, що позначають емоції, в англійській мові.

Об'єктом дослідження є емоції та емоційні стани, які потребують вираження. **Предметом** дослідження є іменники в англійській мові, які позначають емоції.

Особливості вираження емоцій в мові були предметом дослідження зарубіжних та вітчизняних мовознавців, серед яких: Ю. Апресян, Ш. Баллі, Є. Бедфорд, О. Вольф, Є. Галкіна-Федорук, В. Телія, В. Шаховський.

Методи та методики дослідження. У дослідженні використовувалися такі лінгвістичні методи: 1) асоціативний експеримент – демонстрація зв'язку між окремими лексемами та

емоціями; 2) описувальний метод, який допоміг здійснити систематизацію концептів та підходів до визначення понять «емоції» та «іменники, що позначають емоції»; 3) методи дефініційного та етимологічного аналізу було використано для виявлення особливостей іменників, що позначають емоції в англійській мові; 4) метод кількісних підрахунків та елементи статистичного аналізу сприяли опрацюванню зібраного емпіричного матеріалу.

У дослідженні також було застосовано загально наукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення) методи. За допомогою методів індукції, дедукції та спостереження було здійснено аналіз іменників, що позначають емоції, а також сформульовано основні результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження вираження емоцій доцільно розпочати з визначення переліку емоцій. Однак лексикографи досі не мають єдиної думки щодо переліку емоційних номінацій через цілком зрозумілі причини: емоцій багато, а жорсткої, закінченої їх класифікації не існує (причому не існує навіть у психології, не кажучи вже про лінгвістику). У сучасній лінгвокультурології використовується положення про універсальність базових емоцій, їх інтегральний характер. Проте в лінгвістиці емоцій, на жаль, немає адекватного визначення поняття «емоція». Існує декілька його дефініцій.

У психологічному аспекті емоції розуміють як комплексний феномен на позначення групи процесів: емоційних реакцій (поведінки), емоційних станів (переживань), емоційних ситуацій, які спричиняються соціальними або психологічними подіями й виникають внаслідок інтеграції когнітивних і фізіологічних процесів, що впливають на поведінку людини [5, с. 34].

Російський учений В. Шаховський вважає, що емоції – це різновид людських пристрастей, які пронизують усі сфери життя людини й зафіксовані на всіх рівнях мови [7, с. 21]. Американський психолог К. Ізард розглядає емоції як основну мотиваційну систему організму [3, с. 55]. На його думку, «емоція – це те, що мотивує, організовує й скеровує сприйняття, мислення й дії» [3, с. 57]. Не можна не відзначити, що дані визначення дещо неконкретні.

У лінгвістиці емоцій існують різні погляди на їх класифікацію. К. Ізард виокремлює такі емоції, як щастя, подив, сум (смуток), відраза, гнів, страх [3, с. 33]. Більшість науковців поділяє емоції на позитивні та негативні [3, с. 34]. Згідно з цим принципом, Е. Л. Пушикян [6, с. 207] пропонує класифікацію емоцій за критерієм модальності переживання:

1) позитивні емоції – радість, ніжність, схвалення;

2) негативні – відчай, образа, гнів, страх, обурення, докір, сором, смуток, погроза, підозра, зневага;

3) здивування, іронія.

Тобто, на думку Е. Л. Пушикяна, лише здивування та іронія можуть виражати як позитивні, так і негативні риси, тобто мати нейтральне забарвлення.

Проаналізувавши різноманітні класифікації емоцій, можна зробити висновок, що жодна з них повністю не відображає усієї палітри позитивних емоцій. Так, диференційна класифікація К. Ізарда включає лише три позитивні фундаментальні емоції: радість, інтерес та подив. Сором і провина можуть мати позитивне значення лише у певній ситуації, проте в більшості людей вони асоціюються із неприємними відчуттями. Інші п'ять фундаментальних емоцій, за К. Ізардом, є суто негативними: гнів, страх, відраза, горе, зневага.

Існують деякі поняття, віднесення яких до емоцій є дискусійним. Так, наприклад, страх трактується як стан, як реакція і як емоція. Деякі дослідники вважають страх станом, який здатен викликати емоції. Відповідно до такої точки зору, стан страху є досить типовим для людини, особливо в екстремальних видах діяльності й за наявності несприятливих умов і незнайомої ситуації. У людини, що відчуває страх, різко знижується уважність – вона загострюється на об'єкті чи ситуації, що сигналізують про загрозу. Інтенсивний страх створює особливий ефект «тунельного сприйняття», істотно обмежуючи мислення і свободу вибору усієї поведінки людини. Стан страху полонить людину і від того якоїсь миті вона втрачає самовладання. Залежно від характеру загрози, енергетичної інтенсивності та специфіки переживання, страх може варіюватися за ступенем вираження і мати такі форми вияву: острах, боязкість, тривожність, переляк, побоювання, розгубленість, жах, панічний стан [5, с. 66]. Саме останні поняття деякі дослідники й відносять до емоцій. Але, дослідивши дане питання в психологічній площині, ми не можемо погодитись з такою точкою зору. Адже, якщо проаналізувати ті поняття, які, відповідно до аналізованої точки зору, відносять до емоцій, можемо виявити, що вони так само, як і власне страх, характеризуються як стани або поведінкові реакції.

Таким чином, вважаємо доцільним уникнути надлишкових сутностей та для цілей даної розвідки та аналогічних досліджень

розглядати страх як емоцію. З-поміж іменників сучасної англійської мови на позначення поняття «страх» можна виокремити: *alarm, consternation, dismay, dread, fear, fright, horror, panic, scare, terror, trepidation*.

У концепції В. Шаховського про категоризацію емоцій у лексико-семантичній системі мови йдеться про різновиди емотивів – афективи й конотативи. Під афективом він розуміє слово, значення якого є єдиним способом вербалізації емоції, без її найменування (вигуки, вигуківі слова, лайлива, пестлива, нецензурна лексика). Конотатив В. Шаховський визначає через семантичну структуру слова й апелює до його емотивно забарвленої семи, або семиемотивно-суб'єктивної оцінки [7, с. 25]. Змістовий аспект емотиву характеризується різною логікою: афектив тяжіє до особливої емоційної логіки, під час якої знижується ступінь самовладання, а конотатив – до логіки розуму, що висуває принципово нові ідеї, дає можливість вийти за межі відомого, забезпечує прогрес наукового пізнання. Над питанням правомірності зарахування емотивів-номінативів на позначення конкретних емоційних переживань, сема емотивності яких входить до предметно-логічного значення слова, дискутують мовознавці: І. Арнольд, А. Бабкіна, О. Вайгла, К. Тимофєєв, Д. Шмельова, В. Шаховський та інші. Дослідники виключають із емотивної лексики слова-номінації емоцій, зауважуючи, що одиниці, які позначають конкретні почуття, емоції та настрої, жодного відношення до емоційної лексики не мають. В. Шаховський, детермінуючи емотивність як лексичну категорію, власне емотивною називає лише лексику, яка призначена для мовного вираження емоцій [7, с. 145]. Лексика на позначення емоцій не є емотивною, вона – індикативна, логіко-предметна. Вербалізована емоція є логічною думкою про безпосередню перцепцію [7, с. 93-94]. В даній розвідці ми послуговуємося саме таким розумінням емотивності, відкидаючи точку зору, відповідно до якої емотивними вважаються також лексичні одиниці, які позначають емоції (такої точки зору дотримується, наприклад, О. С. Сарбаш), оскільки за такого розуміння поняття емотивності розмивається, а емотиви потребують додаткової класифікації в залежності від міри емоційної насиченості, а це видається надлишковим.

Таким чином, можна стверджувати, що вираження емоцій в мовленні відбувається не лише за рахунок емотивів, але й за рахунок індикативів. При цьому іменники, що позначають емоції, належать саме до індикативів. Крім того,

іменники, що позначають емоції, належать до абстрактних іменників.

Як правило, іменники цієї категорії класифікують в залежності від того, яку саме емоцію вони позначають. Наприклад, можна розділити їх на такі групи в залежності від означуваної емоції:

1) іменники, що позначають задоволення: *contentment, fulfilment, satisfaction, serenity, tranquillity*;

2) іменники, що позначають вдячність: *appreciation, gratitude, indebtedness, thankfulness*;

3) іменники, що позначають цікавість: *curiosity, fascination, inquisitiveness, interest*;

4) іменники, що позначають радість: *bliss, delectation, delight, ecstasy, elation, euphoria, exhilaration, felicity, gaiety, happiness, hilarity, joy, pleasure, rapture, relish*;

5) іменники, що позначають любов: *adoration, affection, devotion, love, passion*;

6) іменники, що позначають гордість: *dignity, pride, self-esteem, self-respect*;

7) іменники, що позначають здивування: *amazement, astonishment, awe, bemusement, bewilderment, surprise, wonder, wonderment* [4, с. 131].

Такий підхід до класифікації має важливе практичне значення, оскільки полегшує дослідження лексично-семантичних полів, адже вони об'єднують слова за їх семантикою. Так, лексично-семантичне поле іменника **joy** складатиметься з таких іменників: *ecstasy, exultation, gladness, glee, jubilation, rejoicing, triumph, joyfulness, joyousness, happiness, beatitude, bliss, felicity, blessedness*; лексично-семантичне поле іменника **merriment** можна окреслити за допомогою іменників *cheerfulness, exhilaration, festivity, fun, gaiety, hilarity, jocundity, jollity, joviality, lightheartedness, liveliness, mirth, vivacity* [1].

Досліджуючи питання словотвору іменників, що позначають емоції, Н. Григоренко підкреслює, що англійська мова насичена як словами іншомовного походження, так і запозиченими засобами деривації – вони історично асимілювалися в мові й розглядаються як продуктивне знаряддя словотвору, у той час як чимало іншомовних назв емоційних явищ вважаються непохідними, хоча мають складну морфемну будову в мові походження, наприклад, *dismal, melancholy* ‘сум’; *surprise* ‘подив’; *balance, comfort, harmony* ‘спокій’; *concern* ‘турбота’; *despair* ‘відчай’; *respect* ‘повага’; *disgust, odium* ‘огида’; *distress* ‘горе’; *phobia; enthusiasm; nirvana; angst* ‘страх’. У давньоан-

гійський період відокремлення граматичних морфем дієслів призвело до збігу їхніх форм з іменниковими: *love, shame, fear, hope, worry, hate, fret, dread, care*; асимільовані французькі запозичені дієслово та іменник поступово співпали за формою: *doubt, trouble, solace, comfort, concern* [2, с. 289].

Взагалі походження іменника, що позначає емоцію, від дієслова є доволі поширеним явищем в англійській мові. Немало таких іменників утворилося за допомогою суфіксів: *resentment* 'образа, обурення', *fascination* 'захоплення, зачарованість'. Варто зазначити, що суфіксальний спосіб словотворення належить до найдавніших та найпродуктивніших в різних мовах, зокрема і в англійській. Одним із найпоширеніших суфіксів, присутніх в іменниках, що позначають емоції, є давньоанглійський суфікс *-ness*. Утворені за його допомогою іменники Н. Григоренко класифікує на групи в залежності від того, що вони позначають [1, с. 290]:

а) почуття – *happiness, blessedness* 'щастя', *homesickness* 'ностальгія', *hopelessness* 'безнадія', *weariness* 'нудьга';

б) емоційну якість людини (яка, контекстуально отримуючи характер ситуативної чи постійної, стає тимчасовим станом або емоційною рисою характеру) – *curiousness* 'цікавість', *sheepishness* 'боязкість', *kindness* 'доброта', *merriness* 'веселість', *resentfulness* 'ображеність/образливість';

в) активно набутий емоційний стан – *contentedness* 'задоволеність', *devotedness* 'захопленість';

г) пасивно набутий емоційний стан – *confusedness, disconcertedness* 'спантеличення', *vexedness* 'роздратованість', *dejectedness* 'пригніченість'.

До інших поширених в іменниках даної категорії суфіксів належать також *-ity* (*certainty* 'певність', *serenity* 'спокій', *hilarity* 'веселість', *malignity* 'злобність', *curiosity* 'цікавість', *animosity* 'ворожість'), *-ance(ancy)/-ence(ency)* (*arrogance* 'пиха', *abhorrence* 'огида', *repentance* 'каяття', *buoyancy* 'веселість', *diffidence* 'невпевненість у собі', *despondency* 'відчай', *malignancy* 'злісність', *reliance* 'довіра', *annoyance* 'досада', *disturbance* 'неспокій'), *-ion, -sion, -ation* (*anticipation* 'сподівання', *hesitation* 'сумнів', *depression* 'смуток', *apprehension* 'побоювання', *adoration, admiration* 'захоплення', *suspicion* 'підозра', *detestation* 'відраза', *satisfaction* 'задоволення', *stupefaction* 'здивування', *infuriation* 'розлюченість').

Рідше можна зустріти в цій категорії іменників використання суфіксу *-ing* (*misgiving*

'побоювання', *liking* 'симпатія', *suffering* 'страждання', *mourning* 'скорбота', *loathing* 'огида'), французькі за походженням суфікси *-(t)ude* та *-ment* (*gratitude* 'вдячність', *solicitude* 'турбота', *beatitude* 'блаженство', *merriment* 'веселощі', *excitement* 'хвилювання', *amazement* 'здивування', *bewilderment* 'збентеження', *disappointment* 'розчарування', *discouragement* 'зневіра') та деякі інші.

В англійській мові багато іменників, які утворилися за допомогою префіксів, переважно антонімічного значення: *unease, discomfort* 'тривога', *unconcern* 'байдужість', *unhappiness* 'нещастя', *uncertainty, incertitude* 'непевність', *mistrust* 'недовіра', *displeasure* 'прикрість', *disenchantment* 'розчарування', *disrespectfulness* 'неповага', *irresolution* 'нерішучість', *impatience* 'нетерпіння'.

Також варто зазначити, що в процесі розвитку мови деякі емотиви поступово перетворюються на індикативи, тобто слово, яке спочатку позначало певну емоцію лише в переносному значенні, а отже, слугувало радше для її вираження, аніж для позначення, поступово набуло усталеного значення саме як слово на позначення емоції: *cold* 'холод'; *craze* 'захоплення'; *gall, venom* 'злість'; *ease, calm* 'спокій'; *stew* 'тривога'; *fume* 'гнів'; *dazzle* 'засліплення'; *maze* 'замішання'; *heat, fire* 'запал'.

Цікаву групу іменників, що позначають емоції в англійській мові, складають складні іменники. Вони здебільшого зберігають певну емотивність, а не перетворюються остаточно на індикативи: *pinprick* 'прикрість', *soul-sickness, heartache, heartbreak* 'душевний біль', *goodwill* 'доброзичливість', *self-confidence* 'впевненість у собі', *self-righteousness* 'самовдоволеність', *self-pity* 'жаль до себе', *low-spiritedness* 'сум', *ill-humour, bad-temper* 'роздратованість', *fellow-feeling* 'симпатія', *ill-feeling, ill-will* 'ворожість'. Тобто можна стверджувати, що іменники, що позначають емоції, не є виключно індикативами, але серед них можна зустріти й мовні одиниці з певним рівнем емотивності. Разом із тим, такі іменники не є поширеними, а здебільшого слова, що позначають емоції, все ж є емотивно нейтральними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки розвідки, варто зазначити, що іменники, що позначають емоції, в англійській мові є надзвичайно різноманітними, і хоча переважна більшість з них належить до індикативних, деякі зберігають певну емотивність, оскільки спочатку використовувались для опису емоцій і лише з часом

почали використовуватись на їх позначення. При цьому такі іменники, що частково зберігають емотивність, є недостатньо дослідженими вітчизняною наукою та потребують подальших досліджень. Найбільш продуктивним способом утворення іменників, що позначають емоції, в англійській мові є афіксальний, найменш

продуктивним – утворення складних слів, до практично непродуктивних можна віднести усічення афіксів.

Перспективи подальших досліджень. У перспективі можливе дослідження визначення графічних засобів вираження емоцій в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григоренко Н. М. Особливості семантичного простору назв емоційних явищ в англійській та українській мовах : дис.канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2013. 190 с.
2. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : Гнізда слів з вершинами-омографічними коренями. К. : Українська енциклопедія, 2002. 912 с.
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. К. : ВЦ «Академія», 2006. 424 с.
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Пер. с англ. В.В. Морозова и И.Б. Шатуновского. М. Языки славянской культуры, 2003. 400 с.
5. Николаєнко Л.І. Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов). *Мовознавство*. 2005. 45-57.
6. Новикова Н.С. О реализации валентностных потенций слова в ассоциативном поле и в структуре предложения. *Вопросы семантики*. Калининград. : КГУ. 1984. 95-100.
7. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*. 2001. 24-32.
8. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1987. 188 с.
9. Chambers 21st Century Dictionary Режим доступу: www.chambers.co.uk/dictionaries/the-chambers.
10. Hornby A. C. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. Oxford University Press, 1987.
11. Ronald E. Riggio. Applications of Nonverbal Communication Mahwah ; New Jersey ; London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005. 310 p.

REFERENCES

1. Harashchuk, L. A. (2014). *Leksyko-semantichni zasoby vyrazhennia prychnyn, sheho vyklykaiut pochuttia radosti v anhliiskii movi* [Lexical and semantic means of expressing the reasons that cause feelings of joy in English]. Proceedings from online workshop “Aktualni problemy inozemnoi filolohii ta metodyky vykladannia inozemnykh mov”, 16-22. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12043> [in Ukrainian]
2. Hryhorenko, N. M. (2015). *Strukturno-semantichni osoblyvosti nazv emotsiinykh yavyshch v anhliiskii ta ukrainskii movakh* [Structural and semantic features of the names of emotional phenomena in English and Ukrainian]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky*, 137, 288-293 [in Ukrainian]
3. Izard, K. Je. (1999). *Psihologija jemocij* [The psychology of emotions]; translation from english. A. Tatlybaeva. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian]
4. Kalynovska, I. M., Protsyk, M. Ya. M. (2011). *Typolohichni aspekty pozytyvno-emotyvnnykh imennykiv suchasnoi anhliiskoi movy* [Typological aspects of positively-emotive names in contemporary English language]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii «Filolohichni nauky. Movoznavstvo»*, 3(2), 129 – 132 [in Ukrainian]
5. Kyrylenko, T. S. (2007). *Psykhologhiia: emotsiina sfera osobystosti : navchalnyi posibnyk dlia stud. vuziv* [Psychology: the emotional sphere of personality: a textbook for student universities]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian]
6. Pushikjan, Je. L. (1986). *Tipologija intonacii jemocional'noj rechi* [Typology of intonation of emotional speech]. Kyiv; Odessa : [b. i.] [in Russian]
7. Selihei, P.O. (2001). *Vnutrishnia forma nazv emotsii v ukrainskii movi* [Internal form of names of emotions in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo*, 1, 24-32 [in Ukrainian]
8. Shahovskij, V. I. (2009). *Jemocii : dolingvistika, lingvistika, lingvokul'turologija* [Emotions: dolinguistics, linguistics, cultural linguistics]. Moscow: URSS [in Russian]
9. Robinson, M., & Davidson, G. W. (1996). *Chabers 21st Century Dictionary*. Allied Publishers. URL: <https://chambers.co.uk/search/> (Last accessed: 17.03.2021) [in English]
10. Hornby, A. C. (1987). *Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English*. Oxford University Press [in English]
11. Riggio, R.E., Feldman, R.S. (2005). *Applications of Nonverbal Communication*. Mahwah ; New Jersey ; London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers [in English]

NOUNS THAT MEAN EMOTIONS IN ENGLISH

Bober Nataliia Mykolaivna

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv University
Str. Bulvarno - Kudriavska, 18/2, Kyiv, Ukraine*

The article highlights the features of nouns that denote emotions in English. The relevance of the study is substantiated based on the importance of the notation of emotions in speech, formulated the object, subject and purpose of the study. Attention is drawn to the lack of clarity in understanding the concept of "emotions", the lack of unity in the classification of emotions. It is noted that some emotions are treated simultaneously as states or behavioral reactions, and on this basis, scientists sometimes exclude them from the list of emotions. This approach is considered redundant and inconsistent with the goals of linguistic research. The main classifications of English nouns denoting emotions are analyzed, and attention is focused on the lack of a common position among scholars on these classifications. It is determined to which groups the nouns denoting emotions in English belong. It is analyzed which ways of word formation are the most productive for nouns denoting emotions in English. Attention is drawn to the fact that the most productive is the affix method of word formation, and the suffix method prevails over the prefix method. Nouns formed with the help of various suffixes are studied, it is emphasized that this way of word formation is the most common in English as a whole. It was found that among the nouns that denote emotions in English, the vast majority are indicative, because the naming of emotions does not describe the emotional state, experiences and attitudes of the speaker. At the same time, it was found that some nouns denoting emotions retain emotionality, which in this study is considered as emotional color, emotional saturation, which conveys primarily the experience of the speaker, his emotional state and attitude to the described events and phenomena. Preservation of emotionality is due to the fact that the corresponding lexical items have relatively recently been used to denote emotions, and before that were used mainly to describe them. It is emphasized that a significant group of such nouns are complex nouns, partial preservation of emotionality is their characteristic feature.

Key words: *form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.*

ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ У ТВОРІ С. КІНГА «11.22.63»

Борисова Наталія Василівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету імені Григорія Сковороди у Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, Україна

Заболотна Тетяна Валентинівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету імені Григорія Сковороди у Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, Україна

У статті розкрито поняття категорії оцінки, яке виявляють на різних рівнях мови. Зазначено, що вона є багатовекторним явищем, яке реалізується через свідомість суб'єкта при сприйнятті та опрацюванні інформації про зовнішній світ і співвідноситься із внутрішнім світом людини через мовлення.

Метою дослідження є визначення системи засобів вираження категорії оцінки в англійській мові та виявлення мовностилістичних особливостей реалізації цієї категорії в романі С. Кінга «11.22.63».

Реалізація категорії оцінки знаходить свій вияв за допомогою морфологічних, лексичних, синтаксичних, стилістичних і зображувальних засобів її вираження. Вторинні номінації надають текстам образності, експресивності, емоційності, свіжості, оригінальності.

Наголошено, що поняття оцінки у романі С. Кінга «11.22.63» нерозривно пов'язане з відображенням емоційного ставлення персонажів до об'єктів висловлювання. У процесі оцінювання вони висловлюють своє позитивне або негативне ставлення за будь-якою ознакою. Лексичні засоби оцінки пов'язані передусім з емотивним компонентом конотації, який включає в себе і раціональну, і емоційну оцінку. Значна частина оцінної лексики твору С. Кінга пов'язана з емотивним компонентом.

Зазначено, що роман «11.22.63» С. Кінга містить велику кількість метафоричних висловів, які актуалізують емоції, що виражають неприйняття дійсності через її жорстокість та агресивність, нечесність й фальшивість, нездоровий стан, несамостійність і продажність.

Стилістичними засобами вираження категорії оцінки є епітети, метафора, порівняння, вигук, градація тощо. С. Кінг їх використовує для характеристики внутрішнього і зовнішнього світу персонажів, їх емоційного стану, розмов і поведінки, а також взаємин між персонажами. За їх допомогою створюється атмосфера таємничості і загадковості.

Використання метафор, алюзій, уособлень сприяє привідкриттю читачеві найпотаємніших куточків людської душі і змушує замислитися над деякими аспектами дійсності.

Образна й оцінна експресія відтворює емоційну сферу як автора, так і персонажів. Семантико-когнітивні особливості оцінних лексем в романі розкривають емотивний фонд сучасного англомовного художнього дискурсу й виступають емотивними знаками, що забезпечують культурну комунікацію на емоційному рівні.

Ключові слова: категорія оцінки, С. Кінг, «11.22.63», оцінна експресія, емоційна сфера.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Категорія оцінки є своєрідним явищем, яке виявляють на різних рівнях мови та вивчення якого доводить те, що питання вибору мовних засобів і їх організація в текстах різних функціональних стилів, інтерпретація у процесі сприйняття, а також вербалізація певних емоційних станів реципієнтів стають предметом вивчення.

Оцінка – це багатовекторне явище, яке реалізується через свідомість суб'єкта при сприйнятті та опрацюванні інформації про зовнішній

світ і співвідноситься із внутрішнім світом людини через мовлення, віддзеркалює «картину світу», яка представлена такими категоріями, як градація, модальність, стан, заперечення тощо, що є суміжними з оцінкою.

Важливим є вираження підтримки чи засудження, що пов'язане з прагматичною орієнтацією. В основі концептів, які визначають оцінні смисли, лежить ціннісна картина світу та семантика одиниць мови в їхній взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів оцінки

займалася велика кількість вчених-лінгвістів. Зокрема, І. Буяр [2], М. Михальченко [7], В. Нагель [8] вивчали лінгвістичну категорію оцінки; В. Вишивана [3], О. Вольф [4], Т. Космеда [6] та ін. розглядали всі тонкощі взаємозв'язку експресії, модальності та оцінки; Г. Приходько [9] та ін. досліджували засоби та способи вираження оцінки; Н. Арутюнова [1], Н. Іщенко [5] займалася об'єктом оцінки тощо.

Проте не дивлячись на значну кількість наукових розвідок щодо категорії оцінки, на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки вона ще потребує глибшого вивчення. Тому, щоб з'ясувати всі грані такої різнобічної категорії оцінки, ця проблема вимагає подальшого вивчення наукових студій, які присвячені її аналізу. Недостатній ступінь розгляду мовностилістичних засобів вираження категорії оцінки в романі С. Кінга «11.22.63» зумовлює актуальність нашої розвідки.

Формулювання мети і завдань статті.

Мета роботи – визначити систему засобів вираження категорії оцінки в англійській мові та виявити мовностилістичні особливості реалізації цієї категорії у творі С. Кінга «11.22.63».

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: ознайомитися з поняттям категорія оцінки і засобами її вираження; виявити лексичні засоби категорії оцінки у творі С. Кінга «11.22.63»; окреслити специфіку вираження категорії оцінки на стилістичному рівні у творі «11.22.63».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Категорії оцінки має екстралінгвальний характер і прагматичний потенціал і є неодмінним компонентом комунікативного акту й у дискурсі реалізована як поліфункційна категорія. Проте оцінка в різних лінгвістичних середовищах виявляє себе різнобічно, тому що має визначений набір прагмарелевантних засобів експлікації і залежить від комунікативної цілі мовця, яка досягається, а також від специфіки автора й реципієнта, семантичного наповнення дискурсу, його інтенцій тощо. Отже, категорія оцінки потребує комплексного вивчення з урахуванням особливостей конкретної мовленнєвої ситуації, у якій перебуває.

Важливим є оцінний підхід до навколишньої дійсності, а також його сприйняття через визначену систему норм та цінностей, які притаманні кожній людині. Тому оцінка є беззаперечною та важливою складовою картини світу окремих осіб, представників певних соціальних груп та цілих націй, оскільки всі події та факти навколишнього світу сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні, залежно

від встановлених норм, правил та особистих переконань.

Перейдемо безпосередньо до розгляду твору С. Кінга «11.22.63», який є яскравим прикладом науково-фантастичного роману. У таких творах, зазвичай, багато нейтральної лексики, що утворюють лексичну основу всіх функціональних стилів і є головним джерелом синонімії та багатозначності, які легко створюють нові значення і стилістичні варіанти. Проте С. Кінг у своєму творі крім нейтральної лексики, послуговується літературною лексикою та розмовною лексикою.

Значимо, що автор у своєму романі використовує лексико-тематичну групу слів і словосполучень зі значенням «біль», зокрема, в різних значеннях. Вона має як фізичний, так і моральний прояв: *"There were tears leaking from the corners of his eyes". "Her bloodshot eyes regarded me sadly". "I feel ... I do not know ... like a bottle of soda that's been shaken up". "I felt like I was running a fever". "The pain had been temporarily buried in a surge of adrenaline". "He screamed with pain and surprise"* (2).

У кількох прикладах вжито слово *pain*, що має значення «біль» і тому зрозуміло, що герою дійсно було надто боляче, а в інших випадках ця лексема вербалізується за допомогою слів, словосполучень або, навіть, речень: *tears, bloodshot eyes regarded me sadly, a bottle of soda that's been shaken up*. У зазначених вище прикладах подані зразки, спочатку, морального болю, а потім – фізичного.

Однак в романі присутня не лише лексико-тематична група слів зі значенням «біль», що позначається негативною оцінкою, а й інша, протилежна група зі значенням «любов». Частина твору насичена позитивною лексикою з таким значенням, тому що головний герой зустрічає свою долю, яка спонукала його на завершення місії: *"I loved her and she loved me". "I'll love your face no matter what it looks like". "She was laughing, her hair was flying, and her face was perfect". "She had never looked prettier to me". "She threw back her head and let loose a beautiful full-throated laugh"* (2). «Любов» у творі має позитивну емоційну оцінку і, часом, вона вербалізується за допомогою описів коханої головного героя, що вносить у роман «11.22.63» романтичну складову.

Перейдемо до розгляду соматичної лексики (соматизмів), тобто таких лексичних одиниць, які містять назви частин тіла (від гр. *soma* – тіло і його частини). С. Кінгу притаманне використання такої лексики в напружених моментах оповіді. Зокрема, різні частини тіла героя

(руки, обличчя, очі), ніби знаходять самостійність, живуть своїм життям і реагують миттєво, імпульсивно, часом, поза волею і розумом господаря: “*My heart beating so hard it seems to shake my whole body*”. “*My heart was beating hard enough to make my eyeballs feel like they were pulsing in their sockets*”. “*Her hands came up and tried – weakly – to fend me off*”. “*My face was throbbing, but my abdomen was worse*” (2).

У цих прикладах прослідковується часте вживання слова *heart* (серце), яке є показником тривожного стану, тому що воно увесь час *beating hard* (сильно билосся), а це говорить про напружений емоційний стан в якому увесь час перебуває головний герой. Окрім «серця» зустрічаються соматизми *hands, face, abdomen*, які теж вжиті для зображення такого ж складного психологічного стану персонажа про що йшлося вище.

Отже, письменник у романі «11.22.63» використав основні прийоми, які є характерними для жанру наукової фантастики. У зв'язку з цим можна виділити лінгвістичні особливості, які застосовуються для створення різних почуттів, зокрема: переживання, тривога, вразливість, здивування, заплутаність тощо. Вони пов'язані з піджанром таких творів, що стосуються певної «альтернативної історії» або «паралельних світів».

Вербалізація «подиву» створюється за допомогою введення різких, динамічних сцен (часом, навіть, сцен насильства) одного з головних героїв твору. Для емоційного напруження письменник використовував фрази, які описують жорстокі подробиці з життя одного з персонажів, які вплинули на рішення Джейка Еппінга завершити місію в минулому: *he beat up my mom; he went to jail; there was blood all over the walls; white stuff on the couch ... that was my mother's brains* (2). Ці жахливі подробиці, зображені автором, спонукають читачів до негативної оцінки подій твору, коли судження та переживання знаходяться в органічній єдності, тоді йдеться про раціонально-емоційний тип оцінки, яку можна надати таким зображенням згаданих подій.

Зазначимо, що ідіостиль Стівена Кінга характеризується використанням таких лексичних засобів, як реалії, сленгові одиниці, вульгаризми тощо. Стилістика цього роману є багатшаровою з використанням специфічних регіональних говірок та жаргонізмів, прямих і прихованих цитат. Вважаємо за доречно розглянути реалії, якими широко послуговується автор. Наприклад: “*Because today I'm fifty-seven, buddy. Which makes me an official Heinz*”. “...

and now he was just a guy in Carhartts that the kids called Hoptoad Harry because of the way he walked” (2).

Отже, використання реалій у творі є відображенням поняття матеріальної культури, які властиві відповідному народу. У зазначених прикладах реаліями є *Heinz, Carhartts*, що є назвами торгових марок, які були популярні у другій половині ХХ століття. Вживання таких слів передає атмосферу описуваного періоду, що є вагомим при сприйнятті читачем деталей.

Однією з характерних особливостей роману С. Кінга «11.22.63» є жвавість діалогів, які є близькими до розмовної мови залежно від ситуації. Це досягається за допомогою використання сленгу: “*That's right, buddy. But I do not think it's ever gonna be, you know, completely right. And do not tell me that John screwed up again*” (2).

Молодіжний сленг в діалогах, або описі дійової особи, автор використовує для посилення експресії і таким чином проводить межу між персонажами, вказуючи на їх приналежність до певного покоління, соціальної групи. Розглянемо репліки з роману «11.22.63»: “*We used to say Coach, Coach, step on a roach. Coach Borman looked puzzled*”. “*Really? Nah, just goofin witcha*” (2).

З цього прикладу зрозуміло, що вчитель розмовляє з учнями і в останньому реченні є яскравий зразок використання молодіжного сленгу: вигук «*nah*» (виражає незгоду), дієслово «*goofin*» (жартувати, приколюватися) і слово «*witcha*», яке є скороченням займенника з прийменником «*with you*».

Сленгові слова формуються різними способами, зокрема, деякі з них утворилися за допомогою усічення загальнозрозумілих слів. Для прикладу візьмемо слово *bookmaker*, сленгом до якого є скорочене слово *bookie*. Наприклад, “*...make a few bets with a bookie he found in Lewiston...*” (2).

Письменник у творі часто послуговується неформальною лексикою, наприклад, “*But it's not my job to be anybody's whatchacallit – teachable moment*” (2). У цьому реченні красномовним зразком є слово *whatchacallit*, значення якого знаходимо у Cambridge Dictionary: «used when you are speaking about something or someone whose name you can not remember» [10], тобто цю лексему вживають тоді, коли не можуть згадати назву якогось предмету чи чиясь ім'я.

Отже, сленг вживають для вираження позитивної чи негативної оцінки предмета або явища, або для його характеристики.

В аналізованому творі він вжитий у негативному значенні, проте за його допомогою можна поринути в описаний історичний період і прослідкувати за мовленням певного кола людей.

Наголосимо, що поняття оцінки нерозривно пов'язане з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкту висловлювання і, даючи оцінку, висловлюють власне позитивне чи негативне ставлення за будь-якою ознакою, тому що у структурі значення слова оцінка пов'язана передусім з емотивним компонентом конотації (раціональна і емоційна оцінка). Отже, все що оточує людину викликає в неї оцінну реакцію, тому що значна частина оцінної лексики потенційно зв'язана з емотивним компонентом.

Іншим видом стилістично-забарвленої лексики є жаргонізми. Цей різновид мови переважно використовується в усному спілкуванні між комунікантами, які об'єднані за спільною ознакою: професії, інтересів, звичок, занять, суспільного становища чи віку. Наведемо приклади таких лексичних одиниць: "And that A-plus! Sheesh!" "Yeah, but this is my last day". "Nah, don't bother" (2). Отже, доречно зазначити, що свідоме вживання такої лексики – це експресія, а несвідоме є проявом низької культури мовлення.

Також у романі С. Кінга «11.22.63» помітним є використання вульгаризмів. Функціонування розмовних, просторічних, лайливих слів, жаргонізмів (тобто стилістично знижених елементів) тісно пов'язане з жанрами фантастичних романів. Лексика зниженого реєстру використовується з метою вразити співбесідників яскравістю висловлення, прагненням показати свою зневагу до предмета розмови. Наприклад: "Nine cases out of ten that's just sales-pitch bullshit, but this is the tenth case". "My goddam rental Chevy threw a rod" (2).

У наведених вище прикладах використані зразки такої лайливої лексики, як *bullshit*, *goddam*, які при перекладі упущені, хоча автор використав їх для характеристики низького культурного рівня зображених у романі персонажів.

Розглянемо ще один приклад.

"He clapped the bus driver on the shoulder and started telling him a joke. It was short, and most of it was lost in the chuff of the airbrakes, but I caught the phrase three *jigs* stuck in an elevator and decided it wasn't one he'd have told to his *Housedress Harem*" (2).

У вище поданому прикладі автор вживає вульгаризм *jigs*, що відноситься до грубої, лайливої лексики, яка використовується для образи афро-американців і тому ввічливі люди його не вживають.

В аналізованому творі головний герой постійно знаходиться в емоційному напруженні, що супроводжується хворобливими жестами, відчуттям страху, відчаю, шоку, тремтінням рук, тіла, онімінням, нездатністю говорити, думати і навіть дихати, наприклад: *breathing through a tube, stopped breathing, tremble, fear, shock, loss, grief, ange*. Така раціональна оцінка, пов'язана зі ставленням до об'єктивної дійсності, що ґрунтується на логічних судженнях про притаманні об'єкту оцінки негативні властивості і тому така оцінка має дескриптивне значення: "Living in the past was a little like living underwater and breathing through a tube". "She did not appear to be breathing". "My eyes widened and I stopped breathing". "The good side of her mouth began to tremble". "I saw the fear in her eyes". "The combination of shock, loss, grief, and anger in her red eyes was much worse" (2).

Використання лексичних засобів для створення атмосфери напруги, болю, таємничості привертає увагу читача до переживань персонажів. Важливим у таких творах є те, що їх особливістю є інтерпретація дійсності. На цьому рівні, де виникають конотації, які відображають взаємовідношення мовних оцінних одиниць та існуючого позамовного об'єкта, явища та користувача. Конотативна інформація є продуктом мовленнєвого процесу і виникає в результаті активізації виражального потенціалу експресивно-синтаксичних конструкцій. І тому, вона посилює вплив на індивіда та викликає в нього емоційно-оцінне ставлення до певного предмета, події чи стану.

Творчість С. Кінга – це специфічна література поміж інших літературних жанрів. Він стоїть уособлено поміж фантастичною літературою і літературою жахів. Автору слід лише натякнути і направити людину в потрібний бік, а вже далі читач сам домальовує картини відповідно свого індивідуального сприйняття. Тому С. Кінг не описує емоції і почуття персонажів, але пробуджує їх в читача, і саме такою «зброєю» впливає на нього. Проте письменник також використовує різноманітні засоби експресивності, тому що, на його думку, тільки така «двостороння» робота здатна створити те відчуття страху, якого він домагається.

Окрім лексичних засобів вираження оцінки, варто розглянути її прояви і на граматичному рівні, де виникають конотації, що відображають співзв'язок мовних оцінних одиниць та відомого позамовного об'єкта, явища і користувача. С. Кінг у своєму романі «11.22.63» широко послуговується наративними часовими формами, тобто минулими часами, які

використовуються для розповіді. Наприклад: “*She did not appear to be breathing*”. “*My eyes widened and I stopped breathing*”. “*The good side of her mouth began to tremble*”. “*I saw the fear in her eyes*”. “*The combination of shock, loss, grief, and anger in her red eyes was much worse*” (2).

У всіх вище наведених прикладах подані речення з негативною конотацією, що пов’язано з подіями, які вже сталися або взяті із розповідей про минулі події.

Значимо, що емоційний характер ідіоматичних виразів у романі виражає оцінююче ставлення до об’єкта того, хто говорить. Наприклад:

“*Keep your mouth shut as much as you can until you pick up the lingo and the feel of the place*” (2). У цьому реченні автором використано дві ідіоматичні фразові єдності: *pick up the lingo* (освоювати жаргон), *feel of the place* (обвикатися, звикати). Персонажі роману спілкуючись між собою використовують такі словосполучення у своєму повсякденному житті і тому за їх допомогою виражається поняттєва оцінка, а їх характер виражає оцінююче ставлення. Зауважимо, що ідіомами можуть бути не лише словосполучення, а й речення. Отже, оцінні словосполучення яскравіше, зрозуміліше, емоційніше зображують внутрішній світ героїв, їх поведінку в повсякденні.

Жанр наукової фантастики є прекрасною основою для словотворчості, тому що для створення нових образів використовуються різні тропи і фігури мови. У процесі аналізу роману С. Кінга «11.22.63» виявлено, що ідіостиль Стівена Кінга характеризується використанням таких стилістичних засобів, як алюзії, епітети, порівняння та метафори. Застосування автором таких стилістичних засобів сприяє створенню образного фону твору і гостроти напруги, занепокоєння, тривоги очікування, які охоплюють головного героя під час перебування в минулому. Наприклад: “*Bloody tears had been painted below the thing’s weird white eyes*” (2). У цьому прикладі знаходимо епітети *bloody tears* (криваві сльози), *weird white eyes* (дивні білі очі).

У тексті зустрічаємо й інші епітети з вираженням негативної оцінки: *bloodshot eyes* (налиті кров’ю очі), *a dead pony* (мертвий поні), *in her red eyes* (в її почервонілих очах) *a cash-and-carry society*, *a crying man*. Їх оцінний знак, в нашому випадку, визначається характером емоції і відповідно до цього негативний емоційний вплив співвідноситься з негативним оцінним знаком цих епітетів.

Проте, крім епітетів з негативними оцінним знаком, С. Кінг послуговується й епітетами

з їх протилежним значенням, тобто позитивним, зокрема при описі коханої головної героїні: *a beautiful full-throated laugh, her face was perfect*.

Епітети мають емоційне забарвлення і з їх допомогою встановлюється негативно-оцінює ставлення до описуваного процесу. Також, використовуючи їх, автор формує емоційну обстановку, передає психологічну атмосферу, а також настрої персонажів.

У романі вжиті порівняння для вираження оцінки. Розглянемо кілька прикладів порівняння в романі: “*Are these oranges fresh?*” “*As fresh as your smile, Leola,*” he replied, and the ladies tee-hee’d” (2). Тут порівнюється свіжість апельсинів з дівочою посмішкою. Відірване від контексту воно звучить дивно, проте це є в стилі С. Кінга.

У наступному прикладі: “*It wasn’t as exciting as the cover*” (2), порівнюється дівчина з обкладинкою книги, тому що не прочитавши книги сприймають її спочатку з обкладинки, а ця леді, напевно, не вразила своєю зовнішністю.

Ще одне порівняння стосується дерев “*as green as they had been in July*”. Наприклад, “*I walked under elm trees that had yet to be touched by the blight that would take almost all of them by the seventies, trees that were still as green as they had been in July*” (2).

У наступному прикладі порівняння поєднується з лайливою лексикою через емоційний стан персонажа, який отримав невтішний результат після проведеного рентгенологічного обстеження. Наприклад, “*Long story short, I went to a doctor and got an X-ray, and there they were, big as billy-be-damned*” (2). Однак, лексика зниженого реєстру використовується у художніх творах з метою вразити співбесідників яскравістю висловлення, прагненням показати свою зневагу до предмета розмови.

С. Кінг у романі «11.22.63» часто послуговується використанням порівнянь з негативною конотацією. Наприклад: “*I saw two bicycles. One was a boy’s Schwinn, leaning on its kickstand. The other, lying on its side like a dead pony*” (2).

Інші порівняння вжито для посилення зображеного у творі і має теж негативну конотацію, наприклад: “*Living in the past was a little like living underwater and breathing through a tube*” (2).

Для створення образності і, зокрема, для відображення внутрішнього стану героя теж використовуються порівняння. Психологічний аспект в романі відображає взаємозв’язок зовнішнього і внутрішнього в оцінках людини, спробу прочитання за зовнішнім виглядом, що виявляється ознаками психофізичних,

психоемоційних, психічних, інтелектуальних властивостей і якостей особистості: *"I feel ... I do not know ... like a bottle of soda that's been shaken up"* (2).

Отже, порівняння у романі С. Кінга «11.22.63» несуть в собі експресивну, емоційну та естетичну інформацію і можуть викликати у читача певні відчуття та емоції через яскраву образність, що лежить в основі описаних фігур і спонукають до оцінності.

Для створення оцінного ефекту важливим є вживання метафори, що виконує прагматичну функцію, зокрема, завдяки своєму впливу на думки і переконання, вона також викликає певну психологічну і дієву реакцію з боку тих, хто сприймає текст. Вона є важливим змістотворюючим чинником тексту і надає оцінної, експресивної та емоційної тональності повідомленню, створює в ньому фон, додатковий план, підтекст, що сприяють кращому розумінню справжніх намірів автора.

С. Кінг для більш драматичного ефекту використовує такий вид метафори, як концептуальна метафора. Часто концептуалізуються такі поняття як «життя» (*life*) та «смерть» (*death*). Концептуальною метафорою цього твору є повернення у минуле це переміщення у часі – переміщення у (певний) простір (місце). Зауважимо, що час може бути політичним. Сюжет роману побудований на інтертекстуальній метафорі – це повернення в минуле через портал.

Найчастіше за допомогою метафори виражається експресія головного героя, тому що він перебуває у загрозовому середовищі та відчуває страх. Нагадаємо, що метафора є добре відомим серед лексичних стилістичних засобів і тим, який найбільше використовується у художніх творах. Метафоричні висловлювання містять, зазвичай, багато інформації, що, часом, заважає автоматичному сприйняттю тексту і залучає до роботи уяву читача. Наприклад: *"The pain had been temporarily buried in a surge of adrenaline"* (2). У цьому прикладі метафорою є *pain had been temporarily buried*, яка вказує на емоційне напруження, яке поєднане з фізичним болем, що є візитівкою С. Кінга, особливо в цьому романі.

Про такий же самий емоційний стан йдеться в іншому прикладі з твору: *"My face was throbbing, but my abdomen was worse"* (2). У цьому реченні вжито дві метафори *face was throbbing* і *abdomen was worse*, якими автор наголошував на внутрішніх переживаннях головного героя і його невпевненості в своїх діях.

Наступна метафора є зразком поетичної літератури, проте у фантастичній літературі *my heart beating* вжито не в романтичному значенні, а від страху, який переповнював головного героя в певних ситуаціях. Таких метафор у тексті є значна кількість, тож подамо кілька речень, у яких вони використані:

"My heart beating so hard it seems to shake my whole body" (2).

"My heart was beating hard enough to make my eyeballs feel like they were pulsing in their sockets" (2).

Отже, метафори виконують емотивнооцінну функцію і за допомогою їх емоційного впливу отримуємо образ головного героя.

Крім метафор з негативною емоційною оцінкою С. Кінг використовує метафори з позитивною оцінкою також, але їх небагато. Наприклад: *"She was laughing, her hair was flying, and her face was perfect"* (2). Метафора *her hair was flying* використана в описі коханої головного героя, що вказує на те, що він здатен на романтичні почуття.

На початку читача вражає емоційність та іронічність викладу водночас, тому що головний герой веде внутрішній діалог з колишньою дружиною. Вона звинувачувала Джейка у відсутності емоцій, з чим він не зовсім погоджується. Тут знаходимо паралельні конструкції та анафору. Наприклад:

"I have never been what you'd call a crying man. – I have never seen you shed tears', she said [...] – I didn't cry when I saw her off. I didn't cry when I went back inside the little house" (2).

Емоційною є й антитеза, подана далі, де головний герой доводить свою емоційність і здатність співчувати і плакати: *"Not for long, but the tears came"*. *"But I'm not emotionally blocked"* (2). Антитеза з оригіналу стає у перекладі оксимороном, що О. Ємець зауважує, що це не дуже виправдано, більш доречним був би варіант: «Але не варто говорити, що я неспроможний на емоції» (1, с. 143).

Вважаємо за доречне наголосити, однією з основних характерних рис науково-фантастичних творів є ампліфікації (техніка нагнітання), яка характеризується використанням семантичного повтору і лексико-тематичної групи слів. Складові цієї групи мають експресивну конотацію, що сприяє нагнітання тривожного очікування, наприклад: *"I did as he asked, feeling like the world's biggest dope. One step ... lowering my head to keep from scraping it on the aluminum ceiling ... two steps ... now actually crouching a little. A few more steps and I'd have to get on my knees"* (2).

У творах фантастичного жанру важливою є роль такого стилістичного прийому, як градація: *quite, quite evil* (дуже-дуже шкідливі); *Quite evil, very, incredibly evil* (зло, страшно, неймовірно зло). С. Кінг використовує цей засіб з метою емоційно-художнього впливу на читача. Його сутність прийому полягає в підсиленні кожного наступного висловлювання (в емоційному відношенні), важливіше, значніше, істотніше (в логічному плані), більше (у кількісному відношенні), ніж попереднє.

Ономатопея і вигуки теж не обійдені авторською увагою: *buzzing* (гудіння), *chuckle* (хихикання), *screeching* (вереск), *Oh! my God!* (Ой! Заради Бога!); *Waahhh... waahhhh... waahhhh* (Ва-а-а... ва-а-а... ва-а-а-а). Їх використання допомагають автору у створенні звукових образів, що разом із звуковим малюнком передає читачеві настрій фрагмента твору.

Отже, у романі С. Кінг використовує значну кількість стилістичних прийомів і засобів вираження для досягнення певних цілей. Автор, за їх допомогою характеризує внутрішній і зовнішній світ персонажів, їх емоційний стан, їхні розмови і поведінку, а також взаємини один з одним. Також за їх допомогою письменник висловлює власне оцінне ставлення до описуваних подій і героїв твору. Найчастіше у романі

зустрічаються метафора, порівняння, вигуки, іронія. За їх допомогою створюється атмосфера таємничості і загадковості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, твір «11.22.63» має своє неординарне лінгвістичне забарвлення, що є власне невід'ємною частиною ідіостилю С. Кінга, та досить чітко і яскраво передає атмосферу, що описується в романі. Образна й оцінна експресія відтворює емоційну сферу основних носіїв мови, зокрема, автора, персонажів, читачів. Семантико-когнітивні особливості оцінних лексем в романі розкривають емотивний фонд сучасного англomовного художнього дискурсу й виступають емотивними знаками, що забезпечують культурну комунікацію на емоційному рівні.

С. Кінг у «11.22.63» використовуючи різноманітні засоби виразності, дозволяє читачеві заглянути в найпотаємніші куточки людської душі і змушує замислитися над деякими аспектами дійсності. Теми, які підіймає письменник, використавши різні й оригінальні засоби виразності та живі психологічні портрети персонажів, дозволяють віднести творчість С. Кінга до серйозної літератури. Перспективою подальшого дослідження роману є вивчення емотивності головного героя, враховуючи оцінну конотацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений : *Оценка. Событие. Факт.* Москва : Наука, 1988. 341 с.
2. Буяр І.Є. Лінгвістична категорія оцінки : оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN...=Nznuoaf_2009_11_26. С. 145-149 (дата звернення: 20.04.2021).
3. Вишивана Н. Особливості мовної категорії оцінності та структура оцінки. *Науковий вісник Чернівецького національного ун-ту.* Випуск 188–189 : Германська філологія. Чернівці : Рута, 2004. С. 73–78.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Наука, 2002. 280 с.
5. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати.* 2010. Т. 2. № 3. С. 47–50.
6. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. 305 с.
7. Михальченко М.М. До питання про категорію оцінки та її місце в тексті. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка.* Т. 16. Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. С. 156–162.
8. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2007 (дата звернення: 20.04.2021).
9. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 2001. 362 с.
10. Babelyuk O., Koliasa O., Matsevko-Bekerska L., Matuzkova O. & Pavlenko N. The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. *Arab World English Journal*, 12 (2), 2021, P. 364-376. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25>
11. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (дата звернення: 20.04.2021).
12. Johnson-Laird P.N., Oatley Keith. The Language of Emotions: an Analysis of a Semantic Field. *Cognition and Emotion.* 1989. № 3(2). P. 81–123.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Кінг С. 11.22.63 : пер. з англ. О. Карасюка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 894 с.
2. King S. 11/22/63. New York : Scribner, 2011. URL: <https://booksfb2.com/?p=337419> (дата звернення: 19.09.2020).

REFERENCES

1. Arutyunova, N.D. (1988). *Typy yazykovykh znachenyy: Otsenka. Sobytye. Fakt* [Types of language meanings: Evaluation. The event. Fact]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Buiar, I.E. (2009). *Linhvistychna katehoriia otsinky: otsiniuvannia dosiahnutoho u vitchyzniani linhvistytsi* [Linguistic category of assessment: assessment of achievements in domestic linguistics]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN...=Nznuoaf_2009_11_26 P. 145-149 [in Ukrainian].
3. Vyshyvana, N. (2004). *Osoblyvosti movnoi katehorii otsinnosti ta struktura otsinky*. [Features of the language category of evaluation and structure of evaluation]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho un-tu*. 188–189: German Philology. Chernivtsi: Ruta, 2004. 73–78 [in Ukrainian].
4. Wolf, E.M. (2002). *Funktsyonal'naya semantyka otsenky*. [Functional semantics of evaluation]. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Ishchenko, N.G. (2010). *Otsinni komponent leksychnoho znachennia slova*. [Evaluative component of the lexical meaning of the word]. *Filolohichni traktaty*. Vol. 2, 3. 47–50 [in Ukrainian].
6. Kosmeda, T.A. (2000). *Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky* [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category]. Lviv: LNU imeni I. Franka [in Ukrainian].
7. Mikhalychenko, M.M. (2007). *Do pytannia pro katehoriuu otsinky ta yii mistse v teksti*. [On the question of the category of evaluation and its place in the text]. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Vol. 16. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim. 156–162 [in Ukrainian].
8. Nagel, V.V. (2007). *Riznovydy otsinky yak linhvistychnoi katehorii*. [Varieties of assessment as a linguistic category]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2007 [in Ukrainian].
9. Prykhodko, G.I. (2001). *Sposoby vyrazhennia otsinky v suchasni anhliskii movi* [Ways of expressing evaluation in modern English]. Zaporizhia: Vyd-vo ZDU [in Ukrainian].
10. Babelyuk, O., Koliasa, O., Matsevko-Bekerska, L., Matuzkova, O. & Pavlenko, N. (2021). *The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology*. *Arab World English Journal*, 12 (2) 364-376. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25>
11. Cambridge dictionary. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
12. Johnson-Laird, P.N., Oatley, Keith. (1989). *The Language of Emotions: an Analysis of a Semantic Field*. *Cognition and Emotion*. 3(2). 81–123.

LIST OF ILLUSTRATION MATERIALS

1. King, S. (2015). 11.22.63. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia».
2. King, S. (2011). 11/22/63. New York: Scribner. Retrieved from [https:// booksfb2. com/?p=337419](https://booksfb2.com/?p=337419).

EXPRESSION OF EVALUATIVE CATEGORY IN S. KING'S NOVEL "11.22.63"

Borysova Nataliia Vasylivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching methods

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Str. Sukhomlynskyi, 30, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

Zabolotna Tetiana Valentynivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching methods

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Str. Sukhomlynskyi, 30, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

The article reveals a concept of evaluative category, which is found at different levels of language. It is noted that it is a multi-vector phenomenon that is realized through a subject's consciousness in the perception and processing of information about the external world and correlates through speech with the internal world of a human.

The purpose of the study is to determine a system of means of evaluative category expression in the English language and to identify linguistic and stylistic features of implementation of this category in the novel "11.22.63" by S. King.

The implementation of the evaluative category finds its revelation through morphological, lexical, syntactic, stylistic and pictorial means of its expression. Secondary nominations give the texts imagery, expressiveness, emotionality, freshness, originality.

It is emphasized that the concept of evaluation in S. King's novel "11.22.63" is inextricably linked with the reflection of a characters' emotional attitude to objects of statements. In the evaluation process, they state their positive or negative attitude on any feature. Lexical means of evaluation are primarily related to the emotional component of connotation, which includes both rational and emotional evaluation. Much of the evaluative vocabulary of King's novel is related to the emotional component. It is noted that the novel "11.22.63" by S. King contains a large number of metaphorical statements that actualize emotions that express rejection of reality through its cruelty and aggression, dishonesty and falsity, unhealthy condition, lack of independence and treachery. Stylistic means of expressing the category of evaluation are epithets, metaphors, comparisons, exclamations, gradation etc. S. King uses them to describe the inner and outer world of characters, their emotional state, conversations and behaviour, as well as the relationship between characters. They create an atmosphere of mystery and enigma. The use of metaphors, allusions, personifications helps a reader reveal the most secret corners of the human soul and makes you think about some aspects of reality. Figurative and evaluative expression reproduces the emotional sphere of both the author and the characters. The semantic-cognitive features of evaluative lexemes in the novel reveal the emotional fund of modern English-language artistic discourse and act as emotional signs that provide cultural communication on an emotional level.

Key words: *evaluation category, S. King, "11.22.63", evaluative expression, emotional sphere.*

UDC 81-2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.5>

THE WAYS OF BINARY OPPOSITION REALIZATION OF LIGHT/DARK CONCEPTUAL METAPHORS IN A LITERARY TEXT

Bortniak Alina

*Reader of the English Language Department № 2
National University "Odessa Maritime Academy"
Str. Dukovska, 5, Odesa, Ukraine*

Ocheretna Olga

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor of the English Language Department № 2
National University "Odessa Maritime Academy"
Str. Dukovska, 5, Odesa, Ukraine*

The questions that this paper attempts to answer is, first, about the connections among the opposition LIGHT-DARK with other oppositions in the minds of representatives of certain linguocultures, and, second, about the interaction of cognitive mechanisms of contradistinction and conceptual metaphors, which creates the basis for the complex metaphorical system that can be called oppositional. The aim of this study is to establish the role of metaphor in fiction and trace the peculiarities of usage of LIGHT/DARK metaphors in a literary text. The object of the research is the peculiarities of LIGHT/DARK metaphor functioning in fiction. The methodological and theoretical basis of the research is the works of such scholars as M. Johnson and J. Lakoff, N. Carol, C. Forsville, M. Ortiz, S. Keplen and many others. The most stable relations between the oppositions are those motivated by human experience. On the contrary, the processes occurring in languages can lead to the changes in links between different oppositions and to the decreasing of their significance or even disappearance in the minds of contemporary speakers of certain languages. The findings of the present experimental study indicate that interacting with the metaphorical approach, binary opposition LIGHT-DARK creates complex mental images, which can be termed 'oppositional metaphors'. It is not only the LIGHT-DARK opposition that forms the basis for metaphorical transference: the other binary oppositions are also productive for the formation of such metaphorical complexes. At the same time, the general tendency remains the same: the positively marked members of the related binary oppositions can interact with each other in a metaphorical exchange just like their negatively marked members. A further step would therefore be to explore other culturally significant oppositions and to consider the peculiarities of their linguistic conceptualization as a result of various cognitive mechanisms' interaction.

Key words: binary opposition, cognitive, LIGHT/DARK, literary text, metaphor

Introduction. For many centuries, the concept of metaphor has provoked various discussions not only in linguistics but also in philosophy, psychology, and literary criticism. Thinkers such as Aristotle, Rousseau, Hegel, E. Cassirer, X. Ortega studied metaphor. Today the study of metaphor is becoming more intensive and interdisciplinary, covering various fields of knowledge: philosophy, logic, psychology, psychoanalysis, hermeneutics, literary studies, literary criticism, theory of fine arts, semiotics, rhetoric, linguistic philosophy, various schools of linguistics.

Today, the term "*metaphor*" can be given the following definition: a word or phrase that reveals the features and properties of one phenomenon or object by transferring to them the features of another phenomenon or object.

The evidence that metaphor is one of the most productive means of language enrichment is its presence throughout language, its styles and sub-

styles. In order to influence the addressee, the metaphor is used not only by writers, publicists, public figures, but also by lawyers, politicians and other members of society. The metaphor is most often found in belle-lettre, publicistic and conversational styles, in which it acts as a stylistic device to strengthen the figurative function of speech. In legislative and military orders, statutes, resolutions, requirements, instructions and medical recommendations, programs, plans, expert opinions, annotations, patents and questionnaires, in scientific and official-business functional styles, metaphor as a stylistic device is not used, because imagery and expressiveness can make inaccuracies, which is unacceptable for these styles.

The methodological and theoretical basis of the research is the works of such scholars as M. Johnson and J. Lakoff, N. Carol, C. Forsville, M. Ortiz, S. Keplen and many others.

The aim of this study is to establish the role of metaphor in fiction and trace the peculiarities of usage of LIGHT/DARK metaphors in a literary text.

The object of the research is the peculiarities of LIGHT/DARK metaphor functioning in fiction.

Theoretical framework. Metaphor as a linguistic and mental phenomenon for many centuries has attracted such prominent scholars as Aristotle, Rousseau, Hegel, E. Cassirer and many others. The origin of the term metaphor is ancient Greek and in translation "metajerw" (to transfer) means "transferred word". It was introduced into the dictionary of rhetoric and philosophy by one of the students of the Sophists Gorgias and Prodicus – Isocrates (436-338 BC), a famous Athenian orator, publicist and teacher of eloquence.

Metaphor moved into linguistics from rhetoric, in which it was seen solely as an aesthetic means of enriching speech. For the first time the definition of the term metaphor is found in Aristotle's "Poetics" in the section "On the Art of Poetry", according to which "metaphor is the transfer of a word with a changed meaning from genus to species, or by analogy" [1, 109]. Aristotle's understanding proved to be the most influential in the idea of metaphor in the following centuries and determined the attitude of philosophers to it. Aristotle's understanding of metaphor is closely linked to the basic tenets of his philosophical teaching. Aristotle introduced a strict division of rhetoric and logic, which was unclear to the Sophists, who often used in the process of logical proofs purely rhetorical techniques, using the ambiguity of words. For Aristotle, logic and poetics were completely different areas, and metaphor was exclusively rhetoric. According to his theory, the basis for transferring the word from one area to another was the similarity between objects, "to come up with good metaphors means to notice similarities well."

The changes that took place in philosophy in the 20th century were the abandonment of the line of classical rationalism and the emergence of a number of irrationalist teachings (philosophy of life, existentialism), which led to significant changes in the interpretation of metaphor. The change in attitude to metaphor is largely due to the "linguistic turn", in contrast to classical philosophy, where speech was not a philosophical problem, but perceived purely as a tool for shaping thought, 20th-century philosophy turned to speech as such. At the center of philosophical analysis was speech, inseparable from human consciousness and experience. In the 20th century, the attitude towards metaphor also changed: the dominant position of "rhetoricians", which dates back to Aristotle, became secondary,

and the less influential position of such representatives as Vico, Rousseau, Nietzsche, determines a new understanding of metaphor.

Thanks to non-traditional theories of metaphor, which began to prevail in the second half of the 20th century, a new level of understanding of the metaphorical process was reached. This was a serious step from the study of the phenomenon of speech metaphor to the study of the deep processes of consciousness behind it. Metaphor began to be considered because of its close connection with the processes of consciousness, such a fresh view was realized, first of all, in the English-language philosophical literature and was closely associated with such names as A. Richardson, M. Black, J. Lakoff, M. Johnson.

Dominant position in the theory of metaphor of the 20th century was the theory of interactive models of metaphor, which interpreted metaphor as the interaction of ideas.

According to A. Richards, an English philosopher, literary critic, linguist, and founder of the interactive approach to metaphors, the action of metaphor is based on the following principle, the metaphor distinguishes two ideas: the first is characterized as "content", the second – is a "shell". "Content" is an idea that is meant, and "shell" is an idea that expresses this content. Metaphor is the result of the coexistence of "shell" and "content" and arises only as a consequence of their interaction, and the main subject of metaphor can be, depending on the situation, both components. Contrary to the traditional view that metaphor is a kind of comparison and is based primarily on similarity, A. Richards shows that similarity in metaphor is not always present, and the meaning of metaphor on the contrary is the result of special interaction of different contexts.

The modern study of metaphor is based on the hypothesis put forward by American researchers D. Lakoff and M. Johnson, according to which metaphor is considered as an understanding of one phenomenon in terminology that is inherent in another phenomenon and is one of the most important ways to reproduce the linguistic picture of the world. This understanding of metaphor is called conceptual and is seen as a deep foundation that forms a person's idea of reality [7].

Modern research on metaphor has described its most important functions, including the function of creating similarities between two different areas of objects, the function of providing a way to understand a new little-studied area, and the function of forming a special interpersonal relationship between speaker and listener.

Research findings. Metaphor is a stylistic figure that is widely used in literature, this stylistic device is based on the principle of identification of two objects, the term "metaphor" means the transfer of the quality of one object to another.

It is known that words can change their meanings when they fall into an unusual context, thereby causing a semantic shift.

Trails are called techniques for changing the basic meaning of a word. Trope (from the Greek "*tropos*") is the use of a word in a figurative sense to characterize any phenomenon with the help of secondary semantic nuances that are inherent in this word and are already directly related to its basic meaning. Different types of tropes arise on the basis of the correlation of the direct and figurative meaning of the word and are based on the similarity of the compared phenomena, contrast or contiguity. The means of verbal imagery include, first of all, such tropes as metaphor, metonymy, epithet, similes, personification, etc., as well as syntactic and poetic figures (anaphora, epiphora, etc.). Metaphor is considered one of the most important tropes and is so characteristic of the style of fiction. The term itself is sometimes used as a synonym for the imagery of language and words that are used not literally but figuratively.

It is worth noting that the metaphor is not equally functionally active in different areas of communication and functional styles. The realm of its influence is fiction and journalism, it is less involved in scientific speech, which is not surprising, because scientists striving for maximum accuracy try to use purely direct nominative meanings of words. Despite this, many metaphors can be found in the fields of scientific and special terminology (*heart valve, sun crown, black gold, metal fatigue*).

Only in one sphere of written speech the means of verbal creativity are not used at all – it is business speech, which is characterized by accuracy, absence of emotionality and formality in communication.

In stylistic theory, metaphor is distinguished by structure and content, which in turn are divided into several types. Thus, the structure of the metaphor can be simple, composite or complex. A simple metaphor is expressed in one way, but not necessarily in one word, it can be one-member or two-member. A complex metaphor consists of several words, used metaphorically, forming a single image or several interconnected simple metaphors that complement each other. Composite metaphors, realized at the level of the text and can extend to the whole text.

It is difficult to establish unequivocally when humanity started exploring binary oppositions. At

least, in Europe, they were repeatedly addressed in different periods: by ancient philosophers, by medieval alchemists or by linguists, psychologists, and ethnologists in the recent centuries.

On the one hand, the concept of opposition was used in their research by many prominent linguists like Jan Baudouin de Courtenay (1894), who expressed the idea that the sum of oppositions experienced by a specific unit plays a decisive role in its identification, or Ferdinand de Saussure, who believed that "language is characterized as a system based entirely on the opposition of its concrete units" [12, p. 107].

These ideas had a definite impact on the members of the Prague Linguistic Circle. In particular, the concept of opposition played a central role in the phonological theory developed by N. Trubetzkoy and R. Jakobson in the 1930s, where the concept of a phoneme derived from the phonological opposition. On the other hand, C.G. Jung wrote about "certain well-defined themes and formal elements, which repeated themselves in identical or analogous form with the most varied individuals", among which he distinguished "duality; the opposition of light and dark, upper and lower, right and left; the union of opposites in a third" etc. [6, p. 34]. It greatly influenced Claude Lévi-Strauss, who transferred binary oppositions into the sphere of ethnology and applied them as a powerful tool for identifying and interpreting the fundamental structures of human consciousness and culture.

Conversely, in the writings by Jacques Derrida (1977), the method of binary opposition was subject to considerable criticism. The main aim of Derrida's deconstruction is to transform the traditional binary oppositions of Western discourse and to disclose their asymmetry, changes in the hierarchy of their members, and the transference of a member in the opposition, often in the form of a new and expanded definition. This was why he introduced the complex concept of *différance*, which, due to the changed spelling of the word *différence*, denotes not just a certain difference, but what can be called the source of differences, the process of their creation, differences between differences, the game of differences [3].

Comparing poststructuralists' views with those of their predecessors, George Lakoff and Mark Johnson note: where Frege sought absolute, timeless universals of meaning, the poststructuralists correctly perceived that conceptual systems have changed in important ways over time and vary in important ways across cultures. But they went to the opposite extreme, assuming that any account of meaning that was not timeless and universal had to be arbitrary and ever subject to change [7].

They found in Saussurean linguistics as popularly portrayed a view of meaning that could fit that account. This too was a view that ignored the role of the embodiment of meaning. It also ignored the possibility that metaphors might also be grounded in the body and constrained by experience. Because they rejected science as merely an arbitrary narrative, they could not bring empirical studies of mind and language to bear critically on a priori philosophical assumptions" [7, p. 468].

It is Cognitive Linguistics, which starts "with an empirically responsible philosophy" and considers "the embodied and imaginative character of mind" [7, p. 468] as well as explores the forms of knowledge representation and cognitive mechanisms via language, enables a new approach to the study of binary oppositions.

The questions that this paper attempts to answer is, first, about the connections among the opposition LIGHT-DARK with other oppositions in the minds of representatives of certain lingo cultures, and, second, about the interaction of cognitive mechanisms of contradistinction and conceptual metaphors, which creates the basis for the complex metaphorical system that can be called oppositional.

The significance of the LIGHT-DARK opposition has been indicated by numerous researchers. Robert Hertz, whose speciality was the sociology of religion, wrote: "*All the oppositions presented by nature exhibit this fundamental dualism. Light and dark, day and night, east and south in opposition to west and north, represent in imagery and localize in space the two contrary classes of supernatural powers: on one side life shines forth and rises, on the other it descends and is extinguished*"[4].

Firstly, these oppositions within the system are interconnected in the minds of the speakers, and secondly, the corresponding responses testify that these oppositions are relevant for contemporary users of these languages and cultures. Primarily, the correlative member of the binary opposition is one of the most frequent responses.

Thus, the opposition LIGHT-DARK is related to the following oppositions in speakers' minds: DAY-NIGHT; SUN-MOON; WHITE-BLACK, RED-BLACK; SUMMER-WINTER, WARM-COLD, FIRE-WATER; GROUND-WATER, HOME-FOR-EST; LIFE-DEATH; HEAVEN-EARTH; HAPPINESS-UNHAPPINESS, OLD-YOUNG and the general axiological opposition GOOD-BAD.

Some of these connections are more stable and regular, especially when they are fixed in metaphors and idioms, appear asymmetrically, but the responses received convincingly show the existence of connections between certain oppositions

in the consciousness of contemporary speakers of the languages considered. The composition of the identified binary oppositions that are topical but, perhaps, unconscious among contemporary bearers of various languages and cultures, may differ. For example, in the mind of Ukrainian, Bulgarian speakers, there are the preserved connections between LIGHT and HOLY, on the one hand, and DARK and SINFUL, on the other.

Meanwhile, since the 15th century, the sense of "light" has been encoded in the word *jasnyi* adj, which derives Proto-Slavonic **ěsnъ*(jъ) "shining, shiny; full of light, visible, cloudless; undark, similar to white, transparent", formed after the earlier form **ěsknъ* that is connected with Proto-Slavonic **ěskrъ* "very bright, glaring, very shining", originating from Proto-Indo-European **aisk* – "bright, shining" (EDUL 1982)

The obtained responses clearly reveal the interaction of the LIGHT-DARK opposition with the conceptualization of visual perception and mental activity, which leads to the emergence of complex metaphors KNOWLEDGE IS SEEING and KNOWLEDGE IS LIGHT, where the latter concerns mental processes and means logical mind and clear thoughts, education and civilization, etc. Vice versa, IGNORANCE, UNCERTAINTY is INVISIBILITY, BLINDNESS and also DARKNESS, where dark means 'unknown', 'unclear', and also 'uncultured', 'uneducated', 'illiterate', sometimes due to the distance from the centres of education and culture.

Actually, this positive markedness for LIGHT or negative markedness for DARKNESS (in contrast to occasional instances of evaluating these concepts) creates the foundation for metaphorical transferences. Light is associated with different moral virtues, and darkness serves to express negative evaluation from the speakers of language and culture. **Ukr.** *svitlyi* "light adj" – obraz "image" *vchynok* : "act", *den' u moyim zhytti* "day in my life", *myt' "jiff"*, *moment "moment"*, *namir "intention"*, *nastriy "mood"*, *pravda "truth"*; **Eng.** *light* – hearted, joy, pathway, peaceful, placid, truth; **Ukr.** *temnyi* "dark adj" – *vazhka lyudyna* "heavy, difficult person", *lyudyna "person"*, *obraz "image"*, *shlyakh "way"*; **Eng.** *dark* – horse, subject; ages.

LIGHT and DARK, is a binary opposition that forms a complex system of metaphoric transformations. Thereby binary oppositions form a productive base for creating metaphors while maintaining the same general tendency: the corresponding members of binary oppositions can establish the relations of symbolic substitution between each other.

The lexemes *light* and *dark* in the English language represent their own name, which are generic,

characterizing antonomic relations. Noteworthy, by their own organization, they are opposed to each other, which can be seen from their interpretations in the dictionaries of the English language:

1) Light – the brightness that shines from the sun, from fire, or from electrical equipment, allowing you to see things [11];

2) Dark – with no light or not much light (lack of light or inadequate amount of light) [48].

Obviously, they provide their own suggestion, which, in the framework of the phraseology of the English language, allows a person to express a suitable representation.

The opposition "light-dark" is one of the most frequent binaric positions, in which one of the components is marked positively ("light"), the other is the opposite.

First of all, the opposition of light and darkness is metaphors, which have in their composition both the following elements:

Light shining in the darkness – (book) light in the darkness, shine once.

The opposition "light" and "dark" are also expressed in terms of the time of the day. "Light" is used to denote the light time of the day, morning, and early hour. For example:

At first light – in the evening, at the first hour

You may stay and catch the ferry at first light when it crosses but that is your decision (Crown in darkness. Doherty, 1999).

Metaphors in the English language with the components "light" and "dark" oppose also light and darkness in their direct meaning – the presence or originality of the content.

The lexemes "light" and "dark" provide the combination of easiness – the complexity of the necessary.

A guiding light – a guiding star.

The word "light" is not used as a direct designation of a star, but as a phenomenon (more often, a human), which will allow solving a difficult problem. For example:

*He believes that all individuals should be considered to be good, worthwhile and honest until he or she proves to the contrary. It is a sentiment that still today remains his **guiding light**, and he would add that.*

Grope in the dark – wander, wander (like) in the dark, act blindly, sure.

In this metaphor the lexeme "dark" is used to display a complex, silent situation, which is opposed to the above-mentioned one. For example:

*The water swirls around me like cool, thick cream. Sometimes, but only very rarely do I touch a piece of bliss when **I grope in the dark**. This is it* (Lucker and Tiffany Peel Out. Mildmay, 1993).

The metaphors with "light" / "dark" can be used in English and in distinctive terms, outside of the binary approach. However, in this case, "light" corresponds to the positive features of the phenomenon, "dark" – to the negative.

Let's take a look at some of the meanings of the "light" component as a part of metaphors of the English language:

LIGHT.

1. **Light** in a person's talent, skills, abilities.

Hide one's light under a bushel – bury your talent in the ground, hide your mind, your talent, be unnecessarily small:

*For far too long you've been **hiding your light under a bushel**. It's time to get out there and let the world see how good you are* (Miracles Can Happen. Howard, 1992).

2. **Light** – permission, good for any action.

Green light – green street, allowed;

Give the green light – to give a green light, to open the path, to provide freedom of action, to untie the hands of someone:

*Mueller's proposals appeared to be more in tune with their own thoughts at that particular time. For this reason he was **given the green light** to prepare more detailed proposals for further consideration* (Man at the sharp end. Kilby, 1991).

3. The meaning of a euphemism.

Under euphemisms in modern linguistics are understood "Emotionally neutral words or expressions used in place of synonymous words or expressions that make the speaker sound unapproachable, crude, or creepy". For example:

Be / go / pass out like a light – lose consciousness;

Burn off like a candle in the wind. In this expression "light" component is used for a more mild indication of human illness.

*A minute later he **went out like a light**. He did not wake when the usual procession of night sisters and men in white coats came in and out. They were careful not to disturb him. The Senior Medical Officer murmured, 'Listening in to his chest can wait. Sleep's the main thing.' He had not woken when I returned from my meal at two. Gwenellen and I changed places soundlessly. I took his pulse, then sat back in the chair by his bed, my hands in my lap* (Hospital circles. Andrews, 1986).

4. Heediness, lightness.

This sense can be considered practically the only negative meaning with the "light" component:

Make light of somebody / something – referring to someone, either indiscriminately, easy-to-know, do not take all the way out, watch the fingers, do not need any, really, needlessly

Mary Gates had never been out in the company of a man since the death of his Father.

He decided to make light of it (Yanto's summer. Pickernell, 2015).

DARK

In contrast to the "light" component, the "dark" component in the form of metaphors more often denotes negative concepts and phenomena of performance:

1. **Dark** – secret.

Be in the dark (about) – to be unaware, unknown.

The Parish Council are very disturbed by the decisions that would appear to have been made about the sale and subsequent development of this small area of open land and more especially by the tactics used by the Land and Properties Sub-Committee and the apparent collusion with the Planning Department to keep the Parish Council, and therefore the local people, in the dark about what is going on (parish council letters).

2. **Dark** – trouble, gope.

Dark days – hard days, dark times.

That's when the public turned against me. But I was contracted. I couldn't stop. I had to keep going. 'Asked during those dark days whether she had ever felt like quitting showbusiness she replied; 'I would have loved to, but I couldn't.' (Kylie Minogue: the superstar next door. Stone, 1990).

3. **Dark** – danger.

A leap in the dark – a leap into obscurity

Bunny had got himself invited to a party down in Fulham at a house rented by four air hostesses who worked for Cathay Pacific. I didn't know whether that was good or not and even Bunny admitted it was a leap in the dark at his experience had not got above Sealink Duty Free Shop assistants in the past (Just another angel. Ripley, 2008).

The meaning of metaphors with the "light" or "dark" component can be changed to directly opposite meaning added by the user. For example:

Cast / shed / throw / turn light on / upon something – pour light on something.

This metaphor differs in positive or neutral color, as in the following context:

... you will find that your glass key will shed light on your way if you hold it before you (Possession. Byatt& Byatt, 1993).

Cast / throw a lurid light on / upon something – throw an evil, gloomy light on something.

Conclusions. The research made it possible to demonstrate the importance of binary relations between LIGHT and DARK. Moreover,

the consciousness of contemporary speakers preserves deep-rooted relations of the LIGHT-DARK opposition with the corresponding parts of other binary oppositions, namely DAY-NIGHT; SUN-MOON; WHITE-BLACK, RED-BLACK; SUMMER-WINTER, HOME-FOREST; LIFE-DEATH; HEAVEN-EARTH or EARTH-HELL; FIRE-WATER; GROUND-WATER, HAPPINESS-UNHAPPINESS, OLD-YOUNG, SACRED - SINFUL/ PROFANE, etc., within the evaluative opposition POSITIVE-NEGATIVE.

The most stable relations between the oppositions are those motivated by human experience. On the contrary, the processes occurring in languages can lead to the changes in links between different oppositions and to the decreasing of their significance or even disappearance in the minds of contemporary speakers of certain languages such as it is in the case of Eng. *light* where the link to HOLINESS has been lost. Furthermore, this dichotomy goes far beyond the described semiotic system. The research responses confirm a tight connection of LIGHT and DARK with the human ability for visual perception in light or darkness. It is also possible to trace the ways, in which LIGHT – ABILITY to SEE – KNOWLEDGE / REASONING, on the one hand, and DARK – INABILITY TO SEE – ABSENCE OF KNOWLEDGE/ EDUCATION, on the other hand, are closely interconnected and altogether generate an extended metaphorical complex in a systematic way despite its partial asymmetry.

The findings of the present experimental study indicate that interacting with the metaphorical approach, binary opposition LIGHT-DARK creates complex mental images, which can be termed 'oppositional metaphors'. It is not only the LIGHT-DARK opposition that forms the basis for metaphorical transference: the other binary oppositions are also productive for the formation of such metaphorical complexes. At the same time, the general tendency remains the same: the positively marked members of the related binary oppositions can interact with each other in a metaphorical exchange just like their negatively marked members. A further step would therefore be to explore other culturally significant oppositions and to consider the peculiarities of their linguistic conceptualization as a result of various cognitive mechanisms' interaction.

BIBLIOGRAPHY

1. Aristotle. On the art of poetry. MVB E-Books, 2010. 84 p.
2. Courtenay B.de. J. An attempt at a theory of phonetic alternations: a chapter from Psychophonetics. In Stankiewicz, Edward (ed.), *A Baudouin de Courtenay anthology: The beginnings of structural linguistics*, Bloomington: Indiana University Press. P. 144–212. 1972.

3. Derrida J. *Of Grammatology*. Baltimore, MD: J. Hopkins University Press, 1977. 456 p.
4. Hertz R. *Death and the right hand*. London: Routledge. 2004. 180 p.
5. Jones R. & Meehan B. Anbarra concept of colour. In Hiatt, Lester Richard (ed.), *Australian Aboriginal concepts*. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies. P. 20-39. 1978.
6. Jung C. G. On the nature of the psyche. In Adler, Gerhard (ed.), Hull, Richard Francis Carrington (transl.) *Collected works of C.G. Jung: Structure and dynamics of the psyche* (vol. 8). Princeton University Press. P. 159-234. 2001.
7. Lakoff G. & Johnson M. *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books. 1999. 640 p.
8. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press. 2019. 632 p.
9. Lakoff G. & Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press. 1980. 276 p.
10. Lévi-Strauss C. *Structural anthropology*. New York: Basic Book. 1968. 448 p.
11. OED – Online Etymology Dictionary <https://www.etymonline.com/>.
12. Saussure F. *Course in general linguistics*. Charles Bally and Albert Sechehaye (eds). New York: McGraw-Hill. 1966. 236 p.
13. Wierzbicka A. *Semantics: Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press. 1962. 512 p.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Andrews L. *Hospital Circles*. Sutton, England: Severn House. 1986. 209 p.
1. Byatt & Byatt A. S. *Possession*. Random House Value Publishing. 1993. 555 p.
2. Doherty P. C. *Crown in Darkness*. Anstey, England: Linford (Large Print). 1999. 187 p.
3. Howard S. *Miracles Can Happen*. Richmond, England: Mills & Boon. 1992.
4. Kilby M. *Man at the sharp end*. East Sussex, UK: Book Guild Publishing. 1991.
5. Mildmay E. *Lucker and Tiffany Peel Out*. London, England: Serpent's Tail. 1993. 192 p.
6. Pickernell R. *Yanto's Summer*. Bedlinog, Wales: Accent Press. 2015. 304 p.
7. Ripley M. *Just Another Angel*. Skipton, England: Magna Large Print Books. 2008. 207 p.
8. Stone S. *Kylie Minogue: The superstar next door*. London, England: Omnibus Press. 1990. 95 p.

REFERENCES

1. Aristotle. (2010). *On the art of poetry*. MVB E-Books. [in English]
2. Courtenay, B.de. J. (1972). An attempt at a theory of phonetic alternations: a chapter from Psychophonetics. In Stankiewicz, Edward (ed.), *A Baudouin de Courtenay anthology: The beginnings of structural linguistics*, 144–212. Bloomington: Indiana University Press. [in English]
3. Derrida, J. (1977). *Of Grammatology*. Baltimore, MD: J. Hopkins University Press, 1977. [in English]
4. Hertz, R. (2004). *Death and the right hand*. London: Routledge. [in English]
5. Jones, R & Meehan, B. (1978). Anbarra concept of colour. In Hiatt, Lester Richard (ed.), *Australian Aboriginal concepts*, 20–39. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies. [in English]
6. Jung, C. G. (2001). On the nature of the psyche. In Adler, Gerhard (ed.), Hull, Richard Francis Carrington (transl.) *Collected works of C.G. Jung: Structure and dynamics of the psyche* (vol. 8), 159–234. Princeton University Press. [in English]
7. Lakoff, G. & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books. [in English]
8. Lakoff, G. (2019). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press. [in English]
9. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press. [in English]
10. Lévi-Strauss, C. (1968). *Structural anthropology*. New York: Basic Book. [in English]
11. OED – Online Etymology Dictionary <https://www.etymonline.com/>. [in English]
12. Saussure, F. (1966). *Course in general linguistics*. Charles Bally and Albert Sechehaye (eds). New York: McGraw-Hill. [in English]
13. Wierzbicka, A. (1962). *Semantics: Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press. [in English]

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Andrews, L. (1986). *Hospital Circles*. Sutton, England: Severn House. [in English]
2. Byatt, & Byatt, A. S. (1993). *Possession*. Random House Value Publishing. [in English]
3. Doherty, P. C. (1999). *Crown in Darkness*. Anstey, England: Linford (Large Print). [in English]
4. Howard, S. (1992). *Miracles Can Happen*. Richmond, England: Mills & Boon. [in English]

5. Kilby, M. (1991). *Man at the sharp end*. East Sussex, UK: Book Guild Publishing. [in English]
6. Mildmay, E. (1993). *Lucker and Tiffany Peel Out*. London, England: Serpent's Tail. [in English]
7. Pickernell, R. (2015). *Yanto's Summer*. Bedlinog, Wales: Accent Press. [in English]
8. Ripley, M. (2008). *Just Another Angel*. Skipton, England: Magna Large Print Books. [in English]
9. Stone, S. (1990). *Kylie Minogue: The superstar next door*. London, England: Omnibus Press. [in English]

ШЛЯХИ ДВІЙНОЇ ОПОЗИЦІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР LIGHT/ DARK У ЛІТЕРАТУРНОМУ ТЕКСТІ

Бортняк Аліна

*викладач кафедри англійської мови № 2
Національного університету "Одеська морська академія"
вул. Дуковська, 5, Одеса, Україна*

Очеретна Ольга

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови № 2
Національного університету "Одеська морська академія"
вул. Дуковська, 5, Одеса, Україна*

Стаття має на меті з'ясувати по-перше зв'язки опозиційної реалізації концептуальних метафоричних значень LIGHT/ DARK з іншими когнітивними опозиціями у свідомості представників певних лінгвокультур, і, по-друге, про взаємодію когнітивних механізмів протиріччя та концептуальних метафор, які створюють основу для складної метафоричної системи, яку можна назвати опозиційною. Завданням даного дослідження є встановити роль метафори у художній літературі та простежити особливості використання LIGHT/ DARK метафор у літературному тексті. Об'єктом дослідження є особливості функціонування LIGHT/ DARK метафор у художній літературі. Методологічною та теоретичною основою дослідження є роботи таких вчених, як М. Джонсон та Дж. Лакофф, Н. Керол, К. Форсвіль, М. Ортіс, С. Кеплен та багато інших. Найстійкіші відносини між опозиціями – це ті, що мотивовані людським досвідом. Навпаки, процеси, що відбуваються в мовах, можуть призвести до змін у зв'язках між різними опозиціями та до зменшення їх значення чи навіть зникнення у свідомості сучасних носіїв певних мов. Результати цього експериментального дослідження вказують на те, що взаємодіючи з метафоричним підходом, бінарна опозиція LIGHT/ DARK створює складні ментальні образи, які можна назвати «опозиційними метафорами». Не лише LIGHT/ DARK протиставлення є основою для метафоричного перенесення: інші бінарні опозиції також продуктивні для утворення таких метафоричних комплексів. У той же час загальна тенденція залишається незмінною: позитивно позначені компоненти пов'язаних бінарних опозицій можуть взаємодіяти один з одним в метафоричному обміні, як і їх негативно позначені конституенти. Отже, подальшим кроком було б вивчити інші культурно значущі опозиції та розглянути особливості їх лінгвістичної концептуалізації в результаті взаємодії різних когнітивних механізмів.

Ключові слова: бінарна опозиція, когнітивна, LIGHT/ DARK, літературний текст, метафора

UDC 811.111.161.2'25\

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.6>

POETIC ANALYSIS OF SPEECH CHARACTERISTIC OF MENTALLY RETARDATED PERSONALITY

Bundza Olha Ihorivna

MA student of English Philology Department

Faculty of Foreign Languages

Lviv Franko National University

Str. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine

The article deals with the investigation of characters' speech in a literary text as the main constructive component of the image of the character. In modern literary studies, it has different vectors of analysis, but most often speech characteristics of characters are presented as one of the aspects of image creation. In linguistics, the subject of study is based on the material of oral speech and texts which represent general, typological and specific features of communication, speech etiquette, or speech peculiarities of different social groups. In the process of creation verbal representation of the image of a character occupies a significant place. Modern writers use deliberate errors as a kind of language game that helps to draw the reader's attention to the author's intentions. The purpose of the research is to study the main character's complex identity due to his mental retardation based on the novel "Flowers for Algernon" by D. Keyes, focusing on lingual, moral and emotional components. The realization of this aim requires the fulfilment of the following tasks: 1) to define the key features of the character's speech in the novel "Flowers for Algernon" by D Keyes; 2) to single out dominant stylistic devices and expressive means at different language levels – graphic, phonetic, lexical and syntactic, which reveals the main's character mental retardation. The object of our investigation is also to analyze through the prism of poetics numerous grammar errors as means of language play. The novel understudy has a form of a diary report (first-person narrative), and this made it possible to use psychological analysis of his inner world and the description of his intellectual and emotional worlds. All of them are determined by graphon, the main stylistic device in the novel. Special poetic analysis of speech characteristic of mental retarded personality becomes especially actual, especially when eliciting the novel by Daniel Keyes "Flowers for Algernon".

Key words: *speech characteristics, mental retarded personality, poetic analysis.*

Problem statement and its relevance. The study of characters' speech in a work of art as the main constructive component of the image of the character in its characteristic function has in modern philological science different vectors of analysis [4, 5]. Contemporary literary studies present speech characteristics of characters as one of the aspects of image creation in literary texts of different genres [8; 9]. In linguistics, the subject of study is based on the material of oral speech and texts which present general, typological and specific features of communication [2], the subtleties of speech etiquette, the specifics of speech of different social groups [4; 5; 7] and so on. Special poetic analysis of speech characteristic of mental retarded personality becomes especially actual when eliciting the novel by Daniel Keys "Flowers for Algernon". It's interesting to mention that Daniel Keys is an American prose writer, a scientist-philologist and a bachelor of psychology. That's why in the analysed novel the author also touches on the problems of morality, ethics, and, even, the theological aspects. Fantastic at first glance, the plot of the novel, written in 1966, nowadays takes the form of a socio-psychological drama, where there is a shift

of interest from science towards moral and ethical issues, which, given the latest scientific discoveries in the field of DNA and cloning, are becoming increasingly more relevant.

It is worth mentioning that the novel "Flowers for Algernon" is the most famous work by Daniel Keyes. Nevertheless, it cannot be said that its fame is widespread and the story is well known to the whole world. This is the story of Charlie Gordon, a patient with oligophrenia (mentally retarded), whose intelligence as a result of a scientific experiment was brought to a degree of genius, after which he returned just as abruptly to the previous level. It should be noted that the operation of the theme of deviations of human ontogenesis in literature and the existence of research on this phenomenon in the field of psycholinguistics is a consequence of the general democratization of all components of living society. It is also an indicator of freedom of humanitarian thought and the spiritual culture of a society tolerant to the existence of alternative personal expression [6].

It is no doubt, that the author was familiar with specialized literature dealing with mental deviations and the social response to this problem. But

it was mostly his personal experience that inspired Keyes with the idea of his future book.

Purpose of the article and tasks. The *purpose* of the research is to study the main character's identity in the novel "Flowers for Algernon" by D Keyes focusing on its lingual, moral and emotional components. The realization of the aim requires the fulfilment of the following *tasks*: 1) to define the key features of the character's speech in the novel "Flowers for Algernon" by D Keyes; 2) to single out dominant stylistic devices and expressive means at different language levels – graphic, phonetic, lexical and syntactic, which reveals the main's character mental retardation.

Analysis of the latest investigations and publications. In the works of Ukrainian researchers such as I. Bilodid, S. Bibyk, S. Yermolenko, G. Suta language portrait is considered in the context of the study of language personality, combining physical, psychological and social human traits. It is defined as a set of pictorial and expressive means distinguishing one character from others. Human language activity is understood as a definite manner of speech, used vocabulary, intonation, rhetorical tricks, and gestures, which together create a certain image of this person in the environment. This image often is denoted by the term "language passport of the individual" [7, p. 41-43]. Close to this concept is the definition of linguistic personality, which, following Yu. Karaulov, we understand as "a set of abilities and characteristics of a person, who determine the creation and perception of linguistic works (texts), which differ in the degree of structural and linguistic complexity, depth and accuracy reflection of reality, a certain target orientation" [2, p. 58]. In the language model personality, this researcher distinguishes three levels: verbal-semantic, linguo cognitive and motivational. The verbal-semantic level is zero, and the intellectual characteristics of the linguistic personality come to the fore, which is relevant in the context of our intelligence. Attention is paid to the ability to properly use verbal means, respectively to the norms of social differentiation [5] and variability.

This phenomenon is closely connected with the notion of language deviations, or in other words language anomalies. N. Arutyunova outlined the problem of anomalies in a language in its entirety: "to mark the sequence of deviations from the norm, which originates in the sphere the perception of the world that supplies data for communication passes through the realm of communication is postponed in lexical, word-forming and syntactic semantics and ends in verbal creativity" [1, p. 8].

In the process of creating a verbal and artistic image of a character, a significant place for modern

writers is given to artificial, deliberate errors as a kind of language game that helps to draw the reader's attention to the expression of the author's intentions and to which it is given considerable attention in modern linguistic research [2]. The object of our investigation is also the grammar of errors, but not as a means of language play, but as a basic creation of an artistic image due to the peculiarities of the character's speech. In this case, the errors become significant for the recipient (reader, translator) information capacity [5]. It is worth mentioning that the main causes of the emergence of linguistic and communicative deviations are ignorance of the codified norms of literary language, due to the level of the intellectual development of man.

To help the recipient correctly interpret the meaning of language units in the studied novel, we describe the extra lingual situational context of the events depicted in this literary work. The novel understudy has a form of a diary-report (first-person narrative), and this made it possible for the author used for psychological analysis of the inner world of the character and the description of his intellectual and emotional worlds of the inner speech of the character, which are determined by the leading stylistic means and devices.

Results and discussion. The main plotline of the novel can be presented as follows: the main character, Charlie Gordon, has an IQ of 68. He works as a cleaner in a bakery and attends a night school for mentally retarded adults and tries his best to learn how to read and write. His teacher, a young woman, thinks that he is highly motivated and recommends him to the survey institute for an experiment. Two scientists from that institute are working to increase the intellect of a white mouse, Algernon.

Although the author uses the fantastic element of the experiment, to give momentum to the story, he does not emphasize it. In the first instance, Keyes deals with the substantial problems of the real world. At the same time, without it, the whole plot of the book would not have been possible. At first, the main character even envies the mouse because it is smarter than him and so decides to go through with the experiment: "... I hate that mouse. He always beats me... I never knew before that I was dumber than a mouse... Maybe someday *III* beat Algernon" (2, p. 13).

After the operation, Charlie's intellect starts to grow rapidly. Step by step, he remembers his childhood and adolescence. He was stigmatized by his mother, sister and by his classmates. His mother beat him for not being "normal". His sister used this situation and blamed Charlie for her own mistakes in front of their parents. His classmates

used his naivety to use him as the "fall guy". He also understands that his colleagues at work were laughing at him and used him as he did not understand what was happening [10].

To my deep consideration, Keyes on purpose makes stylistic, grammatical and punctuation errors in the text of Charlie Gordon's diary to show the underdevelopment of the character, which is expressed through a special selection of language tools: "Gimpy *hollered* at me because I droppd a tray full of rolles I was carrying over to the oven. They got *derty* and he had to wipe them off before he put them in to bake. Gimpy *hollers at me all the time* when I do something *rong*, but he *reely* likes me because *hes* my *frend*. *Boy* if I get smart *wont he* be *serprised*" (2, p. 8).

Gradually his intellect grows and Charlie learns not only how to read, he learns many foreign languages; he reads scientific articles in Hindi, Japanese, Chinese and Russian. He studies other disciplines as well: physics, biology, chemistry, history. He finds himself in love with his former teacher and tries to start a relationship with her. He is not very successful though, as she thinks that he has become arrogant. She is partly right, as Charlie's character develops together with his intellect. He reaches his peak – IQ 200, so he becomes significantly cleverer, than his "creators" who maintained the operation [10].

Such great smartness is another aspect that differs the novel "Flowers for Algernon" from other works on the theme of mental retardation. Keyes explored the opposite side of mental retardation – an abnormally high IQ. The character conflicts with society and, at the same time, he is in opposition with the emotional side of himself.

Approximately at the same moment that he reaches the highest peak of his IQ Charlie discovers that regression is inevitable. The novel "Flowers for Algernon" is written in the form of the main character's reports to the institute. Charlie also carefully records his regression in the diary: "*I'm forgetting things* I learned recently. It seems to be following the classic pattern, *the last things learned are first things forgotten*. <...> Reread my paper on the Algernon-Gordon Effect and even though I know I wrote it, I keep feeling it was written by someone else. Most of it I don't even understand" (2, p. 206).

That is the climax of the story: over time his IQ is going to become the same or even lower than it was before the operation. Charlie leaves the institute and tries to lead an independent life in a rented flat. He takes Algernon with him. At the same time, he continues his research, looking for a way how to stop his regression. Not finding the answer, he

contacts his family which left him long ago. He spends his last months before the regression completes with his former teacher, Alice. At the very end of the book, he leaves the city, heading to the asylum and hopes that someone will put flowers on Algernon's grave [10].

Returning to the poetic analysis of speech characteristics of the main character it is necessary to mention that the ontogenesis of the character's speech becomes decisive for the transmission of the process of increasing the level of his IQ and, accordingly, the socialization of his personality. The only desire of the main character of the novel is to become smart, like his friends-bakers, to read smartbooks and to understand what people are saying: "I *could* go back to show the guys at the bakery how smart I am and talk with them about things and maybe even get to be an assistin baker" (2, p. 13).

Keyes tries to imitate not only a mentally disordered person's way of thinking but his speech characteristics as well, using graphon which became the dominant stylistic means in this novel. By the way, graphon we understand as an intentional violation of the graphical shape of a word (or word combination) used to reflect its pronunciation [4, 23]. The author uses a variety of different kinds of graphons to make Charlie's writing look more authentic. The first extract is taken from the first report of the main character. At this point in time, Charlie's IQ is 68: "Dr Strauss says I shoud *rite* down what I think and *remem-bir* and *evrey* thing that *happins* to me from now on. I dont no why but he says its *importint* so they will see if they can use me. I hope they use me *becaus* Miss Kinnian says *mabye* they can make me smart. I want to be smart. I am 32 *yeres* old and next *munth* is my *brithday*. I *toll*d dr Strauss and *perfesser* Nemur I *cant rite* good but he says it *dont* matter he says I *shud rite* just like I talk and like I *rite compush-ishens* in Miss Kinnians class at the *beekmin coll-idge* center for retarded adults where I go to *lern* 3 times a week on my time off" (1, 1).

It can be seen clearly that Charlie has difficulties with spelling which is expressed by various *graphons* [5, 24]. His orthography is phonemic, which means that the graphemes correspond to the phonemes of the language. For example, in the words "shoud" and "rite" the silent consonants are missing. In the first instance, it is silent /l/, in the second one it is silent /w/. In the word "becaus" silent vowel /e/ is missing. There are not many morphological errors in the extract, as this type of error implies the wrong structure of the word. Among them can be mentioned "toll'd", as the past tense is formed with a mistake.

In general, it can be said that at that point Charlie is in command only of the Present Simple tense.

He uses it a bit awkwardly but almost without mistakes, except for the phrase “it dont matter”. Another example shows such syntactic mistake as a double negation: “I told them I dont want to race with Algernon no more.” (2, p. 16). The second extract is taken from the 7th report. It was written 18 days after Charlie’s operation: “I *didnt* know I was thinking and remembering. Maybe that means something is happining to me. I *dont* feel different but *Im* so exited I *cant* sleep” (1, p. 23). As we can see from this textual fragment the character still has difficulties with spelling. The punctuation is lacking and the sentences are still short and unextended. Nevertheless, he begins to use other tenses, such as the present and the past continuous which was not customary for him before the operation.

The next extract is taken from the 9th report when Charlie is not a genius yet, but his IQ is close to the IQ of an average person of his age: “Prof. Nemur gave me some more tapes to play while I sleep. I still don’t know how the conscious and unconscious mind works, but Dr Strauss says not to worry yet” (1, p. 34). The above paragraph proves that after Charlie’s surgery, there are significant changes already with his ability to read a page in seconds and operate with complex terms, and in general with his emotional development as a person: “I have often reread my early progress reports and seen the illiteracy, the childish naivete, the mind of low intelligence peering from a dark room, through the keyhole, at the dazzling light outside” (2, p. 139). As you can see above, there are no more spelling mistakes. Sentences are longer, the second one in the extract above is a compound sentence. Also, Charlie begins to use punctuation properly.

It is logical that along with the decreasing of Charlie’s IQ his style of writing becomes primitive again. If we project the level of the intellectual development of Charlie on the position of transactional analysis of the American psychologist Eric Bern [3], then before the experiment, the character is in the guise of “Child” (one of three guises status-role interaction of people, along with “Adult” and “Father”). The child, according to E. Bern, is a source of mental energy of the individual – our desires, inclinations, feelings (cheerfulness, curiosity, looseness, insecurity, trust, insecurity, joy, curiosity, fears, etc).

After the operation, Charlie appears in the guise of “Adult” – the bearer of a rational principle, responsible for unbiased analysis of any vital information. As a result, the choice changes the author of the text of the speech strategy – speech reactions this ego-state carries with it appeals to common sense). Thus, in the text of the novel under study, the author first chooses for narration

in the diary of Charlie Gordon description and its characteristic lexical and syntactic devices, which after changes the character is replaced in the texts of his reports by a reflection that corresponds to the form abstract thinking. The dominant type of logical-syntactic relations, in this case, are causal relationships, which are not always presented explicitly and require additional decoding [5].

So, most often in speech characteristics of Charlie Gordon, until he reached a high level of mental development, there are markers of speech deviations at the phonographic level. Indicative of the use, in particular, of the graphone as a defining stylistic device is the text of the first report in Charlie’s diary: “*Progris* report 1 martch 3. Dr Strauss says I shoud *rite* down what I think and *remem-bir* and evrey thing that *happins* to me from now on. I dont no why but he says its *importint* so they will see if they can use me” (2, p. 1).

Unfamiliar with the correct spelling of words, Charlie mostly uses the phonetic principle to create his entries in the diary, therefore, in particular, the author omits the so-called dumb letters in writing words, and in cases where two letters convey one sound, uses one. For example, we meet in his texts writing: shud (correctly should); rite (write); faled (failed); pockit (pocket); happind (happened); acheve (archives); intellect (intellect); operation (operation); nuthing (nothing); pepul (pupil); dint (didn’t); becaus (because); laffed (laughed); practice (practice); lerned (learned); memory (memory); bandages; recomended (recommended); perminint (permanent) [5].

Another graphic technique observed here is: previously unknown long, difficult to write words Charlie presents specially: “He said Harold thats Prof Nemurs frist name I know Charlie is not what you had in mind as the frist of your new breed of intelek ** (coudnt get the word) superman. But most people of his low ment ** are host ** and uncoop ** they are usally dull and apathet ** and hard to reach” (2, p. 7). Later, Charlie reflects on the pages of the diary: “Miss Kinnian teeches me how to spel better. <...> I have lots of truble with through that you say threw and enough and tough that you dont say enew and tew. You got to say enuff and tuff. Thats how I use to rite it before I started to get smart ». And then: “Everybody on the floor came around and they were laff laughing and Frank Reilly said yes Charlie you have been here long enuff enough” (2, p. 24).

Considering lexical stylistic devices and phra-seological units used in the character’s speech, we find the predominance of colloquial, informal, style and vernacular: “Boy woud they’be ser-prised to see me smart...” (2, p. 9); “Fancy things I bet” (2, p. 12).

Soon after Charlie's IQ reaches its peak: in June he writes in his 11th report the following: "The same thing happened when I tried to discuss Chaucer with an American literature specialist, questioned an Orientalist about the Trobriand Islanders, and tried to focus on the problems of automation caused unemployment with a social psychologist who specialized in public opinion polls on adolescent behavior" (1, p. 69).

"I was able to finish my *linguistic analysis of Urdu verb forms* and send the paper to the International Linguistics Bulletin. It will send the linguists back to India with their tape recorders, because it undermines the critical superstructure of their methodology. I can't help but admire the structural linguists who have carved out for themselves a linguistic discipline based on the deterioration of written communication. Another case of men devoting their lives to studying more and more about less and less – filling volumes and libraries with the subtle linguistic analysis of the grunt. Nothing wrong with that, but it should not be used as an excuse to destroy the stability of language"

(2, p. 148). The last example shows the manifestation of the author's philological education and his views on the urgent problems of linguistics, namely, some peculiarities of language changes.

He uses not only longer sentences, but longer words and special terms as well to express his thoughts. There are simple, compound and complex sentences in his reports. No more morphological or syntactic mistakes can be found in the extract. Also, there are no spelling errors in his text. Charlie even begins to use slang and argotic expressions: "God damn him. He didn't know what he was talking about." (1, p. 113).

Conclusion. It is proved that stylistic devices used to describe the way of thinking of a retarded person and his speech characteristics can be traced at all language levels: phonetic, graphic, lexical and syntactical. It is an unusual experience for the reader to get acquainted with the inner thoughts of the person with a quite low or high IQ. It is defined that graphon is the key stylistic device used to describe the main features of the character's speech in the novel "Flowers for Algernon" by D Keyes.

BIBLIOGRAPHY

1. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой «картины мира»). *Вопросы языкознания*. 1987. № 3. С. 3-19
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. 236 с.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих отношений. Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы: пер. с англ. Москва: Университетская книга, 1998. 398 с.
4. Кухаренко В.А. Практикум з стилістики англійської мови: Підручник. – Вінниця. «Нова книга», 2000. 160 с.
5. Лисиченко Т. Ю. Мовленнєвий паспорт особистості як основа творення художнього образу: граматики та поетика помилок. *Лінгвістичні дослідження*: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2017. Вип. 46, 107 -118с.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
7. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 252 с.
8. Babelyuk O., Aleksandruk I. Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education*, 10, 2018, P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802
9. Babelyuk O., Galaidin A. The image of wise woman in a literary text (based on the novel "The devil wears Prada" by Lauren Weisberger). *Scientific Journal of Polonia University*. 37, 2019 (6). P. 63-70. DOI: <http://dx.doi.org/10.23856/3706> <https://nuife.org/index.php/pnap/article/view/268/247>

INTERNET SOURCES

10. file:///C:/Users/admin/Downloads/BPTX_2013_2_11410_0_351949_0_142135.pdf

ILLUSTRATIVE SOURCES

1. Keyes, Daniel. *Flowers for Algernon*. London: Orion Publishing Group, 2002. 216. Print.
2. Keyes Daniel. *Flowers for Algernon*. Bantam Books. 1975. 221 p.

REFERENCES

1. Arutiunova, N. D. (1987). Anomaly y yazyk (K probleme yazykovoi «kartyny myra»). *Voprosy yazykoznavyia*, 3. S. 3-19
2. Batsevych, F. S. (2000). *Osnovy komunikatyvnoi deviatolohii*. Lviv: LNU imeni I. Franka. 236 s.
3. Bern, Э. (1998). *Yhry, v kotorye yhraiyut liudy: psykholohyia chelovecheskykh otnoshenyi*. Liudy, kotorye yhraiyut v yhry: psykholohyia chelovecheskoi sudby: per. s anhl. Moskva: Unyversytetskaia knyha. 398 s.
4. Kukharenko, V.A. (2000). *Praktykum z stylistyky anhliskoi movy: Pidruchnyk*. Vinnytsia. «Nova knyha». 160 s.

5. Lysychenko, T. Yu. (2017). Movlenniievi pasport osobystosti yak osnova tvorennia khudozhnoho obrazu: hramatyka ta poetyka pomylok. *Linhvistychni doslidzhennia: Zb. nauk. prats KhNPU im. H.S. Skovorody*. 2017. Vyp. 46, 107-118s.
6. Stavyska L. Arho, zharhon, slenh: sotsialna dyferentsiatsiia ukrainskoi movy. Kyiv: Krytyka, 2005. 464 s.
7. Sternyn Y. A. Vvedenye v rechevoe vozdeistviye. Voronezh, 2001. 252 s.
8. Babelyuk O., Aleksandruk I. Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education*, 10, 2018, P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802
9. Babelyuk O., Galaidin A. The image of wise woman in a literary text (based on the novel „The devil wears Prada” by Lauren Weisberger). *Scientific Journal of Polonia University*. 37, 2019 (6). P. 63-70. DOI: <http://dx.doi.org/10.23856/3706> <https://nuife.org/index.php/pnap/article/view/268/247>

ПОЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОВЛЕНЕВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИ З МЕНТАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Бундза Ольга Ігорівна

*магістрантка кафедри англійської філології,
факультету іноземних мов*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська 1, Львів, Україна*

Статтю присвячено дослідженню мови персонажа у художньому творі як основної конструктивної складової образу персонажа крізь призму лінгвопоетики. У сучасній філологічній науці представлено різні вектори аналізу мовленнєвих характеристик персонажів. У лінгвістиці предметом дослідження є усне мовлення та тексти, що відображають загальні, типологічні чи специфічні особливості спілкування, тонкощі мовленнєвого етикету, специфіку мовлення різних соціальних груп. У процесі створення словесно-художнього образу персонажа значне місце для сучасних письменників відводиться штучним, навмисним помилкам як різновиду мовної гри, що допомагає повернути увагу читача до вираження авторських намірів. Мета дослідження - вивчити складну особистість головного героя через його ментальні порушення на матеріалі роману Д. Кіза «Квіти для Елджернона», зосередившись на його мовній, моральній та емоційній складових. Реалізація мети вимагає виконання таких завдань: 1) визначити основні риси мовлення персонажа в романі Д. Кейса «Квіти для Елджернона»; 2) виділити домінуючі стилістичні прийоми та засоби на різних мовних рівнях - графічному, фонетичному, лексичному та синтаксичному, що виявляє розумову відсталість персонажа. У роботі доведено, що досліджуваний роман має форму щоденника (розповідь від першої особи), а провідним стилістичним засобом відтворення мови персонажа з розумовими відхиленнями є різного роду графони. Важливим також вважаємо використання для психологічного аналізу внутрішнього світу персонажа, опис його інтелектуального та емоційного станів, які визначаються провідними стилістичними засобами та прийомами і графоном у тому числі. Спеціальний поетичний аналіз мовлення персонажа, характерний для розумово відсталі особистості, стає особливо актуальним, під час інтерпретації роману Данієля Кіза «Квіти для Елджернона».

Ключові слова: *поетичний аналіз, розумово відстала особистість графон.*

UDC 811.111.161.2'25

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.7>

LINGUOCULTURAL AND TRANSLATION ASPECTS OF ALLUSION FUNCTIONING IN MEDIA TEXTS

Vlasiuk Liudmyla Serhiivna

*Master Student at the Department of Theory, Practice and Translation of the English Language,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Av. Peremohy, 37, Kyiv, Ukraine*

Demydenko Olha Pavlivna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of the English
Language,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Av. Peremohy, 37, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the investigation of allusion phenomenon in the linguocultural and translation studies paradigm. This article is aimed at establishing the key ways of allusion's translation which are inextricably linked to its semantic and structurally functional features and cultural component. The theoretical framework for this article was provided on the basis of the analysis of the wide range of scientific papers written by both national and foreign researchers. As far as the illustrative material is concerned, the examples were taken from a great diversity of English newspapers and magazines. Allusion is considered to be one of the most complex phenomena in the modern linguistics. Despite the enormous variety of investigations aiming to provide the explanation for the allusion's controversial nature, it still remains poorly investigated with lots of issues open to discussion and further investigation. Nowadays allusion belongs to the most widely used devices in media texts, mainly due to its aim of exerting influence and imposing the necessary opinion on the reader. However, this extensive use of the stylistic device of allusion has given rise to the vast array of issues which are connected with its research and, consequently, provided a great impact for further investigations. Therefore, it is of the utmost importance to research allusion from the standpoint of both linguocultural and translation aspects taking into account its semantic and structurally functional features as well as the peculiarities of allusion's functioning in modern English media materials with the purpose of determining the most suitable methods of its translation into the Ukrainian language.

Key words: *allusive unit, media text, linguoculturology, semantic and structurally functional features, allusion's functioning, translation transformations.*

Problem statement and its relevance. The multidimensional nature of the allusion has not only made it one of the most widely used stylistic devices in modern English media materials, but it has also drawn extensive attention from scientists. Being a complex construct, which encompasses semantic, pragmatic and stylistic sides, allusion is being studied in diverse elective templates. With the study of allusion phenomenon the following disciplines are concerned: literary studies, stylistics, the theory of international communication, the theory of reference, communicative linguistics. However, allusion poses the biggest problem for linguocultural and translation studies since the issue of effective allusion translation into Ukrainian has always been acute. The key intractability lies in the fact that in

the majority of cases it is too difficult to find the suitable equivalent, which will save the same effect as the original text. An allusion is indissolubly linked to the cultural component that is real historic events, personalities, literary works and so on, however, the reader does not always have the necessary amount of background knowledge to decipher the meaning of the allusion. That means that the problem of allusion translation becomes even more difficult. This explains the relevance of the investigation of the allusion phenomenon, in particular the issues of its translation since allusion remains insufficiently investigated, especially in the linguocultural and translation studies paradigm.

Analysis of the latest investigations and publications. Allusion phenomenon, the approaches

to its study, criteria of allusion typology, its basic functions in different texts, peculiarities of allusion functioning in media texts as well as its linguocultural component have been the object of the research in the works of many scientists. Among them, we can distinguish the following works by S. R. Avramenko, O. O. Zabolotska, V. A. Maslova, O. O. Selivanova, M. Bell, U. Broich, and others. Many researchers have been engaged in studying the problem of allusion translation into the Ukrainian language. To those researchers belong K. V. Biletska, L. D. Burkovska, E. Shehloh, F. Beier and many other well-known scientists who made a significant contribution to the field of linguistics.

Purpose of the article and tasks. The purpose of the article is a linguistic investigation of semantic and structural features of allusions and their functioning in media texts through the prism of linguocultural and translation aspects. The achievement of the purpose requires the execution of the following tasks: providing a rationale for the theoretical framework of the notion of allusion; establishing allusion functioning in media texts; investigating semantic and structural features of allusion; researching allusion as a carrier of linguocultural information; determining key methods of allusion translation from English into Ukrainian.

Results and discussion. One of the characteristic features of modern publicistic style is the use of allusion – a special multidimensional stylistic device. Such a rapid spread of this device has turned massive attention of scientists to this phenomenon and its functioning in media materials. An allusion is a multi-faceted phenomenon and, therefore, it can be investigated from the standpoint of different approaches which may have translational, linguistic or linguocultural directions. As a rule, allusion is considered to be a language peculiarity, which refers to the historic or literary fact, but the notion of allusion is broader than the convoluted reference to a particular event [1, 4-5]. The term “allusion” dates back to the XVI century. However, such studies were not popular at that time. Active investigations started in the XX century and entailed debates regarding the most accurate definition of the notion of allusion.

Scientists offer different definitions of the allusion notion. Usually, it is defined as a stylistic device, which comprises analogy or distinctive hint of any literary, historical, mythological or political fact that has engrained in the particular culture. However, most often allusion is defined through the prism of intertextuality as a type of intertext. Intertextuality is a text-discursive category, the realization of which occurs through the interaction of the

text with semiotic universum. Thus, N. O. Fateieva defines allusion drawing on the notions of pretext and predication, which are the features of intertextuality. Predication is a combination of the implicit connotations in the text and the expression of the speaker’s attitude to the reality that is to the text [6, 41-43]. Pretext similar to the recipient text is a level, inside of which other context levels exist and the realization of the allusive unit can occur in both micro-context and macro-context. Hence the predication occurs – the combination of connotations: the connotation, which is enshrined in allusion’s semantics, realizes in the context and combines with the connotations of other texts. Therefore, from the standpoint of intertextuality allusion – is a device, which enters the dialogic relations with texts (i.e. intertextual connections and connections with pretext and other texts).

Such a big amount of definitions of the notion of allusion can be explained by the great diversity of approaches to its study. The leading approaches are literary, cognitive, cognitively discursive, linguostylistic, semantic, pragmatic and linguocultural [5, 24-30]. **Literary approach** views allusion as a distinctive peculiarity of the writer’s style. Therefore, the research of allusion is restricted by the study of literary tradition. The introduction of cognitive science to linguistic investigations has given rise to the advent of the cognitive approach to allusion’s research. Within the **cognitive approach**, allusion is investigated by correlating the language form and mental functions. Quite popular nowadays is the **cognitively discursive approach** that was built upon the theory of conceptual integration and mental spaces. This approach studies allusion as an element, which realizes within the bounds of discourse and it cannot exist beyond its limits. **The linguostylistic approach** is closely connected with the investigation of allusion’s linguistic and stylistic nature. Within the framework of this approach, allusion is interpreted as a deliberate use of words that refer to famous cultural facts. An allusion is viewed as a category of vertical context, method of text analysis, identification of the historically philological level of the reader’s background knowledge. Within **semantic** and **pragmatic** approaches allusion is investigated as a special type of reference to the speech act. In these investigations, allusion is studied as a sign, an indication of the referent. Thus, according to C. Perri “allusions are divided into text elements and processes of their activation. The allusive unit has static and dynamic nature” [7, 118-120].

An allusion is of great value in the **linguocultural** studies paradigm for the researchers since the allusive unit is the essential source of

information about the culture and mentality of the representatives of another linguocultural community. Allusion always encompasses information about important events and personalities of the past and present, which are culturally significant for the particular community [3, 75]. Therefore, the allusive unit is a unique chest of certain ethnolinguistic communities. This can explain the importance of this approach as allusion transforms the culture into an integral part of the new text. Thus, allusion always reflects the so-called cultural component, which can be investigated from two perspectives: meaningful: it comprises three components (sender's culture and ideological competence that is author's value orientation which regulates the choice of precedent texts and the method of their transformation in allusive units; his professional excellence – author's language competence and his ability to act as a culture translator i.e. the ability to render precedent texts which reflect the cultural life; culture image of mass readership); functional: this perspective encompasses the following mechanisms: for sender's part – the application of his culture and professional excellence to create allusion; for receiver's part – the execution of the process of perceiving allusion and analyzing its meaning [3, 76-77]. Within the media, the text author encodes the information about events in the world in the form of allusion and the reader perceives and decodes allusive units.

Depending on the degree of explication allusive units can be of two types: explicit and implicit. **Explicit allusions** are available on the text's surface [5, 52]. Allusive units of this type are well-known and, therefore, obvious: The magazine has a **Herculean** task: winning for the people of the world one of the most basic of human rights, the freedom of expression. In this example allusion refers to the famous myth about Hercules and, thus, the process of allusion's decoding doesn't require additional elements. **Implicit allusions** are converted and they're difficult to decode as the reader should possess solid background knowledge [5, 54]: Health activists have launched a flash mob with the symbolic name "**Quitters**". In this case, additional elements are needed to interpret the allusion's meaning. Thanks to the lexemes health, symbolic name and quitters, it becomes clear that the author has referred to Stephen King's short story "Quitters, Inc."

However, the above-mentioned factors that are cultural components and allusion's degree of explication are not enough to achieve adequate translation. These features are closely connected with allusion's semantic and structurally functional features that also play a leading role in the process

of the translation of allusive units. Semantic and structurally functional features of allusion depend on the special components which are present in the structure of any allusive unit: precedents and expresemes.

According to their **semantic features** allusions can be of the following types [4, 144-148]:

- homonymic: Ready to shine? The ball's in your door! Such allusions have in their structure elements which create formal oppositions with the components of the precedent text;

- synonymic: But you know the old saying "Better safe than sorrowful". Their antimarkers are in semantic oppositions with the precedents;

- antonymic: That's just one more example that in some cases adversity and loss make a man silly. Transformants of these allusions are antonyms with the denotations of the second order;

- hyper-hyponymic: Fruit a day keeps a doctor away: fruits with the highest vitamins content. Their transformants are either hyponyms or hyperonyms with precedents;

- extending: Kind Wizards of Tulsa place: how two best friends managed to fulfil the dreams of children from poor backgrounds. In this case, transformants introduce to allusion's structure additional components;

- restrictive: Body language and its secrets. What does a Cheshire smile can indicate? Antimarkers cross out of allusion's structure certain elements;

- inversive: Be slow in changing but slower in choosing: the importance of careful decision making. The transformants of such allusions are inversions.

Based on their **structurally functional features** the following types of allusions can be distinguished [6, 124-127]:

- detailing: All (even the hardest ones) roads lead to... Walmart! Why it is important to stop Walmart's store dominance? Such allusions introduce specific details to the content of the source text;

- metaphoric: Gone with elections: what happened to the money designated for the election campaign? Allusions of this type give the figurative meaning to the text;

- innovative: It doesn't look like our team is going to win this match but, anyway, run, Pittsburgh Steelers, run but don't stumble! These allusions substantially differ from the precedent text and add new elements that are absent in the original.

Cultural component, semantic and structurally functional features, allusion's degree of explication as well as the preservation of allusion's function in media text are important elements that need

to be taken into account while translating the allusive unit into the Ukrainian language. Many investigations of both national and foreign researchers have been dedicated to this issue, however, the problem of the adequate and equivalent allusion translation belongs to one of the most acute problems in the linguistic circles [2, 42-46]. Let's look at a few examples of how allusive unit is translated into Ukrainian:

1) *Who's the fairest of them all?* New Miss World is already known. – *Хто на світі всіх миліший, всіх рум'яніший й біліший?* Ім'я нової «Міс Всесвіт» вже відоме. In this example restrictive and metaphoric allusion is translated with the help of addition transformation;

2) *Shameful people of the round table.* After the government meeting, some inefficient reforms will wait for us. – *Ганьбища круглого столу.* Після засідання уряду на нас чекає ряд неефективних реформ. Here we see that innovative and extending allusion has been translated through functional equivalent and emphatization.

3) *The Lord of the Rings and Jewels:* Tiffany & Co. has become the most popular jewelry brand in the world. – *Володарка перснів та коштовних прикрас:* ювелірна компанія «Tiffany & Co.» стала найпопулярнішим брендом прикрас у світі. In this case detailing and extending allusion is translated with the help of concretization.

4) You can't expect honesty from politics. It's a complex game where *Br'er Rabbit's style* pays off. – Не варто очікувати чесності від політики. Це складна та заплутана гра, де *хитросплетені дії* приносять свої результати. According to its semantic and structurally functional features, this allusion is extending and metaphoric. Moreover, Br'er Rabbit has turned into the symbol of craftiness for English-speaking culture, therefore, the most suitable transformation is modulation.

5) Why isn't our government able to solve at least the most pressing issues? After all, they're not as intricate as *Minotaur's Labyrinth*? – Чому наш уряд не в змозі вирішити хоча б найбільш нагальні проблеми? Зрештою, вони не настільки хитромудрі як *Лабіринт Мінотавра*. Extending and detailing allusion is translated into Ukrainian through transformations of calque and transcription.

6) Maybe we need another *Uncle Sam* to revive patriotic feelings. – Можливо нам потрібен ще один *типовий американський персонаж*, який пробудить патріотичні почуття в населення. According to its semantic and structurally functional features allusion is restrictive and metaphoric. Furthermore, Uncle Sam is a popular character in American

culture, but completely inexplicable for our culture. That's why the most appropriate method of translation is an explication and descriptive translation.

7) *Falling down is not a failure* but refusing to get back on your feet is. – *Падіння — це не промах*, промах — це відмова піднятися знову на ноги і продовжити боротьбу. In this example antonymic and detailing allusion is translated through grammatical substitution.

8) Take destiny into your own hands because *fortune favours the bold.* – Беріть долю в свої руки, адже *сміливі завжди мають щастя*. Here synonymic and detailing allusion has been interpreted with the help of functional substitution.

9) Inner beauty is important. Find out why you shouldn't *judge a book by its front page.* – Внутрішня краса важлива. Дізнайтеся, чому *не варто судити книгу по обкладинці*. In this case, hyper-hyponymic and detailing allusion is translated through the transformation of generalization and functional substitution.

The adequate and equivalent translation can be achieved with the help of special methods – the so-called translation transformations. However, the choice of transformation depends on many factors: type of allusion according to its semantic and structurally functional features, cultural component, context, degree of explication and allusion's function. The most widely used transformations belong to descriptive translation, explication, addition, functional substitution, grammatical substitution, functional equivalent, modulation, concretization, generalization and transcription.

Conclusions and scope for further research. Nowadays the leading approach to the study of allusion is its investigation within the linguocultural and translation studies paradigm as mentality and ethnolinguistic specificity of a particular community are enshrined in cultural codes. To decode allusion it is necessary to understand the source of its pretext and culture, which is connected with this pretext. Thus, the cultural component plays an extremely important role in the process of allusion translation. But the cultural component is not the only factor that is required to take into consideration while translating allusion. It is also of utter importance to pay attention to its semantic and structurally functional features, which influence its types. Although the investigations of allusion from the view of linguocultural and translation aspects have been carried out for years, these issues still offer a platform for further investigations.

BIBLIOGRAPHY

1. Авраменко С. Р. Стилістичні функції алюзій. *Гуманітарний вісник*. 2007. № 11. С. 3–8.
2. Ананьїна М. А. Труднощі відтворення лінгвокультурної інформації при перекладі українською. Київ: Ранок, 2014. 97 с.
3. Гаріфуліна А. М. Алюзії як транслятори культурних кодів. *Гуманітарний вісник*. 2011. № 4. С. 74–80.
4. Заболотська О. О. Алюзія в художніх текстах: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2011. № 13. С. 143–150.
5. Некряч Т. Є. Інтертекстуальна іронія та переклад. Київ: Карпенко, 2010. 176 с.
6. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности: монографія. Москва: Ком-Книга, 2007. 280 с.
7. Perri, C. (1984) Knowing and Playing: The Literary text and Trope Allusion. *American Imago*, (41), 117-128.

REFERENCES

1. Avramenko, S. R. (2007). Stylistychni funktsii aliuzii [Allusion's stylistic functions]. *Humanitarnyi visnyk*, 11. S. 3–8 [in Ukrainian].
2. Ananina, M. A. (2014). Trudnoshchi vidtvorennia lnhvokulturnoi informatsii pry perekladі ukrainskoіu [Difficulties of translation of linguocultural information into Ukrainian]. Kyiv: Ranok. 97 s [in Ukrainian].
3. Harifulina, A. M. (2011). Aliuzii yak transliatory kulturnykh kodiv. [Allusions as translators of cultural codes]. *Humanitarnyi visnyk*, 4. S. 74-80 [in Ukrainian].
4. Zabolotska, O. O. (2011). Aliuziia v khudozhnikh tekstakh: lnhvokohnityvnyi aspekt [Allusion in literary texts: linguocognitive aspect]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 13. S. 143–150 [in Ukrainian].
5. Nekriach, T. Ye. (2010). Intertekstualna ironiia ta pereklad [Intertextual irony and translation]. Kyiv: Karpenko. 176 s [in Ukrainian].
6. Fateeva, N. A. (2007). Intertekst v mire tekstov: kontrapunkt intertekstualnosti: monografiya [Intertext in the world of texts: counterpoint of intertextuality: monography]. Moskva: KomKniga. 280 s [in Russian].
7. Perri, C. (1984). Knowing and Playing: The Literary text and Trope Allusion. *American Imago*, 41, 117-128.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ ЯВИЩА АЛЮЗІЇ В МЕДІА МАТЕРІАЛАХ

Власюк Людмила Сергіївна

*магістранка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту
імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна*

Демиденко Ольга Павлівна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту
імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна*

Статтю присвячено вивченню явища алюзії в парадигмі лінгвокультурологічних та перекладознавчих досліджень, оскільки, на сьогодні, вивчення алюзії з позиції цих підходів є одним із найгостріших питань серед вчених-лінгвістів. Метою статті є встановлення ключових способів відтворення алюзії, які нерозривно пов'язані з її семантичними та структурно-функціональними особливостями, а також культурологічним компонентом. Теоретичною базою цього дослідження слугували численні праці вітчизняних та іноземних науковців, а приклади були взяті з англомовних газет та журналів. На сьогоднішній день, алюзія вважається одним із найскладніших явищ в сучасній лінгвістиці. Попри величезну кількість досліджень, які мали на меті надання пояснення суперечливої природи алюзії, вона ще й досі залишається маловивченою, адже велику кількість питань так і не було закрито, а отже існує потреба подальшого вивчення цього явища. Серед вчених-лінгвістів і досі точаться суперечки стосовно підходів до вивчення алюзії, її типології та функцій. Зокрема, особливо гостро постало питання особливостей функціонування лінгвістичного явища алюзії в медіа текстах, в тому числі проблема її відтворення в українському перекладі. В сучасних медіа текстах алюзія є одним із найчастіше вживаних прийомів,

головним чином через її мету впливу та нав'язування необхідної думки читачеві. Таке широке використання стилістичного прийому алюзії, в свою чергу, дало поштовх для подальших досліджень цього унікального явища. Втім, варто зазначити, що найскладнішу проблему, на сьогодні, становить питання відтворення алюзії в українському перекладі тому, що переклад алюзії значною мірою залежить від культурологічного компоненту. Цим пояснюється необхідність вивчення алюзії з позиції як лінгвокультурного, так і перекладознавчого аспектів. При цьому необхідно враховувати семантичні та структурно-функціональні особливості алюзії, її функціонування в сучасних англomовних медіа матеріалах, а також особливості мови перекладу з метою встановлення найбільш відповідних та коректних способів відтворення алюзійної одиниці в українському перекладі.

Ключові слова: алюзійна одиниця, медіа текст, лінгвокультурологія, семантичні та структурно-функціональні особливості, функціонування алюзії, перекладацькі трансформації.

УДК 81'22'42:82–98:7.045

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.8>

КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У СУЧАСНІЙ ФІЛОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Гажева Інна Дмитрівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Статтю присвячено питанню про співвідношення понять «символ» і «концепт» в сучасній філологічній науці. Систематизовані погляди вчених на природу цих феноменів. Обґрунтовано погляд на позначуване символу як на концепт, адже саме концепт розуміють як одиницю колективної або/ї індивідуальної свідомості, що акумулює в собі інформацію різного виду і різного ступеня узагальнення. Окрім того, в концепті важлива його відкритість для зовнішніх зв'язків з іншими, абстрактнішими концептами, що, зрештою, стикаються із трансцендентальною сферою. Таке розуміння концепту багато в чому співпадає з трактуванням позначуваного символу в рамках найпоширенішої об'єктивістської теорії, значний внесок в розробку якої внесли німецькі романтики, російські символісти, зокрема Вяч. Иванов, О. Лосєв, С. Аверинцев тощо. Однак, якщо в раніше зміст символу трактували як щось невлоне і містичне, то осмислення його як концепту відкриває можливості для його раціоналізації і формалізації, адже процедура концептуального аналізу ретельно розроблена сучасною філологічною наукою. Завдяки цьому досить детально описана і структура концептів різних типів. Зокрема, визначено, що базовими у концептах постають пропозитивні компоненти, які відносинами аналогії та суміжності пов'язані з іншими смисловими компонентами в структурі концепту. Символічним значенням наділений образ предмета, а не слово, яке його позначає. Символічний образ створюється не в результаті розширення й узагальнення «чуттєвого образу, представленого як поняття», як вважають деякі сучасні дослідники, а в результаті конкретизації «інваріантного образу предмета» шляхом його профілювання або аспектизації. Механізм аспектизації також детально описаний сучасною когнітивною лінгвістикою. Зв'язок між позначувальним і позначуваним у символі мотивований, він також базується на поєднанні відношень подібності та суміжності. Відповідно, символ не тільки позначає щось інше, але і сам є реальним носієм цього іншого.

***Ключові слова:** символ, концепт, образ, поняття, структура, позначуване, позначувальне, профілювання, пропозитивний компонент.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У сучасній науці питання про співвідношення понять «символ» і «концепт» вирішується по-різному. Здебільшого вчені розглядають їх як непересічні, дехто вважає концепт поняттям, ширшим за символ, виокремлюючи у його структурі символічну складову. Останнім часом набуває поширення трактування концепту як позначуваного символу. Однак питання щодо характеру зв'язку між позначуваним-концептом і позначувальним в символі залишається не до кінця з'ясованим. Дискутують також щодо характеру зв'язків між окремими смисловими компонентами в структурі концепту. Окрім того, відомі різні погляди на природу позначувального в символі. Отже, на сьогодні багато важливих питань символології та концептології є такими, що не мають однозначних відповідей. Необхідність їх прояснення обумовлює актуальність наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У філологічній науці концепт і символ мають різну тривалість вивчення. Історія осмислення

символу сягає часів античності. Сучасне розуміння символу як особливого знаку, позначуване якого не може бути до кінця раціоналізоване, загальними рисами сформувалося в епоху романтизму (в працях Ф. В. Шеллінга, А. В. Шлегеля, І. В. Гете, Фр. Крейцера, К. В. Ф. Зольгера, Фр. Мейєра). Значний внесок у розвиток теорії символу зробили французькі і російські символісти, зокрема Вяч. Иванов. Останній у статті [10] обґрунтував об'єктивістську точку зору на символ, згідно з якою змістом символу є абстрактна ідея, не залежна від реципієнта. Кожен митець розкриває її своєрідно, в окремих аспектах і з різним ступенем глибини. Відповідно, символ поєднує людей «спогляданням єдиної для всіх, об'єктивної сутності» [10, 552]. Подальший розвиток об'єктивістська теорія символу знайшла в працях таких видатних вчених, як С. С. Аверинцев, А. Ф. Лосєв.

Основи лінгвістичної теорії символу були закладені в 20-ті рр. ХХ ст. у працях В. В. Віноградова, Б. А. Ларіна тощо. Свій внесок в її розвиток зробили такі вчені, як І. А. Авдєєнко, А. В. Бабайцев, В. І. Карасик, В. В. Колесов,

О. В. Шелестюк, І. А. Якушевич тощо. Проте багато питань в теорії символу і на сьогодні не мають остаточного вирішення, зокрема питання про природу позначувального і позначуваного. Цікаві можливості для їхнього вирішення відкриваються на перетині символології та концептології, яка активно розвивається в філології протягом останніх п'ятдесяти років, зокрема в працях таких вчених, як Н. Д. Арутюнова, С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, А. В. Кравченко, О. С. Кубрякова, С. С. Степанов, Л. О. Чорнейко тощо.

Мета статті – продемонструвати справедливості трактування позначуваного в символі як концепту. Досягнення такої мети обумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**: розглянути основні точки зору на природу структурних компонентів символу; з'ясувати характер зв'язків між позначуваним і позначувальним в ньому; окреслити структуру концепту як позначуваного символу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що структура символу трикомпонентна: позначувальне, позначуване, зв'язка поміж ними. Щодо позначувального в науці все більшої популярності набуває ідея про його неелементарність, яка виходить з концепції Р. Барта [5, 241]. Чималий внесок у її розвиток зробила, зокрема, І. В. Якушевич [22, 40]. Дослідниця виокремила в позначувальному символу такі складові: «1) мовний знак <...>; 2) чуттєвий образ, представлений як поняття; 3) повноцінний художній образ з усіма властивими йому естетичними потенціями» [22, 51]. Причому першу складову (мовний знак) дослідниця характеризує як матеріальне позначувальне, тобто бере до уваги тільки форму слова – «звуко- або букворяд» [22, 47]. Формулювання другої складової – «чуттєвий образ, представлений як поняття» – видається дещо сумнівним. Зазвичай образ і поняття розуміють як категорії, які не зводяться одна до одної, оскільки образ вирізняється цілісністю і простотою, а поняття – структурованістю. «Емоційний образ, представлений як поняття», згідно з І. В. Якушевич, дуже близький до традиційного ЛЗ слова (денотат + сигніфікат). «Наприклад, позначувальне А символу СНІГ (слово «сніг») складається з фонемного ряду <сніг> і двох прямих понятійних значень, що створюють образно-емпіричне уявлення про денотат: 1) «тверді атмосферні опади, що випадають з хмар у вигляді білих зіркоподібних кристаликів або пластівців, що представляють собою скупчення таких кристаликів», 2) «суцільна маса таких опадів, що покриває

будь-який простір» [22, 41]. Положення щодо формування єдиного «образно-емпіричного уявлення про денотат» на основі зазначених понятійних значень суперечить загальноприйнятій в науці думці, згідно з якою поняття формується на основі образу, а не навпаки. Як зазначила Н. Д. Арутюнова, конкретні (ідентифікуючі) назви «відповідають образу предмета чи стереотипу класу. Коли ми чуємо такі назви, як *ялина*, *ведмідь*, <...>, перед нашим внутрішнім зором передусім постає зовнішній вигляд, картинка, що зображає узагальнений взірць відповідного класу природних чи інших об'єктів. У цьому випадку Б. А. Серебренніков говорить про "інваріантний образ предмета"» [3, 22-223]. За спостереженням дослідниці, дескриптивні ознаки, складові поняття, вводяться до мовлення в тому випадку, коли предмет мовлення не знайомий адресатові і не викликає у нього зорового ефекту [3, 22-223]. Отож, виокремлення «чуттєвого образу, представленого як поняття» як другої складової позначувального символу в концепції І. В. Якушевич видається необґрунтованим. Щодо художнього образу, то саме він, на наш погляд, відіграє роль позначувального в символі. Однак створюється він не в результаті розширення й узагальнення «чуттєвого образу, представленого як поняття», як пише І. В. Якушевич [22, с. 50], а, навпаки, в результаті конкретизації «інваріантного образу предмета» шляхом його профілювання [детальніше: 9].

Загалом ми виходимо з позиції, за якою символічним значенням наділений сам предмет (в широкому сенсі), точніше образ предмета, а не слово: зокрема калина, сприйнята «вживу», або ж калина, зображена на картині, калина як елемент весільного обряду і калина в художньому тексті наділені одним архетиповим значенням жіночності. Таке розуміння символу характерно, зокрема, для представників московської етнолінгвістичної школи. У словнику «Славянские древности» об'єктом опису постає не мова у вузькому сенсі, а мова культури в семіотичному сенсі. Одиницями такої мови постають різні реалії і категорії: вербальні, реальні (предметні), акціональні [18, 8]. При цьому слово має специфічні можливості модифікації образу, який відіграє роль позначувального в символі. У статті [9] на прикладі важливого для творів Достоєвського символу «косих променів призахідного сонця» ми показали, як шляхом профілювання здійснюється така модифікація. Результатом цього процесу слугує конкретизація та індивідуалізація чуттєвого образу як позначувального в символі.

Якщо позначувальне в символі тяжіє до максимальної конкретності, то його позначуване є абстрактною сутністю. Зазначимо, що А. Ф. Лосев визначає її як ідею, С. С. Аверинцев – як сенс, причому обидва вчені говорять про їхню об'єктивність і про неможливість досягнути їх розумом, тобто до кінця раціоналізувати. Наведену точку зору на символ характеризують як онтологічну. Ю. М. Лотман протиставляє такому розумінню позначуваного в символі іншу традицію, в рамках якої «символ визначається як знак, значенням якого є деякий знак іншого ряду або іншої мови» [15, 146]. У цьому випадку «символічне значення набуває підкреслено раціонального характеру і тлумачиться як засіб адекватного перекладу плану вираження в план змісту» [15, 146]. Причому планом змісту слугує дещо архаїчніший і дещо цінніший текст. Зважаючи на зазначене, Ю. М. Лотман кваліфікує символи як механізми пам'яті культури, що переносять «тексти, сюжетні схеми і інші семіотичні об'єкти з одного пласта культури в інший» [15, 148]. Наприклад, розглядаючи символічний образ Настасії Пилипівни в романі «Діот», Ю. М. Лотман зазначає, що до його змісту залучені інші образи-символи: камелії (відсилання до «Дами з камеліями» О. Дюма), Сусанни (відсилання до картини Рембрандта "Сусанна і старці") і жінки-грішниця (про яку Христос сказав: "Хто з вас без гріха, перший кинь у неї камінь" і відмовився засудити: "І Я не осуджую тебе; іди, і віднині більше не гріши" (Ін. 8, 7-11)) [15, 157]. Очевидно, що смисли, які стоять за цими образами, дещо прояснюють символічне значення образу Настасії Пилипівни, хоча він у своїй останній глибині залишається загадкою. Очевидно також, що на перетині цих смислів формується концепт зганьбленої чистоти, пов'язаний з концептами дитинства, хвороби, смерті і прощення. Сам Ю. М. Лотман не пише про це, аналізуючи лише найближчий культурологічний пласт у значенні символу. Однак символ, згідно з Вяч. Ивановим, подібний до сонячного променя: він «прорізує всі плани буття і всі сфери свідомості і знаменує в кожному плані інші сутності» [10, 536]. Відповідно, в ньому можна читувати тільки найближчу інформацію, зокрема інтертекстуальну, а можна – і віддаленішу. У світлі цього виправданою і плідною постає ідея трактування позначуваного символу як концепту, адже саме концепт у сучасній науці розуміють як одиницю свідомості (колективної або індивідуальної), яка акумулює в собі інформацію різного виду і різного ступеня узагальнення. Окрім того, в концепті важлива його

відкритість для зовнішніх зв'язків з іншими, дещо абстрактнішими концептами, що, зрештою, часто стикаються зі сферою трансцендентального.

Трактування позначуваного символу як концепту наведено у працях І. А. Авдеєнко [1], А. В. Кравченко [15] тощо. Однак це не єдиний погляд на співвідношення понять «символ» і «концепт». У праці Н. А. Афанасьєвої під символом розуміється складне польове утворення, ядром якого слугує концепт [4]. Водночас учені В. І. Карасик [11], В. В. Колесов [12], І. М. Серебрянська [17] та інші вважають концепт дещо ширшим поняттям, ніж символ, і вирізняють у структурі першого символічну складову. Проте такий погляд на співвідношення символу і концепту вважаємо нелогічним, оскільки символ є двосторонньою одиницею.

Зазначимо, що І. А. Авдеєнко виходить з протиставлення концепту і поняття, вважаючи, що поняття є позначуванним знака, а концепт – символу. При цьому концепт ширший за поняття, до його складу входять різні види інформації (асоціації, оцінки). Дослідник визначає його як «мережу відносин поняття з іншими семантичними одиницями» [1, 15]. Відповідно, якщо знак спрямований на розмежування понять, то символ – на стягування пов'язаних між собою понять або інших видів інформації в єдиний семантичний комплекс. Отже, знаки розділяють уявлення про світ, а символи, навпаки, об'єднують в більш-менш великі одиниці і, зрештою, – в єдине ціле. Важливим у плані кореляції з філософською традицією осмислення символу видається висновок: «Якщо розуміти світ як об'єкт, в якому все пов'язано, семантика будь-якого символу врешті висловлює все уявлення про всесвіт, про світоустрій, про минуле, сьогодення і майбутнє» [1, 15].

У своїй статті І. А. Авдеєнко піднімає питання щодо характеру зв'язку між позначувальним і позначуваним, з одного боку, і щодо характеру зв'язків у структурі самого означуваного. При цьому дослідник відштовхується від ідеї Р. Й. Якобсона стосовно суміщення іконічного (метафоричного, заснованого на схожості) й індексального (метонімічного, заснованого на суміжності) зв'язків між позначувальним і позначуваним у символі. Ця ідея, що не знайшла гідного розвитку в сучасній науці, заслуговує на особливу увагу. Наприклад, розглядаючи рядки з російської весільної пісні: «Не ретив конь ко двору прискакивал // Доброй молодец к сеничкам привораживал. // Василий к терему прихаживал», Р. Й. Якобсон зазначає, що конь нареченого постає символом

його мужності. Символізм образу створений за рахунок неоднозначності семантичних зв'язків між двома компонентами: добрим молодцем і конем. З одного боку, очевидна аналогія між нареченим і конем, а з іншого, кінь виступає як «частина вершника», тобто тут проявляються також відносини суміжності [21, 219-220]. «Отже, «настирливий кінь», що з'являється в попередньому рядку в тій же самій метричній і синтаксичній позиції, що і «добрий молодець», постає водночас як якась подібність до молодця і як його приналежність» [21, 220]. Міркування Р. Й. Якобсона корелюють з висновками філософів-філологів, за якими символ не тільки позначає щось інше, але і сам є реальним носієм цього іншого. До схожих висновків приходить Ю. М. Лотман: «Символ відрізняється від конвенційного знака наявністю іконічного елемента, певною схожістю між планами вираження і змісту. Відмінність між іконічними знаками і символами може бути проілюстрована антитезою ікони і картини. У картині тривимірність реальності представлена двовимірним зображенням. Однак неповнота проєктивного плану вираження на план змісту приховується ілюзійним ефектом: глядача прагнуть переконати у повній подібності. В іконі (і символі загалом) непроєктивність плану вираження на план змісту входить в природу комунікативного функціонування знака. Зміст лише мерехтить крізь форму, а форма лише натякає на зміст. В цьому відношенні можна говорити про злиття ікони з індексом: вираз вказує на зміст тією самою мірою, в якій зображує його» [15, 160]. Варто зауважити, що ідея про суміщення відносин подібності та суміжності щодо характеру зв'язку між позначувальним і позначуваним у символі не знайшла широкого застосування на практиці, зокрема в конкретних описах функціонування символу в художньому тексті. Зазначимо, що І. А. Авдєєнко, який актуалізував цю ідею, відхилив її, постулюючи наявність відносин подібності та суміжності між смисловими компонентами в структурі позначуваного в символі, тобто у структурі концепту. Проте зв'язок між позначувальним і позначуваним, на його думку, має у символі конвенціональну природу. Однак точка зору Якобсона-Лотмана про злиття в символі ікони й індексу видається обґрунтованішою. Видається, що поєднання подібності та суміжності, зважаючи на їхню універсальність, притаманне і відносинам позначувального-позначуваного, і відносинам між елементами всередині позначуваного, тобто концепту. Наприклад, у статті [7] ми виявили ланцюжково-радіальну структуру

концепту «гра», всередині якого окремі значення (гри в гру, сценічної гри і гри на музичному інструменті) пов'язані між собою, а також з прототипною ситуацією «дитячої гри» подібними відносинами, головним чином – відносинами суміжності.

Загальноновизнаною в сучасній науці є ідея щодо складності структури концепту. Дослідники, зазвичай, вирізняють у ній кілька якісно відмінних складових: образну, понятійну, ціннісну, етимологічну, історичну, аксіологічну тощо. Зазначимо, що спочатку концепт розуміли як абстрактну ідею або суму уявлень про певну нематеріальну сутність, виражену, здебільшого, ознаковими іменами. Ці уявлення відображені, здебільшого, у мові і можуть бути експліковані шляхом аналізу найуживаніших контекстів слова. Саме на аналізі сполучуваності слова і ґрунтується один з варіантів концептуального аналізу [7; 8; 19; 20]. Однак з точки зору когнітивної, суб'єктивістської семантики, виправдане використання методу концептуального аналізу не тільки для опису абстрактних назв, але і конкретних. Адже якщо трактувати значення не як окремий предмет, що стоїть за словом, не як сукупність предметів окремого класу і не як об'єктивне поняття, утворене сумою інтегральних та диференціальних ознак предмета (референційна, екстенціональна і найпоширеніша інтенціональна модифікації об'єктивістської теорії значення), а як концепт (варіант уявлень про предмет), що існує в нашому розумі, то полярність семантики назв конкретних і абстрактних у певному сенсі нівелюється, і конкретні назви також стають доступними для концептуального аналізу. Як відомо, підхід до назв натурфактів і артефактів як до концептів реалізований у дослідженнях А. Вежбицької, зокрема в її доволі відомій праці «Лексикографія та концептуальний аналіз» [6]. Методологічно близькими до досліджень А. Вежбицької є етнолінгвістичні студії представників школи М. Толстого, а також є. Бартмінського.

Осмилення досвіду зазначених дослідників дає змогу відповісти на принципове питання, яке не завжди експлікують: чи всі конкретні назви можна вважати назвами концептів? Заслуговує на увагу в цьому плані міркування Н. Д. Арутюнової: «Аналіз значення (вживання) ідентифікуючих назв не дорівнює аналізу відповідного поняття, і було б марно шукати в їх вживанні розгадку інтуїтивних, стихійно сформованих концептів, як це робиться щодо таких категорій, як причина, час, вічність і ін. У вживанні таких слів, як ... *вина, виправдання, совість, хороший, правильний*

тощо, можна шукати ключ до етичних уявлень народу, але з уживання слів *миша*, *слон*, *носоріг* не можна витягти наївною картини фауни. Як тільки ці слова отримують метафоричне застосування, тобто предикативізуються, вони виявляють якщо не уявлення, то певне ставлення до тих чи інших категорій природних об'єктів, їх сприйняття, пов'язані з ними забобони тощо» [3, 198]. Як бачимо, в наведеному міркуванні назви конкретні і абстрактні, відповідно до настанов об'єктивістської семантики, категорично поляризуються, тим часом у лінгвістиці останніх десятиліть, як зазначено, бере верх точка зору, згідно з якою ці групи слів не розділені непрорідною стіною. Безперечно, існують конкретні назви, з уживання яких складно вивести систему культурно-обумовлених уявлень про позначену реалію. Наприклад, дивно було б говорити про концепт зубної щітки, зошита, кулькової ручки. Адже ці назви мають малий «культурний вік» і, відповідно, практично не залучені до традиційної культури, до фольклорних та літературних текстів. Однак саме в рамках таких текстів у словах розвивається якісно-характеризуюча функція, яка дає змогу виявляти пов'язану зі словом культурну інформацію.

Осмыслиючи можливості використання методу концептуального аналізу в народній культурі, С. Є. Нікітіна писала про те, що слова духовної культури не утворюють у ній особливого мовного пласта, насамперед, тому що позначені ними нематеріальні сутності мають здатність до матеріалізації, втілення. Наприклад, душа, що розлучається з тілом, вилітає з нього пташкою; дівоча воля, матеріалізована в головному уборі, змивається в лазні і вилітає з банного віконечка. Усе це, на думку дослідниці, не просто поетичні образи, а народні уявлення про світ, що організують повсякденне людське життя. З іншого боку, «народний менталітет з його високим ступенем семіотичності вводить матеріальні предмети в світ духовних сутностей (наприклад, димохід в народних уявленнях є каналом спілкування з потойбічним світом) [16, 117]. Відповідно до цього, С. Є. Нікітіна долучає до складу концептів народної культури як слова абстрактної, так і слова конкретної семантики. У статті [8] ми

свого часу розкрили концептуальний зміст таких семіотизованих у рамках української народної культури реалій, як черевик, очіпок і пацюк, на основі аналізу вживання їхніх назв в текстах обрядового і необрядового фольклору. Результати здійсненого концептуального аналізу дали змогу виявити функції зазначених символів у «Вечорах на хуторі ...» М. В. Гоголя.

Один із важливих висновків теорії концепту полягає в тому, що в його структурі головне місце посідає пропозитивна (предикативна) ознака. Зокрема, в ЛЗ слова «очіпок» архісемою є поняття «головний убір», а у відповідному концепті – «заміжжя». В ЛЗ слова «дерево» архісемою є семантичний компонент «рослина». Однак якщо розглядати дерево як елемент мови культури, то головним компонентом його позначуваного слугуватиме ідея здійснення зв'язку між землею і небом і пов'язаний з ним відносинами суміжності концепт сходження.

Пропозитивність позначуваного в символі проявляється у конструкціях, де слово «символ» виконує функцію реляційного предиката. У в такому контексті, як зазначила Н. Д. Арутюнова, «його найближчим синтаксичним партнером є іменник непередметного значення. Якщо образ спирається на предметний світ, то символ переніс точку опори в світ смислів, пор.: *образ матері і символ материнства, образ героя і символ героїзму*» [3, 342]. Такі пропозитивні концепти відіграють у позначуваному символу роль базового компонента, який різними зв'язками (аналогії, суміжності) пов'язаний з іншими смисловими компонентами. І всі вони, своєю чергою, пов'язані тими ж відносинами (подібності та суміжності) з позначувальним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розуміння позначуваного символу як концепту є плідним та перспективним для сучасної філологічної науки. Таке розуміння позбавляє символ традиційного містичного ореолу і дає змогу раціоналізувати, формалізувати і впорядкувати ті смислові пласти, що стоять за ним, адже сучасною наукою розроблено процедуру концептуального аналізу в різних його варіантах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеенко И. А. К вопросу о символе как конвенциональном знаке особого рода // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2013. № 1 (19). С. 15–17.
2. Аверинцев С. С. Символ // Краткая литературная энциклопедия: в 9-и т. М.: Советская энциклопедия, 1971. Т. 6. С. 826–831.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. I–XV, 896 с.
4. Афанасьева Н. А. Символы как семиотические концепты языковой моделимира М. Цветаевой : дис. ... канд. филол. наук. Череповец, 2001. 169 с.

5. Барт Р. Миф сегодня // Избранные работы : Семиотика. Поэтика. М.: Изд-во имени Сабашниковых, 2004. С. 72–130.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1997. 416 с.
7. Гажева И. Д. Опыт концептуального анализа имени *игра* // Филологические науки. НДВШ. Москва, 2000. № 4. С. 73–82.
8. Гажева И. Д. Украинизмы как имена культурных концептов в «Вечерах на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. Запоріжжя. 2011. № 1. С. 137–143.
9. Гажева И. Д. Структура символа и механизмы символизации в художественном тексте // Мова. 2020. № 34. С. 32–42.
10. Иванов Вяч. И. Две стихии в современном символизме // Вяч. И. Иванов. Собрание сочинений. Т.2. Брюссель, 1974. С. 536–561.
11. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. С. 166–205.
12. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ // Вестник СПбГУ / гл. ред. Т. В. Семенова. 1992. Серия 2. Вып. 3. № 16. С. 30–40.
13. Кравченко А. В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. Иркутск, 2001. 260 с.
14. Лосев А. Ф. Символ // Философская энциклопедия: В 5 т. М.: Сов. энцикл., 1965. Т. 5. С. 10–11.
15. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры // Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. М.: «Языки русской культуры», 1996. С. 146–160.
16. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание. М.: Наука, 1993.
17. Серебрянская І. М. Символічний компонент у структурі концепту «лелека» (на матеріалі творів М. Стельмаха) // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2008. Вип. 26. С. 88–92.
18. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. М.: URSS, 2010. 368 с.
19. Чернейко Л. О. Гештальтная структура абстрактного имени // Филологические науки. 1995. № 4. С. 73–83.
20. Чернейко Л. О. Долинский В.А. Имя *судьба* как объект концептуального и ассоциативного анализа // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1996. № 6. С. 20–41.
21. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / пер. с франц. И. А. Мельчука // Структурализм: «за» и «против»: сб. статей / под ред. Е. Я. Басина, М. Я. Полякова; сост. М. Я. Полякова. М.: Прогресс, 1975. С. 193–230.
22. Якушевич И. В. Семантико-семиотическая модель символа и его языковое варьирование в поэтическом тексте (на материале поэзии XIX–XX вв.). Дис. ... докт. филологич. наук: 10.02.01. Москва, МГПУ, 2016. 562 с.

REFERENCES

1. Avdeenko, I. A. (2013). K voprosu o simvole kak konvencional'nom znake osobogo roda, Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki [On the question of the symbol as conventional sign of a special kind, Philological sciences. Questions of theory and practice], No. 1 (19), p. 15-17 [in Russian]
2. Averintsev, S. S. (1971). Simvol khudozhestvennyj, Kratkaja literaturnaja jenciklopedija: v 9-i t., T.6 [Artistic Symbol, Concise Literary Encyclopedia: in 9 volumes, Vol. 6], Soviet encyclopedia, pp. 826–831 [in Russian]
3. Arutyunova, N. D. (1999). Jazyk i mir cheloveka [Language and the world of man], Moscow, I-XV, 896 p. [in Russian]
4. Afanasyeva, N. A. (2001). Simvoly kak semioticheskie koncepty jazykovej modelimira M. Cvetaevoj: dys. ... kand. filol. nauk. Cherepovec [Symbols as semiotic concepts of the language model of M. Tsvetaeva], Cherepovets, 169 p. [in Russian]
5. Barthes, R. (2004). Mif segodnja, Poetics. Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika [Myth today, Selected works: Semiotics], Publishing house named after Sabashnikovs, Moskva, pp. 72–130. [in Russian]
6. Vezhbickaja, A. (1997). Jazyk. Kul'tura. Poznanie [Language. Culture. Cognition]. M.: Russkie slovari, 416 p. [in Russian]
7. Gazheva, I. D. (2000). Opyt konceptual'nogo analiza imeni igra [Experience of conceptual analysis of the name of the game] // Filologicheskie nauki. NDVSh. Moskva, 2000. № 4. pp. 73-82 [in Russian]
8. Gazheva, I. D. (2011). Ukrainisms as names of cultural concepts in "Evenings on a farm near Dikanka" by N. V. Gogol [Ukrainizmy kak imena kul'turnyh konceptov v «Vecherah na hutore bliz Dikan'ki» N. V. Gogolja] // Visnik ZNU. Filologichni nauki. Zaporizhzhja. № 1, pp. 137–143 [in Russian]
9. Gazheva, I. D. (2020). Struktura simvola i mehanizmy simvolizacii v hudozhestvennom tekste [The structure of symbol and symbolization mechanisms in fiction] // Mova. № 34. pp. 32-42 [in Russian]
10. Ivanov, Viach. I. (1974). Dve stihii v sovremennom simvolizme, Sbranie sochinenij [Two Elements in Contemporary Symbolism, Collected Works]. V.2. Brussels, pp. 536-561 [in Russian]

11. Karasik, V. I. (2002). Kul'turnye dominanty v jazyke, Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs [Cultural dominants in language, Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse], Volgograd: Peremena, pp. 166–205 [in Russian]
12. Kolesov, V. V. (1992). Koncept kul'tury: obraz – ponjatie – simvol, Vestnik SPbGU [The concept of culture: image - concept – symbol, Vestnik of Saint-Petersburg University], Series 2, No. 16, pp. 30–40 [in Russian]
13. Kravchenko, A. V. (2001). Znak, znachenie, znanie. Ocherk kognitivnoj filosofii jazyka [Sign, meaning, knowledge. Essay on the cognitive philosophy of language]. Irkutsk, 260 p. [in Russian]
14. Losev, A. F. (1965). Simvol, Filosofskaja jenciklopedija: V 5 t. [Symbol, Philosophical Encyclopedia: In 5 volumes], Moskva: Sov. encycl., pp. 10-11 [in Russian]
15. Lotman, Yu.M. (1996). Vnutri mysljashchikh mirov. Chelovek - tekst - semiosfera - istoriia [Symbol in the system of culture, Inside the thinking worlds. Man - text - semiosphere – history], Moskva: Languages of Russian culture [in Russian]
16. Nikitina, S. E. (1993). Ustnaja narodnaja kul'tura i jazykoe soznanie [Oral folk culture and linguistic consciousness]. Moskva: Nauka [in Russian]
17. Serebryanska, I. M. (2008). Symvolichnyy komponent u strukture kontseptu «leleka» (na materialy tvoriv M. Stel'makha), Ljnhvistychni doslidzhennja: zb. nauk. prats' [The symbolic component in the structure of the concept "leleka" (on the materials of M. Stelmakh's works), Linguistic Research: Collection of Scientific Papers], Vyp. 26, Kharkiv, pp. 88–92 [in Russian]
18. Tolstaya, S. M. (2010) Semanticheskie kategorii jazyka kul'tury: Oчерki po slavjanskoj jetnolingvistike [Semantic Categories of Language and Culture. Essays on Slavic Ethnolinguistics], Moskva: Knizhnyy Dom «LIBROCOM», 368 p. [in Russian]
19. Chernejko, L. O. (1995). Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni [Geshtal'tnaja struktura abstraktnogo imeni] // Filologicheskie nauki. № 4. P.73-83 [in Russian]
20. Chernejko, L. O. (1996). Dolinskij V.A. Imja sud'ba kak obekt konceptual'nogo i asociativnogo analiza [The name fate as an object of conceptual and associative analysis] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9. Filologija. № 6. P. 20-41 [in Russian]
21. Jakobson, R. O. (1975). Lingvistika i poetika, Strukturalizm: «za» i «protiv» [Linguistics and poetics, Structuralism: for and against], Moskva: Progress, P. 193–230. [in Russian]
22. Yakushevich, I. V. (2016). Semantiko-semiotičeskaja model' simvola i ego jazykoe var'irovanie v pojetičeskom tekste (na materiale poezii XIX-XX vv.): Dis. ... dokt. filologich. nauk: 10.02.01 [Semantic-semiotic model of a symbol and its linguistic variation in a poetic text (based on the poetry of the 19th-20th centuries): Thesis], Moskva: MGPU, 562 p. [in Russian]

CONCEPT AND SYMBOL IN MODERN PHILOLOGY

Gazheva Inna Dmytrivna

Candidate of Philological Sciences,

Docent of the Ilarion Svientsitskyi Department of Slavic Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Str. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine

The article is devoted to the issue of the relationship between the notions of "symbol" and "concept" in modern philology. The views of scholars on the nature of these phenomena are systematized. The view of the denoted symbol as a concept is substantiated, since the concept is understood as a unit of collective and/or individual consciousness, which accumulates information of different types and different degrees of generalization. In addition, the openness of the concept to its external relations with other, more abstract concepts, which ultimately face the transcendental sphere, is important. This interpretation of the concept largely coincides with the explication of the denoted symbol in the framework of the most common objectivist theory, a significant contribution to the development of which was made by German romantics and Russian symbolists, such as Vyacheslav Ivanov, Aleksei Losev, Sergey Averintsev, et al. However, when previously the content of the symbol was interpreted as something elusive and mystical, understanding it as a concept opens up opportunities for its rationalization and formalization, since the procedure of conceptual analysis is carefully developed by modern philology. Due to this, the structure of concepts of different types is described in detail. In particular, it is determined that the propositional components are basic in the concepts, and they are related by analogy or adjacency to other semantic components in the structure of the concept. The symbolic meaning is given to the image of the object, not to the word that denotes it. The symbolic image is created not as a result of expansion and generalization of the "sensory image presented as a notion", as some modern researchers believe, but as a result of concretization of the "invariant image of the object" by profiling or aspectisation. The mechanism of aspectisation is also described in detail in modern cognitive linguistics. The connection between the signifier and the signified in the symbol is motivated, it is also based on a combination of analogy and adjacency. Accordingly, the symbol not only signifies something else but is itself the real carrier of that other thing.

Key words: *symbol, concept, image, notion, structure, signified, signifying, profiling, propositional component.*

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.9>

ПОЕТИКА СПОНТАННОСТІ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОНТОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ

Глінка Наталія Вікторівна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського»

пр. Перемоги, 37, Київ, Україна

Наукову розвідку присвячено дослідженню поетики спонтанності у літературній творчості англійських та американських письменників різних літературних епох. Знання про спонтанність взяті з потрактування цього поняття представниками сучасної гуманістичної психології, для яких категорія спонтанності дорівнює свободі, без якої творчий процес не мислиться, і є основною ознакою творчої особистості. У широкому сенсі спонтанність розуміємо як «звільнення, природність, прийняття свого "Я", усвідомлення своїх прагнень, задоволення, самовизначення», що суголосно літературознавчому та лінгвопоетологічному баченню спонтанності як внутрішньої свободи творчості письменника.

Метою статті є представлення трансформації поетики спонтанності у творчості письменників різних літературних епох, а саме романтизму, модернізму, постмодернізму та постпостмодернізму. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати поняття спонтанності з позиції гуманістичної психології та літературознавства; 2) схарактеризувати літературні епохи, митці яких залучають до своєї творчості поетику спонтанності; 3) простежити онтологічну трансформацію рецепції спонтанного в різні літературні епохи.

У статті зазначено, що вперше до поетики спонтанності звертається англійський поет-романтик Вільям Вордсворт у передмові до «Ліричних балад» у 1798 році. Він визначає поетичну спонтанність (чи спонтанність поезії) як інтуїтивну перспективу і стверджує, що сила, яка спонукає поета написати гарну поезію, – це не соціальна реальність, а суб'єктивна відповідність великому світу природи. Подібну позицію творчості обстоювали поети-романтики В. Блейк та П. Б. Шеллі. Доведено, що англійські митці-модерністи стали спадкоємцями митців-романтиків у відмові від конвенціонально закріпленого в пам'яті літератури типу нарації, замінюючи його внутрішнім монологом або ментальним самозвітом героя-оповідача. Імпульс до звеличення спонтанної імпровізації стає лейтмотивом й контркультури повоєнної Америки, він проявляється у різних видах мистецтва, зокрема й у літературі бітників, формуючи специфічний культурний феномен, що став альтернативою як масовій, так і усталеній традиційній культурі кінця 40х – початку 60х років. На сучасному етапі літератури спостерігається поновлений інтерес митців до залучення виражальних засобів поетики спонтанності.

Отже, для кожного етапу становлення поетики спонтанності у літературній творчості характерні свої смислові домінанти у розумінні спонтанного, що зумовлено, у першу чергу, загальними тенденціями розвитку суспільства загалом та літературною традицією зокрема.

Ключові слова: поетика спонтанності, потік свідомості, автоматичне письмо, романтизм, модернізм, постмодернізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Термін «спонтанність» в лінгвістичних дослідженнях запозичений з гуманістичної психології і позначає ментальну якість людини, від якої залежить адекватність і реалістичність прояву творчості особистості в нестандартних ситуаціях. Так у студіях міжособистісної та міжгрупової взаємодії спонтанність представлена як адекватне реагування (відповідь) суб'єкта на зміну ситуації. Свідченням цього є той факт, що англійські слова to respond (відповідати) – respond (відповідь) – responsibility (відповідальність) мають той самий корінь, що й спонтанність spontaneity.

Сьогодні проблема осмислення складного і багатогранного явища спонтанності набуває особливого змісту. Це пояснюється тим, що з одного боку, у сучасній культурі все міцніше закріплюється постпостмодерністська парадигма з її необхідністю переходу до «нової раціональності» і «нової чуттєвості», а з іншого, – засобами маскульту здійснюється пропаганда і все частіше стверджується практика «розкріпаченої чуттєвості», що виступає заклик до орієнтації на рівень інстинктів [7, 194]. У цьому зв'язку виникає небезпека вульгаризації самого поняття спонтанності чи придушення її проявів засобами введення жорстких нормативних рамок.

Сучасна культурно-соціальна ситуація в гуманітаристиці загалом і у лінгвопоетиці зокрема вимагає глибокого міждисциплінарного осмислення проблеми спонтанності як «найбільш сутнісного прояву людської поведінки в світі» [7] і у літературній творчості зокрема. Варто наголосити, що проблематика спонтанності перебуває у фокусі уваги низки гуманітарних дисциплін, а тому для прояснення суті цього явища як об'єкта літературознавчих студій звернемося до здобутків деяких з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній психології існують різні інтерпретації поняття спонтанності (лат. *spontaneus* – мимовільний, поведінка людини, викликана не зовнішніми впливами, а внутрішніми причинами). Я. Морено розуміє її як «обумовлення суб'єкта; підготовку його до вільної дії». У концепції науковця локусом особистості є її спонтанність. «Спонтанне само по собі: похідне від "законів" природи і "матриця" творчого. Навряд чи можна назвати особистістю людину, спонтанність якої дорівнює нулю. Зі зникненням спонтанності особистість гине. З ростом спонтанності розвиваються особистісні якості» [6, 15].

Представники гуманістичної психології стверджують, що адекватне сприйняття реальності, творче «Я», емпатія, міжособистісні відносини є показниками розвиненої спонтанності, а принцип спонтанної активності – як реалізації пріоритету «майбутнього» над «минулим» (А. Адлер). На думку Е. Фромма, спонтанність є процесом створення чогось, де людина і є творцем. Спонтанна (або продуктивна) активність трактується науковцями як «внутрішній стан», що не обов'язково пов'язаний зі створенням твору мистецтва. «Продуктивна (спонтанна) особистість оживляє все, чого б вона не торкнулася. Вона реалізує свої власні здібності і вселяє життя в інших людей і навіть в навколишні предмети» [10, 143]. Свобода, за твердженням науковця, може проявитися тільки в умовах спонтанності.

З погляду філософії спонтанність обумовлює переживання теперішньої ситуації та усвідомлення емоцій, а також спонтанність рівнозначна здатності діяти невимушено, не автоматично, не під тиском шаблонів, нав'язаних зовні.

Спонтанність – доволі рідкісний феномен у сучасному суспільстві, який найчастіше можна спостерігати у маленьких дітей, а також митців, деяких вчених, філософів. У більшості ж людей спонтанність можна спостерігати лише в окремі моменти життя (осяяння, хвилина ніжності) [10]. Важливими компонентами

спонтанності науковець Е. Фромм визнає любов і працю, які позбавлені рис вимушеності й примусу. Напроти, це добровільний союз, в якому кожен зберігає свою окремішність та індивідуальність, тобто залишається собою. Праця як компонент спонтанності також має бути позбавлена рис вимушеної діяльності заради виживання або діяльності заради накопичення життєвих ресурсів [7, 10]. Натомість це має бути творча активність, що проявляється в емоційній, інтелектуальній і чуттєвій життєдіяльності людини, а також в її волевиявленні.

Спонтанність є результатом реалізації індивідом своєї особистості, «буття самим собою». Спонтанність не є легкодосяжним станом, її передумовою виступає набуття особистістю справжньої цілісності, зокрема єдності розуму і людської природи, які здебільшого перебувають у протистоянні. Це означає, що для реалізації особистістю свого «Я» важливі не лише інтелектуальні зусилля, але також усі емоційні ресурси індивіда. Придушення ж певних проявів своєї особистості (наприклад, негативних емоційних переживань), навпаки протидіє досягненню цілісності й унеможливує спонтанну активність. Втрата спонтанності, за Е. Фроммом, рівнозначна акту убивства правди в собі, відмові від себе. Спонтанність притаманна актуалізованій, творчій особистості, яка розуміє свої потреби, визнає власні бажання і вчинки, радіє справжньому супернику, пропонує допомогу, коли це необхідно, залишається щирою і конструктивною навіть в агресії.

Цілком погоджуємося із твердженням А. Маслоу про те, що спонтанність повинна стати новим ключовим поняттям гуманітаристики. У широкому сенсі спонтанність трактуємо як «звільнення, природність, прийняття свого "Я", усвідомлення своїх прагнень, задоволення, самовизначення», що суголосно літературознавчому та лінгвопоетологічному баченню спонтанності як внутрішньої свободи творчості письменника.

Вперше у лінгвопоетологічному висвітленні про спонтанність постмодерністського художнього дискурсу заявила Бабелюк О. А. у праці «Поетика спонтанності постмодерністського нарративу» (2015). Згодом Я. Бистров досліджував явище ризику як просторово-часового зсуву в художній реальності постмодерністського тексту (2020), І. Бехта приділяв увагу наратологічним особливостям прийому «потоків свідомості» (2013), що є дотичним до досліджуваного явища.

У літературознавчому аспекті спонтанність досліджувалася, головним чином, як

стилістичний прийом, притаманний індивідуальному авторському стилю письменників (наприклад, В.Вулф), або окремим літературним епохам (наприклад, у постмодернізмі). Однак, системне вивчення поетики спонтанності, зреалізованої засобами літературної творчості (на прикладі англійських текстів романтизму, модернізму, постмодернізму та постпостмодернізму) ще не було об'єктом окремого наукового висвітлення, що і складає **актуальність** представленого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою нашої розвідки є вивчення становлення поетики спонтанності у творчості письменників різних літературних епох, а саме романтизму, модернізму, постмодернізму та постпостмодернізму. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) обґрунтувати поняття спонтанності з позиції гуманістичної психології та літературознавства; 2) схарактеризувати літературні епохи, митці яких залучають до своєї творчості поетику спонтанності; 3) простежити онтологічну трансформацію рецепції спонтанного в різні літературні епохи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз біографічних, психологічних, лінгвістичних особливостей творчості англійських письменників дозволяє нам стверджувати про уможливлення створення сприятливих умов для розвитку спонтанності як «внутрішньої свободи» митця. У міру того, як письменник включає в поле своєї свідомості підсвідомі (раніше неусвідомлювані) частини своєї особистості, перед ним розкриваються раніше приховані або нереалізовані потенції, а з цим зростає його психологічна свобода.

Так Д. Затонський у своїй роботі «Модернізм і постмодернізм: Думки про споконвічний коловорот витончених і невитончених мистецтв» (2000), характеризуючи літературу модернізму, називає спонтанність стимуляторами творчого процесу, зокрема у творчості В. Вулф: «Вулф неначе в розпачі зупиняється перед і насправді неосяжною спонтанністю творчого процесу. Автономність і спонтанність - чи не вони очевидні складові іманентності?» [3, 71]. В. Пігулевський у дослідженні модерністської літератури початку ХХ століття визначає предметом інтересу письменників тієї епохи «вітальне буття-свідомість, для якого характерним є спонтанність і свобода, що протистоять соціальній необхідності, забобонам, моральному ригоризму» [8]. Водночас науковці наголошують на спонтанній природі і деяких мовно-виражальних засобів у літературних творах. Н. Матвеева виводить природу метафори з

аналогії та асоціації, які відтворюють спонтанність мислення й у стилістичному оформленні тексту спираються на повтор, що посилює емоційний вплив на читача [5, 14], а Ю. Ковбасенко спонтанність визначає як основу символу.

Отже, під поетикою спонтанності у літературознавстві розуміємо принцип творення художнього твору, який проявляє внутрішню свободу митця і має свої вияви у різних літературних епохи.

З певною долею сміливості можемо визначити чотири умовні хвилі зростання такої психологічної свободи творчості в англійській літературі відповідних епох.

Так *першим етапом* становлення поетики спонтанності є **романтизм**, період трансформації просвітницької ідеології в літературі на романтичну. Наприкінці 18 століття у передмові до «Ліричних балад» (Lyrical Ballads, 1798) Вільям Вордсворт визначає **поетичну спонтанність** (чи спонтанність поезії) як інтуїтивну перспективу і стверджує, що сила, яка спонукає поета написати гарну поезію, – це не соціальна реальність, а суб'єктивна відповідність великому світу природи. Поет стверджує, що: «поетичні твори, які мають цінність, ніколи не створювалися на визначені теми. Справжнім поетом є людина, якій притаманна більша, ніж зазвичай, природна чутливість, а також довге і глибоке осмислення» [11, 61]. Слід наголосити, що хоча англійські поети-романтики поділяли загальні європейські принципи романтизму, саме В. Вордсворт став першим теоретиком романтичного руху в Англії, і у своїй концепції «поетичної спонтанності» поет формулює основні її принципи: «оскільки наші постійні притоки почуттів змінюються і направляються нашими думками, які сутнісно представляють всі наші минулі почуття; і, як, споглядаючи відношення попередніх чуттів до теперішніх, ми виявляємо, що дійсно важливо для людей, так, повторюючи і продовжуючи цю дію, наші почуття будуть зв'язуватись з важливими предметами, поки, нарешті, (якщо ми спочатку володіли великою чутливістю), будуть вироблені такі звички розуму, що, сліпо і механічно підкоряючись імпульсам цих звичок, ми будемо описувати об'єкти і почуття такої природи і такого внутрішнього зв'язку, що розуміння нашого рівня просвітління посилиться і очиститься» [16].

Поет наголошує: «хоча поезія породжується з емоцій, що з'являється у спокої, і може передуватися і супроводжуватися роздумами, **безпосередній акт творення повинен бути спонтанним**, тобто таким, що відбувається з імпульсу, вільним від всіх правил і міркувань,

маніпулювань засобами для досягнення очікуваних цілей – якщо твір має стати справжньою поезією. Молодші англійські поети-романтики висловились на підтримку цієї концепції. Джон Кітс назвав «аксіомою», що «якщо поезія не приходить так природно, як листя на дереві, то їй краще взагалі не приходити». В. Блейк наголошував на тому, що творив, керуючись натхненням і озарінням. Ч. Б. Шеллі також зауважував: «помилково стверджувати, що кращі уривки поезії створюються в результаті праці і вивчення», і замість цього припустив, що вони є продуктом неусвідомленої творчості: «По-справжньому велика картина зростає під владою сили світла, що бачив художник ще в лоні матері» [15, 66].

Таким чином, спростовуючи просвітницьку поетичну теорію, Вільям Вордсворт виявив джерело поезії не в зовнішньому світі, а в постаті поета, і уточнив, що суттєвим матеріалом поезії є не інші люди і події, а внутрішні почуття автора, або зовнішні об'єкти тільки після того, як вони були перетворені або опромінені почуттями автора.

Другим етапом становлення поетики спонтанності в англійській літературі визначаємо період *пізнього модернізму* (10-30 роки 20 століття), представлений переважно романною творчістю Вірджинії Вулф та Джеймса Джойса. Англійські митці-модерністи стали спадкоємцями англійських митців-романтиків у своєму уявленні і про вершинне місце мистецтва в суспільному житті, і про свою унікальну особистість, її масштаб і привабливість. Вони так само демонстративно відмовляються від конвенціонально закріпленого в пам'яті літератури зобов'язання розповідати цікаві історії, настільки ж демонстративно замінюючи їх внутрішнім монологом або ментальним самозвітом героя-оповідача, де немає ні чіткої сюжетної лінії, ні логіки, ні яких інших обмежень, якоїсь наративної дисципліни, стаючи фіксацією найрізноманітніших вражень та імпульсів, що в кінцевому рахунку стає *автоматичним записом дорефлексивних реакцій*.

Вірджинія Вулф, яка епіграфом до власного щоденника обрала слова «Потрібно писати із самих глибин почуття...», належить до письменників-«спірітуалістів», у творчості яких емоції, що домінують у думці при згадуванні певної події, накладаються на канву твору. Звернення авторки до *спонтанного письма як наративного прийому* і відмова від реалістичного методу (який ніщивно критикувала у своїх сучасників А. Беннета і Дж. Голсуорсі), призвела до прихованості атрибутів зовнішнього

світу – часу, хронології, подієвості – у потоці множинних, пов'язаних прихованою логікою, потоків спогадів та асоціацій. «Але і тоді, і тепер мене переслідує яесь напівмістичне, дуже насичене життя жінки, яке повинно бути розказане на одному диханні; часу не повинно бути; майбутнє якимось чином стане виникати з минулого. Моя теорія буття полягає в тому, що реальне дійство практично не існує – і час теж не існує» [2].

Спонтанність асоціативного мислення представляє і творчу манеру Джеймса Джойса, яка проявляється у згрупованих лейтмотивах, схематичних повторах, грі слів, полісемантизмі. Дж. Джойс змінює техніку письма, стилі. Особливість інтертекстуальності у його творах проявляється у неточному цитуванні, заміні образів чи символів аби привернути увагу до подвійності значень [9]. Такі прояви поетики спонтанності запозичують й сучасники Дж. Джойса – американські письменники Г. Стайн та В. Фолкнер.

Третій етап становлення поетики спонтанності пов'язують з творчістю представників американської *постмодерністської* повоєнної прози, чії твори досліджували і фіксували *спонтанну творчість*. Імпульс до звеличення *спонтанної імпровізації* стає лейтмотивом тогочасної культури і проявляється у різних видах мистецтва, зокрема у літературі бітників, формуючи специфічний культурний феномен, що став альтернативою як масовій, так і усталеній традиційній культурі кінця 40х – початку 60х років. Унікаючи політичних тем, протиставляючи свою творчість панівному етноцентризму, спонтанна культура стала майданчиком відродження авангардних практик, що генетично пов'язує її з модерністською літературою. Розвиваючись у мистецьких «анклавах» коледжних містечок (Блек Маунтін Коледж, Грінвіч Вільддж, Норт Біч) спонтанність стає культурною стратегією боротьби з імперативним бюрократичним контролем [1, 21]. Поети-представники естетики спонтанності Чарльз Олсон, Майкл МакКлюр, Джек Керуак, Аллен Гінзберг разом з бібоп-музикантами, художниками-експресіоністами, скульпторами, хореографами пропагували спонтанність як стиль життя, висуваючи принцип інтерсуб'єктивності, згідно якого реальність виникає у процесі спілкування і представляє нові форми людської спорідненості. Так Чарльз Олсон рекомендував поетам довіряти своїм неусвідомленим прагненням розуму і слуху, дозволяючи складам литися автоматично, приймаючи їх відповідність. У нарисі «Проективний вірш» (1950) поет

проголосив суттєвою ознакою поетичної форми її здатність до **спонтанної трансформації**, здатності «ламати умовності, які логіка нав'язала синтаксису» [14]. Продовжувачем і водночас критиком поетичної теорії спонтанності Олсона є Джек Керуак, який у 1951 році розпочав використовувати **техніку спонтанного письма**, в якій він шукав літературну форму, що змогла б передати складний потік асоціацій, «безперервний ланцюжок недисциплінованих думок за спонтанною звичкою» [13, 190]. В «Основах спонтанної прози» він пояснював, що потрібно уникати пошуку слів і нав'язування структур, натомість дозволяти їм спонтанно виникати у ході того, як автор намагається не відставати від своїх думок: «не вибірковість фрази, а слідування за вільними відхиленнями (асоціаціями) розуму у безмежні імпровізовані-на-тему-моря думок, плавання у морі англійської без жодної дисципліни, окрім ритмів риторичного видихання» [1, 290]. Саме за таким принципом були створені його романи «На дорозі» (On the Road, 1951), «Доктор Сакс» (Doctor Sax, 1952), «Підземні» (The Subterraneans, 1953) та інші. Сучасник-однодумець Джека Керуака Аллен Гінзберг, як і інші поети контркультури бітників, дотримуючись інтерсуб'єктивності і спонтанності у своїй творчості, наближав свою поезію до перформансу.

У сучасній англійській літературі так само можемо фіксувати прояви поетики спонтанності, які переважно представлені у творах постпостмодерністської естетики. Так сучасний ірландський автор Донал Раян у романі «Серце на шарнірі» (The Spinning Heart, 2012) історію економічного занепаду маленького провінційного поселення представляє через внутрішні монологи (більшість з яких є потоками свідомості) двадцяти одного персонажа, що втілюють весь сучасний зріз ірландського суспільства, водночас метафоризуючи прадавні архетипні образи. Унікальним проявом спонтанної поетики є колективний твір п'ятнадцяти

ірландських авторів «Yeats is Dead!» (2002), де засобами постпостмодерністського гротеску з елементами нуару і модерністськими ремінісценціями представлена поліфонія і нараторів, і авторів.

Отже, підсумовуючи наведене вище, можемо стверджувати, що для кожного етапу становлення поетики спонтанності у літературній творчості характерні свої смислові доміанти у розумінні спонтанного, що зумовлено, у першу чергу, загальними тенденціями розвитку суспільства загалом та літературною традицією зокрема. Так у романтичну добу спонтанність асоціювалась з природою, а особливо з її ознакою вічності, позачасовості; для модерністів спонтанність є алюзійністю минулого, пам'яттю, потоком флешбеків; для постмодерністів спонтанність також має специфічну часову вимірність – це стан «тут і тепер», позбавлений будь-якого минулого і майбутнього, наближення до естетики перформансу. Щодо онтологічної трансформації рецепції спонтанного в різні літературні епохи, то її можна представити у вигляді такого ланцюжка: спонтанна поезія — спонтанна нарація (техніка потоку свідомості) - техніка спонтанного письма – спонтанна поліфонія нараторів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи слід зазначити, що поетика спонтанності, яка вперше була сформульована В. Вордсвортом і залучена як поетичний принцип англійськими поетами-романтиками, знайшла своє подальше втілення в літературі англійського і американського модернізму, а згодом, у повоєнні часи найекстремальніший прояв здобула у творах контркультури бітників. Динамічний розвиток поетики спонтанності спостерігаємо і на сучасному етапі розвитку літератури, тому перспективу дослідження вбачаємо у вивченні фундаментальних позицій поетики спонтанності крізь призму лінгвопоетики, а також визначенні її потенціалу у сучасному літературному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белград Д. Культура спонтанності. Імпровізація і мистецтво у повоєнній Америці. К., 2008. 526 с.
2. Вулф В. Дневник письменниці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://readli.net/chitat-online/?b=392133&pg=1>
3. Затонский Д. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. Харьков, 2000. 256 с.
4. Кузьмина Е.И. Психология свободы. М., 1994. 195 с.
5. Матвеева Н. И. Нарративная структура англоязычного художественного дискурса: на материале романов "потока сознания" начала XX века. М., 2003. 192 с.
6. Морено Д. Театр спонтанности. Красноярск, 1993. 124 с.
7. Орехова Н. В. Спонтанность как психологическое понятие. *Сибирский психологический журнал*. 2014. Вып. 51. С. 7-20.

8. Пигулевский В.О. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.urgi.info/urgiinfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/03_paragraf_3-4.htm
9. Фоменко Е.Г. Идиостиль Джеймса Джойса и современный ему язык английской художественной литературы. *Вестник Поморского ун-та. Серия гуманитарные и социальные науки*. 2006. Вып. 5. С. 237-240.
10. Фромм Э. «Иметь» или «быть». М., 2008. 314 с.
11. Abraham M. H. Norton Anthology of English literature. Vol. 2. New York, 1986.
12. Anand J.S. Spontaneity and the Creative Impulse. *International Journal of Research (IJR)*. Vol. 1. Issue 5, June 2014. P. 456 – 462.
13. Kerouac J. Essentials of Spontaneous Prose, in Charters, ed., Portable Beat Reader, P. 57
14. Olson Ch. Projective Verse, reprinted in Donald Allen, *The New American Poetry*, pp. 386-399.
15. Wolfson S. F. The shaping of poetry in British romanticism. Stanford, 1997.
16. Wordsworth W. Selected poetry of William Wordsworth. New York, 2001.

REFERENCES

1. Belgrad D. Kultura spontannosti. Improvizatsija I mystetstvo v povojennij Amerytsi. [Culture of spontaneity, improvisation and mystery in the warriors of America]. K., 2008. 526 p. [in Ukrainian]
2. Wolf V. Dnevnik avtora. [The Writer's Diary] [Electronic resource]. Access mode <http://readli.net/chitat-online/?b=392133&pg=1> [in Russian]
3. Zatonsky D. Modernism i postmodernism: mysli ob isvechnom kolovrashchenii iziashchnyh I neiziashchnyh iskusstv [Modernism and Postmodernism: Thoughts on the eternal rotation of the elegant and inelegant arts]. Kharkov, 2000. 256 p. [in Russian]
4. Kuzmina E.I. Psihologija svobody. [Psychology of freedom]. M., 1994. 195s. [in Russian]
5. Matveeva N. I. Narrativnaja struktura anglojazychnogo hudojestvennogo teksta: na material Romanov potoka soznaniya XX veka [Narrative structure of the English-language artistic discourse: on the material of the novels "stream of consciousness" of the early XX century]. M., 2003. 192 s. [in Russian]
6. Moreno D. Teatr spontannosti. [Theater of spontaneity]. Krasnoyarsk, 1993. 124 p. [in Russian]
7. Orekhova N.V. Spontannost' kak psihologicheskoe poniatije. [Spontaneity as a psychological concept]. *Sibirskij Psihologicheskij Jurnal*. 2014. Issue. 51. p. 7-20. [in Russian]
8. Pigulevsky V.O. Ironija I vymysel: ot romantizma k postmodernizmu [Irony and Fiction: From Romanticism to Postmodernism]. [Electronic resource]. Access mode http://www.urgi.info/urgiinfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/03_paragraf_3-4.htm. [in Russian]
9. Fomenko E.G. Ideostil' Dzejmsa Djojsa i sovremennaja anglijskaja literature. [The idiostyle of James Joyce and the contemporary language of English fiction]. *Bulletin Pomorskogo Universiteta. Humanities and Social Sciences. Series*. 2006. Issue. 5. S. 237-240. [in Russian]
10. Fromm E. "Imet'" ili "Byt'" ["To have" or "to be"]. M., 2008. 314 p. [in Russian]
11. Abraham M. H. Norton Anthology of English literature. Vol. 2. New York, 1986. [in English]
12. Anand J.S. Spontaneity and the Creative Impulse. *International Journal of Research (IJR)*. Vol. 1. Issue 5, June 2014. P. 456 – 462. [in English]
13. Kerouac J. Essentials of Spontaneous Prose, in Charters, ed., Portable Beat Reader, P. 57. [in English]
14. Olson Ch. Projective Verse, reprinted in Donald Allen, *The New American Poetry*, pp. 386-399. [in English]
15. Wolfson S. F. The shaping of poetry in British romanticism. Stanford, 1997. [in English]
16. Wordsworth W. Selected poetry of William Wordsworth. New York, 2001. [in English]

FORMATION PERIODS OF THE POETICS OF SPONTANEITY IN ENGLISH LITERATURE

Glinka Nataliia Viktorivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute "
Av. Peremohy, 37, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the study of the manifestations of the poetics of spontaneity in the English and American writers' literary works. Knowledge of spontaneity is taken from the interpretation of this concept by representatives of modern humanistic psychology, for whom the category of spontaneity is equal to freedom, without which the creative

process is not thought, and is the main feature of creative personality. In a broad sense, we understand spontaneity as "liberation, naturalness, acceptance of one's "I", awareness of one's aspirations, satisfaction, self-determination", which is in line with the literary and linguistic vision of spontaneity as the inner freedom of the writer.

The aim of the article is to present the transformation of the poetics of spontaneity in the works of writers of different literary epochs (romanticism, modernism, postmodernism and postpostmodernism). This goal involves solving the following tasks: 1) to substantiate the concept of spontaneity from the standpoint of humanistic psychology and literary criticism; 2) to characterize literary epochs, whose artists involve the poetics of spontaneity in their work; 3) to trace the ontological transformation of the reception of the spontaneous in different literary epochs.

The article states that the English romantic poet William Wordsworth first addressed the poetics of spontaneity in the preface to the *Lyrical Ballads* in 1798. He defines poetic spontaneity (or spontaneity of poetry) as an intuitive perspective and argues that the force that motivates a poet to write good poetry is not a social reality but a subjective correspondence to the great world of nature. A similar position was advocated by the romantic poets W. Blake and P.B. Shelley. It has been proven that English modernist artists became the successors of romantic artists in abandoning the conventionally fixed in the memory of literature type of narration, replacing it with an internal monologue or mental self-report of the hero-narrator.

The impetus for the glorification of spontaneous improvisation became the leitmotif of postwar American counterculture, manifesting itself in various arts, including *The Beats* literature, forming a specific cultural phenomenon that became an alternative to both mass and established traditional culture of the late 1940s and early 1960s. At the present stage of literature there is a renewed interest of artists in attracting the expressive means of the poetics of spontaneity.

Thus, each stage of formation of the poetics of spontaneity in literary work is characterized by its semantic dominants in the understanding of the spontaneous, which is due primarily to the general trends of society in general and literary tradition in particular.

Key words: poetics of spontaneity, stream of consciousness, automatic writing, romanticism, modernism, postmodernism.

УДК 82'255

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.10>

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАРКЕРІВ МОДАЛЬНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Голубенко Наталія Іванівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

У статті розглянуто багатоплановий і комплексний феномен модальності з точки зору комунікативно-прагматичних особливостей її вираження в процесі перекладацької діяльності. Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі комунікативно-прагматичних особливостей вираження модальності у контексті художнього дискурсу. У сучасній науковій парадигмі лінгвістична категорія модальності розглядається як функційно-семантична, семантико-прагматична, семантико-синтаксична, синтаксична, граматична або логічна категорія. В найширшому сенсі модальність можна визначити як ставлення мовця до змісту висловлювання, так і ставлення змісту висловлювання до дійсності. В межах комунікативно-прагматичного підходу модальність розглядається в нерозривному зв'язку з висловлюванням, мовленнєвим актом і комунікативною ситуацією в цілому, для успішного здійснення якої учасники комунікації, керуючись усталеними правилами комунікативної поведінки, оперують певними мовними одиницями, що розкривають свої прагматичні властивості. На успішне здійснення комунікації, безсумнівно, впливають такі прагматичні чинники, як соціальний статус співрозмовників і соціальна дистанція між ними, які можуть бути включені в рамки так званих «регістрів спілкування». Основними складовими реєстра спілкування автор називає учасників комунікативного процесу (їх службове і соціальне становище, ступінь близькості), а також умови, в яких протікає процес мовної комунікації (місце, час, середовище спілкування). Комунікативна інтенція не лише відображає думки, мотиви і потреби мовця, а й містить у собі бажання, щоб слухач правильно розпізнав його намір для забезпечення успішності комунікації. Для того, щоб запланований ефект був досягнутий, перекладачеві необхідно правильно витлумачити семантичну наповненість висловлювання і зрозуміти, якої реакції від відповідної репліки очікує від нього реципієнт. У першу чергу, перекладачеві необхідно усвідомити комунікативну інтенцію реципієнта, яка обумовлена конкретною потребою, після цього передбачається визначити, яка функція тексту є домінантною. Ця функція характерна для будь-якого тексту, і її мета полягає в наданні конкретного прагматичного впливу на одержувача тексту.

Ключові слова: категорія модальності, модальні маркери, прагматика перекладу, комунікативна еквівалентність, ілокутивний і перлокутивний мовленнєві акти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Завдяки переорієнтації фокусу наукового дослідження наприкінці ХХ століття з лінгвоцентричного підходу до антропоцентричного, що характеризується вивченням людини як суб'єкта мови, як ніколи актуальним стає дослідження модальності в ракурсі комунікативно-прагматичної лінгвістичної макропарадигми.

Модальність є багатоплановою категорією, яка має різні способи вираження і функціонування в мові. Незважаючи на те, що вона є об'єктом тривалого вивчення вітчизняних і зарубіжних лінгвістів та перекладознавців, сьогодні багато її аспектів залишаються недослідженими, зокрема, питання, що стосуються комунікативно-прагматичного підходу до дослідження, а також антропоцентризму мови як одного з прагматичних чинників, що впливають на вибір модальних маркерів у мовленні.

В межах комунікативно-прагматичного підходу модальність розглядається в нерозривному зв'язку з висловлюванням, мовленнєвим актом і комунікативною ситуацією в цілому, для успішного здійснення якої учасники комунікації, керуючись усталеними правилами комунікативної поведінки, оперують певними мовними одиницями, що розкривають свої прагматичні властивості. Відповідно, вибір теми цього дослідження зумовлений наявністю мало досліджених питань, пов'язаних з комунікативно-прагматичною природою модальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні наукові праці з перекладознавства таких авторів як І.С. Алексєєва, Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, А.І. Клішина, В.Н. Комісаров, Н.Д. Латишев, в яких порушуються питання, комунікативних, когнітивних та прагматичних аспектів перекладу, а також таких науковців як Л. Войналович, Н. Вус,

В. Овсянніков, Ф. Палмера, І. Смушков, В. Просолова, М. Шемуда, які висвітлюють проблеми відтворення модальності у перекладі, однак вивчення прагматичного аспекту при передачі змісту висловлення з маркерами модальності з мови оригіналу на мову перекладу вимагає подальшого вивчення і осмислення

Мета і завдання статті. Мета запропонованої розвідки полягає у дослідженні комунікативно-прагматичних особливостей вираження модальності у художньому перекладі. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати комунікативно-прагматичні особливості функціонування лексичних і лексико-граматичних засобів, що експлікують модальність в межах структурних компонентів комунікативної ситуації; 2) виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі комунікативної ситуації з маркерами модальності; 3) особливості перекладу маркерів модальності як комунікативно-прагматичної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з антропоцентричністю мови одним з основних компонентів комунікативної ситуації є безпосередньо учасники комунікації, соціальна характеристика і ментальний стан яких впливають на вибір модальних маркерів. Соціальна характеристика включає в себе гендерно-вікові особливості комунікантів, а також їх соціальний статус, який може бути симетричним і асиметричним, і соціальну дистанцію. Прояв ментальних станів співвідноситься з трьома рівнями: емоційним, когнітивним і соціальним.

У сучасній науковій парадигмі лінгвістична категорія модальності розглядається як функційно-семантична, семантико-прагматична, семантико-синтаксична, синтаксична, граматична або логічна категорія. В найширшому сенсі модальність можна визначити як ставлення мовця до змісту висловлювання, так і ставлення змісту висловлювання до дійсності. Що більш, доцільно виділити інтегроване широке поняття, в якому модальність постає як комунікативно-прагматична категорія, яка виступає в тісній взаємодії з категорією суб'єктивності та відображає ставлення мовця до дійсності і до змісту висловлювання. У вітчизняному мовознавстві існує традиція розмежувати модальність на суб'єктивну і об'єктивну. Незважаючи на велику кількість прихильників такого поділу, ряд лінгвістів, точки зору яких ми дотримуємося, вказують на його умовність, оскільки вибір засобів реалізації висловлювання завжди залежить від мовця,

а отже, суб'єктивний за своєю сутністю. Відповідно, особистість комунікантів тією чи іншою мірою накладає свій відбиток на об'єктивність висловлювання.

Комунікативна взаємодія в рамках комунікативної ситуації з характеризується наявністю у співрозмовників спільної мети, яка передбачає оперування достовірними відомостями для досягнення взаєморозуміння і домовленості. Однак, спілкування не обмежується однією метою, оскільки кожен з комунікантів ставить перед собою особисті суб'єктивні цілі, які відповідають їхнім спільним комунікативному наміру. Будь-яка комунікативна інтенція визначає вибір мовцем відповідних модальних дієслів або модальних слів з семантикою необхідності або можливості і спрямована на досягнення певного перлокутивного ефекту. В ході комунікації мовець і слухач обирають ті комунікативні стратегії і тактики, що сприяють досягненню їх особистих настановлень. Вибір модальних маркерів, які експлікують епістемічну необхідність або можливість, безпосередньо залежить від обраної комунікативної стратегії і тактики, що реалізує її. У разі здійснення свого комунікативного наміру мовець досягає бажаного перлокутивного ефекту – це дозволяє говорити про успішність комунікації. Незапланований і небажаний перлокутивний ефект свідчить про комунікативну невдачу.

Під впливом суб'єктивних і об'єктивних причин можливе виникнення такої комунікативної ситуації, в якій учасники мовної взаємодії спотворюють достовірність наданої інформації, вдаючись до різних прийомів в межах комунікативної ситуації, а саме застосування відповідних модальних маркерів з семантикою можливості або необхідності. Мовець і слухач є активними учасниками мовленнєвої взаємодії, у якій в результаті обміну репліками відбувається постійна зміна ролей. М.Ю. Олешків так описує цей процес: для підтримки комунікативного балансу в ході комунікації співрозмовники, змінюючись ролями, взаємодіють один з одним, контролюють параметри комунікативної ситуації і відповідно до змін, що відбуваються під час комунікації, проявляють свою реакцію [7, 16].

Що більш, до компонентів комунікативної ситуації можна віднести самих комунікантів, їх комунікативні наміри і мета спілкування, темпорально-просторовий параметр, що визначають вибір мовних засобів вираження модальності. Перлокутивний намір мовця впливає на вибір епістемічних модальних маркерів. Як зазначає А. Ж. Греймас, комунікація являє собою дію, в

процесі якою вона проводить відбір одних значень і відкидає інші, що дозволяє говорити про обмеженість її свободи [4, 50-51]. Отже, можна стверджувати, що особистість комунікантів, а також їх міжособистісні взаємини впливають на вибір засобів вираження модальності.

На успішне здійснення комунікації, безсумнівно, впливають такі прагматичні чинники, як соціальний статус співрозмовників і соціальна дистанція між ними, які можуть бути включені в рамки так званих «регістрів спілкування». Під останніми Л.С. Бархударов розуміє певні умови або ситуацію спілкування, що зумовлюють вибір тих чи тих мовних засобів [1, 110]. Основними складовими реєстра спілкування автор називає учасників комунікативного процесу (їх службове і соціальне становище, ступінь близькості), а також умови, в яких протікає процес мовної комунікації (місце, час, середовище спілкування). У зв'язку з цим Л.С. Бархударов зазначає наявність 5 реєстрів: фамільярного, невимушеного, нейтрального, формального і піднесеного [1, 111].

Одне з найдавніших, але досить актуальним сьогодні в галузі перекладознавства, постає питання еквівалентності [14]. Чи має місце проблема еквівалентності у прагматиці перекладу [10, 200]. Очевидно, прагматична сутність будь-якого висловлювання чи тексту зосереджується на комунікативному перекладі, а семантичний переклад стосується головно семантичного значення речень та текстів, тобто їх пропозиційного значення. Цей підхід у семантичному перекладі однозначно ігнорує те, що позамовно закодовано в текстах, відповідно комунікативний переклад розглядає особливості модальності повідомлення та дискурсивні маркери, які не несуть пропозиційного. Прагматичне знання і підвищена обізнаність про його важливість загострює проникливість перекладача [15].

З точки зору В. Н. Комісарова, прагматика впливає на процес і результат перекладу, вимагаючи відтворення прагмапотенціалу оригіналу і спроби забезпечення очікуваного і бажаного впливу на одержувача інформаційних відомостей [5, 136]. Відзначимо, що, відповідно до того визначення, яке було висунуто В. Н. Комісарова, є можливість визначити ланцюг процесів, які знаходяться в послідовному порядку і припускають певний результат. Розглянемо цей ланцюг: відтворення прагмапотенціалу вихідного тексту → очікуваний ефект на одержувача перекладного тексту в процесі комунікативного акту → розуміння і оцінка, іншими словами, сприйняття, одержувачем перекладного тексту. Виходячи з цього визначення, слід зазначити,

що в коло уваги прагматики входить великий спектр проблем:

- вивчення взаємин знака мови і її дешифраторів;

- дослідження впливу контексту та інших екстралінгвістичних факторів на учасників комунікації;

- вибір найбільш ефективних мовних засобів для збільшення результативності впливу комунікантів один на одного;

- аналіз здійснення інтенцій ініціатора в мовних актах.

Що більш, пошук найбільш адекватного варіанту інтерпретації прагматичної наповненості пропозиційного змісту висловлювання з урахуванням його семантичної наповненості є надзавданням перекладача у передачі модальних маркерів комунікації. Факторами впливу на означений процес виступають особливості сприйняття слухачем особистості мовця, динаміка їх міжособистісної взаємодії, просторово-темпоральний континуум, що передує вузький і в ряді випадків широкий контекст (в рамках якого можна позначити втілення в реальність попереднього комунікативного очікування слухача), а також сама комунікативна ситуація.

Комунікативна інтенція не просто відображає думки, мотиви і потреби мовця, а й містить у собі бажання, щоб слухач правильно розпізнав його намір для забезпечення успішності комунікації. Для того, щоб запланований ефект був досягнутий, перекладачеві необхідно правильно витлумачити семантичну наповненість висловлювання і зрозуміти, якої реакції від відповідної репліки очікує від нього реципієнт. Необхідно відзначити, що, залучаючись до комунікативного процесу, перекладач не може керуватися лише власними бажаннями і потребами.

Важливо розуміти, що, перед тим, як почати перекладати вихідний текст, перекладач повинен виявити перелік факторів, які відіграють значну роль при передачі тексту іншою мовою. Ці фактори, своєю чергою, виступають в ролі помічників в процесі відтворення прагматичного потенціалу оригіналу для вирішення поставленого завдання. Іншими словами, ці «помічники» сприяють досягненню очікуваного ефекту на рецептора перекладного тексту. В першу чергу, перекладачеві необхідно усвідомити комунікативну інтенцію реципієнта, яка обумовлена конкретною потребою, після цього передбачається визначити, яка функція тексту є домінантною. Ця функція характерна для будь-якого тексту, і її мета полягає в наданні конкретного прагматичного впливу на

одержувача тексту. Домінантна функція повинна бути прийнята до уваги творцем тексту в процесі його розробки. Крім того, після виконаних дій, необхідно врахувати комунікативну спрямованість усього вихідного тексту. Перекладач володіє необхідною для досягнення бажаного ефекту на одержувача сукупністю методів і прийомів. Цей перелік сприяє роз'ясненню тих факторів вихідного тексту, які можуть бути незрозумілими для одержувача. У сукупності ці методи утворюють прагматичну адаптацію перекладу. На думку В.Н. Комісарова, прагматичний потенціал тексту залежить від трьох основних чинників: а) від змісту висловлювання; б) від характеру складових висловлювання знаків; в) від рецепторів, що сприймають це висловлювання [5, 130].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз теоретичного матеріалу дає можливість дійти висновку про те, що передача модальності як комунікативно-прагматичної категорії у творах художньої літератури вимагає, по-перше, детального вивчення різних засобів вираження модальності та визначення домінантного типу – чи то об'єктивна і суб'єктивна, чи то епістемічна, деонтична і динамічна. Доцільним розглянути у ракурсі художнього перекладу видається поняття точки зору як суб'єктивної модальності, що виступає каталізатором індивідуально-особистісного ставлення до дійсності. Відповідно, під час розгляду літературних творів з прагматичних позицій в якості одиниці аналізу пропонується використовувати комунікативну ситуацію, в якій і відбивається модальність висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Международные отношения», 1975. 240 с.
2. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки.* 2013. Кн.3. С. 28–32.
3. Вус Н. Й. Модальність та її трактування у працях дослідників. *Слов'янський збірник.* Одеса, 2006. Вип. 12. 128 с.
4. Греймас, А.-Ж. Структурная семантика: Поиск метода. Перевод с французского Л. Зиминной. М. : Академический Проект, 2004. 368 с.
5. Комиссаров В. Общая теория перевода. Москва : ЧеРо, 2000. 136 с.
6. Овсянников В. В. Английские модальные глаголы как переводческая проблема. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 83-86.
7. Олешков М.Ю. Моделирование коммуникативного процесса: монография. Нижний Тагил: Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия, 2006. 336 с.
8. Панфилов, В. З. Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения. *Вопросы языкознания.* 1977. № 4. С. 37–48.
9. Hatim, B. (2007). "Intervention at text and discourse levels in the translation of 'orate' languages". In Munday (ed.), 84-96.
10. Hatim, B. and J. Munday (2004). *Translation. An Advanced Resource Book.* New York and London: Routledge.
11. Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications.* London and New York: Routledge
12. Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitivepragmatic Perspective.* Amsterdam: John Benjamins.
13. Palmer F. (1979). *Modality and the English Modals.* London and New-York. 196 p.
14. Пым, А. (2007). Natural and directional equivalence in theories of translation. *Target* 19(2): 271-294.
15. Robinson, D. (2003). *Performative Linguistics. Speaking and Translating as Doing Things with Words.* New York and London: Routledge.

REFERENCES

1. Barkhudarov, L.S. (1975). *Yazyk i perevod (Voprosy obshchey y chastnoy teoryy perevoda)* [Language and translation (Questions of general and special theory of translation)]. М.: «Mezhdunar. otnosheniya», 240 s.
2. Voynalovych L.P. (2013). *Modalnist' yak bahatoaspektna linhvistychna katehoriya* [Modality as a multifaceted linguistic category]. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya. Seriya: Filolohichni nauky.* Kn.3. S. 28–32.
3. Vus N. Y. (2006). *Modalnist' ta yiyi traktuvannya u pratsyakh doslidnykiv* [Modality and its interpretation in the works of researchers]. *Slov'yans'kyi zbirnyk.* Odesa. Vyp. 12. 128 s.
4. Hreymas, A.-ZH. (2004). *Strukturnaya semantyka: Poysk metoda* [Structural semantics: Search of a Method]. *Perevod s frantsuzskoho L. Zymynoy.* М. : Akademicheskyy Proekt. 368 s.
5. Komysarov V. (2000). *Obshchaya teoryya perevoda* [General theory of translation]. Москва : CheRo. 136 s.

6. Ovsyannykov V. V. (2010). Anhlyyskye modal'nye hlaholy kak perevodcheskaya problema [English modal verbs as a translation problem]. Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo): u 5 ch. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 89 (1). S. 83-86.

7. Oleshkov M.YU. (2006). Modelyrovanye kommunykativnoho protsessa [Modeling of the communicative process] : monohrafiya. Nyzhnyy Tahyl: Nyzhnetahyl'skaya hosudarstvennaya sotsyal'no-pedahohycheskaya akademyya. 336 s.

8. Panfylov, V. Z. (1977). Katehoryya modal'nosti y ee rol' v konstyuyrovanyy struktury predlozhenyya y suzhdenyya [The category of modality and its role in the constitution of the structure of sentence and judgment]. Voprosy yazykoznanyya. № 4. S. 37-48.

11. Hatim, B. (2007). "Intervention at text and discourse levels in the translation of 'orate' languages". In Munday (ed.), 84-96.

12. Hatim, B. and J. Munday (2004). Translation. An Advanced Resource Book. New York and London: Routledge.

13. Munday, J. (2001). Introducing Translation Studies. Theories and Applications. London and New York: Routledge

14. Nuyts, J. (2001). Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitivepragmatic Perspective. Amsterdam: John Benjamins.

15. Palmer F. (1979). Modality and the English Modals. London and New-York. 196 p.

16. Pym, A. (2007). Natural and directional equivalence in theories of translation. Target 19(2): 271-294.

17. Robinson, D. (2003). Performative Linguistics. Speaking and Translating as Doing Things with Words. New York and London: Routledge.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF MODAL MARKERS IN TRANSLATION OF FICTION

Holubenko Nataliia Ivanivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at Korunets Department of English and German Philology and Translation

Kyiv National Linguistic University

Str. Velyka Vasylkivska, 73, Kyiv, Ukraine

The paper highlights the multifaceted and complex phenomenon of modality in terms of communicative and pragmatic features of its expression in the process of translation. The purpose of the study is to investigate and analyze the communicative and pragmatic features of the expression of modality in the context of artistic discourse. In the modern scientific paradigm, the linguistic category of modality is considered as a functional-semantic, semantic-pragmatic, semantic-syntactic, syntactic, grammatical or logical category. In the broadest sense, modality can be defined as the attitude of the speaker to the content of the statement, and the attitude of the content of the statement to reality. Within the communicative-pragmatic approach, modality is considered in inseparable connection with utterance, speech act and communicative situation in general, for the successful implementation of which communication participants, guided by the established rules of a communicative behavior, operate certain language units that reveal their pragmatic properties. The successful implementation of communication is undoubtedly influenced by such pragmatic factors as the social status of the interlocutors and the social distance between them, which can be included in the so-called "registers of communication". The main components of the register of communication, the author calls the participants in the communicative process (their official and social status, degree of intimacy), as well as the conditions in which the process of verbal communication (place, time, environment of communication). Communicative intention reflects not only the thoughts, motives and needs of the speaker, but also includes the desire to listen correctly recognized his intention to ensure the success of communication. In order to fully convey the intention of the speakers, translator has to correctly interpret the semantic content of the statement and understand what reaction the recipient expects from the corresponding remark. First of all, the translator needs to realize the communicative intention of the recipient, which is due to a specific need. This function is a characteristic feature of any text, and its purpose is to provide a specific pragmatic impact on the recipient of the text.

Key words: *category of modality, modal markers, pragmatics of translation, communicative equivalence, illocutionary and perlocutionary speech acts.*

HARPUNER#SRSR: ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА (ЕЛЛА ЛЕУС «З ПІВДНЯ НА ПІВДЕНЬ»)

Даниленко Людмила Вікторівна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки

Запорізького державного медичного університету

вул. Сталеварів, 31а, Запоріжжя, Україна

Статтю присвячено осмисленню пам'яті про радянське минуле в романі Елли Леус «З півдня на південь». Зокрема характеризується художня модель радянського суспільства з його суперечливими прагненнями, цінностями і комплексами. Пояснюється авторське бачення особливої соціальної групи – представників китобійного промислу. Твір урідноманітнює тематичний обшар сучасної української прози, присвяченій темі минулого в СРСР, його трагічним подіям і повсякденню. Письменниця правдиво відтворила життєвий досвід свого покоління в умовах однотипного побутового існування та комуністично-тоталітарного впливу на особистість. Життя китобійців постає контрастом двох світів – обмеженого радянського і вільного закордонного. Як і інші українські автори, Елла Леус розвінчує міти про щастя «будівника комунізму». У романі викривається антилюдська політика компартійної системи і висвітлюється невмирущість національно-визвольних ідей українців. Усе це сприймається як засторога московсько-імперському реваншу сьогодні. Оригінальність авторської ідеї полягає в символічному змалюванні китобійного судна «Радянська Україна», що уособлює всю систему радянського суспільства. Специфіка побуту і праці на судні, особливості взаємин між членами команди, сутність китобійного промислу, елітарність китобійців у середовищі портового міста – явища, що відображають різні сторони життя в СРСР. Цікавим і пізнавальним у тексті є створення ретроплощини зі знаковими деталями минулого. Увага письменниці зосереджена на знакових конфліктах: злочин – покарання, кохання – зрада, щирість – підступність, комфорт – побутова невлаштованість, романтика – буденність. Пам'ять про радянське минуле в романі, а саме сутність тоталітарної країни і долі людей в умовах пристосуванства, споживацтва й переваг типовості над індивідуальністю, осмислено достовірно, з критикою болючих і тривожних проблем часу. Ліризм та романтика, що притаманні творам про морські пригоди, передають особисті враження авторки – не ностальгічні пристрасні за радянським, а любов до Одеси і близьких людей-китобійців.

Ключові слова: пам'ять про минуле, ностальгія за радянським, китобійці, морські пригоди, радянське повсякдення, художнє викриття.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Художнє відтворення радянського минулого – це проговорення травми покоління, що піддавалося комуністичним практикам моделювання уніфікованої людності – громадян СРСР. Наслідки тих процесів болючі, оскільки продукт «homo sovieticus» з навичками пристосуванства, терплячості, моралізаторства й перекладання відповідальності за власний добробут на владу, не зник остаточно. Радянська людина тримається за спогади про молодість, занурюється в ностальгічні переживання про комуністичні паради, соцреалістичне мистецтво, піонерські свята, дефіцитні товари, дешеву ковбасу, «старі пісні про головне». Таке жалкування за минулим гальмує прилучення України до європейських цінностей у XXI столітті.

Чому ще багато людей ностальгують за СРСР? Цей стан можна вважати закономірним,

особливо на зламі епох, формацій і державних пріоритетів. Громадяни зі сформованою свідомістю «homo sovieticus» живуть у нових умовах, але не встигають переформатувати свій уявний світ колишнього. Минулим жити солодко, бо файли пам'яті зберігають лише кращі життєві моменти. Ностальгія «силкується затримати час у минулому, моделюючи такий його образ, який був би прийнятним і приємним для спогаду», – пише Я. Поліщук [4, 125].

Проблема пам'яті про минуле в пострадянському суспільстві пов'язана з викривленням історії, агресивним насадженням комуністичних тенденцій, контрольованою орієнтацією поглядів та зацікавлень населення. Велика частина вихідців із Радянського Союзу ще й досі не знає або не хоче знати правду про національно-визвольні періоди, що позначені смертями, арештами, доносами, тюрмами, поламаними долями. Звичайним людям притаманно думати про приємне, смачне, веселе. Тому

колишні представники радянського суспільства готові обмежитися повсякденням і ревно оберігають свої простори пам'яті з найвними радощами та простенькими, приземленими вдачами – типовими для їхнього часу. Саме ця типовість об'єднує останні сили ностальгуючих за радянським.

Спогади можуть бути меланхолійними, депресивними, критичними або іронічними. Усе залежить від бажання чи небажання людини змінювати себе і світ навколо. Відтворення минулого досвідне для розвитку суспільства, а не для безцільного споглядання колишнього. Біль пережитого слід проговорювати, щоб вичерпати його остаточно. Ностальгія викликає бажання повернути втрачене, міцно зафіксоване в пам'яті. Ця категорія людської природи має свою особливу принаду, близьку до романтики й меланхолії. Картини минулого в ностальгічних помислах не завжди відображають реальні явища. Часова дистанція, яка може деформувати правду, на думку Т. Бакіної, є умовою ідеалізації минулого. «З огляду різних причин ностальгічних образів минулого і реальне минуле мають мало спільного», – вважає дослідниця [2, 10].

Ностальгія за радянським має специфічну природу. На думку О. Пронкевича – це «наратив», нав'язаний «творцями оновленої російської імперської ідеї країнам колишньої СРСР як паліативний засіб переживання травми, яка спричиняє меланхолію за втраченим минулим, а також як ідеологічний проект, розроблений російськими пропагандистами з метою поширення певної системи ідентифікаційних знаків, що спроможна об'єднати людей навколо ідеї великої Росії» [5, 240]. Для незалежності сучасної України така ностальгія не тільки зайва, а й небезпечна. Тож проблема викриття сутності радянської системи, що порушена в статті, актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пам'яті про радянське минуле широко обговорюється в гуманітарних колах. Вагомими є напрацювання істориків О. Бажана, М. Борисенка, Ю. Каганова, А. Киридон, О. Коляструк, Л. Крупник. Вони розкривають механізми формування уніфікованого типу «homo sovieticus», пояснюють специфічність радянського суспільства. З історичними дослідженнями тісно пов'язане змалювання дійсності в художній літературі, що заохочує до чуттєвого, образного сприйняття подій, які вже не повернуться.

Образ радянського часу в українській прозі має свої особливості – це не реконструкція заради ностальгічних переживань,

а встановлення правди через добру іронію чи гірку сатиру. Літературознавчий дискурс щодо теми пам'яті про радянське минуле, розгорнутий Т. Гундоровою, Н. Копистянською, Л. Лавринович, Я. Поліщуком, О. Пронкевичем, О. Пухонською, С. Філоненко, має подальші перспективи, а потреба авторів писати про пережите в Радянському Союзі збільшується.

Мета дослідження – пояснити особливості зображення пам'яті про радянське минуле, зокрема проаналізувати художню модель радянського суспільства в романі Елли Леус «З півдня на південь». **Завдання**, які передбачаються для виконання мети, такі: виявити засоби творення образу корабля – символу суспільства; пояснити особливості змалювання конфлікту «тоталітаризм – свобода»; охарактеризувати художні деталі, що складають ретропростір.

Виклад основного матеріалу дослідження. Письменники, більшості з яких довелося жити в Радянському Союзі, відтворюють свій досвід душевно й достовірно. Насичуючи тексти ретрообразами, відповідною атмосферою, вони виносять на світ Божий сутнісні риси радянськості, розвінчують міти про щастя «будівника комунізму», стверджують думку про загрозу московсько-імперського реваншу сьогодні. Про потребу згадувати радянське минуле С. Алексієвич сказала так: «Це був соціалізм, і це було наше життя. Тоді ми мало про нього говорили. А зараз, коли світ безповоротно змінився, всім стало цікавим те наше життя...» [1, 5]. Кожен із авторів, хто причетний до «того життя», вносить у цілісну картину пам'яті свої образи.

Серед текстів про радянський соціум, а саме школу, міліцію, армію, специфіку столиці, провінційних міст і колгоспів, тематично вирізняється твір про припортову Одесу та китобойів. Це роман «З півдня на південь» Елли Леус. Письменниця показала ретрочас на основі особистих спогадів і переживань. Вона одеситка, народилася в сім'ї китобоя. Роман присвятила батьку Володимирові Сіроштану та «дорогим серцю китобойцям». У 2015 році «З півдня на південь» видано російською мовою. У 2018-му книга вийшла у видавництві «Український пріоритет» в авторському перекладі на українську.

Елла Леус захоплюється морською тематикою, з любов'ю пише про рідне місто й відверто розповідає про складну сторінку минулого – китобійний промисел у Радянському Союзі. Вважалося, що радянські гарпунери користувалися привілеями, оскільки їхня небезпечна робота в довготривалих рейсах

холодними океанами дуже добре оплачувалася. Романтика професії тоді не заплямовувалася вбивством найбільших морських тварин заради комерції. Не всі китобої поверталися додому, бо гинули в океані. Деякі мріяли назавжди залишитися в чужоземному порту. Через особливий статус у суспільстві китобої перебували під наглядом КДБ. Драматично склалася доля легендарного капітана найбільшої китобазиса «Радянська Україна» Олексія Соляника. Після визнання і слави він втратив керівництво судном через доноси та плітки [3, 2015]. У 80-х роках ХХ століття покладено мораторій на китобійний промисел, бо ж популяція китів почала швидко знищуватися. Судно «Радянська Україна», що символізувало велич тоталітарної країни, вже нікого не цікавило. Історія радянського китобійництва суперечлива, драматична і приголомшлива. Пам'ять про це потребує багато роз'яснень.

Персонажі твору Елли Леус «3 півдня на південь» – прототиби мореплавців-китобоїв. У художній реконструкції минулого добре висвітлено реалії їхнього життя: складнощі професії, умови побуту і стосунки під час рейсів. У центрі подій – образ реального китобійного судна «Радянська Україна». Легендарна китобазиса є художньою моделлю унікального середовища зі своїми законами, трагедіями і романтикою.

Зображення корабля в мотивах морських пригод має багату традицію у світовому мистецтві. Це гарний і влучний символ життя, долі, суспільства, народу, який використовується письменниками здавна. Відомі образи суден у романах В. Гюго, Ж. Верна, Д. Дефо, О. Гріна, М.Трублаїні, Ю. Яновського. Художня модель океанського судна в романі Елли Леус добре вписується в традиції художньої мариністики і має свої особливості.

Китобазиса «Радянська Україна» – це міні-суспільство, яке співіснує з хаосом проблем колишньої великої держави. Командний склад на судні уособлює сутність радянського середовища. Особисте життя персонажів тісно переплетене із колективним. Капітан Геннадій Пилюгін пережив сімейну трагедію – він удівець. Через втрату дружини важко страждає, але після призначення капітаном-директором флотилії «Радянська Україна» «разом зі своїм пароплавом піддавався ремонту» [3, 22]. Образ Геннадія Пилюгіна – втілення порядності та професіоналізму. Він прикрив напівлегальну торгівлю китовим м'ясом, що давало можливість колишньому керівництву розжитися валютою, дотримувався виконання плану

так, щоб не винищувати китів без потреби, завжди залишався чесним. Таким бачить його письменниця, висловлюючи повагу до китобійців загалом. Образ капітана близький до героя романтичного епосу: «Він як атлант, служить опорою всій цій різношерстій спільноті, що проживає на цивільному кораблі. У атланта коліна тремтять, зуби скрегочуть, думки плутаються, піт заливає очі, але він зобов'язаний стояти» [3, 42]. Пилюгін постійно перебуває під наглядом держбезпеки і свідомий того, що кожна його дія простежується та аналізується.

Одна з головних сюжетних ліній роману – кохання Пилюгіна та молоді дівчини Лізи Соколовської, яка вперше вирушила в рейс, оформившись репортером судна. Ці стосунки щирі та взаємні, але капітан не може їх оприлюднити через імовірний осуд, адже обраниця є ровесницею його доньки. Любовні перипетії (зізнання, ревності, переживання, випробування, таємниці, зради, плітки) лягли в основу конфлікту твору. Це допомогло авторці показати характери виразніше, виявити проблему несвободи людини, залежної від моралі «будівника комунізму», від умов кар'єрного зростання й навіть від побутових благ. У такий спосіб розгортаються долі й інших персонажів. Владлен Чистяков, помполіт на судні, знає про зради своєї дружини та навіть якось застав її з коханцем у власній квартирі. Проте він змиряється з ситуацією, бо не може розлучитися – «кар'єра партробітника і така пляма на моральному портреті – речі несумісні» [3, 28]. Молодий китобоець Ларик Китаєв не любить свою дружину й ніколи не був з нею щасливим, але змушений продовжувати стосунки через перспективу отримати квартиру за сімейним станом. Окреме жило, «в новобудові, з усім зручностями» – його заповітна мрія, бо мешкає в напівпідвальному приміщенні, користується дворим туалетом і холодним рукомийником. Ларик згоден жити разом зі Златою й дитиною, яку та чекає нібито від нього, задумується «над пропозицією диявола про купівлю-продаж душі в обмін на квартиру» [3, 176]. Авторка гостро порушує проблему «квартирного питання», вказує на викривлене поняття про «блага» радянської людини: «...Снилося громадянам зовсім не торжество комунізму, тим більше що уявити, в чому конкретно воно могло втілитися, було важкувато. Їм снилася їхня окрема, нехай крихітна квартира в багатоповерховому будинку, де кожен сімейний осередок зміг би усамітнитися на власній житлоплощі і зварганити власний бульйон з любові, побуту, скандалів, хвороб і зрад» [3, 176]. У зіткненні особистих

переживань і норм життя радянського громадянина виявляються загальнолюдські істини, не підвладні жодній системі впливу на особистість.

Характери персонажів, їхні взаємини й поведінка цікаво проглядаються на тлі загальної панорами життя в СРСР, що уособлено в образі китобазы «Радянська Україна» з деталями важкої роботи, побуду і розваг морехідців. Тут добре помітна специфіка долі людини в комуністичному суспільстві з високими ідеями і приземленою реальністю.

Судно має інфраструктуру, що забезпечує повноцінну життєдіяльність у довготривалому рейсі. Художній образ такої локації втілює певну соціальну винятковість людей, які перебувають на ній. На кораблі розташовані кінозал, бібліотека, ресторан, лікарня, стоматологічний кабінет. У великому кінозалі демонструються не тільки фільми (по чотири сеанси на день), а й проводяться партійні конференції, загальні збори колективу та концерти художньої самодіяльності. Є тут і музей з різними сувенірами та подарунками. Для забезпечення освіти молодих китобійців працює, переважно формально, вечірня школа. Її випускники мають вступати «в «рибну» мореходку».

В інтер'єрі ресторану письменниця охоче виділяє подробиці, звертає увагу на святкову урочистість приміщення навіть у будні: «Тут був один дуже довгий стіл, застелений білою скатертиною. Стіл сервірований за всіма правилами. На ньому було все, що належало: і багатопредметні прилади, і графини для компоту, і підставки для серветок, і порцелянові супники, і блискучі маслянки з нержавійки, і фігурні баночки для спецій» [3, 48]. Більшість членів екіпажу всього цього вдома не мала, а тут усі «швидко звикли до аристократизму від «громхарчу», і вже не уявляли, як може бути інакше» [3, 48]. Моряк-китобійник може з'їсти на обід, наприклад, гарячий грибний суп, картопляне пюре «з фаянсового посуду», котлету «досконалої еліпсоїдної форми» [3, 49]. Для повноцінного зображення життя радянських людей, а саме привілейованих, авторка не обійшлася без питання їжі, бо це було одним із мірил стандартів «благополуччя».

Цікаві розповіді про перебування команди китобазы в закордонному порту «Лас-Пальмас» – за комуністичними мірками, «злачно-загниваючому оплоті імперіалізму» [3, 196]. Тут громадяни СРСР поводяться так, як вимагає спеціальний протокол: ходять маленькими компаніями, з місцевими «в зносини не вступають», «на вулиці не зупиняються»

[3, 196]. Спеціально для радянських людей у порту передбачені магазини з вивісками «Аврора», «Маяк», «Одеса», «Москва» і навіть «Тут говорять по-російськи». Купують моряки подарунки для родичів та товари для комісійних магазинів чи для «спекулянтів» Одеси, витрачаючи добру частину грошей.

Письменниця не приховує очевидної різниці між українськими й російськими моряками. Підтверджує це красномовними ілюстраціями та емоційними в'їдливими коментарями: «І не дай Бог прибути в Лас-Пальмас після флотилії «Юрій Долгорукий». Тоді ж на багатющому острові Гран Канарія ніч не залишиться для «Радянської України» з гіпюру, кримплону, мохеру й іншого цінного в Одесі імпорту... Або ж ще не приведи Боже першою припахється «Советская Россия!» Тоді «Радянській Україні» взагалі гаси світло...» [3, 193]. Характеристика росіян дошкульна: «все проп'ють і запаскудять, після них місцеві з «совецькіми» жодних справ мати і не хочуть» [3, 193]. Нестримна авторка і в поясненні гіркою історичного досвіду України. Уособлюючи сутність росіян, називає Долгорукого «синком-виродком Боголюбських із дідівського Києва» [3, 193]. Назви радянських суден відіграють у творі символічну роль і є ключовими образами в поясненні сутності СРСР, суперечностей між українським і російським характерами. Специфічність типової радянської людини чітко проявляється на тлі закордонного світу, в комерційних нюансах, коли загострюються конфлікти «свобода–запорошеність», «буденна сірість–імпортний дефіцит», «доступ–заборона», «порядність–розбещеність».

Описуючи умови перебування на китобазы «Радянська Україна», Елла Леус показує, як шліфувалася морська еліта суспільства. Співжиття та ідейно-політичний рівень мали відповідати одне одному. Авторка порушує питання вступу молодих моряків у комуністичну партію. Правду розкрито в щирому зізнанні Ларика Китаєва: «...Вступати я нікуди не збираюся, тим більше туди... в цю нашу лєнінську... У мене через це навіть перманентний конфлікт з помполіта утворився... А я ж ще морально не готовий до такого кроку! Серйозно! Я б сказав, доленосного кроку! Абсолютно не готовий!» [3, 53]. Думка Ларика може сприйматися неоднозначно: це недовіра до компартії, чи занижена самооцінка? У контексті висловленого усе ж помітна сутнісна викривальна іронія – своїми відмовами Ларик зриває «план на кандидатів у партію» [3, 53]. У постаті молодого китобійця вдало втілено подих свободи. Хлопець

упевнений у своїх переконаннях, має почуття національної гідності, вважає себе не «радянським», а «українським».

Детально змальовуючи панораму минулого, зважаючи на інтереси типового радянського громадянина (комфорт, достаток і залежність від вищого керівництва), Елла Леус зосереджує увагу на позиції тих, хто не сприймає «правду комуністів». Мислячі люди траплялися серед морехідців, оскільки вони бачили життя за кордоном, спостерігали за роботою іноземних моряків. Знаковою для розуміння ідеї твору (не ностальгувати за минулим, а критично його оцінювати) є розмова молоді про політику в СРСР. «Щось таки не так з цим соціалізмом. Оголосили ворогами весь світ, до якого нам іще сім верст киселю сьорбати, якщо кожна п'ятирічка – це крок до перемоги комунізму. Країна неполоханих дурнів і вічно зелених помідорів, як кажуть в Одесі», – не приховує емоцій матрос Костя. Письменниця відкриває світ, багатом невідомий у тихому «застійному» Союзі. Це світ свободолюбства і прагнень до національної незалежності. «Старий єврей таки правильно казав – УПА знало, яку країну будувати, а саме – Самостійну!», – каже Ларик. «Може, й знали, та нам не розказали», – відповідає Костя [3, 198]. У цій розмові вся сутність протистояння між свободою і «застоем». Такими були паростки новітньої боротьби і плекалися вони серед людей неординарної

професії. З цієї позиції виявлено слабкість тоталітарної держави, її передбачуваний крах.

Історія радянського китобійництва безславно закінчилася наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – промисел став нерентабельним. Радянський Союз невдовзі зник. Сумною була доля флотилії «Радянська Україна». У 1995 році легендарну китобазу продали в Туреччину на брухт. Недарма Елла Леус в образі судна втілила радянську імперію з її законами, людськими долями і поразкою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Художній світ у творі «З півдня на південь» спонукає до глибоких роздумів, аналізу пережитого, осмислення травматичної правди. Елла Леус – письменниця-одеситка, у минулому радянська громадянка, створила розповідь про кохання й романтику, героїзм і трагедії, щирість і підлість. Це сповідь про країну, в яку не хочеться повертатися; про гідність і свободу вільної людини, а не про зітхання за однотипним, обмеженим «совковим щастям». Головний образ – китобійне судно – вдало втілює авторський задум викрити проблеми людини в тоталітарній країні.

Роман Елли Леус «З півдня на південь» сміливо відкриває незручні сторінки пережитого, налаштовує на осмислене сприйняття радянського минулого. Твір урізноманітнює тематичний простір української прози про радянський час, що потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексиевич С. *Время секунд хенд: собрание произведений*. Время, 2013. 512 с.
2. Бакина Т. *Образ прошлого и ностальгическое переживание в кинематографе*. Москва: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. 56 с. (Препринт. Высшая школа экономики. Нац. исследовательский ун.-т; WP20).
3. Леус Е. *З півдня на південь: проза*. Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2018. 384 с.
4. Поліщук Я. *Пошуки східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього*. Чернівці: Книги – XXI, 2020. 192 с.
5. Пронкевич О. «Ідеальний читач Едички-нацбола». *Література та ідеологія: колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець*. Київ, 2017. С. 239–261.
6. Шама О. *Морські розбійники. Якою була доля радянських китобоїв, які заради виконання плану винищували світову популяцію китів* // *НВ*. 23 серпня 2015. <https://nv.ua/ukr/publications/morski-rozbijniki-jakojubula-dolja-radjanskih-kitobojiv-zaradi-vikonannja-planu-vinishchuvati-svitovu-populjatsiju-kitiv-65305.html> (дата звернення: 26.03.2021).

REFERENCES

1. Aleksievich, S. (2013). *Vremya second hend sobranie sochineniy*. [Second hand time]. Vremya [in Russia].
2. Bakina, T. (2014). *Obraz proshlogo i nostalgicheskoe perezhivanie v kinematographe*. [The image of the past and nostalgic experiences in cinematography]. Moscow [in Russia].
3. Leus, E. (2018). *Z pivdnia na pivden: proza*. [From south to south]. Kyiv: Ukrainian Priority [in Ukrainian].
4. Polishchuk, Ya. (2020). *Poshuky sxidnoyi Yevropy: tini mynulogo, mirazhi maibutnoho*. [The search for Eastern Europe: shadows of the past, mirages of the future]. Chernivtsi: Books – XXI [in Ukrainian].
5. Pronkevych, O. (2017). «Idealnyi chytach Edichky-natsbola» // *Literatura ta ideolohiia: kolektyvna monohrafiia / nauk. red. ta uporiad. V. P. Morenets*. [“The ideal reader of Edichka-nationalball” // Literature and ideology]. Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian].

6. Shama, O. (2015). Morski rozbiinyky. Yakoiu bula dolia radianskykh kytoboiv, yaki zarady vykonannia planu vynyshchuvaly svitovu populiatsiiu kytiv. [Robbers. What was the fate of the Soviet whalers, who exterminated the world's whale population in order to carry out the plan]. NV 23.08.2015 [in Ukrainian] <https://nv.ua/ukr/publications/morski-rozbijniki-jakoiu-bula-dolja-radjanskih-kitobojiv-zaradi-vikonannja-planu-vinishchuvali-svitovu-populjatsiju-kitiv-65305.html>

HARPUNER#SRSR: MODEL OF SOVIET SOCIETY ("FROM SOUTH TO SOUTH" BY ELLEY LEUS)

Danylenko Liudmyla Victorivna

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Language Training
Zaporizhzhia State Medical University
str. Stalevariv, 31a, Zaporizhia, Ukraine*

The article is devoted to the image of the memory of the Soviet past in the novel "From South to South" by Ella Leus. In particular, the artistic model of Soviet society with its conflicting aspirations, values and complexes is characterized. The author's vision of a special social group – representatives of the whaling industry is explained.

The work diversifies the thematic scope of modern Ukrainian prose, devoted to the theme of the past in the USSR, its tragic events and everyday life. The writer truly recreated the life experience of her generation in the conditions of the same type of everyday life and communist-totalitarian influence on the individual. The life of the whalers is a contrast of two worlds – the limited Soviet and the free foreign.

Like other Ukrainian authors, Ella Leus debunks the myths about the happiness of the "builder of communism." The novel exposes the anti-human policy of the Communist Party system and highlights the immortality of the national liberation ideas of Ukrainians. All this is a warning against the realization of the Moscow-imperial revenge today.

The originality of the author's idea lies in the symbolic depiction of the whaling ship "Soviet Ukraine" as a personification of the entire system of Soviet society. The specifics of life and work on the ship, the peculiarities of the relationship between team members, the essence of whaling, the elitism of whalers in the coastal city – all this reflects different aspects of life in the USSR. Interesting and informative in the text is the creation of a retroplane with symbolic details of the past. The author's attention is focused on conflicts: crime – punishment, love – betrayal, sincerity – insidiousness, comfort – domestic inconvenience, romance – everyday life.

The memory of the Soviet past in the novel, namely the essence of the totalitarian country and the fate of people in terms of adaptation, consumption and the advantages of typicality over individuality, is interpreted in the novel authentically, with a critique of painful and disturbing problems of the time. The lyricism and romance inherent in the works about sea adventures convey the author's personal impressions – not nostalgic passions for the Soviet Union, but love for Odessa and close whalers.

Key words: *memory of the past, nostalgia for the Soviet, whalers, sea adventures, Soviet everyday life, artistic exposure.*

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.12>

ПАРАМЕТРИ КЛАСИФІКУВАННЯ ТЕРМІНІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Демиденко Ольга Павлівна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики*

*Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту
імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна*

Гавриленко Валерія Миколаївна

*викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики*

*Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту
імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги, 37, Київ, Україна*

У статті подано проміжні результати комплексного дослідження термінології сталого розвитку, а саме – одного з її аспектів. В тексті подається надано опис ключових передумов лексикографічних досліджень – визначення параметрів класифікування термінологічних одиниць з метою подальшого їх опису та групування, що в свою чергу надасть змогу грамотно сформулювати відповідне лексикографічне джерело. В своїй роботі ми керувались як напрацюваннями вчених-термінознавців (для вибору загальних, більш формальних принципів класифікування) так і роботами вчених-практиків саме в сфері сталого розвитку, оскільки саме їх опублікований науковий доробок є підґрунтям для відбору досліджуваного матеріалу (термінів-слів і словосполучень). В тексті статті подаються декілька можливих способів поділу термінів сталого розвитку за їх семантикою, від більш загальних груп до конкретних. Варто зазначити, що логічну послідовність класифікування термінів сталого розвитку можна вибудувати у вигляді дерева рішень, оскільки логіка взаємозв'язку одиниць реалізується за принципом «термінологія – терміносистема – термін», де одні терміни можуть слугувати гіперонімами по відношенню до інших. Це пояснюється і зумовлюється багатомірністю самої концепції сталого розвитку, неоднозначністю її дефініції та великим різноманіттям можливих аспектів дослідження концепції, на що автори окремо роблять наголос в тексті статті. Важливо також було виокремити положення, що класифікування (а отже і опис) термінів сталого розвитку може здійснюватись по принципу алгоритмічного дерева, тобто спочатку терміни варто відносити до групи з максимально широким значенням (наприклад, терміни соціального виміру сталого розвитку), а вже потім звужувати семантику, виділяючи ті особливості значення, що дають змогу віднести термінологічну одиницю до більш вузької функціональної групи (наприклад, терміни групи «корпоративна етика»). Положення, викладені в тексті статті, стануть в нагоді в подальших наукових розвідках концепції сталого розвитку як у власне філологічному, так і у міждисциплінарному аспектах – зокрема, а також в різноманітних лексикографічних дослідженнях.

***Ключові слова:** класифікація термінів, класифікування, сталий розвиток, термін, термінологія сталого розвитку, індекс сталого розвитку.*

Постановка проблеми: через недостатню вивченість термінології сталого розвитку і відсутності праць, присвячених можливості їх класифікування, виділення і теоретичний опис підґрунтя для класифікування масиву термінів цієї нової, але вже розповсюдженної термінології, є надзвичайно важливим та актуальним.

Аналіз останніх публікацій: дослідженнями суті концепції сталого розвитку займалися такі дослідники як Назаров В.І., Гуцуляк Ю.Г., Данилишин Б.М., Мельник Л.Г та ін. В свою чергу

структурі і змістовому наповненню концепції свої праці присвячували такі вчені як Гарді П., Спангенберг Й., Ханова О.В., Кузнєцов О.Л. та ін.

Мета і завдання статті: продемонструвати загальні і специфічні принципи класифікування термінології сталого розвитку і надати обґрунтування необхідності виділення малих функціональних термінологічних груп. Для досягнення мети ми ставимо такі **завдання:**

– Окреслити специфіку концепту «сталий розвиток», зокрема – його багатозначність;

– Обґрунтувати необхідність поділу термінології сталого розвитку за семантичним принципом;

– Виокремити групи і підгрупи термінів сталого розвитку, визначивши параметри семантичного поділу;

– Проаналізувати формальні принципи поділу термінів сталого розвитку.

Методи дослідження: у ході дослідження було використано методи аналізу і синтезу, методи аналізу корпусів тексту, елементи компонентного аналізу, метод суцільної вибірки.

Актуальність дослідження концепції сталого розвитку зростає експоненціально, оскільки все більше кількість транснаціональних корпорацій, невеликих індустріальних компаній, і навіть селебріті наголошують і пропагують на її важливості. При цьому варто усвідомлювати, що «сталий розвиток» – це парасольковий концепт (umbrella concept), широкий концепт, зміст якого охоплює великий набір стратегій організації виробництва, бізнес-процесів і взаємин між людьми. Сталий розвиток може бути реалізований в одному з вузьких аспектів людської діяльності, а не на глобальному рівні.

Зважаючи на необхідність упорядкування відповідної термінології, а також на важливість дослідження концепції в цілому (в вітчизняних студіях фактично відсутні філологічні дослідження цієї концепції), ми зробили спробу виділити і частково охарактеризувати терміни, які можна віднести до термінології сталого розвитку, а також вибрати критерії для класифікування відповідних термінологічних угруповань. Перш ніж розбирати понятійно-термінологічний апарат концепції, варто зупинитись на деяких специфічних рисах дефініції самої концепції.

Термінологічне словосполучення «сталий розвиток» є офіційним українським еквівалентом англійського терміна «sustainable development», дослівним перекладом якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а за сенсом – «самопідтримуваний розвиток», хоча деякі дослідники іноді тлумачать його як всебічно збалансований розвиток.

Дослідник Л.Г. Мельник свого часу дав досить цікаве визначення, а саме: «Стійкий розвиток» – це можливість жити «на відсотки» з природного капіталу» [7, 58]. Також він відзначає, що «sustainable» варто перекладати не як «сталий», а як «стійкий», адже власне стабільність і стійкість є тими станами, що зумовлюють добробут людини та суспільного ладу, де природа, будучи основою суспільного

розвитку, є підґрунтям для здійснення життєзабезпечувальних функцій. Ознаками стану сталого розвитку є рівновага з періодичною зміною її рівня та гнучкість процесу реалізації.

Дослідник В.Б. Артеменко в свою чергу зазначає, що сталий та стійкий розвиток можна вважати взаємозамінними [1, 91].

Російські вчені І.В. Шевченко та К.О. Литвинський дають таке визначення концепції: «сталий розвиток – це керований процес розвитку суспільства, мета якого – забезпечити гармонійне життя нинішнім і наступним поколінням, базуючись на принципах збалансованого розвитку економічних систем і з урахуванням охорони культурної та природної спадщини» [10, 5].

У вітчизняній науці підходи до сталого розвитку розглядалися, зокрема Б.М. Данилишиним, який надає наступне трактування терміну: «комплексний розвиток господарства регіону – такий, що включає сукупність видів діяльності, що забезпечують тілесний, інтелектуальний і духовний розвиток територіальної громади та відтворюють і поліпшують середовище її проживання» [5]. Про недостатність семантичного охоплення терміну зазначає у своїх дослідженнях Є.М. Борщук, який пропонує такі варіації першої частини термінологічного словосполучення як «стійкий, збалансований, самовідтворювальний, підтримуваний» [2, с.10]. Час від часу використовують також ситуативні відповідники, такі як гармонійний, збалансований або взагалі екорозвиток.

Основою сталого розвитку є рівноцінність реципієнтів і учасників концепції, а саме – трикутника «людина – господарство – природа» [9, с. 80]. Серед основних компонентів, що забезпечують сталий розвиток, можна виділити такі: екологічний – визначає умови та межі відновлення екологічних систем внаслідок їх експлуатації; економічний – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку, соціальний – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя [3, 67]. Однак є і альтернативні думки. Наприклад, призма сталого розвитку, сформульована Й. Шпангенбергом та О. Боніотом [15, с. 12], передбачає чотири складники

- економічний вимір (штучний капітал);
- екологічний вимір (природний капітал);
- соціальний вимір (людський капітал) як основа для наступного виміру, а саме:
 - інституційний вимір (соціальний капітал).

Фактично, ці чотири (або три) виміри можна вважати основними семантичними групами, на

які можуть ділитись терміни сталого розвитку. Однак такий поділ матиме дуже опосередковане і загальне значення, що в свою чергу зумовлює пошук умов для поділу на менші, більш конкретні групи. На нашу думку, такими умовами поділу і класифікації є так звані індекси сталого розвитку (sustainability index) – набори умов, відповідність яким визначає успішність або неуспішність впровадження стратегій сталого розвитку. Згідно результатів досліджень, виділяють такі ключові індекси-цілі сталого розвитку як:

- подолання бідності;
- п подолання голоду;
- міцне здоров'я і благополуччя;
- якісна освіта;
- гендерна рівність;
- чиста вода і належні санітарні умови;
- доступна та чиста енергія;
- гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; сталий розвиток міст та спільнот; відповідальне споживання та виробництво;
- скорочення нерівності;
- пом'якшення наслідків зміни клімату;
- збереження морських ресурсів, захист екосистем суші;
- мир, справедливість та сильні соціальні інститути;
- партнерство заради сталого розвитку [7, 66].

В ході дослідження ми виявили наступну вертикаль семантичного поділу «вимір – індекс – індикатор». Індикатори (sustainability indicator) є складовими частинами індексів, фактично наборами статистичних даних, по яким обчислюються режими відповідності концепції. Наявність індикаторів в межах індексів дає змогу виокремлювати невеликі тематичні терміносистеми в межах термінології сталого розвитку. Наприклад, економічний вимір сталого розвитку базується на двох глобальних індексах: перший – індекс конкурентоздатності розвитку CI (Competitiveness Index), який формується з трьох індикаторів: індикатора макроекономічного середовища (basic requirements), індикатора технологічного розвитку країни (innovation factors) та індикатора «чинників, що підсилюють виробництво» (efficiency enhancers) [16].

Другий – індекс економічної свободи IEF (Index of Economic Freedom), який складається з 12 індикаторів (економічних свобод) [13]: 1) свобода ділової активності (Business Freedom); 2) прозорість торгової політики країни (Trade Freedom); 3) фіскальної політики

уряду (Fiscal Freedom); 4) урядової регуляторної політики (Freedom from Government); 5) монетарної політики (Monetary Freedom); 6) залучення капіталів та іноземних інвестицій (Investment Freedom); 7) свободи банківської і фінансової діяльності (Financial Freedom); 8) дотримання прав на приватну власність (Property Rights); 9) забезпечення трудових прав і свобод (Labor Freedom); 10) ефективність судової діяльності (Judicial Effectiveness); 11) податкове навантаження (Tax Burden); 12) державні витрати (Gov't Spending) [7, 24]

Суспільний вимір сталого розвитку формується на основі трьох індексів:

1. Індексу якості та безпеки життя QLI (Quality-of-life index) [11].

2. Індексу розвитку людського потенціалу HDI (Human Development Index) [12].

3. Індексу освіченості суспільства IKS (Index of Knowledge Societies) [14]. Окремою сферою і відповідно – окремим індексом в концепції сталого розвитку є індекс якості та безпеки життя, який розраховується на основі таких індикаторів:

- здоров'я: очікувана тривалість життя (в роках);
- громадське життя;
- матеріальне благополуччя: ВВП на душу населення, купівельна спроможність;
- політична стабільність і безпека;
- клімат і географія: широта, для розрізнення холодного та жаркого клімату;
- рівень безробіття (у %);
- політична свобода: середній індекс політичної та громадянської свободи;
- гендерна рівність: вимірюється шляхом ділення середньої зарплати чоловіків на зарплату жінок [7, с. 25]

З огляду на велику кількість індикаторів та індексів, можна зробити висновок про можливість групування термінології сталого розвитку на основі семантики її складових, а також враховуючи сферу вживання відповідних термінів.

Не можна не згадати більш формальні принципи класифікації, які теж варто застосувати при аналізі термінів сталого розвитку. Наприклад, згідно класифікації за логічною категорією поняття, що позначається терміном, ми можемо поділити наявний масив термінів на терміни-предмети (contaminant), терміни-процеси (distribution), терміни-ознаки і властивості (adverse impact), терміни-величини та їх одиниці виміру (consumption) [6, 157].

Суперанська А.В. виділяє в різні групи однозначні і багатозначні терміни, зазначаючи, що багатозначні – це ті, що мають 2 і більше значення в межах однієї терміносистеми

[8, 138]. Чисто гіпотетично можна було б поділити терміни таким чином, але в нашому дослідженні ми дотримуємось твердження, що терміни в межах однієї термінології є моносемантичними утвореннями, і випадки часткового або повного співпадіння форми або змісту є випадками термінологічної омонімії.

Як і слова в цілому, так і терміни – зокрема, можна прокласифікувати і систематизувати на основі частиномовного поділу, а саме – морфологічно-синтаксичного принципу класифікування. За таким принципом ми виділяємо такі групи термінів сталого розвитку: терміни – іменники (*donor, enhancement, inclusion*), терміни – дієслова (*contaminate, mentor, subordinate*), терміни-прикметники (*sustainable*). Окремим підвидом термінів-іменників можна вважати терміни-аббревіатури (AED, ADCEC). Дослідник-термінознавець Головін Б.Н. в свою чергу запропонував такий тип класифікування, який ми теж вважаємо за доцільне використовувати, а саме:

- прості, неподільні слова-терміни (*adopt*);
- похідні терміни (утворені шляхом афіксації) (*antropogenic*);

– складні терміни-словосполучення (*environmental proactivity*);

– терміни-аббревіатури (EMS) [4, 66].

В свою чергу варто зазначити, що складні терміни можна теж поділити за структурою на 2-, 3-х і зрідка – 4-х компонентні терміни. Важливо відмітити, що як правило трьох і чотирьохкомпонентні терміни належать до так званих термінологічних гнізд (*term nest*), як приклад може слугувати *report-sustainability report-limited sustainability report-group limited sustainability report*, і чим більша кількість елементів в термінологічній одиниці, тим рідше вона трапляється у вжитку у своєму початковому вигляді.

Отже, ми представили приблизну логічну схему поділу термінів сталого розвитку за семантичною ознакою. Обрані параметри поділу дають змогу не лише описати терміни для їх подальшого розміщення в електронному лексикографічному джерелі, а й вибудувати і проілюструвати логічні та ієрархічні зв'язки в межах термінології та різних терміносистем сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко В.Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. *Регіональна економіка*, 2006. № 2. С. 90-97
2. Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: монографія. Львів: Растр-7, 2007. 435 с.
3. Ватченко О.Б., Ільченко В.М. Виникнення та аналіз поняття «сталий розвиток». *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Зб. наук. пр. «Економічні науки»*, 2011. № 1. С. 64-68.
4. Головін, Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 104 с.
5. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фашевський М.І. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 572 с.
6. Литовченко, В. И. Классификация и систематизация терминов. *Сибирский журнал науки и технологий*, (2006). № (3 (10)), С. 156-159.
7. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г.Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
8. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В.; Отв. ред. Т.Л. Канделаки. Изд. 6-е – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 248с.
9. Шалугін В.С. Васюков Д.О. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку. *Екологічна безпека*, 2009. № 4. С. 80.
10. Шевченко И.В. Литвинский К.О. Устойчивое развитие: мировой опыт и проблемы России. *Региональная экономика: теория и практика*, 2007. № 13(52). С. 3-10.
11. Quality of Life Index by Country. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_current.jsp (дата звернення 27.03.2021).
12. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення 27.03.2021).
13. Index of Economic Freedom. URL: <http://www.heritage.org/index/download> (дата звернення 27.03.2021).
14. Index of Knowledge Societies. URL: https://ictlogy.net/wiki/index.php?title=Index_of_Knowledge_Societies (дата звернення 27.03.2021).
15. Spangenberg J. Bonniot O. Sustainable indicators – a compass on the road towards sustainability. *Wuppertal paper*, 1998. № 81. 34 p.
16. The Global Competitiveness Report 2016–2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (дата звернення 27.03.2021).

REFERENCES

1. 2021 index of economic freedom. (n.d.). Retrieved March 27, 2021, from <http://www.heritage.org/index>
2. Artemenko, V.B. (2006). Indykatory stiikoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Indicators of sustainable socio-economic development of regions]. *Rehionalna ekonomika*, No. 2. pp. 90-97
3. Borschuk, Ye. M. (2007). *Osnovy teorii stiikoho rozvytku ekoloho-ekonomichnyh system* [Basics of theory of sustainable development of ecological-economic systems: monografia. Lviv: Rastr-7, 435 p.
4. Danylyshyn, B.M., Cherniuk, L.H. & Fashchevskiy, M.I. (2007) *Prostorova orhanizatsiia produktyvnykh syl Ukrainy: mezo- ta mikrorehionalnyi riven* [Spatial organization of productive forces of Ukraine: mezo- and microregional levels]. Vinnytsia: Knyha-Veha, 572 p.
5. Holovin, B.N. (1987). *Lynhvystycheskye osnovy uchenyia o termynakh* [Linguistic basics of terminology]. Moskva: Vyshaya shkola, 104 p.
6. Human development reports. (n.d.). Retrieved March 27, 2021, from <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
7. Lytovchenko, V. Y. (2006). *Klasyfikatsiia i systematyzatsiia termynov* [Classification and systematizing of terms]. *Sybyrskiy zhurnal nauky y tekhnolohiyi*, No. (3 (10)), pp. 156-159.
8. *Osnovy stiikoho rozvytku: navchalnyi posibnyk* [Basics of sustainable development: textbook]. (2005). Za zah. red. d.e.n., prof. L.H.Melnyka. Sumy: VTD «Universytetska knyha», 654 p.
9. Peña-López, I. (n.d.). Index of knowledge societies. Retrieved March 27, 2021, from https://ictlogy.net/wiki/index.php?title=Index_of_Knowledge_Societies
10. Quality of life. (n.d.). Retrieved March 27, 2021, from https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_current.jsp
11. Shaluhin, V.S. & Vasiukov, D.O. (2009). *Ekolohizatsiia ekonomiky i perekhid do staloho rozvytku* [Greening of economy and transition to sustainable development]. *Ekolohichna bezpeka*, No. 4. P. 80.
12. Shevchenko, Y.V. & Lytvynskiy, K.O. (2007). *Ustoichyvoe razvytye: myrovoi opyt i problemy Rossii* [Sustainable development: world experience and issues of Russia]. *Rehionalnaia ekonomika: teoriia i praktyka*, No. 13(52). pp. 3-10.
13. Spangenberg, J., & Bonniot, O. (1998). Sustainable indicators – a compass on the road towards sustainability. *Wuppertal Paper*, 81, 1-34.
14. Superanskaia, A.V. *Obshchaia termynolohiia: Voprosy teorii* [General terminology. Theoretical issues]. (2012). Yzd. 6-e – M.: Knizhnyi dom «LYBROKOM», 248 p.
15. The global competitiveness report 2016–2017. (n.d.). Retrieved March 27, 2021, from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>
16. Vatchenko, O., Ilchenko, V.M. (2011). *Vynyknennia ta analiz poniattia «stalyi rozvytok»* [Appearance and analysis of the term “sustainable development”]. *Visnyk Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoi akademii: Zb. nauk. pr. «Ekonomichni nauky»*. No 1. pp. 64-68.

CLASSIFICATION PARAMETERS OF THE TERMS OF THE FIELD OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Demydenko Olha Pavlivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation

of the English Language,

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Av. Peremohy, 37, Kyiv, Ukraine

Havrylenko Valeriia Mykolaivna

Lecturer at the Department of Theory, Practice and Translation of the English Language,

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Av. Peremohy, 37, Kyiv, Ukraine

The article presents the intermediate results of a comprehensive study of the terminology of sustainable development, namely one of its aspects. The text provides a description of the key prerequisites of lexicographic research i.e. defining the

parameters of classification of terminological units in order to further describe and systematize them, which in turn will allow properly compiling the lexicographic source. In our study we were guided by the work of terminological scientists (their works were used with the view to select general, more formal principles of classification) and the work of experts in the field of sustainable development because it is their published scientific work which was the basis for selection of research material (terms and term compounds). The text of the article presents several possible ways to divide terms of sustainable development according to their semantics i.e., from more general groups to specific ones. This is explained and stipulated by the multidimensionality of the very concept of sustainable development, the ambiguity of its definition, and the great variety of possible aspects of this concept's study, which the authors emphasize in the text of the article. It was also important to point out that the classification (and hence the description) of sustainable development terms can be carried out on the principle of an algorithmic tree, i.e., first the terms should be attributed to the group with the widest meaning (for example, terms of social dimension of sustainable development), then we should distinguish the features of meaning that allow allocating the terminological unit to a narrower functional group (for example, the terms of the group "corporate ethics"). The provisions set out in the text of the article will be useful in further scientific research of the concept of sustainable development both in the philological, and interdisciplinary aspects – in particular, as well as in various lexicographical studies.

Key words: *terms classification, classification procedure, sustainable development, sustainable development terminology, term, index of sustainable development.*

МІФОПОЕЯ ТВОРІВ Л. КОНОНОВИЧА ПРО ТРОЯНІВ ОБЕРІГ

Зуєнко Ярослава Мирославна

аспірантка кафедри української літератури

Запорізького національного університету

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

У статті запропонований аналіз міфологічної системи творів Л. Кононовича про Троянів оберіг (повісті «Пекельний звіздар» та роману «Чигиринський сотник»).

Міфопоєа творів Л. Кононовича про Троянів оберіг уперше становить об'єкт літературознавчого дослідження, чим зумовлена актуальність роботи.

Для аналізованих текстів відбувається в художньому світі, населеному богами та духами, які безпосередньо впливають на розвиток подій, тож міфопоєа відіграє в повісті й романі особливо важливу роль.

Автор на основі елементів народного християнства та уявлень про давньослов'янську міфологію вибудовує унікальну синкретичну міфосистему, за допомогою котрої моделюється власне українська квазівіра. Її сповідування є одним із основних межових ідентифікаційних маркерів, що відіграє провідну роль під час поділу персонажів на «своїх» і «чужих» у художньому просторі повісті та роману.

В основі міфопоєі обох творів – близнюковий міф, що реалізується в протистоянні братів Дажбога й Чорнобога, де перший є сакральним предком і опікуном українців, творцем усього доброго та корисного, а другий – одвічним ворогом, зачинателем усього поганого й шкідливого. Цей розподіл релевантний другій божественній парі текстів проєкту – сестрам Ладі (матері Дажбога й Чорнобога) і її злій близнючці Мокоші. Розподіл за ознаками «свій»/«чужий», «добро»/«зло» поширюється на персонажів обох творів про Троянів оберіг, за винятком деяких міфічних істот.

Окрім чотирьох найсильніших божеств, міфосистема повісті й роману включає також дивів (молодших богів) і представників нижчої міфології (водяників, чортів, літавиць, русалок та ін.), які беруть безпосередню участь у подіях, і через взаємодію з котрими найвиразніше простежується етнографізм творів.

Аналіз міфопоєі повісті й роману крізь призму теорії національного міфу дозволяє стверджувати, що за її посередництва в текстах реалізується одразу кілька міфів: про богообраність, «золоту добу» й землю обітовану, котрі є складниками сукупного національного міфу.

Ключові слова: міфокритика, міфопоєа, національний міф, дихотомія добра й зла, релігійний синкретизм.

Постановка проблеми. До об'єктів досліджень сучасної міфокритики, серед інших, належить міфопоєа – «вигадана міфологія, яка [...] написана протягом короткого періоду часу одним автором або невеликою групою співавторів» [12, 11]. Термін був уведений в обіг у 1930 р. Дж. Р. Р. Толкіном, і набув поширення в закордонній практиці літературознавчого аналізу [10; 11].

До текстів із багатою міфопоєєю належать твори Л. Кононовича про Троянів оберіг: повість «Пекельний звіздар» і роман «Чигиринський сотник», де оповідається про пригоди козацьких джур Івася та Михася, які знаходять чарівний оберіг – Троянів ключ, за допомогою котрого мають звільнити поневолених духів із минулого й розпочати повстання проти польської шляхти, передавши артефакт майбутньому гетьманові Богдану Хмельницькому.

В обох творах міфопоєа відіграє вагомую роль, формуючи закони світоустрою художнього простору повісті та роману й безпосе-

редньо впливаючи на вчинки персонажів, що зумовлює її цінність як об'єкта літературознавчого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. «Пекельному звіздареві» було присвячено кілька студентських розвідок, а «Чигиринському сотникові» – праці Т. Мегері, В. Ніколаєнко, О. Смирнова, однак досі не було здійснено спроби аналізу особливостей міфопоєзису у творах Л. Кононовича про Троянів оберіг, у чому й полягає **актуальність** статті.

Постановка завдання. Метою роботи є осмислення особливостей міфопоєі повісті «Пекельний звіздар» і роману «Чигиринський сотник». **Завданнями** – з'ясувати основні закони, за якими функціонує міфосистема художнього світу «Троянового оберіга», їх роль у формуванні сюжетів творів, проаналізувати співвідношення елементів християнства та слов'янського язичництва у міфопоєі означених текстів, розкрити специфіку зображення протогенетичних образів вищої та нижчої міфологій.

Виклад основного матеріалу. Певні особливості міфосистеми творів оприявнюються безпосередньо під час розвитку основних сюжетних ліній, переважно про специфіку будови художнього світу повісті та роману читачі дізнаються із уст характерників Козуба й Обуха – своєрідних зв'язківців між сакральнопрофаним і міфічним вимірами творів. Переказані ними космогонічні, антропологічні, етіологічні міфи, легенди, повір'я розкривають міфопоєю художніх полотен, знайомлять реципієнта з її персонажами й їхньою внутрішньою ієрархією, дозволяють скласти уявлення про закони світобудови художнього простору повісті та роману. Усі історії, повідані козаками, розпочинаються зачинами («давно-давно», «із нащада світла», «як не було ні неба, ні землі»), котрі зустрічаються в структурі деяких фольклорних жанрів (календарно-обрядових пісень, казок тощо). Разом із відтворенням розмовного стилю мовлення, насиченого фразеологізмами, просторіччями, архаїзмами, такі зачини сприяють формуванню правдоподібної імітації народної оповіді.

Автор презентує читачам міфопоєю, яка ґрунтується на фрагментах праслов'янської й християнської міфологічних систем. Власне українська квазівіра чітко сепарується від інших релігій. Так, перелічуючи божеств різних конфесій, Козуб говорить: «У них (у мусульман – Я. З.) він зветься Аллаг, у християн – Христос, а в нас – батько Дажбог, славен Троян, що створив небо та землю» [7, 63]. При цьому ставлення до власне християнства в повісті критичне: зокрема, хрещення Володимиром киян однозначно трактується як насильницький акт: «Іще в Ладимиранкнязя служив і киян у Почайну загаяв, щоб їх попи-ромеї похрестили...» [7, 138]. Відмежування від інтернаціональної релігії і створення своєї квазіміфології сприяє формуванню специфічно-етнонаціонального простору «Троянового оберега», що активує національні міфи про богообраність і про «золоту добу», а також слугує чітким межовим маркером для сепарації на «своїх» і «чужих» у межах антиколоніальної риторики, що проявляється насамперед у біполярній структурі міфосвіту обох творів: колоніально-постколоніальний кластер міфосценарію протистояння зумовлює злиття категорій «свій» із «добро» та «чужий» зі «зло» (належачи априорі до «добрих сил», козаки-запорожці, підтримувані добрими богами, воюють проти загарбників: поляків та українців-перекинчиків, котрим допомагають темні боги, а також різна нечиста сила).

У міфосистемі творів добро уособлюють Дажбог, його мати Лада, молодші боги (диви),

наділені безсмертям люди (козак Мамай, поляниці), а також окремі духи (водяник). Зло ж представляють Чорнобог (Триглав), його тітка Нея, демони (перелесниці, білі дівки, чорти), чаклуни, що продали свої душі нечистому (Тіберіус, Мурмило). Протистояння цих двох категорій у художньому просторі обох текстів набуває космогонічних рис. Лише незначна частина міфічних істот (наприклад, русалки) дотримується нейтралітету й не підтримує жодну зі сторін.

Чільне місце в міфопоєі повісті й роману посідає особливо шанований серед давніх слов'ян Дажбог. Зокрема, бог належав до володимирового (київського) пантеону, на що вказується в «Повісті врем'яних літ». Згадується він і в «Слові о полку Ігоревім»: неодноразово вжитий у тексті вислів «Дажбожий внук» дав підставу дослідникам вважати Дажбога родоначальником русичів. Саме таке трактування лягло в основу цього образу в аналізованих творах, де він є праотцем козаків-українців. Тому автор вживає вислови «Дажбожі внуки» [7, 171] чи «Дажбожі діти» [7, 294], а самого бога називає Батьком.

Водночас у творах про Троянів оберіг спостерігаємо в образі Дажбога риси, притаманні Богові християн. Насамперед, його функції розширюються: у світі «Троянового ключа» він є не одним із пантеону, а деміургом і водночас – уособленням добра, що більш властиво монотеїстичним релігіям, ніж язичництву, де процес створення світу зазвичай не пов'язаний із постаттю божества, яке згодом посяде вершину пантеону: у грецькій чи аккадійській міфологіях світ виник від союзу жіночого й чоловічого начал, а в японській та скандинавській космогонічній процесі взагалі відбувалися спонтанно, самі собою. Ті ж божества світових міфологій, що були задіяні у світотворенні, зазвичай поставали в образі чудовиськ (наприклад, скандинавський Імір чи вавилонська Тіамат). Згодом їх перемагають боги «молодшого покоління» й формують новий пантеон, де часто чільне місце посідає один бог (Зевс, Одін, Мардук), який непричетний до космогонічних процесів і не претендує на всеохопність, котру спостерігаємо у Богові авраамічних релігійних систем.

Подібність християнського Творця і Дажбога в художньому світі творів про Троянів оберіг підкреслює і сам автор. Наприклад, у романі «Чигиринський сотник» характерником Обухом наводиться такий космогонічний міф: «Пірнув Господь у море [...] та не подужав до дна сягнути. [...] де не взявся клятий Триглав.

Дістану я [...] піску з дна морського [...] та й пірнув у море. [...] набрав жменю піску та й запхав собі до рота. [...] Те, що в руці було, віддав [...], а що в роті, те сховав. Як посіяла Матінка Лада той пісок, то почало рости й те, що у Клятого в роті було [...] Став клятий плюватися на всі боки. Де плюне, – там гора і виросте, де харкне – там скеля» [7, 96]. Ця оповідь нагадує відому українську легенду про Бога й Сатаніла [2, 70–74]. В обох текстах провідна роль у космогонічних процесах повністю належить Творцю, а участь помічника-шкідника применшується.

Усеохопність підкреслюється багатоіменністю: Дажбог увібрив у себе імена інших слов'янських божеств: «В Господа нашого семеро імен: Дажбог, Троян, Велес, Милобіг, Стрибог та Коштуб» [7, 164], які в проєкті є взаємозамінними: «Батьку Дажбоже, славен Трояне» [6, 23], «Найменням Коштубовим» [6, 134].

Поза функціями верховного бога, Дажбог також виконує роль покровителя воїнів. Так, у романі згадується обряд принесення в жертву воїнів переможеного війська на курганах за скіфських часів: «На сій могилі козацтво приносило жертви Троянові... Після битви приводили сюди бранців і стинали їм голови» [6, 66]. Опис обряду перегукується із принесенням людей у жертву богові війни Арею із «Історій» Геродота [4, 250].

Прикметно, що в жодному з творів про Троянів оберіг автор не згадує слов'янського бога війни Перуна, котрого замінив Дажбогом, про що свідчить наведений у романі «Чигиринський сотник» топонімічний міф, за яким під час повалення володимирового пантеону кам'яний образ Дажбога плив Дніпром від Подолу, а берегом бігли віряни й кричали «Видибай, Боже!»; згодом ідол пристав до острова, який «відтоді почав зватися Трояновим [...], а зараз прозивають його Перуновим» [7, 299]. Ця легенда перегукується з відповідним уривком із «Повісті врем'яних літ», де замість Дажбога фігурує Перун.

Отже, у творах «Троянового оберегу» Дажбог є творцем світу, покровителем воїнів. Усеохопність зближує його з Богом-Отцем авраамічних релігій, а вживання імен слов'янських богів занурює у вітчизняну міфологію.

Ще одним божеством, котре відіграє вагому роль у міфосвіті творів проєкту, є мати Дажбога Лада. У художньому світі «Троянового оберега» найбільше акцентується увага на її ролі покровительки воїнів (поляниць і козаків), а також усієї Запорозької Січі. Із цією рисою

пов'язаний часто вживаний стосовно Лади епітет «Покрова», що дозволяє провести паралелі між матір'ю Дажбога й християнською Дівою Марією.

На подібність між ними вказують й інші ознаки: зокрема, у творах про Троянів оберіг уживаються характерологічні епітети «Пречиста Панна» чи «Пречиста Діва», а також «Божа Матір», апелюючи до непорочного зачаття братів Дажбога й Чорнобога. Знаходить втілення в «Пекельному звідареві» та «Чигиринському сотнику» й католицький догмат про коронацію Діви Марії («Сидить Мати Лада на золотім престолі, а докруг неї душі наших пращурів літають» [7, 140]).

У художньому світі творів про Троянів оберіг богиня відіграє вагому роль: вона брала безпосередню участь у створенні світу, адже власноруч сіяла пісок, добутий із морських вод, з якого постала суша. Дотична Лада й до створення славнозвісного Троянового ключа: богиня «вдихнула в нього свою міць» [7, 139], тож тепер амулет оберігає власника (і всю Україну) від злих сил.

Божественній парі Дажбога й Лади в «Пекельному звідареві» й «Чигиринському сотникові» протистоять Чорнобог і Мокоша. У слов'янському фольклорі й писемних джерелах є поодинокі згадки про Чорнобога, котрого дослідники зазвичай розглядають у парі з Білобогом. Наприклад, В. Скуратівський наводить легенду про Сокола, що зніс два яйця: чорне й біле, з яких вилупилися два лебеді (Чорнобог і Білобог): перший був володарем ночі та п'ятми, а другий – «Світла та Білого Світа, та всього, що на ньому»; відтоді брати «одвічно ворогують між собою, та жоден не годен перемогти» [8, 177]. Окрім фольклорного спадку, про існування божественних братів згадується в «Слов'янській хроніці» Г. Гельмгольда, де автор оповідає про ритуал за участю «чорного» й «білого» богів.

У «Пекельному звідареві» й «Чигиринському сотнику» Чорнобог-Триглав є антагоністом Дажбога й утіленням абсолютного зла. У його протистоянні з Трояном частково втілюється близнюковий міф, за котрим один із братів/сестер є творцем усього доброго й корисного, а другий – поганого й шкідливого (як, наприклад, малазійські То Кабінам і То Корвуву), а вся міфологічна система базується на цій боротьбі; однак, є й відмінності: згадана міфомодель передбачає взаємодію суперників, сила котрих – рівна, а міфосистема аналізованих текстів тяжіє до авраамічного монотеїзму, де чільне місце посідає уособлення добра,

всеохопний Дажбог. Тому, імплементуючи близнюковий міф у структуру художнього світу творів про Троянів оберіг, автор «применшує» силу Чорнобога, що обґрунтовує його природою: «Дивами взивають і Нею з Триглавом, бо хоч і була Нея ще з передвіку, а Чорнобог разом із Дажбогом уродився, але чинять вони зло, того і силу свою згубили» [7, 163].

Більше про протистояння братів від давнини до сьогодення читач дізнається з легенд, переказаних характерниками Козубом та Обухом: наприклад, оповідь про те, як близнюки з'ясували, хто з них дужчий: Дажбог запропонував Чорнобогу долетіти на край світу й поставити там свій знак на одному з велетенських стовпів, проте з'ясувалося, що то були пальці самого Трояна. Іншим разом, змагаючись з братом у метанні скель в довжину, Чорнобог знову програє, незважаючи на всі свої зусилля.

Злий брат щоразу псує всі напрацювання Дажбога. Так, у «Чигиринському сотнику» наводиться легенда, за якою Чорнобог обплював щойно виліпленого чоловіка, що змусило Трояна вивернути своє творіння назовні, аби сховати завдану братом шкоду, і з того часу в людині є порівну добра й зла. Наведений у творі текст перегукується з переказом, зафіксованим на Слобожанщині, зі схожим сюжетом [5, 10]: так наші предки пояснювали дуальну природу людини.

Де Чорнобог не може перемогти силою, він вдається до хитрощів, у деяких ситуаціях виявляючи риси характеру міфічного трікстера: так, одного разу йому вдалося обдурити брата, запропонувавши змагання: підняти кицьку, випити кварту горілки, перемогти стару жінку в бійці навкулачки, а горбаня – в бігові на швидкість. Після поразки Дажбога Чорнобог зізнався, що горбань – то думка, що й від богів прудкіша, у кварти було море бездонне, кицька виявилася світовим змієм, а стариця – непереможною Смертю; сам сюжет легенди нагадує відоме скандинавське сказання про випробування Тора в місті велетнів Утгарді.

Зі скандинавською міфологією перегукується й оповідь про Чорнобога та велетку: «Якось подався Триглав у чужі краї та й пристав до одної молодичі у прийми. А молодичя тая [...] велетка [...]! Жив з нею він три роки, й народила вона трьох дітей од нього – однооку дівку, гадюку і вовка» [7, 290]. Коли дізнався про це Дажбог, то розлютився дуже, а тому дівку (Мару) відіслав до Безодні, гадюку вкинув у море, де вона росте і скоро обплутає своїм тілом весь світ, а вовка скував чарівними путами. Отже, подібно до інших схожих

персонажів, Чорнобог схильний до необдуманих вчинків, вмотивованих лише цікавістю та миттєвою забаганкою, що уподібнює його зі скандинавським Локи, у міфах про котрого знаходимо схожу із вищенаведеною оповідь.

Тривале протистояння братів закінчилося битвою, в якій брали участь козаки, поляниці та інші добрі сили, з одного боку, й нечисть – із іншого, після чого Чорнобога ув'язнили в пеклі.

Оскільки самотійно мандрувати землею злий бог не може, йому допомагає тітка Нея (вона ж Дива Обида, Мокоша, П'ятниця), котра разом із сестрою Ладою становлять другу опозитну пару в «Пекельному звіздареві» й «Чигиринському сотнику», і єдина з чотирьох старших богів зустрічається з Івасем та Михасем особисто. Ім'я «Мокоша» спрямовує читача до дохристиянської слов'янської богині. Уважається, що після християнізації й асиміляції старого та нового культів окремі функції Мокоші перейшли до Параскеви-П'ятниці. Так само, як і Мокошу, Параскеву-П'ятницю незмінно пов'язували із жіночими ремеслами, насамперед із прядінням і шиттям [3, 458], тому виправданим видається синонімічне вживання цих двох імен у творах Л. Кононовича про Троянів оберіг.

Мокоша-П'ятниця фігурує в обох творах, і здібності її переважно пов'язані із магією дзеркал, ілюзіями, сновидіннями тощо. Чари Неї вельми потужні, що відзначав характерник Обух: «Сон сплести – це велике чародійство... Як не можна когось погубити, то насилають на нього сон. Там усе примарне, тільки чарівник достеменний. Що захоче він, то те і вчинить із чоловіком...» [7, 201]. Уві сні діють особливі закони, і правила земного світу там не працюють. Нечиста сила, неспроможна в реальності здобути Троянів ключ, робить спробу заволодіти ним уві сні. Так, у «Пекельному звіздареві» в одному зі снів Неї майже вдалося змусити Івася віддати оберіг, але хлопця врятувала поляниця Злата.

Незважаючи на належність до сил п'їтьми, Нея, на відміну від свого племінника Чорнобога, зберегла здібності, традиційно приписувані силам добра, зокрема, уміння зцілювати. Саме до неї спрямовує Триглав тяжко пораненого звіздара Мурмила: «Є в мене тітка, що зветься Нея, а прозивається П'ятниця. Не розгубила вона своєї сили цілком, то допоможе тобі! Лети притьмом до неї, то виростить вона тобі руку в однісінський мент, от побачиш!» [7, 109].

У богині широке коло послідовників, зокрема, її вшановують бісуркані – поляниці, котрі обрали шлях п'їтьми. Перейшовши

на темний бік, вони повстали проти власних сестер, і в пошуках обраної долею дитини винищили мешканок Останньої кріпості, де ще жили вірні Дажбогу воїтельки. Бісуркані вшановують Нею, приносять їй у жертву людей, богиня ж виконує функцію посередника між бісурканями та Чорнобогом. Так, уполювавши Михася, чаклунки в «Чигиринському сотникові» намагалися через Мокошу передати його Триглавові.

Подібно до своєї фольклорної відповідниці, П'ятниця є покровителькою всього жіноцтва, про що дізнаємося із переказаної Обухом легенди, за котрою жінка була створена не Дажбогом, як «чоловік», із глини, а Мокошею із вільхи, і зобов'язана їй вірно служити [7, 164–165]. Серед смертних жінок виняток становлять лише дівчата-поляниці, та й серед них частина відступилася від Матінки Лади, що, з одного боку, вказує на те, що Лада прихильна лише до воїнів (козаків і дів-амазонок), а з іншого, що більшість жінок від початку схильні до гріха.

Поза чотирма наймогутнішими, у художньому світі «Троянового оберіга» є молодші боги – диви. Народжені Ладою, вони, однак, слабші за старшого брата Дажбога. Автор описує їхні здібності та функції так: «народила Пречиста Лада од духа божого дітей... Перші були дочки її Жива та Леля. [...] Потім уродила вона Юра, котрий переміг Змія, і Тура, заступника всіх козаків та лицарів. Ще прозивають його Тором, бо носить він величезний келеп і вбиває ним нечисту силу. Далі уродила вона Дану, що дала початок усім річкам та озерам на землі» [7, 163]. Диви підтримують Дажбога та Ладу, а войовниця Дана безпосередньо бере участь у подіях «Чигиринського сотника», допомагаючи Михасеві протягом усієї його подорожі. Вирізняється дива й магичними здібностями. Так, саме Дана визволила Михася з обителі Неї, самотужки перемігши свою тітку [7, 158].

У пантеоні світу «Троянового оберіга» привертає увагу й Тур (бог-захисник воїнів). Із огляду на синонімічне вживання імен Тур і Тор, його роль і зброю (келеп – молот на довгому держаку) можна говорити про перегук Тура з творів Л. Кононовича зі скандинавським богом-громовержцем, хоча переконливіших свідчень знайти не вдалося – більше інформації про нього немає ні в «Пекельному звіддареві», ні в «Чигиринському сотникові».

Останнім із дивів є Юр-Змієборець, згадка про котрого спрямовує читачів до відповідного християнського святого й активує змієборчий (драконоборчий) мотив, що об'єднує твори циклу «Троянового оберіга» з історичним романом автора «Темою для медитації».

Окрім богів та дивів художній світ «Троянового оберіга» населений міфічними істотами, котрі або зберігають нейтралітет, або підтримують світлу чи темну сторону. Усі персонажі нижчої міфології поділяються на три групи: ті, що прийшли із пекла й служать Чорнобогові (літавиці, чорти та ін.), ті, що «між світами витають» [7, 390] (домовики, русалки, хованці, бездонники та ін.), і люди з надприродними здібностями (відьми, чаклуни, бісуркані та ін.). На відміну від богів і дивів, такі істоти безпосередньо беруть участь у сюжетах обох творів, неодноразово зустрічаючись на шляху джур. Деякі з цих зустрічей є символічними, як, зокрема, зібрання нечистої сили на Лисій горі, куди випадково потрапив Михась і котре є алюзією автора на зібрання парткому, на що вказують звертання («шановні товариші»), суворе дотримання нечистою силою «протоколу засідання» (обрання секретаря, стилістичні штампи «на порядку денному сьогодні»), і навіть погрози заслання («На Соловки заслати, щоб пахав, як Папа Карло!» [7, 279]). Імітація партійного зібрання проводить пряму паралель між комуністами часів Радянського Союзу і нечистою, що прагне стати на заваді місії Михася. Уподібнення комуністів і демонічних сил – це ще одна риса, котра об'єднує всі історичні твори Л. Кононовича.

Серед нечисті найчастіше у творах про Троянів оберіг з'являються чорти – єдині істоти, створені особисто Чорнобогом, його найвірніші слуги. Л. Кононович наводить таку легенду про створення нечистих: «Вмочив Нечистий руку та як бризне – з тої краплі й утворився чорт. [...] Постала з тих крапель сила-силенна чортів та бісів» [7, 138]. Ця історія перегукується з подібним фольклорним переказом [8, 154], що свідчить про потужний етнологічний складник творів.

Чорти вірно служать своєму творцеві, але трапляються й винятки: ті, що мешкають біля Січі, є боржниками характерників, і вимушені їм підкорятися. Головує серед нечистих Ох, ім'я якого спрямовує читача до однойменної народної казки. Значний дідько у художньому світі «Троянового оберіга» володіє великими запасами золота, котре виманує Обух. Зазначимо, що в українському фольклорі поширеним є сюжет про перемогу над нечистим за допомогою хитрощів: цей мотив зустрічаємо в народних казках «Як бідняк чорта обдурив», «Як циган чорта обдурив», «Як баба чорта обдурила» тощо.

Чорти з'являються й у другорядних сюжетних лініях, у котрих увиразнюється

етнологічний складник творів. Так, у романі Михасеві й Обухові зустрічається невтішна вдова, яка «приплакала» чоловіка; чорт підличиною померлого приходив до дружини й висотував її життєві сили. Селянку врятував характерник, викривши нечистого: його ноги виявилися кудлатими й чорними, що, за словами Обуха, є ознакою особливо могутнього чорта: «У чорта [...] на ногах пазурі, у чортули – курячі лапи, а в найстрашнішого [...] – ноги у вовні!» [8, 270]. Коли за допомогою чарів Обухові вдалося проявити справжню сутність небіжчика, той постав у своїй справжній подобі: «обличчя [...] обернулося [...] свинячим писком, [...] вирости коров'ячі роги, руки і ноги поробилися тупими ратицями [...] справжнісінький чорт з довгим бичачим хвостом» [7, 383–384].

Утілюється в романі й поширений фольклорний сюжет про гру в карти з нечистим: двоє чортів з її допомогою намагалися виманити в Михася Троянів ключ. Цей сюжет є «пережитком “три на смерть” з правом відкупу [...], ціна якої є душа людини» [9, 57]. Не домовившись перед початком гри із суперниками про ставку, хлопчик ледь не втратив найцінніше, і лише за допомогою ворона Кирика зумів врятуватися й зберегти чарівний талісман.

До пекельних створінь художнього світу творів про Троянів оберіг належать літавиці: «діві простоволосі [...] зо два людські зрости завбільшки. Лиця [...] зі срібла куті, коси [...] мов біль біла, очі [...] неначе полум'я» [7, 46]. У повісті й романі вони, виконуючи волю Чорнобога, невпинно переслідують джур.

Однак не всі міфічні істоти шкодять протагоністам: у головних героїв є багато помічників серед тих, що «перебувають між світами», так, водяник із «Пекельного звіддаря» свідомо став на бік Дажбога: «Розділився світ надвоє, а я з Дажбогом лишився» [6, 101]. Окрім водяника, Михасеві зустрічаються русалки, яким, на відміну від чортів та літавиць, не до вподоби їхнє становище, тому водяниці зголошуються допомогти хлопцеві за обіцянку нового життя. Русалки мріють потрапити до Вираю, де «янголами станемо і докола престолу Пречистої Диви літати будемо...» [7, 406], але Обух зазначає, що їх чекає інша доля: «Дасть їм батько Троян нове життя та й знов пошле в сей [...] світ» [7, 417].

Отже, у міфосвіті творів існує чотири варіанти посмертя: Вирай, куди потрапляють відважні, Пекло для грішників, чистилище для тих, «хто [...] в житті [...] не зробив, [...] ні доброго, ні злого» [7, 105] і переродження для душ, що від початку були невинними й не мали злих намірів, але вимушено чинили зло.

Окрему категорію міфічних істот становлять люди з надприродними здібностями (чаклуни, відьми, поляниці). Зокрема, чарівниками є головні антагоністи творів звіддар коронного маршалка Тіберіус і Мурмило (син православного дяка, а нині – звіддар на службі Яреми Вишневецького). Обидва продали душу Триглаву, втративши людську природу («Запродав він душу Триглавові, то зробився чортом» [7, 215]), а натомість отримали допомогу його раті й надприродну силу: уміння насилати смертельні прокляття (саме Мурмило перетворив отруйну змію на кулю, котрою Барабаш поранив Михася), створювати ілюзії (наприклад, чарівний вертеп, улаштований на обійстях Івася та Михася), керувати снами й моделювати їх за потреби. Окрім цього, Мурмило володіє змієм, подарованим йому Чорнобогом, на якому й їздить (тут актуалізується мотив драконоборства, а також традиційні асоціації плазунів з нечистою силою). За народними уявленнями такі чаклуни (обох звіддарів можна зарахувати до відьмаків навчених, адже їхня надприродна сила набута) вважаються небезпечнішими: «знання вони використовують у власних інтересах [...] збагачуються за чужий рахунок і роблять зло, маючи від того задоволення» [1, 212]. Утративши душу, Мурмило поступово втрачає і людську подобу: «Звівся [...] штукар [...] й руку підняв. Почала рости тая рука, [...] де не взялися на ній здоровецькі пазурі» [6, 92], і з часом його нова сутність проявляється повністю.

Єдине завдання чаклунів – знайти джур і забрати Троянів ключ. Для досягнення цієї мети залучаються і люди (татари, вояки Яреми Вишневецького, Барабаш) і нечисть (літавиці, чорти, відьми). Відьмаки переслідують маленьких козаків, однак щоразу зазнають невдач. Прикметним є невтішний кінець звіддаря Мурмила в «Чигиринському сотнику»: мономіф, за яким і побудований сюжет роману, потребує перемоги добра над злом у кінці подорожі, що, зрештою, і стається: Михась убиває чаклуна, влучно кинувши запоясника. Тіберіус же із «Пекельного звіддаря» на кінець повісті все ще продовжує переслідувати Івася: на відміну від Михася, який завершив свої пошуки, знайшовши чигиринського сотника Богдана Хмельницького й передавши йому Троянів ключ, Івасева ж подорож лише починається: твір завершується тим, що характерник Козуб та його джура вирушають із Запорозької Січі назустріч своєму призначенню.

Висновки. Отже, твори Л. Кононовича про Троянів оберіг характеризуються бінарною

світоглядною системою, яка передбачає сепарацію за ознаками «свій/чужий», релевантних категоріям «добро/зло», що характерно для творів антиколоніальної спрямованості.

В осерді конфлікту обох текстів дві опозитні божественні пари: добро уособлюють Дажбог та його мати Лада, що підтримують козаків, а зло – брат Дажбога Чорнобог та сестра Лади Нея (Мокоша), котрі стоять на боці загарбників-поляків і зрадників-українців. Відповідно, січовики асоціюються із силами світла, чужоземці-завойовники – з пільмою, а їхнє протистояння у художньому просторі повісті й роману набуває космогонічних рис.

Л. Кононович пропонує читачам проєкту «Троянів оберіг» багату й різноманітну міфопоєа, яка ґрунтується на синкретизмі елементів християнства та язичництва: наприклад, образ Бога-Отця повністю асимілювався з постагтю язичницького Дажбога, Матінки Лади – з Дівою Марією, а у творах нарівні з дохристиянськими божествами фігурують християнські святі. Прикметно, що, моделюючи політеїстичну релігійну модель, автор усе ж тяжіє до християнського світогляду, за яким чільне місце посі-

дає всеохопний Бог-творець (Троян), інші ж божества виконують допоміжну функцію.

Також у художньому просторі повісті та роману фігурують персонажі нижчої міфології, які поділяються на три групи: «прибульці» із пекла (літавиці, чорти), ті, що вільно пересуваються між світами (водяники, русалки, домовики та ін.), і люди з надприродними здібностями (відьми, чаклуни, поляниці та ін.). Персонажі усіх трьох груп не лише сприяють розвитку сюжету, безпосередньо контактуючи з протагоністами творів, але й допомагають розкритися етнографічному складнику повісті та роману, адже у другорядних сюжетних, ліній вводячи ці образи, автор активно використовує український фольклорний спадок (легенди, перекази тощо), змальовуючи своїх персонажів якомога подібнішими до їхніх протогенетичних відповідників.

У контексті подальшого дослідження порушеної теми доречно звернути увагу на особливості авторської інтерпретації історичного минулого, специфіку реалізації елементів національного міфу, стилеві й композиційні особливості, інтертекстуальність творів Л. Кононовича про Троянів оберіг.

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
2. Булашев Г. Український народ в своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ : Довіра, 1992. 414 с.
3. Воропай О. І. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. 592 с.
4. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Харків : Фоліо, 2006. 655 с.
5. Ігнатенко І. Чоловіче тіло у традиційній культурі українців. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 224 с.
6. Кононович Л. Пекельний звідар. Київ : Грані-Т, 2008. 157 с.
7. Кононович Л. Чигиринський сотник. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016. 528 с.
8. Скуратівський В. Русалії. Київ : Видавництво «Довіра», 1996. 733 с.
9. Темченко А. Традиційні мантичні практики: архаїка знакової системи : монографія. Черкаси : Інтроліга, 2015. 112 с.
10. Karadas F. Imagination, Metaphor and Mythopoeia in the Poetry of Three Major English Romantic Poets : a thesis submitted for the degree of Doctorate of Philosophy in English Literature. Ankara, 2007. 263 p.
11. Knight G. B. Myth Maker, Myth Maker, Make Me a Myth : C. S. Lewis, Mythopoeisis, and the Rhetoric of Glory. URL: <https://cutt.ly/RcB2i9W> (дата звернення: 09.04.2021).
12. Priya A. I. Mythopoeia in Tolkien. URL: <https://cutt.ly/ycBBeQr> (дата звернення: 09.04.2021).

REFERENCES

1. 100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii [100 most famous characters of Ukrainian mythology]. (2002). Kyiv, Orfei [in Ukrainian]
2. Bulashev, H. (1992). Ukrainskyi narod v svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh [Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs]. Kyiv, Dovira [in Ukrainian]
3. Voropai, O. I. (1991). Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys [Customs of our people: ethnographic essay]. Kyiv, Oberih [in Ukrainian]
4. Herodot. (2006). Istorii v deviaty knykhakh [Nine books of the history]. Kharkiv, Folio [in Ukrainian]
5. Ihnatenko, I. (2016). Choloviche tilo u tradytsiinii kulturi ukrainsiv [The male body in the traditional culture of Ukrainians]. Kharkiv, Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian]
6. Kononovych, L. (2008). Pekelnyi zvizdar [The hellish stargazer]. Kyiv, Hrani-T [in Ukrainian]
7. Kononovych, L. (2016). Chyhyrynskiy sotnyk [The centurion from Chyhyryn]. Kharkiv, Ranok, Fabula [in Ukrainian]

8. Skurativskiy, V. (1996). Rusalii [Rusalii]. Kyiv, Dovira [in Ukrainian]
9. Temchenko, A. (2015). Tradytiini mantychni praktyky: arkhayka znakovoi systemy [Traditional mantic practices: the archaic sign system]. Cherkasy, Introliha [in Ukrainian]
10. Karadas, F. (2007). Imagination, Metaphor and Mythopoeia in the Poetry of Three Major English Romantic Poets : a thesis submitted for the degree of Doctorate of Philosophy in English Literature. Ankara, Middle East Technical University [in English]
11. Knight, G. B. (2019). Myth Maker, Myth Maker, Make Me a Myth: C. S. Lewis, Mythopoeisis, and the Rhetoric of Glory. Retrieved from <https://cutt.ly/RcB2i9W> [in English]
12. Priya, A. I. Mythopoeia in Tolkien. Retrieved from <https://cutt.ly/ycBBeQr> [in English]

MYTHOPOEIA OF L. KONONOVYCH'S LITERARY WORKS ABOUT TROJAN'S AMULET

Zuienko Yaroslava Myroslavna

Postgraduate Student of the Department of Ukrainian Literature

Zaporizhzhia National University

Str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The article offers an analysis of the mythological system of literary works by L. Kononovych about Trojan's amulet.

The mythopoeia of L. Kononovych's literary works about Trojan's amulet was for the first time the object of literary analysis, which determined the relevance of the research.

It is noted that the author based on the elements of folk Christianity and ideas about ancient Slavic mythology built a unique syncretic mythological system, which is used to model the actual Ukrainian quasi-faith. Its confession is one of the main borderline identification markers and plays a leading role in the division of characters into "own" and "foreign" in the artistic space of literary works.

At the heart of the mythopoeia of both works is the myth about twins, which is realized in the confrontation between the brothers Dažbog and Chornobog, where the former is the sacred ancestor and guardian of Ukrainians, the creator of all good and useful, and the second – his eternal enemy. This distribution is relevant to the second divine pair of both literary works – the sisters Lada (mother of Dažbog and Chornobog) and her twin Mokosha.

The division on the grounds of "own" / "foreign", "good" / "evil" extends to the entire artistic world of both works about the Trojan's amulet, except for some creatures of lower mythology.

The mythological system of literary works also includes dyvy (younger gods) and creatures of lower mythology (mermens, mermaids, chorty, litavytsi etc.) who are directly involved in events and through interaction with which the ethnographic component is most clearly realized.

Key words: *mythological criticism, mythopoeia, national myth, dichotomy of good and evil, religious syncretism.*

УДК 821.161.1–312.2–81'255

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.14>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ АГАТИ КРІСТІ

Іванченко Марія Юріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Барнич Іванна Іванівна

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Мармуляк Анна Сергіївна

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Наукове дослідження присвячене аналізу особливостей відтворення фразеологізмів детективних творів А.Крісті в українських перекладах. Метою статті є визначення способів відтворення українською мовою фразеологічних одиниць у детективах. Об'єктом дослідження статті є фразеологізми як засіб передачі навколишньої дійсності через призму окремої мовної свідомості. Предметом – способи перекладу фразеологізмів у творах А. Крісті в українських перекладах. Актуальність статті визначається важливістю аналізу проблем відтворення фразеологізмів у художніх творах для перекладознавства. Матеріалом дослідження перекладацьких трансформацій послужили фразеологізми англійською та українською мовами, відібрані методом суцільної вибірки з детективів Agati Krestin Five little pigs, Murder on the Orient Express, At Bertram's Hotel. Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок про чітку різницю у сприйнятті позамовної дійсності у мовній свідомості носіїв. Так, в спроба уникнути конфліктної ситуації актуалізується в англійській мові такими діями як “латати”, “приховати”, тоді як в українській – із “згладжуванням”. Спроба припинити думати, перейматись чимось актуалізується по-різному, за допомогою лексичних одиниць, в семантиці яких присутня сема “видалити”, однак образна складова відрізняється. Проведений аналіз показав, що 80 % фразеологізмів у проаналізованих творах А. Крісті перекладені із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексичний переклад застосований у 14% фразеологізмів; описовий переклад має місце у 20%; підбір еквіваленту здійснений у 39% випадків, прийом антонімічного перекладу – 7% інвентаризованих прикладів. Перспективою дослідження, на нашу думку є аналіз способів відтворення метафор інших засобів виразності у творах британської письменниці А. Крісті.

***Ключові слова:** фразеологізм, способи перекладу, відтворення, адекватний переклад, асоціація, мовна картина світу, україномовний переклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема перекладу мовних одиниць посідає одне із провідних місць у сучасному перекладознавстві. Це зумовлено тим фактом, що культура народу завжди знаходить своє відображення в його мові, яка виступає сполучною ланкою між внутрішнім світом людини і її навколишньою дійсністю: результати набутих знань про світ, які людина, набуває протягом всього свого життя відображені у мовній формі, являє собою лінгвістичну кар-

тину світу. Однією із таких форм є фразеологізми, які. Своєю чергою мають особливі функції у мові та мовленні. Вони здатні самостійно або разом з іншими мовними одиницями реалізувати інтенцію автора. При перекладі цих мовних одиниць важливо враховувати їхню багатозначність та залежність від контексту. Актуальність наукової розвідки полягає у тому, що переклад фразеологізмів викликає ряд труднощів зумовлених їхньою семантичною насиченістю, яскравістю та образністю останніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми фразеології у мовознавстві активно досліджуються в роботах О. І. Чередниченко, Д. В. Ужченко, В. Я. Теклюк, А. Г. Молоткова та ін. Вчені неодноразово наголошували на тому, що некоректне їх використання робить мову неграмотною, спрощує контекст.

У мовознавців не має одностайної думки вчених про те, що таке фразеологізм. Одні дослідники (Л. П. Сміт, В. П. Жуков, В. М. Телія, Н. М. Шанський) включають до складу фразеології стійкі поєднання, інші (Н. М. Амосова, А. М. Бабкін, А. І. Смирницький) – тільки певні групи.

Фразеологічна одиниця є стійким поєднанням слів з незмінним лексичним складом, граматичною будовою і відомим носіям мови значенням [2, 638]. У сучасній англійській мові фразеологізми є не тільки мовними знаками, вони також відображають культуру носіїв мови та їхні уявлення про навколишній світ. За допомогою фразеологізмів людям, для яких англійська мова не є рідною, легше зрозуміти особливості побуту, мислення і культури носіїв мови.

Шарль Баллі, який є одним з основоположників фразеології, дав визначення поняттю фразеологічної одиниці, згідно з яким, фразеологізмом є стійке поєднання слів, смисл якого неможливо зрозуміти із значень складових його елементів [1, 254]. Він порівняв їх з фразеологічними групами, що мають непостійний склад компонентів, ця теорія доповнилась трьома основними видами фразеологізмів: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Український лінгвіст В.Д. Ужченко також додав в свою класифікацію ще один вид, так звані фразеологічні вирази [3, 119]. Нами буде використовуватися саме ця класифікація.

Такі відомі лінгвісти, як Ш. Баллі, Я. І. Рецкер, Г. Е. Мірам, В. В. Виноградов, Л. К. Латишев, В. Н. Комісаров, В. Д. Ужченко, Б. М. Ажнюк, Л. Г. Скрипник в якості вихідної точки беруть лінгвістичні класифікації, налаштовані в основному на критерії неподільності компонентів фразеологізму, та від ряду додаткових ознак - мотивування значення, метафоричності - визначається місце фразеологічної одиниці в одній з наступних груп: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні сполучення і фразеологічні вирази.

Що стосується перекладу фразеологізмів, приділено чимало уваги в теоретичних роботах провідних дослідників-лінгвістів (Я. І. Рецкер, Г. Е. Мірам, В. В. Виноградов,

Л. К. Латишев, В. Н. Комісаров, Л. С. Бархударов, А. М. Паршин, Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, Г. Безіл, С. І. Влахов, Л. Ф. Дмитрієва, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунець, Дж. Кетфорд, О. В. Кунін, М. Ларсон, В. А. Маслова, А. Нойберт, В. М. Телія та Я. А. Баран). Пов'язані з цим проблеми розглядаються по-різному, рекомендуються різні методи перекладу, зустрічаються різні думки. І це зрозуміло: однозначного, стандартного рішення тут не може бути. Трапляються випадки, коли при наявності рівноцінного фразеологічного відповідника доводиться шукати інші шляхи перекладу, оскільки цей еквівалент не годиться для певного контексту. Навіть в межах однієї групи фразеологічних одиниць може знадобитися індивідуальне рішення.

Формулювання мети та завдань статті.

Метою статті є аналіз особливостей перекладу українською мовою фразеологічних одиниць у творах британської письменниці Агати Крісті. Об'єктом дослідження – є фразеологізми як засіб передачі навколишньої дійсності через призму окремої мовної свідомості. Предметом – способи перекладу фразеологізмів у творах А. Крісті в українських перекладах. Актуальність статті зумовлена важливістю аналізу проблем відтворення фразеологізмів у художніх творах для перекладознавства.

Матеріалом дослідження перекладацьких трансформацій послужили фразеологізми англійською та українською мовами, відібрані методом суцільної вибірки з детективів Агати Крісті «Five little pigs», «Murder on the Orient Express», «At Bertram's Hotel».

Виклад основного матеріалу дослідження.

У результаті проведеного аналізу ми встановили, що значна частина фразеологізмів в українських перекладах детективних творів А. Крісті відтворюються шляхом підбору еквівалентів (повних або часткових). Так, у творі Агати Крісті «П'ятеро поросят» у перекладі Ю. Лившиця та М. Олійника подибуємо приклад: "You don't try and patch it up and trot out consoling phrases." [5, 215] який перекладається як «Ви не намагаєтесь загладити гострі кути і не кажіть звичайних в таких випадках втішних фраз» [2, 220].

Англійською спроба уникнути конфліктної ситуації, намагання врегулювати стосунки виражається як *patch it up*, тобто «латати, залагоджувати» та *trot out* «приховати», що своєю чергою відтворюється українським еквівалентом як «загладжувати гострі кути».

"Clara said: "You're not modest... All the same, I'm inclined to take you at your word".

[2, 42] – «Клара сказала: «Ви пихаті ... Проте, я схильна повірити вам на слово» [5, 45].

У наведеному прикладі перекладач підібрав частковий лексичний еквівалент, тобто такі, які збігаються за значенням, із однаковою образною складовою, однак дещо різняться за лексичним складом. Так, в англійському та українському варіантах «довіра» актуалізується за допомогою лексеми “word” – слово.

“Poirot wrenched his thoughts from the flamboyant creature of his dreams.” [6] – «Пуаро викинув з голови чудовий персонаж своїх мрій». [1, 112]

У цьому прикладі ми спостерігаємо переклад шляхом підбору еквіваленту, який несе одне і те ж смислове навантаження, однак актуалізується за допомогою різних лексичних одиниць. Так, в англійській мові «припинити думати, перейматись чимось» виражається за допомогою дієслова “to wrench - to pull and twist something suddenly or violently away from its position” (Cambridge dictionary), що українською відтворюється як «викинути». Такий переклад можна вважати адекватним, оскільки обидві одиниці мови джерела та мови перекладу містять сему «видалити, усунути».

Наступний приклад перекладу демонструє відтворення фразеологізму шляхом підбору часткового граматичного еквіваленту:

“See, I kiss my hand to you.” [4, 34] – «Поглянь, я посилаю тобі повітряний поцілунок». [3]

При перекладі твору А.Крісті «У готелі Бертрама» Євген Левченко застосовує такий спосіб перекладу зважаючи на принципи та закономірності функціонування української мови. В обох мовах симпатія та приязнь виражаються лексемою поцілунок, однак різними частинами мови: в англійській мові – дієслово, тоді як в українській – іменник.

В наступних прикладах ми бачимо застосування повноцінного еквіваленту при перекладі:

I wouldn't put it past her to beat the lot of them! [4, 95] – «Я не став би повз неї бити їх!» [3]

“Cast a disparaging eye”. [4, 65] – «Кинув зневажливий погляд.» [3]

Вчені Л. Ф. Дмитрієва, С. Є. Кунцевич, Е. А. Мартінкевіч, Н. Ф. Смирнова стверджують, що з метою, пояснення сенсу фразеологічної одиниці, яка не має в мові перекладу ні аналога ні еквівалента і не підлягає дослівному перекладу, перекладачеві необхідно вдатися до описового перекладу.

У детективних творах Агати Крісті ми зустріли наступні фразеологізми, які перекладаються описовим способом.

Так, фразеологізм “to kick up a fuss” [5] в англійській мові утворився в результаті поєднання дієслова *to kick*, що містить сему «зрушити, почати» та іменника “fuss – a show of anger, worry, or excitement that is unnecessary or greater than the situation deserves” [6]. В українському перекладі відтворюється як «влаштувати скандал», і, таким чином втрачає свою експресивність.

Підкорюватися – діяти за чийм-небудь наказом, розпорядженням або згідно з чийсь керуванням; перебувати під впливом кого-небудь або під дією чогось; визнавати чию-небудь волю або якусь силу і т. ін. [2, 440]. А. Крісті у своєму творі «П'ятеро поросят» вживає фразеологізм “to eat out of somebody's hand” [4], що українською відтворюється описово як «беззастережно підкорятися кому-небудь».

Дієслово *to dance* тлумачиться як “move up and down lightly and quickly in the air” [6]. У наступному фразеологізмі за допомогою цього адективу актуалізується прагнення героя оточити його супутницю максимальною увагою. Такий асоціативний зв'язок утворився завдяки наявності у дієслова семи «швидке переміщення у просторі, що супроводжується рухами кінцівок».

“He danced attendance to her.” [1, 76] – «Він намагався приділити їй увагу різними способами» [6].

У творі А. Крісті «П'ятеро поросят» Еркюль Пуаро зустрічає дивакуватого чоловіка. Для того, щоб привабити увагу читача до цього персонажу А. Крісті вводить фразеологізм “a man with a bee in his bonnet”:

“In fact, I'm quite sure none of them did do it. Do get this bee out of your bonnet, old boy!” [5, 54]

«Так, я впевнений, ніхто з них не міг убити. Треба викинути з голови цю думку!» [2, 51]

Цей фразеологізм вперше згадується у літературі з 1500-х років. Вираз подібний до “bee's in your head” [4], що означає те саме, але більше підходить для чоловіків. Раніше капелюхи були основними головними уборами, які носили жінки, і ця фраза ілюструє хвилювання, яке виникало, якщо в їхньому капелюсі була бджола. Капелюх (берет) міг стосуватися головних уборів, які носить бджоляр, щоб захиститися від нападу бджіл. Існує припущення, що ця фраза має шотландське походження.

Лексичний переклад застосовується, якщо поняття або який-небудь об'єкт в одній мові описується за допомогою фразеологізму, а в іншому – за допомогою слова. При такому перекладі фразеологічних одиниць необхідно

прагнути хоча б до часткового збереження образності лексичної одиниці при передачі значень його окремих елементів.

Такий спосіб перекладу фразеологізмів виявився досить поширеним серед українських перекладів творів королеви детективу А. Крісті.

Так, наприклад у перекладі твору «Уготелі Бертрама» Євген Левченко застосовує згаданий тип перекладу, тим самим дещо спрощуючи контекст.

"I guess I'll make myself off."[4, 63] – «Мабуть, я піду» [3].

Або, наприклад у епізоді, де йдеться про ліки перекладач уникає експресивності та виразності вихідного тексту. Так, вираз *"tumbo jumbo"* ("if you describe ideas or words, especially religious or technical ones, as tumbo jumbo, you mean that they are nonsense. [6]"), що часто перекладають як «абра-кадабра», Є. Левченко відтворює як «назви», тобто нейтральним за емоційним забарвленням словом.

"I simply talked a bit about the tumbo jumbo Latin of doctor's prescriptions."[4, 143] – «Я заморочив їй голову всякими латинськими назвами з приписів лікарів.» [3]

Ще один цікавий приклад лексичного перекладу фразеологізмів зустрічаємо у творі «Вбивство у «Східному експресі»». Фразеологізм *"to make a clean breast"*[6], що в англійській мові вживається у значенні "to tell the truth about smth" [5]. У англійській мовній свідомості повідомлення правдивої інформації за аналогією порівнюється з очищенням. Очевидно утворення фразеологізму відбулося у асоціативній площині «сказати правду – позбавити покриття (усунути поверхню)». Українською Андрій Сметюх цей фразеологізм відтворює як «Він признався у скоєному» [1, 39].

У наступному прикладі фразеологізм утворений на основі асоціації із представниками фауни. Бобер – великий річковий гризун, що дає цінне хутро [2, 345]. Ця тварина асоціюється із працьовитістю, наполегливістю, невтомністю. Саме тому А. Крісті використала цей фразеологізм щоб наголосити на старанності героїні леді Селіни у своєму творі «Уготелі Бертрама». Однак, перекладач Є. Левченко позбавляє цей контекст експресивності в українському варіанті і відтворює його шляхом лексичної заміни.

"Yes, indeed, she works like a beaver..." [4, 21] – «Так, вона справді намагається з усіх сил ...». [3]

Антонімічний переклад являє собою заміну будь-якого поняття, вираженого в оригіналі, протилежним поняттям в перекладі з відповідною перебудовою всього висловлювання для збереження незмінного плану змісту.

Прийом антонімічного перекладу полягає в передачі поняття протилежним, часто із запереченням, тобто антонімом у мові перекладу відповідності даного слова. Сутність прийому антонімічного перекладу полягає у використанні в перекладі слова або словосполучення, що має значення, протилежне значенню відповідного англійського слова, або словосполучення, вжитого в оригіналі.

У проаналізованих детективних творах ми зустріли приклад антонімічного перекладу фразеологізмів. Так, у детективному романі А. Крісті «Вбивство у «Східному Експресі»», в епізоді, коли няня розповідає як батьки Анна та Чарльз Лінберги любили свого маленького сина Чарльза молодшого письменника для надання експресивності вживає фразеологізм *"to spoil badly"*[6], який своєю чергою перекладач Андрій Сметюх відтворює шляхом антонімічного перекладу *«жахливо балувати»* [1, 75]. Така різниця у перекладі очевидно зумовлена культурними передумовами, що впливають на формування світогляду та сприйняття дійсності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок про чітку різницю у сприйнятті позамовної дійсності у мовній свідомості носіїв. Так, спроба уникнути конфліктної ситуації актуалізується в англійській мові такими діями як «латати», «приховати», тоді як в українській – із «згладжуванням». Спроба припинити думати, перейматись чимось актуалізується по-різному, за допомогою лексичних одиниць, в семантиці яких присутня сема «видалити, усунути», однак образна складова відрізняється.

Проведений аналіз показав, що 80 % фразеологізмів у проаналізованих творах А. Крісті перекладені із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексичний переклад застосований у 14% фразеологізмів; описовий переклад має місце у 20%; підбір еквіваленту здійснений у 39% випадків, прийом антонімічного перекладу – 7% інвентаризованих прикладів.

Перспективою дослідження, на нашу думку є аналіз способів відтворення метафор інших засобів виразності у творах британської письменниці – А. Крісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Эдиториал, 2001. 392 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: посібник. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
4. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com>.
5. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. URL: <http://www.phrases.org.uk>.
6. Oxford living dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Крісті А. Вбивство у «Східному експресі». К.: «Клуб семейного дозвілля», 2017. 288 с.
2. Крісті А. «П'ятеро поросят», «Запізніла розплата», «Таємниця Індійського острова». Донбас, 1991. 448 с.
3. Крісті А. У Готелі Бертрама. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3428>
4. Christie A. At Bertram's Hotel. Caro, 2014. 352 p.
5. Christie A. Five little pigs. М.: Айрис-пресс, 2011. 384 с.
6. Christie A. Murder on the Orient Express, - Harper Collins, 2007. URL: https://www.goodreads.com/book/show/853510.Murder_on_the_Orient_Express

REFERENCES

1. Bally, SH. (2001). Frantsuzskaya stylystyka. [French stylistics]. М.: Édytoryal, 2001. [in Russian]
2. Busel, V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].
3. Uzhchenko, V. D. (2005). Frazеolohiya suchasnoyi ukrayins'koyi movy : posibnyk. [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Luhans'k: Al'ma-mater, 2005. [in Ukrainian].
4. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com>.
5. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. URL: <http://www.phrases.org.uk>.
6. Oxford living dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.

THE LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Kristi, A. (2017). Vbyvstvo u «Skhidnomu ekspresi». K: Klub semeynoho dozvillya, 288 s. [in Ukrainian].
2. Kristi, A. (1991). «Pyatero porosyat», «Zapiznila rozplata», «Tayemnytsya Indiy's'koho ostrova». Donbas, 448 s. [in Ukrainian].
3. Kristi, A. U Hoteli Bertrama. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3428>. [in Ukrainian].
4. Christie, A. (2014). At Bertram's Hotel. Caro. 352 p.
5. Christie, A. (2011). Five little pigs. М.: Iris-press. 384 s.
6. Christie, A. (2007). Murder on the Orient Express, Harper Collins. URL: https://www.goodreads.com/book/show/853510.Murder_on_the_Orient_Express

PECULIARITIES OF PHRASEOLOGISMS TRANSLATION IN AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES

Ivanchenko Maria Yuriyivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

Barnych Ivanna Ivanivna

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

Marmulyak Anna Serhiivna

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

*The scientific research is devoted to the analysis of peculiarities of reproduction of phraseologisms of detective works of A. Christie in Ukrainian translations. The purpose of the article is to determine the ways of reproduction of phraseological units in detectives into Ukrainian. The object of the article research is phraseology as a means of transmitting the surrounding reality through the prism of a separate linguistic consciousness. The subject – methods of phraseology translation in the works of A. Christie in Ukrainian translations. The relevance of this article is determined by the importance of analyzing the problems of reproduction of phraseology in fiction for translation studies. The material of the study of translation transformations was phraseology in English and Ukrainian, selected from Agatha Christie's detectives *Five little pigs*, *Murder on the Orient Express*, *At Bertram's Hotel*. The results of the analysis allow us to conclude that there is a clear difference in the perception of extraverbal reality in the linguistic consciousness of the speakers. Thus, in an attempt to avoid a conflict situation, it is actualized in English by such actions as "patching", "hiding", while in Ukrainian - with "smoothing". The attempt to stop thinking, to worry about something is actualized in different ways, with the help of lexical units, in the semantics of which there is a sema "delete", but the figurative component is different. The analysis showed that 80% of the phraseology in the analyzed works of A. Christie are translated using translation transformations. Lexical translation is used in 14% of phraseological units; descriptive translation takes place in 20%; the selection of the equivalent is carried out in 39% of cases, the reception of antonymous translation - 7% of the inventoried examples. The prospect of the study, in our opinion, is the analysis of ways to reproduce the metaphors of other means of expression in the works of the British writer - A. Christie.*

Key words: *phraseology, methods of translation, reproduction, adequate translation, association, linguistic world picture, Ukrainian translation.*

МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Кінащук Анастасія Володимирівна

аспірантка кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна

Статтю присвячено дослідженню поняття концептуальної метафори та її основних типів. У розвідці здійснено метафоричне моделювання ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах. Дослідження презентує ірраціональну лексику як семантичний клас слів, який позначає ті аспекти людського світу, що не пов'язані із раціональним мисленням. Моделювання концептуальних метафор виходить з пропущення про те, що спосіб розуміння однієї концептуальної сфери (домену-мішені) реалізується на основі понять іншої концептуальної сфери (джерела-домену). У статті представлено три типи концептуальних метафор досліджуваного семантичного класу лексики (структурна концептуальна метафора, онтологічна концептуальна метафора та орієнтаційна концептуальна метафора) з додатковими підтипами для кожного з них. У дослідженні описано особливості презентації семантики концептуальних метафор ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах. Концептуальна структурна метафора стосується структурованого і точно схарактеризованого поняття, яке слугує прикладом для структурування іншого. Концептуальна онтологічна метафора презентує абстрактні поняття, які трактуються як окрема субстанція. Концептуальна орієнтаційна метафора слугує просторовій орієнтації. У статті виокремлено структурні концептуальні метафори за моделями «іраціональність – жива істота», «іраціональність – жива істота (людина)», «іраціональність – лідер», «іраціональність – окремий орган», «іраціональність – артефакт». Для онтологічних концептуальних метафор виявляємо моделі «іраціональність – божественна сила», «іраціональність – сон», «іраціональність – інтелект». Орієнтаційні концептуальні метафори представлені за моделями «іраціональність – верх-низ», «іраціональність – всередині-ззовні». У дослідженні виявлено, що ірраціональний словниковий запас є потужним ресурсом для реалізації концептуальних метафор в українській, англійській та німецькій мовах. Таке моделювання висвітлює ті аспекти порівняння, що з'являються у свідомості людини для характеристики виявів ірраціональності. Проаналізовані типи концептуальних метафор представлені як такі, що мають спільні та відмінні ознаки в образах, залучених до порівняння та інтерпретації ірраціонального явища у досліджуваних мовах.

Ключові слова: ірраціональний словниковий запас, когнітивне моделювання, метафоричне моделювання, концептуальна метафора, домен-мішень, домен-джерело, структурна концептуальна метафора, онтологічна концептуальна метафора, орієнтаційна концептуальна метафора, образ.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

На сучасному етапі когнітивних досліджень метафоричне моделювання представлено як один із затребуваних способів трактування семантики певного класу лексики. В аспекті дослідження моделей концептуальних метафор здійснювали свої розвідки вітчизняні (Т. Кіс, А. Овсієнко, О. Чорна та ін.) і зарубіжні (М. Джонсон, А. Каслова, Дж. Лакофф, А. Ченкі та ін.) науковці. Залучення до зіставних студій споріднених та неспоріднених мов дає змогу з'ясувати спільне та відмінне у формуванні когнітивних механізмів представників різних націй у процесі пізнання світу та інтерпретації довколишніх явищ. Актуальність розвідки полягає в антропоцентричній тенденції мовознавчих досліджень

споріднених та неспоріднених мов у сучасному мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Авторські напрацювання дослідників вказують на поглиблений інтерес до вивчення становлення метафори у межах когнітивної лінгвістики [13], практичного застосування концептуальних метафор у лінгвістиці [16], зв'язку лінгвістики та психології у світлі концептуальних метафор [17], зв'язку концептуальної метафори та культури народу [17], функціонування концептуальних метафор відповідно до конкретних схем [14], подальших шляхів розвитку теорії концептуальної метафори та формування наукового прототипу когнітивного підходу у дослідженні метафори [4] та ін.

Специфічні лексико-семантичні групи слів опинялися у полі зору науковців на предмет

зіставного аналізу особливостей реалізації концептуальних метафор у різних мовах: лексика на позначення тематичної групи часу в англійській та російській мовах [3], тематична лексична група на позначення концепту освіта в українській, російській, англійській та французькій мовах [2], лексика політичних дискурсів сучасної публіцистики в українській та чеській мовах [12], військові метафори у сучасному англійському, німецькому та російському медіадискурсах [10] та ін. Окремим тематичним класом представлена й ірраціональна лексика у розвідках Б.Іомдіна (дієлова розуміння та нерозуміння), Ш. Басирова (метафоричні моделі у сфері дієслів розуміння), О.Деменчука (моделі семантичної деривації ірраціональної лексики) та ін. Здобутки науковців цього напрямку засвідчують актуальність зіставних розвідок та ресурсність ірраціонального лексичного матеріалу споріднених і неспоріднених мов на предмет зіставлення особливостей реалізації концептуальних метафор.

Формулювання мети і завдань статті. У розвідці здійснено зіставний аналіз концептуальних метафор *ірраціональної лексики* – семантичного класу слів, які позначають ті аспекти світосприймання людини, що не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. Об'єктом дослідження слугує дібрана методом суцільної вибірки ірраціональна лексика в українській, англійській та німецькій мовах, пор.: укр. «*провіщати*»; англ. “*divine*”; нім. “*vorhersagen*”; укр. «*ірраціональний*»; англ. “*irrational*”; нім. “*irrational*”; укр. «*інстинкт*»; англ. “*instinct*”; нім. “*der Instinkt*” тощо.

Мета розвідки – схарактеризувати метафоричні моделі семантики ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Поставлена мета досягається через розв'язання конкретних **завдань**:

- уточнити поняття концептуальної метафори та з'ясувати її основні типи;
- схарактеризувати концептуальні метафори ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах;
- описати особливості презентації семантики концептуальних метафор ірраціональної лексики у досліджуваних мовах;
- визначити перспективи подальших досліджень ірраціональної лексики.

Основними у дослідженні обрано описовий, зіставний методи та метод моделювання. Описовий метод уможлиблює систематизацію та

узагальнення зібраної інформації і фактичного матеріалу. За допомогою зіставного методу проаналізовано специфіку представлення ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах. Для формування метафоричних моделей ірраціональної лексики було застосовано метод моделювання. Сукупність вказаних методів забезпечують достовірність висновків та об'єктивність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі когнітивних досліджень метафору інтерпретують як спосіб концептуалізації абстрактної або незнайомої сфери в аспекті іншої, конкретної або інтуїтивно зрозумілої, сфери, яка виникає у межах загальноприйнятої системи цінностей, що опираються на традиційні для певної спільноти поняття та правила [8, 9].

Н. Гурова вважає, що концептуальна метафора є концептуальним механізмом мислення, який базується на встановленні асоціативних зв'язків, збігів та відмінностей між явищами світу і створює на цій основі нові особистісні думки, які представляють суб'єктивне відношення індивіда до світу, його бачення, трактування певного фрагмента дійсності [5, 2].

На думку Дж.Лакоффа та М.Джонсона, метафора пронизує повсякденне життя людини і виявляється не тільки в мові, а й в мисленні та діях [9, 387-389]. Сила концептуальних метафор полягає у їхньому постійному безсвідомому використанні, оскільки вони не зникають, а лишаються у людській свідомості [15, 166-168]. А.Ченкі вважає, що метафори є тим своєрідним містком, який єднає знайоме та незнайоме, очевидне та загадкове, та концентрують свою увагу на окремих аспектах порівняння [11, 352].

Під концептуальною метафорою у дослідженні розуміємо спосіб осмислення однієї концептуальної сфери (домену-мішені) в термінах іншої концептуальної сфери (домену-джерела). Услід за класифікацією М.Джонсона та Дж.Лакоффа у дослідженні виокремлюємо такі концептуальні метафори ірраціональності, як-от: структурні (одне структуроване і чітко схарактеризоване поняття слугує мірилом для структурування іншого), орієнтаційні (пов'язані з орієнтацією у просторі) та онтологічні (нематеріальне трактують як автономну сутність або субстанцію).

Відповідно до класифікації М.Джонсона та Дж.Лакоффа та за результатами словникових вибірок в українській, англійській та німецькій мовах до структурної метафори від-

носимо такі концептуальні метафори, як-от: ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА (ЛЮДИНА), ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЛІДЕР, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ОКРЕМИЙ ОРГАН, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – АРТЕФАКТ, де поняття, покладені в їхню основу, презентовані як вищі структури, за допомогою яких інтерпретоване поняття ірраціональності.

Структурна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА демонструє явище ірраціональності як живу істоту з характерною для неї поведінкою, пор.: укр. «Він вчора був таким щасливим», - ця ірраціональна думка кинула Антуана на балкон» (4); англ. “The intuition of two unarmed policemen thwarted the IRA’s attempt to plant the biggest ever bomb in the capital” (9); нім. “Intuition ist der eigenartige Instinkt, der einer Frau sagt, daß sie Recht hat, gleichgültig, ob das stimmt oder nicht” (30). Ірраціональність (лихе передчуття, інтуїція) представлена як жива істота, яка кличе суб’єкта ірраціональної ситуації «невідступним голо-сом», або промовляє до нього цілком реальні речі, пор.: укр. «Із Плютовського лісу вона вислала розвідку до Фастова, а сама - однією - подалася туди, куди кликав її невідступний голос чи то лихого передчуття, чи відчаю, чи самої смерті» (4); англ. “Every instinct tells us to run for cover: to withhold information, slash jobs and cut investment” (9); нім. “Dieses Netz aus Fakten und Emotionen fühlt man als belebend, aufgehend, befreiend, freudig nervös, wenn die Intuition „Ja!“ sagt” (20). У вказаних прикладах представлена метафорична жива істота, особу якої чи стать важко визначити. Тим не менш, для людської свідомості це поняття є чітко виокремленим, тому воно й слугує структурованим зразком для відображення іншого, менш дослідженого, явища ірраціональності.

Концептуальна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА (ЛЮДИНА), яку виокремлюємо у межах метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА, демонструє залучення у трьох мовах образу людини (домен-джерело) для характеристики ірраціонального (домену-мішені): укр. «Це уосіблений, потворний, всемогутній, ірраціональний та сліпий інстинкт, котрий з любові до життя - життя руйнує, до мети йде по трупах, любується розпуккою людей, любується кайданенням народів і розкішно божевільним торощенням та топтанням усього, що найсвятіше» (4);

англ. “I invited Intuition to stay in my house when my roommates went North. I warned her that I am territorial and I keep the herb jars in

alphabetical order. Intuition confessed that she has a ‘spotty employment record.’ She was fired from her last job for daydreaming. When Intuition moved in, she washed all the windows, cleaned out the fireplace, planted fruit trees, and lit purple candles. She doesn’t cook much. She eats beautiful foods, artichokes, avocados, persimmons and pomegranates, wild rice with wild mushrooms, chrysanthemum tea. She doesn’t have many possessions. Each thing is special. I wish you could see the way she arranged her treasures on the fireplace mantle. She has a splendid collection of cups, bowls, and baskets. Well, the herbs are still in alphabetical order, and I can’t complain about how the house looks. Since Intuition moved in, my life has been turned inside out” (14); нім. “Ich hab’s die ja gesagt. Viele Grusse, deine Intuition” (10). В українській мові явище ірраціональності схарактеризоване відповідно до образу агресивного чоловіка-завойовника, тоді як в англійській мові навпаки – прототипом стає образ турботливої жінки-дружини. На відміну від української та англійської мов, у німецькій відсутні будь-які гендерні чи професійні ознаки образу, який лишається для реципієнта у статусі incognito.

В основу структурної метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЛІДЕР покладено структуроване поняття лідерства, яке трактують як першість у чомусь, становище або діяльність лідера. На нашу думку, явище ірраціональності, як і лідер, також здатне вести за собою, керувати людиною та навіть домінувати над нею, пор.: укр. «Це можна було би списати на навіювання Волхва – але стан, коли ти втрачаєш свій хребет і перестаєш його відчувати, перетворюючись на фляк, який чудом іще стоїть на ногах із пап’є-маше, які теж починають терпнути й покидати зону чуттів, – Рома вперше опинилася в ситуації, коли тверезий розум каже одне, зате ірраціональність усе одно бере все в свої руки, і ось твій власний хребет випадає з твого тіла, і ти не можеш із цим нічого вдіяти» (4); англ. “By the way this tells you what your, you see your dominant is intuition and then with feeling” (9); нім. “Die Intuition ist eine spirituelle Kraft. Sie leitet dich, sie bringt dich voran, dem großen Ganzen zu dienen” (27).

Структурна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ОКРЕМИЙ ОРГАН ілюструє спосіб осмислення явища ірраціональності за характеристиками окремого органу людини. У трьох мовах «джерелом» ірраціональності у людському тілі слугує серце, пор.: укр. «Коли пропонують – бери, бо то твої, народні гроші, але голосуй, як серце підказує» (7);

англ. "Come from the heart, the true heart, not the head. When in doubt, choose the heart. This does not mean to deny your own experiences and that which you have empirically learned through the years. It means to trust your self to integrate intuition and experience. There is a balance, a harmony to be nurtured, between the head and the heart. When the intuition rings clear and true, loving impulses are favored" (29); нім. "Der Verstand kann uns sagen, was wir unterlassen sollen. Aber das Herz kann uns sagen, was wir tun müssen" (17). Спільність в інтепретації явища ірраціональності пояснюємо узагальненістю анатомічних знань, відповідно до яких серце представлене як один з найбільш важливих органів у людському тілі.

В основу структурної метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – АРТЕФАКТ покладено розуміння ірраціонального (нематеріального) в аспекті конкретного (матеріального) рукотворного предмету (артефакту), пор.: укр. «Я кидаю спис у темряву. Це інтуїція. Потім повинен послати в цю темряву армію на пошуки списа. Це інтелект» (1); англ. "It (intuition) is the bridge between the unconscious and the conscious mind, and it is hugely important to keep in touch with what makes it tick" (28); нім. "Intuition und Gewissen sind wie Tür und Mauer auf der Suche nach neuen Wegen" (25). У такий спосіб звичні предмети-артефакти слугують основою для презентації незвичного абстрактного. Такий зв'язок між ірраціональним та раціональним у трьох мовах розуміємо як спробу схарактеризувати «інтуїцію» як таку ж швидко як і «спис» чи інтерпретувати несвідоме як міст-сполучення ("bridge"), що пов'язує матеріальний, усвідомлений ("the conscious mind") та неусвідомлений світ ("the unconscious") або представити основну функцію дверей ("die Tür") «відчинятися, зачинятися» як аналогічну до основної функції інтуїції – «відчиняти» (підказувати, показувати) новий простір, предмети (можливості). При цьому віднаходимо у трьох мовах й спільні приклади, у яких ірраціональність представлена в аспекті одного й того ж артефакту – компаса, пор.: укр. «Інтуїція – це готовий запас вказівок, доступний всім нам, ... компас нашої душі» (5); англ. "In my opinion, intuition is our most valuable compass in this world" (28); нім. "Intuition ist dein innerer Kompaß, der dir die richtige Richtung weist" (26). Таку схожість у метафоричних висловах пояснюємо розумінням представниками трьох народів явища ірраціональності (а саме інтуїції) як необхідного дороговказу у житті, що, на нашу думку, об'єднує мовну картину світу цих націй.

До онтологічних метафор належать концептуальні метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – БОЖЕСТВЕННА СИЛА, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – СОН, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ІНТЕЛЕКТ.

Онтологічна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – БОЖЕСТВЕННА СИЛА демонструє спробу представити ірраціональне як автономну субстанцію, пор.: укр. «Голос є всередині, тому що наша душа за своєю природою – християнка, вона носить образ Христа. І голос завжди є в душі, тому що ми чуємо голос Божий» (2); англ. "God made man stronger but not necessarily more intelligent. He gave women intuition and femininity. And, used properly, that combination easily jumbles the brain of any man I've ever met" (13); нім. "Höre auf Deinen inneren Engel. Besonders dann, wenn er in Dein Ohr schreit, dass Du gerade einen schweren Fehler machst" (18). Різницю в інтепретації ірраціонального у трьох мовах вбачаємо у різних образах, залучених до характеристики: образ Бога («голос Божий», "God gave women intuition") в українській та англійській мовах та образ ангела ("Höre auf Deinen inneren Engel") у німецькій.

Онтологічна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – СОН реалізована в аспекті домену-джерела сну (внутрішнього фізіологічного стану людини і тварини, що настає періодично і супроводжується повною або частковою втратою свідомості й ослабленням ряду фізіологічних процесів), який представлений як автономна субстанція, пор.: укр. «А видиво й далі стояло перед моїми очима, я чомусь подумав, що сон – віщий, і мені від цього обличчя не сховатися, не втекти, бо й не хочу втікати» (4); англ. "Some intuitions come in dreams; others are experienced through body sensations" (19); нім. "Intuitionen sind Träume, deren man sich erinnert" (24). Таку схожість в інтепретації ірраціонального у трьох мовах пояснюємо спільними уявленнями українців, англійців та німців, за якими ірраціональність може (але не обов'язково) спричинити втрату свідомості, що є схожим до стану сну.

В опозиції до вище вказаної концептуальної метафори перебуває онтологічна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ІНТЕЛЕКТ. У межах цієї метафори ірраціональність пов'язують не з втратою свідомості, а навпаки – з її активною діяльністю та мисленням, пор.: укр. «Інтуїція – це інтелект підсвідомого розуму» (3); англ. "Intuition is the highest form of intelligence, transcending all individual abilities and skills" (11); нім. "Intuition kann nicht definiert werden, weil sie eine spezielle Dimension des Denkens ist,

die die Insuffizienz der logischen Analyse bezeugt und zugleich ermöglicht, Wunder zu bewirken” (23). На нашу думку, спільне для трьох націй уявлення про ірраціональність як про вищу форму інтелекту (“eine spezielle Dimension des Denkens”) ґрунтується на тому, що далеко не кожен з нас може як відчувати ірраціональні прояви, так і продемонструвати високий розумовий розвиток.

Теорія орієнтаційних (просторових) метафор пов’язана з організацією цілої системи концептів відносно іншої системи (центр-периферія, передня сторона – задня сторона і т. ін.). У дослідженні виокремлюємо орієнтаційні (просторові) метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВЕРХ-НИЗ та ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВСЕРЕДИНІ-ЗЗОВНІ.

Концептуальна метафора ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВЕРХ-НИЗ передбачає, що система напрямку руху вгору або донизу слугує домену-джерелом для формування ірраціонального домену-мішені. При цьому, топову позицію (верх) відведена для ірраціонального, а нижня – для раціонального (суб’єкт ірраціональної ситуації), пор.: укр. «Коли ти хочеш врізати комусь правду-матку, то 10 разів провидіння зверху ніби зупинить тебе на півслові, лякаючи страшним каяттям» (4) англ. “It just seems to have fallen to us – the Providence of God you know” (9); нім. “Ohne die Kraft von oben hätte ich es nicht geschafft“, sagt sie” (21).

У межах концептуальної метафори ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВСЕРЕДИНІ-ЗЗОВНІ людське тіло розглядаємо як деяку субстанцію, відносно якої відбувається метафорична взаємодія ірраціональності та раціонального світу. Позицію ВСЕРЕДИНІ або ЗЗОВНІ займають ірраціональні прояви, які виникають в людському тілі як внутрішня сила або оточують суб’єкта ірраціональної ситуації як зовнішня невідома сила, пор.: укр. «І тоді прокинувся в ньому чмирівський інстинкт» (4) та «Якось невідома сила мене врятувала, адже... я не зміг би самотужки вибратися з розтровоєної машини» (6); англ. “Intuition means exactly what it sounds like, intuition! An inner tutor or teaching and learning

mechanism that takes us forward daily” (11) і “Have you ever felt a strange presence behind you while all alone?” (22); нім. “Das Bauchgefühl ist meist der bessere Ratgeber, doch häufig missachten wir unsere Intuition, statt sie zu spüren” (16) та “Ich habe durchgehend das Gefühl, als würde jemand/etwas hinter mir stehen, mich beobachten oder gleich anfallen” (15).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Концептуальна метафора представлена як спосіб осмислення однієї концептуальної сфери (домену-мішені) в термінах іншої концептуальної сфери (домену-джерела). Відповідно до співвідношення домену-мішені та домену-джерела виокремлюють структурні, онтологічні та орієнтаційні (просторові) концептуальні метафори. Метафоричне моделювання семантики ірраціональної лексики представлене як ефективний засіб когнітивного моделювання, який демонструє ті аспекти порівняння, які виникають у свідомості людини для характеристики ірраціональних проявів. Відповідно до класифікації М.Джонсона та Дж.Лакоффа у трьох мовах виокремлено та схарактеризовано такі типи концептуальних метафор, як-от: структурні (ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЖИВА ІСТОТА (ЛЮДИНА), ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ЛІДЕР, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ОКРЕМИЙ ОРГАН, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – АРТЕФАКТ), онтологічні (ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – БОЖЕСТВЕННА СИЛА, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – СОН, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ІНТЕЛЕКТ), орієнтаційні (ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВЕРХ-НИЗ, ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ – ВСЕРЕДИНІ-ЗЗОВНІ). Вказані типи концептуальних метафор демонструють спільні та відмінні ознаки в образах, залучених до порівняння та інтерпретації явища ірраціональності в українській, англійській та німецькій мовах.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у більш детальному метафоричному моделюванні семантики ірраціональної лексики у зівставно-типологічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басиров, Ш. (2003). Метафоричні моделі у сфері дієслів розуміння германських і слов’янських мов. *Одеський лінгвістичний вісник*, № 2, 3-9.
2. Беляєва, А. *Особливості метафоризації концепту освіта в українській, російській, англійській та німецькій мовах*. Відновлено з https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/002.pdf (дата звернення 18.10.2020).
3. Бронникова, О. *Модусный метаконцепт время/time в русском и английском языках (на материале данных национальных корпусов)* Восстановлено с <https://diss.utmn.ru/upload/iblock/846/Avtoreferat-Bronnikova.pdf> (дата обращения 18.10.2020);

4. Будаев, Э., Чудинов, А. *Когнитивная теория метафоры: новые горизонты*. Восстановлено file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/780-1545-1-SM.pdf (дата обращения 18.10.2020);
5. Гурова, Н. *Концептуальная метафора в моделировании картины мира*. Восстановлено с https://pgu.ru/upload/iblock/64c/uch_2009_ii_00038.pdf (дата обращения 18.10.2020).
6. Деменчук, О. (2017). Моделі семантичної деривації ірраціональної лексики. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мови (філологічні науки)*: [зб. наук. пр.], № 15, 35-44.
7. Иомдин, Б. (2002). *Лексика иррационального понимания: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19*, Москва.
8. Кубрякова, Е. (2004). *Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*. М.: Языки славянской культуры.
9. Лакофф, Дж., Джонсон, М. (2004). *Метафори, котормыи мы живем*. М.: Едиториал, УРСС.
10. Магомадова, Т. *Военная метафора в современном английском, немецком и русском медиадискурсе*. Восстановлено с <http://vgpu.org/sites/default/files/disfiles/avto-magomadova.pdf> (дата обращения 18.10.2020).
11. Ченки, А. (2002). Семантика в когнитивной лингвистике. *Современная американская лингвистика*, 340-366.
12. Чорна, О. *Особливості функціонування метафори в політичному дискурсі сучасної публіцистики (на матеріалі української та чеської періодики)*. Відновлено з file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/PhSt_2013_9_94.pdf (дата звернення 18.10.2020).
13. Шепель, Ю. *Становление метафоры в свете когнитивной теории*. Восстановлено с file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/vdumo_2010_18_16_62.pdf (дата обращения 18.10.2020);
14. Allbriton, D. *When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors*. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327868ms1001_4 (application date 18.10.2020).
15. Lakoff, G., Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind & its Challenge to Western Thought*. NY: Basic Books.
16. Raymond, W., Steen, G. *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books> (application date 18 October 2020).
17. Raymond, W., Gibbs, Jr. *Evaluating Conceptual Metaphor Theory*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163853X.2011.606103> (application date 18 October 2020).

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бергман, І. *10 думок Инмара Бергмана про важливе*. Відновлено з <http://www.lvivpost.net/kultura/n/42811> (дата звернення 18.10.2020).
2. Власенко, А. *Шляхи віри: чи повинен християнин слухати внутрішній голос*. Відновлено з https://www.segodnya.ua/ua/religion/sunday_school/puti-very-dolzen-li-hristianin-slushat-li-vnutrenniy-golos-740174.html (дата звернення 18.10.2020).
3. *Інтуїція проти інтелекту*. Відновлено з <https://uk.mort-sure.com/note/intuition-vs-intellect/> (дата звернення 18.10.2020).
4. КУМ – *Корпус української мови*. Відновлено з <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення 18.10.2020).
5. Робінсон, Л. *Компас душі*. Відновлено з <https://www.yakaboo.ua/ua/kompas-dushi.html> (дата звернення 18.10.2020).
6. *Сповідь. Мене врятував янгол*. Українці Сьогодні. Відновлено з <https://ukrainians.today/spovid-mene-vryatuvav-yangol/> (дата звернення 17.10.2020).
7. Уліцький, В. *Коли пропонують – бери, бо то твої, народні гроші, але голосуй, як серце підказує*. Відновлено з <https://www.volyn.com.ua/news/122164-koly-proponuiut-bery-bo-to-tvoi-narodni-hroshi-ale-holosui-iak-sertse-pidkazuie> (дата звернення 18.10.2020).
8. Allbriton, D. *When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors*. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327868ms1001_4 (application date 18.10.2020).
9. BNC – *The British National Corpus*. Retrieved from <https://www.english-corpora.org/bnc/> (application date 18.10.2020).
10. Blattgrün, T. *Ziele, Vorsätze und die alljährliche Selbstoptimierung*. Abgerufen von <https://www.blattgruen.blog/von-zielen-vorsaetzen-und-der-alljaehrlichen-selbstoptimierung/> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
11. Claire, S. (1999). *Trusting Your Intuition: Rediscover Your True Self to Achieve a Richer, More Rewarding Life*. How to Books.
12. DWDS – *Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache*. Abgerufen von <https://www.dwds.de/> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).

13. Fawcett, F. *Quotes*. Retrieved from <https://www.goodreads.com/quotes/172379-god-made-man-stronger-but-not-necessarily-more-intelligent-he> (application date 18.10.2020).
14. Gendler, R. *Quotes*. Retrieved from https://www.goodreads.com/author/quotes/169964.J_Ruth_Gendler (application date 18.10.2020).
15. Ständig das Gefühl, dass jemand hinter mir steht und mich beobachtet? *Gutefrage*. Abgerufen von <https://www.gutefrage.net/frage/staendig-das-gefuehl-dass-jemand-hinter-mir-steht-und-mich-beobachtet> (Datum der Bewerbung 17.10.2020).
16. Intuition: Wie wir lernen, besser auf unser Bauchgefühl zu hören. *Sinn Sucher*. Abgerufen von <https://www.sinnsucher.de/blog/intuition-wie-wir-lernen-besser-auf-unseren-bauch-zu-hoeren> (Datum der Bewerbung 17.10.2020).
17. Joubert, J. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/16669> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
18. Mainka, M. *Zitat*. Abgerufen von https://www.pinterest.de/pin/333407178658890372/?nic_v2=1a3nILUxG (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
19. Meadows, Ch. *How Does Intuition Speak To Me?* Retrieved from <https://www.takingcharge.csh.umn.edu/explore-healing-practices/intuition-healthcare/how-does-intuition-speak-me> (application date 18.10.2020).
20. MyMonk. *Forschung: 3 Gründe, warum Du Deiner Intuition vertrauen solltest*. Abgerufen von <https://mymonk.de/bauchgefuehl/> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
21. Nussbaumer, N. *Drei Leben, durchkreuzt*. Abgerufen von <https://www.meinbeitrag.at/site/meinbeitrag/neu/stories/gottinallendingen/article/143940.html> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
22. Paranormal Activity (supernatural phenomena). *Quora*. Retrieved from <https://www.quora.com/Have-you-ever-felt-a-strange-presence-behind-you-while-all-alone> (application date 17.10.2020).
23. Perluca, G. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/201321> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
24. Rathenau, W. *Gutzitiert*. Abgerufen von https://www.gutzitiert.de/zitat_autor_walther_rathenau_thema_intuition_zitat_2117.html (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
25. Sereinnig, P. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/168252> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
26. Schäferling, H. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/87938> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
27. Stein, S. *Glaubst du dass das möglich ist*. Abgerufen von <https://simone-stein.com/glaubst-du-dass-das-moeglich-ist/> (Datum der Bewerbung 19.09.2020).
28. Waitzkin, J. *The Art of Learning*. Retrieved from <https://theartoflearningproject.org/resources/art-of-introspection/develop-the-internal-compass/> (application date 18.10.2020).
29. Weiss, B. *Quotes*. Retrieved from <https://www.goodreads.com/quotes/286720-come-from-the-heart-the-true-heart-not-the-head> (application date 18.10.2020).
30. Wilde, O. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/2217> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).

REFERENCES

1. Allbriton, D. *When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors*. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327868ms1001_4 (application date 18 October 2020).
2. Basyrov, Sh. (2003). *Metaforichni modeli u sferi diiesliv rozuminnia hermanskykh i slovianskykh mov* [Metaphorical models in the aspect of comprehensive verbs on Germanic and Slavian languages]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*, № 2, 3-9 [in Ukrainian];
3. Bieliaieva, A. *Osoblyvosti metaforyzatsii kontseptu osvita v ukrainskii, rosiiskii, anhliiskii ta nimetskii movakh* [Specific features of metaphorization of light concept in the Ukrainian, Russian, English, and German languages]. Retrieved from: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/002.pdf (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
4. Bronnikova, O. *Modusnyj metakoncept vremja/time v russkom i anglijskom jazikah (na materiale dannyh nacional'nyh korpusov)* [Modus concept of time in the Russian and English languages (basing on the data of national corpuses)]. Retrieved from: <https://diss.utmn.ru/upload/iblock/846/Avtoreferat-Bronnikova.pdf> (application date 18 October 2020) [in Russian];
5. Budaev, Je., Chudinov, A. *Kognitivnaja teorija metafory: novye gorizonty* [Cognitive theory of metaphor: new prospects]. Retrieved from: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/780-1545-1-SM.pdf> (application date 18 October 2020) [in Russian];

6. Gurova, N. *Konceptual'naja metafora v modelirovanii kartiny mira* [Conceptual metaphor in pictures' modelling]. Retrieved from: https://pgu.ru/upload/iblock/64c/uch_2009_ii_00038.pdf (application date 18 October 2020) [in Russian];
7. Demenchuk, O. (2017). *Modeli semantichnoi deryvatsii irratsionalnoi lekscopy* [Models of semantic derivation of irrational vocabulary]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 9. Suchasni tendentsii rozvytku movy (filolohichni nauky)*: [zb. nauk. pr.], № 15, 35-44 [in Ukrainian];
8. Iomdin, B. (2002). *Leksika irracional'nogo ponimaniya: avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: 10.02.01, 10.02.19* [Vocabulary of irrational comprehension : abstract of a thesis for the degree of Candidate of Philological Sciences], Moskva [in Russian];
9. Kubryakova, E. (2004). *Jazyk i znanie. Na puti poluchenija znanij o jazyke: chasti rechi s kognitivnoj tochki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira* [Language and knowledge. On the way to get the language knowledge: parts of speech from the cognitive point of view. The importance of language in the world cognition]. M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury [in Russian];
10. Lakoff, Dzh., Dzhonson, M. (2004). *Metafory, kotorymi my zhivem* [Metaphors we live by]. M.: Editorial, URSS [in Russian] [in Russian];
11. Magomadova, T. *Voennaja metafora v sovremennom anglijskom, nemeckom i ruskom mediadiskurse* [Army metaphor in modern German and Russian media discourse]. Retrieved from: <http://vgpu.org/sites/default/files/disfiles/avto-magomadova.pdf> (application date 18 October 2020) [in Russian];
12. Chenki, A. (2002). *Semantika v kognitivnoj lingvistike* [Semantics in cognitive linguistics]. *Sovremennaja amerikanskaja lingvistika*, 340-366 [in Russian] [in Russian];
13. Chorna, O. *Osoblyvosti funkcionuvannia metafory v politychnomu dyskursi suchasnoi publitsystyky (na materialy ukrainskoi ta cheskoj periodyky)* [Characteristics of metaphor's functioning in political discourse of modern journalism (basing on the materials of the Ukrainian and Czech periodicals)]. Retrieved from: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/PhSt_2013_9_94.pdf (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
14. Raymond, W., Steen, G. *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books> (application date 18 October 2020).
15. Raymond, W., Gibbs, Jr. *Evaluating Conceptual Metaphor Theory*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163853X.2011.606103> (application date 18 October 2020).
16. Shepel', Ju. *Stanovlenie metafory v svete kognitivnoj teorii* [Metaphor establishment in the context of cognitive theory]. Retrieved from: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Administrator/My%20Documents/Downloads/vdumo_2010_18_16_62.pdf (application date 18 October 2020) [in Russian];
17. Lakoff, G., Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flash: the Embodied Mind & its Challenge to Western Thought*. NY: Basic Books [in English].

LIST OF THE ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Berhman, I. *10 dumok Ingmara Bergmana pro vazhlyve* [10 thoughts of Ingmar Bergman about the important one]. Retrieved from: <http://www.lvivpost.net/kultura/n/42811> (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
2. Vlasenko, A. *Shliakhy viry: chy povynen khrystyianyn slukhaty vnutrishnii holos* [The roads of belief: should the Christian listen to the inner voice]. Retrieved from: https://www.segodnya.ua/ua/religion/sunday_school/puti-very-dolzhen-li-hristianin-slushat-li-vnutrennij-golos-740174.html (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
3. *Intuitsia proty intelektu* [Intuition VS intellect]. Retrieved from: <https://uk.mort-sure.com/note/intuition-vs-intellect/> (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
4. KUM – *Korpus ukrainskoi movy* [Ukrainian language corpus]. Retrieved from: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
5. Robinson, L. *Kompas dushi* [The compass of the soul]. <https://www.yakaboo.ua/ua/kompas-dushi.html> Retrieved from: (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
6. *Spovid. Mene vriatuvav yanhhol* [Confession. I was rescued by the angel]. *Ukrainci Sohodni*. Vidnovleno z <https://ukrainians.today/spovid-mene-vryatuvav-yangol/> (application date 17 October 2020) [in Ukrainian];
7. Ulitskiy, V. *Koly proponuiut – bery, bo to tvoji, narodni hroshi, ale holosui, yak sertse pidkazuie* [When it is offered just take, because it is your, folk, money, but vote as your heart tells you]. Retrieved from: <https://www.volyn.com.ua/news/122164-koly-proponuiut-bery-bo-to-tvoi-narodni-hroshi-ale-holosui-iak-sertse-pidkazuie> (application date 18 October 2020) [in Ukrainian];
8. Allbriton, D. *When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors*. Retrieved from: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327868ms1001_4 (application date 18 October 2020).
9. BNC – *The British National Corpus*. Retrieved from <https://www.english-corpora.org/bnc/> (application date 18 October 2020).

10. Blattgrün, T. *Ziele, Vorsätze und die alljährliche Selbstoptimierung*. Abgerufen von <https://www.blattgruen.blog/von-zielen-vorsuetzen-und-der-alljaehrlichen-selbstoptimierung/> (Datum der Bewerbung 18.10.2020).
11. Claire, S. (1999). *Trusting Your Intuition: Rediscover Your True Self to Achieve a Richer, More Rewarding Life*. How to Books.
12. DWDS – *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache*. Abgerufen von <https://www.dwds.de/> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
13. Fawcett, F. *Quotes*. Retrieved from <https://www.goodreads.com/quotes/172379-god-made-man-stronger-but-not-necessarily-more-intelligent-he> (application date 18 October 2020).
14. Gendler, R. *Quotes*. Retrieved from https://www.goodreads.com/author/quotes/169964.J_Ruth_Gendler (application date 18 October 2020).
15. Ständig das Gefühl, dass jemand hinter mir steht und mich beobachtet? *Gutefrage*. Abgerufen von <https://www.gutefrage.net/frage/staendig-das-gefuehl-dass-jemand-hinter-mir-steht-und-mich-beobachtet> (Datum der Bewerbung 17 Oktober 2020).
16. Intuition: Wie wir lernen, besser auf unser Bauchgefühl zu hören. *Sinn Sucher*. Abgerufen von <https://www.sinnsucher.de/blog/intuition-wie-wir-lernen-besser-auf-unseren-bauch-zu-hoeren> (Datum der Bewerbung 17 Oktober 2020).
17. Joubert, J. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/16669> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
18. Mainka, M. *Zitat*. Abgerufen von https://www.pinterest.de/pin/333407178658890372/?nic_v2=1a3nILUxG (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
19. Meadows, Ch. *How Does Intuition Speak To Me?* Retrieved from <https://www.takingcharge.csh.umn.edu/explore-healing-practices/intuition-healthcare/how-does-intuition-speak-me> (application date 18 October 2020).
20. MyMonk. *Forschung: 3 Gründe, warum Du Deiner Intuition vertrauen solltest*. Abgerufen von <https://mymonk.de/bauchgefuehl/> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
21. Nussbaumer, N. *Drei Leben, durchkreuzt*. Abgerufen von <https://www.meinbeitrag.at/site/meinbeitrag/neu/stories/gottinallendingen/article/143940.html> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
22. Paranormal Activity (supernatural phenomena). *Quora*. Retrieved from <https://www.quora.com/Have-you-ever-felt-a-strange-presence-behind-you-while-all-alone> (application date 17 October 2020).
23. Perluca, G. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/201321> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
24. Rathenau, W. *Gutzitiert*. Abgerufen von https://www.gutzitiert.de/zitat_autor_walther_rathenau_thema_intuition_zitat_2117.html (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
25. Sereinnig, P. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/168252> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
26. Schäferling, H. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/87938> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).
27. Stein, S. *Glaubst du dass das möglich ist*. Abgerufen von <https://simone-stein.com/glaubst-du-dass-das-moeglich-ist/> (Datum der Bewerbung 19 September 2020).
28. Waitzkin, J. *The Art of Learning*. Retrieved from <https://theartoflearningproject.org/resources/art-of-introspection/develop-the-internal-compass/> (application date 18 October 2020).
29. Weiss, B. *Quotes*. Retrieved from <https://www.goodreads.com/quotes/286720-come-from-the-heart-the-true-heart-not-the-head> (application date 18 October 2020).
30. Wilde, O. *Aphorismen.de*. Abgerufen von <https://www.aphorismen.de/zitat/2217> (Datum der Bewerbung 18 Oktober 2020).

METAPHORICAL MODELLING OF IRRATIONAL VOCABULARY SEMANTICS (BASING ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

Kinashchuk Anastasiia Volodymyrivna

*PhD Student of the Department of Romance and Germanic Philology,
Rivne State University for the Humanities
Str. St. Bandery, 12, Rivne, Ukraine*

The study deals with the research of conceptual metaphor notion and its basic types. The paper focuses on the metaphorical modelling of irrational vocabulary in the Ukrainian, English and German languages. The study presents

irrational vocabulary as a semantic class of words denoting those aspects of human's world perception that are not connected with rational thinking. Conceptual metaphors modelling proceeds from the assumption that the way of comprehension of one conceptual sphere (target domain) is realized basing on the notions of other conceptual sphere (source domain). The study outlines three types of conceptual metaphors of researched semantic class of vocabulary (structural conceptual metaphor, ontological conceptual metaphor, and orientational conceptual metaphor) with additional subtypes within each type. The research covers specific features of presentation the semantics of conceptual metaphors of irrational vocabulary in the Ukrainian, English and German languages. Conceptual structural metaphor deals with structured and definitely characterized notion that serves as an example to structure the other one. Conceptual ontological metaphor concerns with abstract notions that are interpreted as a separate substance. Conceptual orientational metaphor relates to space orientation. The author singles out structural conceptual metaphors according to the models of irrationality – alive creature, irrationality – alive creature (human), irrationality – leader, irrationality – separate body, irrationality – artifact. The paper reveals such models for ontological conceptual metaphors as irrationality – divine power, irrationality – dream, irrationality – intellect. Orientational conceptual metaphors are presented with models of irrationality – top-down, irrationality – inside-outside. The study concludes that irrational vocabulary serves as a powerful resource to be implemented in conceptual metaphors in the Ukrainian, English and German languages. Such kind of modelling highlights those aspects of comparison that appear in human's consciousness to characterize irrational demonstrations. Analyzed types of conceptual metaphors present common and different specific features in images involved into the comparison and interpretation of the irrational phenomenon in the researched languages.

Key words: *irrational vocabulary, cognitive modelling, metaphorical modelling, conceptual metaphor, target domain, source domain, structural conceptual metaphor, ontological conceptual metaphor, orientational conceptual metaphor, image.*

UDC 81-2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.16>

THE REPRESENTATION OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS IN THEORY AND PRACTICE

Koval Natalia

*PhD, Assistant Professor of the Department of Germanic Languages and Translation Studies
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Str. Ivan Franko, 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine*

Ocheretna Olga

*PhD, Assistant Professor of the English Language Department № 2
National university "Odessa Maritime Academy "
Str. Dukovskaya, 5, Odesa, Ukraine*

Koliasa Olena

*PhD, Assistant Professor of the Department of Germanic Languages and Translation Studies
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Str. Ivan Franko, 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine*

The article studies how the category of definiteness/ indefiniteness is expressed in English and Ukrainian: in Ukrainian, this category is expressed using different levels of the language; in English, this category is grammatical and expressed using the definite and indefinite articles. A closer look at the problem of the article category in English is taken, described the functions of each article, and examples provided. The aim of the research is to study the category of definiteness/ definiteness in the English and Ukrainian languages, as well as a comparative analysis of the referential indicators of noun phrases. The object of the research is the noun phrases in the English and Ukrainian languages, the referential indicators used with them and their semantics. The main function of the article in English is the function of determination, which introduces the meaning of definiteness/ indefiniteness. The relevance and novelty of the work are due to the need to study noun phrases from the point of view of referential semantics and comparative analysis of this category in analytical English and synthetic Ukrainian since the status of this category in Ukrainian is controversial and open. The morphological category of the article in English was examined in detail. The conclusion is that the article does not convey syntactic relations, but performs a determinative function, creates a rheme-thematic division of the text, brings the meaning of definiteness/ indefiniteness to a sentence/ text. Various points of view regarding the category of articles in English are considered; the presence of these points of view indicates the complexity of the phenomenon under study and allows asserting that this problem remains relevant. The basic notions of the theory of reference and classification of referential statuses that are currently distinguished in modern linguistics are studied. It is found out that nominal and predicative groups acquire reference; referential noun phrases in English are marked with the grammatical category of articles, in Ukrainian with pronouns that play an important role in defining the meaning of an utterance and defining its referential status.

Key words: *article, definiteness, determiner, grammar, indefiniteness, reference*

Introduction. In the modern linguistic literature, there are many works devoted to the study of the category of definiteness/ indefiniteness and ways of expressing it on the material of different languages. Some scholars question the existence of this category in languages where there is no grammatically expressed category of articles. The research considers the ways of definiteness/ indefiniteness expression in English and Ukrainian and provides its general information.

Theoretical framework. Thus, this research is devoted to the analysis and comparison of the

category of definiteness/ indefiniteness in English and Ukrainian languages. The work is written in the scientific direction of referential semantics and is the development of the ideas of N.D. Arutyunova [1], I.M. Kobozeva [2], E.V. Paducheva [3], and others, who formed the scientific basis for this study.

The aim of the research is to study the category of definiteness/ definiteness in the English and Ukrainian languages, as well as a comparative analysis of the referential indicators of noun phrases.

To achieve this goal, the following **tasks** were set: to define the category definiteness/ indefiniteness in English and Ukrainian; to analyze the stylistic functioning of references in fiction; to study the ways of usage of references and their expressive functioning in a literary text.

The object of the research is the noun phrases in the English and Ukrainian languages, the referential indicators used with them and their semantics.

Research findings. In any modern language, the meaning of definiteness/ indefiniteness is expressed in different ways. The opposition according to the definiteness/ indefiniteness of the referent in many languages is marked grammatically – with the help of a special lexico-grammatical category of words – articles, definite and indefinite. In other languages, where the category of definiteness/ indefiniteness is not grammatical, other categories of the language can serve as actualizers of the corresponding noun phrases.

In many Germanic languages, there is a special grammatical category of articles, with the help of which the meaning of definiteness/ indefiniteness is expressed.

The question of the existence of the category of definiteness/ indefiniteness in the Ukrainian language has been controversial in linguistics for many years. In Ukrainian, the meaning of definiteness/ indefiniteness is expressed using different levels of the language:

– the lexical – is a combination of a noun with an indefinite or demonstrative pronoun: *this, that, someone*, etc. It should be noted that this method is also typical for the English language;

– syntactic method – position in the sentence. The alternation of a theme (already known) and rheme (new information) creates an actual division of the text. Since in English there is a fixed order of words in a sentence, this way of expressing the category of definiteness/ indefiniteness is not typical. Although there is also the notion of inversion, which emphasizes that the subject is rheme;

– a method close to affixation: the attachment of a particle is something that expresses a certain meaning;

– grammatical categories of a noun – opposition of accusative and genitive cases;

– numeral *one*, corresponding in function to the indefinite article *a/ an*;

– verb categories: tense, voice, mood;

From the Old Church Slavonic language in the modern Ukrainian language, a way of expressing definiteness/ indefiniteness with the help of full and short forms of adjectives has been preserved. Full

forms of adjectives have functions of the article and express certainty, in contrast to short ones, in which this function is weakened.

To denote determination in modern linguistics, the terms actualization, quantification, and reference are used. In English, the indicator of determination is the category of articles. The article defines the uniqueness, exclusivity of an object in the described situation, or refers it to the class of similar phenomena or objects.

In the process of communication, the use of articles allows one to perceive the meaning of the statement more accurately and unambiguously, which contributes to the achievement of mutual understanding between the speaker and the listener. The article does not convey the syntactic relations of the name in the sentence, but performs the function of determination, introduces the meaning of definiteness/ indefiniteness in a text: the introduction of a new one or an indication of anaphoricity (theme-rhematic organization of the sentence), the meaning of the generalized class, the meaning of the emotionality of a statement and other meanings.

At the moment, there are several views on the morphological category of the article. Not all scholars regard the article as an independent part of speech. O. Espersen refers to this category to indefinite and demonstrative pronouns, L.S. Barkhudarov considers the article to be a special word-determinant of pronominal origin, A. Vinogradov puts the article in the category of functional words and highlights the main function of the articles – indicating the type of reference.

There is also no consensus on the number of articles in modern English. Some scholars think that there are only two articles in English, while others recognize the status of the "zero article." Existing points of view indicate the complexity of the phenomenon under study, therefore the article problem remains relevant today.

In the Ukrainian language, the category of definiteness/ indefiniteness is not grammatical; pronouns can serve as actualizers of the corresponding referential statuses. The translators are faced with the task of finding words in Ukrainian that are semantically equivalent to these articles.

A reference (Latin *refero* – attaching, comparing) is the relation of a word and an object/ situation, which are indicated by this word. The phenomenon of reference is the correlation of an assumption with a phenomenon of reality.

E.V. Paducheva gives the following definition to this phenomenon: "Reference is a correlation, generally speaking, with individual and each time new objects and situations" [3].

According to N.D. Arutyunova, reference is presented as "A way to hook a statement to the world." Reference as an action (correlation) is carried out by the speaker, is a separate component in a speech act. Reference as a result (correlation) is a relation into which linguistic expressions enter in the context of a speech act [1]. Thus, the theory of reference raises the question of how a word relates to the desired object.

Reference theory studies how a word is related to a denotation (designated object). There are two categories of linguistic expressions that acquire referential status in the context of an utterance. This is, firstly, a noun phrase, which can be expressed in one or more words, and secondly, a predicate group.

In the theory of reference, a noun phrase is a combination of two elements: a common name and its actualizer. A common name is a vocabulary unit (for example, *a house, a river*), or a syntactically complex formation (for example, *a beautiful house*), possibly even containing some actualized noun phrases (for example, *a house that belonged to that man*). A common name has an extension – the set of all possible referents. The extension of a common name is an abstract set that exists only under the abstraction of actual infinity; for example, the extension of the word *house* is the set of all houses that were, are and will be.

Actualizers (according to Ch. Balli) are those words and, in general, components of a sentence that turn a common name into an actualized noun phrase. S. Bally and his followers consider the actualizer as a means of referring, and the actualized that participates in the reference [1].

For example, from a common name *a young man*; you can get noun phrases for *this young man; all young people; some young man* who is meant to be related to an object. The number of actualizers includes such words (and phrases) as *this, that, the same, each, each of, any of, such, any, all, all except one, whatever, none, some, this or that, whatever, one, at least one, more than one, two, both, at least two, more than two, all three, several, many, many of, the other*, etc.

With all the variety of specific correlations of noun phrases with extra-linguistic objects, the number of different types of correlation is relatively small. Researchers distinguish different types of reference based on the intersection of the following three main meanings the meaning of the existence/non-existence of an object; the value of the known / unknown subject/ object; the criterion of being known/ unknown that plays an important role in organizing the utterance, since, when communicating certain information to the

interlocutor, the speaker is guided by the degree of his awareness of the subject of speech to avoid misunderstanding. In addition, the importance of this criterion is confirmed by the fact that the realization of the meaning of known/ unknown occurs most often in the process of communication and recklessly used actualizers can lead to a communication failure.

The actualizer as part of the noun phrase can be zero, i.e. actualization can be achieved by simply including a word in a sentence. The denotational status of a noun phrase is determined in this case by the context and linearly intonational structure of the sentence.

Some noun phrases cannot be divided linearly into an actualizer and a common name. Semantically, such noun phrases represent either a pure actualizer or a combination of an actualizer with a semantic component of an abstract type.

The denotative status of a noun phrase is determined by the meaning of its actualizer. However, not always the entire semantic contribution that the actualizer makes to the sense of the sentence is included in the denotative characteristic of the noun phrase. The sentences *You can take some book* and *You can take one book* are different in meaning: the use of a pronoun is associated with the idea of the qualitative heterogeneity of the class of objects from which the choice occurs, and the numeral one does not carry this idea, cf. the fact that the sentence *You can take one apple* is normal, but *You can take an apple* sounds strange [15].

Denotational statuses are semantic labels. They characterize the sentence and are independent of the speech act. Although status characterizes the type of reference, in natural languages this aspect of meaning is closely intertwined with many pragmatic meanings – first of all with the opposition "certainty/ uncertainty" for speakers [13], as in articular languages the opposition between referential/ non-referential and definite/ indefinite is regularly expressed by the same means.

Opposition according to the definiteness/ indefiniteness of the referent in many languages is marked grammatically – with the help of a special lexico-grammatical category of words – articles, definite and indefinite. In other languages, where the category of definiteness/ indefiniteness is not grammatical, pronouns can serve as actualizers of the corresponding noun phrases. In Ukrainian, demonstrative pronouns are used for a definite reference and indefinite pronouns for an indefinite one. But in both types of languages, the presence in the composition of a linguistic expression of a special actualizer of definiteness/ indefiniteness is not always a necessary condition for the

implementation of the corresponding type of reference.

Consider the following examples: *I have already read the book you gave me.*

I have read this book.

The uniqueness of the object in these sentences is included in the meaning of the actualizer. For example, in sentence 2) this book = "the book at which the speaker's pointing gesture is directed"; therefore, the meaning of sentence 2) includes the presumption "There is only one book to which the speaker points with a gesture." The nominative group is the book that you gave me sentences 1) corresponds to the presumption "There is only one book that you gave me."

Non-referential statuses.

Utterance and its correlation with reality in non-referential noun phrases distinguish the following denotative statuses: 1) existential; 2) universal; 3) attributive; 4) generic.

Existential noun groups are used in a situation when it comes to an object (in particular, a set of objects) that belongs to the class of objects of the same kind and is not individualized, i.e. something that is unknown to the speaker, but in principle cannot be presented or indicated, since he is "not selected" [13] from this class.

Generally, existential noun phrases allow speaking about objects with certain properties, without referring to specific objects. Let's look at some examples:

General existential status is the status of the subject in the so-called private judgments of traditional logic, i.e. in judgments about a part of an abstract (universal) set.

"And I'm willing to agree with his housekeeper that although some people think he's proud, I didn't feel it at all." (1, J. Austin "Pride and Prejudice")

Here *some people* indicate a general judgment inherent in the majority, it does not mean any specific group of people.

Noun phrases have a universal status, the referent of which is the entire set of entities, denoted by the corresponding nominal expression, i.e. the extension of this expression. The actualizers of this status are attributive pronouns with the meaning of universality: *everything, everyone, everybody*. Of course, each of these pronouns has its characteristics. So, unlike everything, each, in addition to universality, is labelled based on distribution.

A noun phrase can be interpreted as universal only if it is based on a common name with an open extension.

"Low is any method women use to attract men." (1, J. Austin "Pride and Prejudice")

In this example of noun phrases, any method presupposes a variety of existing methods, the extension of the word is not limited by anything, which means that these noun phrases can be interpreted as universal.

Attributive status is illustrated by the phrase *"Smith's killer is crazy"* in the sense that the speaker means the presumption of the existence and uniqueness of the killer, but does not imply any specific person. This statement can be made in a situation where the killer is generally unknown to the speaker, and he bases his judgment only on the brutal nature of the murder. The attributive use of a description always requires a specific context.

Note also that in addition to the specific context described above, there is another context that allows attributive descriptions is the context of a generalizing statement.

"I think I'm not mistaken if I say that there may be someone among us who is unlikely to enjoy the ball." (1, J. Austin "Pride and Prejudice")

In this example, the attributive noun phrase *someone unlikely to enjoy the ball* is generalized, the author does not specify the participant in the situation.

In the generic use of a noun phrase, the referent is the non-individualized representative of the set of entities that make up the extension of the corresponding nominal expression.

Generic use is not referential, since it does not oblige the speaker to acknowledge the existence of an individualized object in the universe of speech: the genus of objects is discussed using the example of one representative. In the phrase *Someday a person will visit Mars*, the generic interpretation of the word *person* is preferable to the existential one since it is clear that we are talking not just about a person, but about a representative of the human race. Generic use of a noun phrase by *a person* can be observed in the following examples:

"For it is said that a person is never satisfied with what he has achieved: give him what he wants and he will ask for something else. Yes! It is said – to be little man, while this is one of his most remarkable talents, it is a talent that lifts man above animals, content with what they have." (2, John Steinbeck "Pearl")

Conclusion. The theory of reference studies the systemic relations of linguistic means in different languages and their expression in a literary text raises the question of how a word relates to an object.

Referential statuses are divided into two groups: referential and non-referential. Reference statuses include certain, poorly defined, and undefined noun phrases. Non-referential statuses include existential, universal, attributive and generic.

Definite noun phrases imply being known for the speaker and the listener, and indefinite imply uncertainty for both the speaker and the listener.

Existential noun phrases imply a non-individualized object belonging to the same class of objects.

Noun phrases can be considered universal, provided that it is based on a common name with an open extension.

Attributive noun phrases represent a plausible inference from incomplete information.

Generic noun phrases are used in a situation where the genus of objects is described using the example of one representative.

In modern linguistics, two categories of linguistic expressions are distinguished, which acquire a reference: the noun phrase and the predicate group. A nominative group consists of a common name and an actualizer. A predicate group is a pure common name in non-articulate languages; such a group does not include an actualizer.

In some cases, the actualizers included in the noun phrase play a significant role in determining the meaning and, therefore, the referential status of the given noun phrase.

BIBLIOGRAPHY

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции. НЗЛ. М.: Прогресс, 1982.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика, 2002.
3. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью. М.: Наука, 1985.
4. Abbott B. Definiteness and indefiniteness. In Horn L R & Ward G (eds.) *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, 2004. P. 122–149.
5. Ariel M. *Assessing noun phrase antecedents*. London: Routledge, 1990.
6. Ariel M. Accessibility theory: an overview. In Sanders T, Schliperoord J & Spooren W (eds.) *Text representation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2001. P. 29–87.
7. Birner B. J. & Ward, G. *Information status and noncanonical word order in English*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1998.
8. Definite and Indefinite *Encyclopedia of Language & Linguistics*, 2006, vol. 3. P. 392–399.
9. Du Bois J. W. Beyond definiteness: the trace of identity in discourse. In Chafe W. L. (ed.) *The pear stories: cognitive, cultural, and linguistic aspects of narrative production*. Norwood, NJ: Ablex, 1980. P. 203–274.
10. Haspelmath M. *Indefinite pronouns*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
11. Hawkins J. A. *Definiteness and indefiniteness*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1978.
12. Hawkins J. A. On (in)definite articles: implicatures and (un)grammaticality prediction. *Journal of Linguistics*, 27, 1991. P. 405–442.
13. Heim I. *The semantics of definite and indefinite noun phrases*. Ph.D. diss., University of Massachusetts, 1982.
14. Heim I. File change semantics and the familiarity theory of definiteness. In Bauerle R, Schwarze C & von Stechow A (eds.) *Meaning, use and the interpretation of language*. Berlin: Walter de Gruyter, 1983. P. 164–189.
15. Lewis D. Scorekeeping in a language game. *Journal of Philosophical Logic* 8, 1979. P. 339–359.
16. Roberts C. Uniqueness in definite noun phrases. *Linguistics and Philosophy*, 26, 2003. P. 287–350.
17. Woisetschlaeger E. On the question of definiteness in “an old man’s book.” *Linguistic Inquiry*, 14, 1983. P. 137–154.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Austen, J. (2003). *Pride and Prejudice* (V. Jones, Ed.). Penguin Classics.
2. Steinbeck, J. (2000). *The Pearl*. Penguin Classics.

REFERENCES

1. Arutunova, N.D. (1982). *Lingvisticheskie problemy referencii*. [Linguistic problems of reference]. NZL. M.: Progres, 1982. [in Russian]
2. Kobozeva, I.M. (2002). *Lingvisticheskaya semantika* [Linguistic semantics]. M. [in Russian]
3. Paducheva, E.V. (1985). *Vyskazyvanie i ego sootnesennost s deistvitelnostyu*. [Utterances and their reference with reality]. M.: Nauka. [in Russian]
4. Abbott, B. (2004). Definiteness and indefiniteness. In Horn L R & Ward G (eds.) *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell, 122–149. [in English]
5. Ariel, M. (1990). *Assessing noun phrase antecedents*. London: Routledge. [in English]
6. Ariel, M. (2001). Accessibility theory: an overview. In Sanders T, Schliperoord J & Spooren W (eds.) *Text representation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 29–87. [in English]
7. Birner, B. J. & Ward, G. (1998). *Information status and noncanonical word order in English*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. [in English]

8. Definite and Indefinite Encyclopedia of Language & Linguistics (2006), vol. 3, 392–399. [in English]
9. Du Bois, J. W. (1980). Beyond definiteness: the trace of identity in discourse. In Chafe W. L. (ed.) *The pear stories: cognitive, cultural, and linguistic aspects of narrative production*. Norwood, NJ: Ablex, 203–274. [in English]
10. Haspelmath, M. (1997). *Indefinite pronouns*. Oxford: Oxford University Press. [in English]
11. Hawkins, J. A. (1978). *Definiteness and indefiniteness*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press. [in English]
12. Hawkins, J. A. (1991). On (in)definite articles: implicatures and (un)grammaticality prediction. *Journal of Linguistics*, 27, 405–442. [in English]
13. Heim, I. (1982). *The semantics of definite and indefinite noun phrases*. Ph.D. diss., University of Massachusetts. [in English]
14. Heim, I. (1983). File change semantics and the familiarity theory of definiteness. In Bauerle R, Schwarze C & von Stechow A (eds.) *Meaning, use and the interpretation of language*. Berlin: Walter de Gruyter, 164–189. [in English]
15. Lewis, D. (1979). Scorekeeping in a language game. *Journal of Philosophical Logic*. 8, 339–359. [in English]
16. Roberts, C. (2003). Uniqueness in definite noun phrases. *Linguistics and Philosophy*, 26, 287–350. [in English]
17. Woisetschlaeger, E. (1983). On the question of definiteness in “an old man’s book.” *Linguistic Inquiry*, 14, 137–154. [in English]

ПРЕДСТАВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ/НЕОЗНАЧЕНОСТІ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Коваль Наталія

PhD,

доцент кафедри німецьких мов та перекладознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Очеретна Ольга

PhD,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету "Одеська морська академія"

вул. Дуковська, 5, Одеса, Україна

Коляса Олена

PhD,

доцент кафедри германських мов та перекладознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Стаття має на меті дослідити як категорія означеності/неозначеності виражається в англійській та українській мовах. В українській мові ця категорія виражається з використанням різних рівнів мови; англійською мовою ця категорія є граматичною і виражається за допомогою означеного та неозначеного артиклів. Розглядається проблема вираження категорії означеності/неозначеності за допомогою артикля в англійській мові, описуються функції кожного артикля та наводяться приклади. Метою дослідження є вивчення категорії означеності/неозначеності в англійській та українській мовах, а також порівняльний аналіз референтних показників іменникових виразів. Об’єктом дослідження є категорія означеності/неозначеності в англійській та українській мовах, референтні індикатори та їх семантика. Основною функцією артикля в англійській мові є функція означення, визначення, яка вводить значення означеності/неозначеності. Актуальність та новизна роботи зумовлені необхідністю вивчення іменникових фраз з точки зору референтної семантики та порівняльного аналізу цієї категорії в аналітичній англійській та синтетичній українській мовах, оскільки статус цієї категорії в українській мові є суперечливим та відкритим. Детально розглянуто морфологічну категорію артикля в англійській мові. Висновок полягає в тому, що артикль англійської мови не передає синтаксичних відношень, а виконує визначальну функцію, створює реме-тематичний поділ тексту, вносить значення означеності/неозначеності в речення / текст. Розглядаються різні точки зору щодо категорії артикля в англійській мові; наявність цих точок зору вказує на складність досліджуваного явища і дозволяє стверджувати, що ця проблема залишається актуальною. Вивчаються основні поняття теорії класифікації референтивних

статусів, які в даний час виділяються в сучасній лінгвістиці. З'ясовано, що іменні та предикативні групи набувають посилання; референтні іменні фрази англійської мови позначені граматичною категорією артикля, а в українській мові займенники, які відіграють важливу роль у визначенні значення висловлювання та визначенні його адресного статусу.

Ключові слова: *грамматика, іменник, категорія, мовні рівні, неозначеність, означеність, референт*

УДК 81'2.112.2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.17>

ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ІТ ТЕРМІНІВ В ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Кожемяченко Наталія Василівна

старший викладач кафедри перекладу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, Кременчук, Полтавська область, Україна

Статтю присвячено висвітленню проблеми інтерференції англійсько-мовних ІТ термінів в термінологію української мови під час локалізації програмного продукту сфери комп'ютерних технологій. Розглянуто погляди науковців щодо основних характеристик локалізації в цілому, та ролі процесу перекладу, зокрема. Було встановлено, що хоча процес локалізації має на меті адаптацію або доместикацію текстового супроводу ІТ продукту до норм національної мови, все ж таки прослідковується інтернаціоналізація фахової термінології та поступове засвоєння українською мовою великої кількості іномовних термінологічних одиниць. Проаналізовано сучасні праці дослідників щодо основних прийомів перекладу безеквівалентної комп'ютерної термінології та встановлено, що їх використання сприяє подальшій повній чи частковій інтерференції термінологічних одиниць в цій фаховій галузі. Зроблено спробу виділити основні семантичні групи термінів, які найчастіше засвоюються українською мовою без перекладу. Крім того, було встановлено, що всі терміни мають лексичні відповідності в українській мові, хоча бракує уніфікованих підходів щодо їх створення. Саме відсутність унормованих перекладацьких рішень спричиняє появу термінологічних інваріантів чи відмову від перекладу загалом. В нашій розвідці основну увагу було зосереджено на засвоєних українською мовою власних назвах, пов'язаних з сферою ІТ та безпосередньо термінологічних одиницях. На прикладах доведено, що більшість ІТ термінів мають складну синтаксичну природу, тому найчастіше в текстах вони представлені в формі літерних аббревіатур, які відносять до продуктивних способів поповнення словникового складу мови. Було з'ясовано, що продуктивність аббревіації як способу словотворення в сучасних мовах пов'язують з тенденцією до раціоналізації мови в процесі професійного спілкування. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що за відсутності стандартизації та уніфікації в Україні новітньої ІТ термінології, яка інтенсивно розвивається та поповнюється новими одиницями, процес міжмовної англійсько-української інтерференції буде посилюватись, що унеможливить в подальшому здійснення якісної локалізації ІТ продукту для українського споживача.

Ключові слова: ІТ терміни, безеквівалентна лексика, локалізація, інтерференція, літерна аббревіація,

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На сучасному етапі розвитку суспільства все більш вагому роль відіграє обмін інформацією в різних професійних сферах. Це особливо важливо для галузі комп'ютерних та інформаційних технологій, які отримали стрімкий розвиток в останні декілька років. Такий інтенсивний розвиток технологій разом із глобалізаційними процесами у сучасному суспільстві призводять до формування та систематизації новітньої термінології ІТ сфери. Без сумніву, у цьому випадку українська мова знаходиться під впливом англійської.

Аналіз лінгвістичних розвідок доводить, що процеси поширення ІТ або комп'ютерних термінів через перекладацьку діяльність демонструють процеси інтернаціоналізації даного пласту лексики, бо, як правило, джерелом появи та поширення її на глобальному рівні виступає англійська мова. Національна мова виступає тією семіотичною системою, яка запозичує

та адаптує ці термінологічні лексеми, враховуючи їх прагматичну направленість та професійно-орієнтовану сферу вживання [6; 7]. **Актуальність** даного дослідження зумовлена, по-перше, провідною роллю науково-технічної терміносистеми в фаховій міжкультурній комунікації в сфері ІТ технологій, по-друге, важливістю локалізації новітніх продуктів програмного забезпечення для розвитку соціальних та виробничих процесів українського суспільства та прийняття продуктивних перекладацьких рішень під час запозичення й адаптації англійсько-українських термінів в процесі локалізації різножанрових текстових форм сфери ІТ українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські лінгвістичні дослідження надають перекладачам теоретичні обґрунтування щодо специфіки комп'ютерного та мультимедійного дискурсів – О. Галічкіна, Є. Долуденко, І. Шуміліна, В. Мирошніченко, проблеми української термінології

та термінологічного планування висвітлені в наукових розвідках Т. Кияка, З. Куделько, Б. Рицара, Р. Мисака, Р. Рожанківського, Р. Микульчик, Б. Шуневич, І. Соколової, професійні засади перекладу та локалізації деталізовано в дослідженнях Ю. Онищенко, А. Міщенко, Т. Струк, Л. Білозерської, І. Соколової, А. Піддубного, Г. Зоріна. Але поява нових форм текстових супроводів до продукту в цифровому форматі потребує детального аналізу його стильових особливостей, а також окреслення продуктивних перекладацьких підходів, що покращить якість фахової міжкультурної комунікації.

Теоретичні основи дослідження інтерференції були закладені в наукових доробках У. Вайнрайх, Г. Ведель, Т. Шухардт. Види інтерференції та підходи до її вивчення окреслені в роботах Я. Солдатової й А. Крутобережської. Дослідження В. Н. Комісарова, Р. К. Мін'яр-Белоручева, Й. Хольц-Ментері висвітлюють вплив лінгвістичної інтерференції на процес перекладу. Види інтерференції на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях представлені в дослідженнях В. Карабана, Т. Р. Кияка, В. В. Алімова, О. Клименко, О. Сафіна, Л. Нечаєва та ін.

Формулювання мети і завдання статті.

Мета статті – дослідження особливостей процесу локалізації ІТ продукту загалом та його текстового супроводу зокрема, зважаючи на прояви міжмовної інтерференції в процесі засвоєння українською мовою без еквівалентних англійсько-мовних термінологічних одиниць та власних назв.

Для досягнення даної мети були поставлені такі **завдання**: 1) з'ясувати природу процесу локалізації в ІТ сфері; 2) встановити роль перекладу в процесі локалізації ІТ продукту; 3) виявити основні передумови міжмовної інтерференції в процесі локалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Українізація текстових інтерфейсів межує з комплексом таких проблем і невирішених питань, як творення, уніфікація і стандартизація україномовної ІТ термінології, проблеми здійснення якісної локалізації, питання українізації стратегічного програмного забезпечення [1, 89-90]. Несформованість українськомовної ІТ термінології проявляє себе у відсутності в Україні єдиного глосарія комп'ютерних термінів, який містив би закріплені й уніфіковані терміни.

Комп'ютерні технології та глобальний Інтернет простір створили для перекладачів дві взаємопов'язані проблеми:

Інтернаціоналізація ІТ продукту як створення продукції у такий спосіб, аби

уможливити її ефективну адаптацію до місцевих вимог або локалізацію з мінімальними втратами. І відповідно до цього інтернаціоналізація тексту як нейтралізація його національної та лінгво-культурної специфіки на етапі створення. Перекладач повинен володіти соціокультурною компетенцією, тобто мати знання метричних стандартів, норм ISO та їх регіональних варіантів, щоб оригінальний контент був готовий для сприйняття у міжнародних колах без будь-яких додаткових змін. Надалі, у разі потреби, така програма, веб-сторінка, додаток може піддаватися обробці, тобто перекладатися, інтерпретуватися і, в подальшому, адаптуватися для використання її аудиторією певного регіону або локалі.

Локалізація ІТ продукту визначається як процес всебічної мовної, технічної та культурної адаптації продукції відповідно до потреб і очікувань конкретного цільового ринку, послуговуючись даною дефініцією, локалізацію тексту розглядаємо як процес створення тексту-перекладу, адаптованого до національних галузевих стандартів, традицій і культури мови перекладу. Наразі процес локалізації стає невід'ємною частиною реалізації програмних продуктів на українському ринку та стратегічним засобом досягнення цільового користувача. Законодавство України зазначає, що локалізація програмних продуктів – це приведення програмних продуктів, які використовуються в Україні, у відповідність із законами України та іншими нормативно-правовими актами, стандартами, нормами і правилами, що діють в Україні.

В теорії та практиці перекладу часто використовують термін «локалізація», що є виправданим, так як переклад розглядається не тільки як процес, але і як результат – продукт процесу перекладу. Лінгвістична теорія локалізації виступає складовою загальної теорії перекладу, оскільки категоріальний апарат теорії перекладу застосовується для її аналізу та тлумачення як перекладознавчого явища. Під адекватною локалізацією розуміється створення граматично правильного, зрозумілого для кінцевих реципієнтів тексту, що відповідає лексико-стилістичним настановам цільової мови у галузі технічного перекладу, в умовах коректного відображення перекладених повідомлень на екрані комп'ютера та відповідного виконання всіх функцій програмного продукту з новими назвами у його локалізованій версії. Переклад термінів та спеціалізованої лексики розглядається як невід'ємна частина локалізації та характеризується специфічними

труднощами, пов'язаними з цим жанром, що зумовлено постійним оновленням та поповненням терміносистеми новими одиницями [4, 2].

Серед довідкових джерел, які значною мірою сприяють продуктивній локалізації та вирішенню проблеми стандартизації української термінології у цій сфері, виділяються «Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція» за ред. Б. Рицара, який було видано в результаті інтерактивної співпраці численних спеціалістів у рамках проекту громадського словникового проекту «Microsoft Community Glossary Project for Ukrainian», а також відкритий словниковий проект англо-українського словника технічних термінів, що розробляється під егідою компанії Linux. Останній – це один з найбільш інтерактивних словникових проектів з огляду на частотність поповнення новими термінами, що є особливо важливим для досліджуваного типу дискурсу, а також характеризується достатньо високою точністю пропонованих перекладних відповідників.

Текст перекладу створюється для носіїв іншої мови і культури. Отже, при здійсненні перекладу завжди повинні враховуватись національно-специфічні особливості цільової аудиторії. В процесі локалізації програмного забезпечення перекладачам доводиться вирішувати проблему, яка полягає в тому, що багато комп'ютерних термінів відносяться до безеквівалентної лексики, тобто, не мають регулярних відповідностей в українській мові [3, 156].

Можна виділити чотири класи нормативного перекладу термінів загалом: неперекладні терміни, запозичення через транскрипцію, переклад семантичним еквівалентом або функціональним аналогом і калькування [2, 55-56]. Але в першу чергу варто зазначити спосіб має на меті повне копіювання англійського написання терміну, таким чином в українську мову проникають без належної адаптації іншомовні елементи. Таким чином, відбувається часткова або повна інтерференція іншомовного терміна в мову перекладу. У лінгвістичному словнику інтерференція трактується як «взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою» [5, 211].

В сучасних українськомовних документах залишаються без перекладу та записуються латиницею назви корпорацій: *IBM, Nvidia, AMD, Novell, Microsoft*. Цілком природно, що ці неперекладені назви в українському тексті не

відмінюються. До цієї групи запозичень також можна віднести назви організацій, що працюють на ринку високих технологій. Лексичні одиниці цієї лексико-семантичної групи потрапили в українську мову як літерні аббревіатури:

– «*W3C (World Wide Web Consortium)* – головна міжнародна організація, що розробляє й впроваджує технологічні стандарти для всесвітньої мережі»;

– «*OMG (Object Management Group)* – некомерційна міжнародна організація у формі консорціуму, яка відповідає за розробку та затвердження незалежних ІТ-стандартів об'єктно-орієнтованого програмування»;

– «*VESA (Video Electronics Standards Association)* – асоціація стандартизації відео електроніки»;

– «*OASIS (Organization for the Advancement of Structured Information Standards)* – глобальний некомерційний консорціум, який займається розробкою, конвергенцією й ухваленням відкритих стандартів у рамках міжнародного інформаційного співтовариства»;

– «*PCMCIA (Personal Computer Memory Card International Association)* «асоціація, що займається розробленням специфікацій на модуль розширення для ноутбуків».

Абревіацію відносять до способів поповнення словникового складу мови. Продуктивність даного способу словотворення та значну поширеність скорочень в сучасних мовах пов'язують з тенденцією до раціоналізації мови в процесі професійного спілкування. Найменування пристроїв і технічні дані часто представлені складними багатокомпонентними словосполученнями, тому з метою економії вони використовуються в формі літерних аббревіатурних. Найчастотніше аббревіатурні форми термінологічних одиниць спостерігаються в підмовах:

1. «*Hardware*» – апаратне забезпечення;
2. «*Operating Systems*» – операційні системи;
3. «*Editors and Shells*» – редактори та програмні оболонки;
4. «*Programming Languages*» – мови програмування.

Аналіз мовного матеріалу дає змогу виділити 3 основні семантичні групи ІТ термінів, які представлені літерними аббревіатурами, серед яких одиниці, утворені від скорочень трьох, чотирьох, п'яти та навіть шести-компонентних термінологічних словосполучень:

- **назви технологій:**
- «*CSD (Circuit Switched Data)* – технологія передачі даних»;
 - «*CSMA / CD (Carrier Sense Multiple Access with Collision Detection)* – технологія

множинного доступу до загального передавального середовища в локальній комп'ютерній мережі з контролем колізій»;

– «DVB-H (Digital Video Broadcasting – Handheld) – технологія мобільного мовлення, яка дозволяє передавати відеосигнал в цифровому вигляді на мобільний телефон в режимі реального часу»;

– «ADSL (Asymmetric Digital Subscriber Line) – технологія широкосмугового доступу, яка забезпечує передачу швидкісного цифрового сигналу».

– **назви протоколів:**

– «TCP / IP (Transmission Control Protocol / Internet Protocol) – протокол, що здійснює управління передачею даних у мережі»;

– «DHCP (Dynamic Host Configuration Protocol) – мережевий протокол, що дозволяє комп'ютерам автоматично одержувати IP-адресу й інші параметри, необхідні для роботи в мережі TCP / IP»;

– «IMAP (Internet Message Access Protocol) – мережевий протокол прикладного рівня для доступу до електронної пошти».

– **найменування назв мов програмування:**

– «CSS (Cascading Style Sheets) – спеціальна мова, що використовується для відображення сторінок, написаних мовами розмітки даних»;

– «PHP (Personal Home Page Tools) – скриптова мова програмування»;

– «GLSL (The OpenGL Shading Language) – шейдерна мова OpenGL»;

– «BASIC (Beginner's All-purpose Symbolic Instruction Code) – мова програмування високого рівня»;

– «PL / SQL (Procedural Language + SQL) – структурована мова запитів, мова програмування, яка використовується для доступу до баз даних Oracle».

До аббревіатур відносяться також акроніми, які утворюються з початкових літер слів, що входять в словосполучення, об'єднане загальним змістом. Основним завданням при їх складанні є таке чергування голосних і приголосних букв, при якому акронім не тільки повинен зберегти свій первісний зміст, але і легко вимовлятися. Наприклад:

– «VIVID (Video, Voice, Image and Data) – відео, мова, зображення і цифрові дані (Мультимедіа)»;

– «HIPPI (High Performance Parallel Interface) – високошвидкісний паралельний інтерфейс»;

– «GIGO (garbage in, garbage out) – принцип програмування, який вказує, що якщо на вхід програми подаються невірні дані, то і результат не буде правильним»;

– «PES (programmable electronic system) – програмована електронна система».

Такі запозичення спрощують професійне спілкування ІТ фахівців, але перекладач повинен не лише машинально переносити ці форми в український текст перекладу, але й знати повну форму даної аббревіатури обома мовами. Таким чином, можна стверджувати, що просте перенесення вже зафіксованого запозичення вимагає від перекладача знати та на потребу застосувати еквівалент до розгорнутої форми аббревіатури тобто знати постійний відповідник ІТ терміна.

Хоча при локалізації найчастіше повинна використовуватись стратегія доместикації (англ. domestication, naturalisation), тобто перекодування тексту оригіналу засобами мови перекладу таким чином, аби його елементи відповідали культурі адресата, в розрізі українського досвіду можна стверджувати про постійну інтерференцію англійських аббревіатур та власних назв, пов'язаних з ІТ сферою шляхом запозичення повної форми в українську мову.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна стверджувати, що терміни сфери ІТ створюються та структуруються за типовими моделями в англійській мові, але сучасний розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій суттєво вплинув на мовні процеси. Перш за все, це стосується лексичного складу, оскільки «технічний бум» спричинив створення спеціальної терміносистеми – комп'ютерної термінології, характерною рисою якої стала висока динамічність розвитку. Комп'ютерні терміни, як прошарок лексики, мають перспективи майбутніх лінгвістичних досліджень, оскільки ця галузь науки супроводжується постійним оновленням комп'ютерної терміносистеми, створенням нових та трансформацією існуючих термінологічних одиниць. Аналіз різножанрових текстів галузі ІТ підтверджує наявність термінів, які мають метафоричну природу. Так наприклад, деякі назви комп'ютерних програми названі за подібністю до певних явищ чи процесів. Саме дослідження таких термінологічних елементів вбачається цікавим та продуктивним для подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський К. А. Стан і проблеми розвитку україномовної локалізації комп'ютерних програм. *Українська мова : науково-теоретичний журнал*. Київ, 2010. № 4. С. 89 – 94.

2. Єнікеєва Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. *Вісник СумДУ*. Суми, 2001. № 5(26). С. 54 – 59.
3. Міщенко А. Л. Локалізація та інтернаціоналізація перекладу в контексті технічної документації *Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство): у 2 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 104 (1). С. 151 – 158.
4. Онищенко Ю. К. Локалізація програмних продуктів у англо-українському перекладі: автореф. дис... к. філол. н.: 10.02.16 – перекладознавство. Київ, 2009. 19 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Byrne J. Technical translation. Usability strategies for translating technical documentation. Dordrecht : Springer, 2006. 280 p.
7. Newmark, P. A. Textbook of Translation. London : Longman, 2003. 292 p.

REFERENCES

1. Bulakhovskiy, K. A. (2010). Stan i problemy rosvytku ukrainomovnoii lokalisatsii kompiuternuh profram [State and Problems of Development of Ukrainian-Language Localization of the Computer Programs]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Yienikeieva, Y. M. (2001). Osobluvosti perekladu kompiuternuh terminiv na ukraiinsku movu [Features of Computer Terms Translation into Ukrainian]. Sumy. [in Ukrainian].
3. Mishchenko, A. L. (2012). Lokalisatsiia ta internatsionalisatsiia perekladu v konteksti tehnicnoii dokumentatsiia [Translation Localization and Internationalization of in the Context of Technical Documentation]. Kirovohrad [in Ukrainian].
4. Onyshchenko, Y. K. (2009). Lokalisatsiia prohrannuh produktiv u anhlo-ukraiinskому perekladі [Localization of Software Products in English-Ukrainian Translation]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Selivanova, O. O. (2010). Lnhvistichna entsuklopediia [Encyclopedia of Linguistics]. Poltava. [in Ukrainian].
6. Byrne, J. (2006). Technical translation. Usability strategies for translating technical documentation. Dordrecht : Springer. 280 p.
7. Newmark, P. A. (2003). Textbook of Translation. London : Longman. 292 p.

THE PROBLEM OF IT TERM INTERLINGUAL INTERFERENCE WITHIN THE LOCALIZATION PROCESS

Kozhemiachenko Nataliia Vasylivna

Senior Lecturer at the Translation Department

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyy National University

Str. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine

The article deals with detailing the English IT term interference into Ukrainian terminology within the software localization process. We analyze the various scholar approaches to the basic characteristics of localization and the role of the translation process as its constituent part. It was found that although the localization process aims to adapt or domesticate the IT terms to the norms of the national language, there is still an internationalization of professional terminology and gradual assimilation of foreign terminological units into Ukrainian. The article underlines the basic translation methods for the non-equivalent computer terminology suggested in the modern research works. Mostly such translation methods prove to support either full or partial interference of foreign IT terms. There is an attempt to identify the main semantic groups of IT terms being more regularly absorbed into Ukrainian without any translation. Our scientific research was mainly focused on the proper names and terminological units borrowed into the Ukrainian language, with being related to the IT sphere. Referring to lingual analysis, we can point out that most IT terms have a complex syntactic nature, so in the texts they are regularly presented in the form of letter abbreviations, being a productive way to replenish and enrich the vocabulary of the language. It was also cleared up that the productivity of the abbreviation as a way of word formation in modern languages is associated with the tendency to rationalize the process of professionally oriented communication. The analysis allows confirming that without the standardization of the newly appeared IT terminology, the process of interlingual English-Ukrainian interference will intensify, with further preventing the quality of IT product localization.

Key words: *IT terms, non-equivalent lexis, localization, interlingual interference, abbreviation.*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР МЕДІА-ДИСКУРСУ

Корнєлаєва Євгенія Валеріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

Одеського національного морського університету

вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна

Статтю присвячено вивченню перекладацьких трансформацій, що застосовуються під час перекладу концептуальних метафор, вилучених з англомовних текстів медіа-дискурсу. Актуальність наукової розвідки зумовлена, у першу чергу, значними розбіжностями у структурі англійської та української мов, що проявляються під час відтворення концептуальних метафор з англійської мови на українську, а з іншого, – у все більшому використанні різноманітних концептуальних метафор в англомовних текстах медіа-дискурсу, а саме у дискурсі новин. Беручи це до уваги, виникає необхідність уточнення самого поняття «перекладацькі трансформації». У роботі перекладацькі трансформації трактуємо як зміну формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що призначена для передачі. Об’єктом аналізу стали англомовні концептуальні метафори. У статті під концептуальною метафорою розуміємо семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного об’єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об’єктами при відображенні в свідомості мовця. Предметом дослідження є особливості використання типових перекладацьких трансформацій при перекладі концептуальних метафор з англомовних текстів медіа-дискурсу з метою збереження еквівалентності текстів оригіналу та перекладу. Метою презентованої розвідки є визначення та опис тих перекладацьких трансформацій, які використовують під час перекладу концептуальних метафор, вилучених з англомовних текстів медіа-дискурсу. Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань: визначити перекладацькі трансформації як ефективний засіб досягнення еквівалентності перекладу; проаналізувати причини, що обумовлюють використання конкретних перекладацьких трансформацій в англо-українському перекладі. За результатами перекладацького аналізу, трансформація, що була найчастіше використаною під час перекладу – смисловий розвиток, що становить 34% від усіх перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, концептуальна метафора, англомовні тексти медіа-дискурсу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Серед актуальних проблем сучасного мовознавства важливе місце належить лінгвостилістичним та лінгвокультурним аспектам міжмовної мовленнєвої комунікації [14; 16]. Її ще називають перекладацькою діяльністю чи перекладом. Основна вимога до будь-якого перекладу – максимально можливий ступінь його еквівалентності тексту оригіналу. Процес досягнення повної еквівалентності ускладнюється насамперед відмінностями між мовою оригіналу і мовою перекладу, розбіжностями в граматичних системах мов, мовних нормах і узусу. Ефективним способом досягнення перекладацької еквівалентності в умовах відсутності семантичної та структурної подібності між мовою оригіналу та мовою перекладу вважаємо перекладацькі трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладацьких трансформацій як одне з ключових завдань теорії та

практики перекладу традиційно викликає великий інтерес з боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, та набуває все більшої важливості. Серед них такі відомі лінгвісти, як Бархударов Л. С. [1], Комісаров В. Н. [8], Максимов С. Є. [11], Рецкер Я. І. [12], Швейцер О. Д. [13] та інші. Однак, незважаючи на велику кількість робіт присвячених специфіці перекладацьких трансформацій, серед вчених немає одностайності щодо визначення власне самого поняття перекладацької трансформації. Більшість дефініцій не достатньо повно, на наш погляд, розкривають суть цього перекладацького явища. Крім того, часто (див. [8]; [12] та ін.) термін «перекладацька трансформація» вживається взагалі без чіткого визначення. Все вищевикладене обумовлює необхідність уточнення як самого поняття «перекладацька трансформація», так і закономірностям їх використання під час перекладу англомовних текстів медіа-дискурсу.

Характерною особливістю текстів медіа-дискурсу вважають різноманітні мовні засоби.

Вони позначають найактуальніші події в конкретній країні та світі в цілому. Саме тому, такі тексти пронизані неологізмами, стилістичними засобами, зокрема і концептуальними метафорами. До слова, детальне вивчення концептуальної метафори припадає на в кінець ХХ – початок ХХІ століття, що пов'язано з впровадженням когнітивно-дискурсивної парадигми у дослідженнях сучасних вчених, які розглядають це явище як складний багатofункціональний феномен у логіко-філософському, семіотичному, семантичному, стилістичному та ономазіологічному аспектах (Дж. Лакофф, В.М. Телія, Н.Д. Артюнова, Р. Якобсон, Л. В Кульчицька, А. Ортега-і-Гассет). **Актуальність** роботи зумовлена, з одного боку, не чіткою визначеністю явища перекладацьких трансформацій, а з іншого, – значними розбіжностями у структурі англійської та української мов. Крім того, актуальність цієї наукової розвідки підсилюється ще і через зростання кількості концептуальних метафор в англійських текстах медіа- дискурсу. Беручи це до уваги, виникає необхідність детального вивчення способів перекладу концептуальних метафор з англійської мови на українську.

Формулювання мети і завдань статті. Об'єктом дослідження є англійські концептуальні метафори. Під концептуальною метафорою розуміємо семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця [2, 23; 3; 5]. Перекладацькі трансформації трактуємо як зміну формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що призначена для передачі [12, с. 201]. Предметом дослідження є особливості їх використання при перекладі концептуальних метафор з англійських текстів медіа-дискурсу з метою досягнення еквівалентності текстів оригіналу та перекладу.

Метою презентованої наукової розвідки є визначення та опис тих перекладацьких трансформацій, які найчастіше використовують під час перекладу концептуальних метафор, вилучених з англійських текстів медіа-дискурсу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: уточнити поняття «перекладацькі трансформації»; дослідити особливості використання лексико-граматичних та стилістичних трансформацій під час перекладу концептуальних метафор з англійських текстів медіа-дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійський медіа-дискурс, а також його

лексичні та стилістичні засоби мають низку особливостей, що спричиняють певні труднощі під час перекладу. Серед засобів, що допомагають у вирішенні цієї проблеми часто вважають повний переклад зі збереженням образу, заміну образу в мові оригіналу образом мови перекладу деметафоризацію, застосування перекладацьких трансформацій, що сприяють повноцінній передачі суті тексту, намірів автора, а також здійсненню комунікативних функцій [18, 112]. Однак, слід наголосити, що перекладаючи концептуальні метафори, вилучені з англійських текстів медіа-дискурсу, перекладачу слід здійснити особливо якісний переклад, який окрім адекватної передачі сенсу висловлювання нічим би не поступався прагматичній та стилістичній спрямованості тексту оригіналу. Для досягнення такого ефекту, фахівець з перекладу повинен, у першу чергу, вміло використовувати перекладацькі трансформації [8, 123]. О. О. Селіванова вважає, що трансформація – це перетворення, модифікація форми, або змісту і форми одночасно, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту [9, 156], що особливо важливо під час перекладу текстів медіа-дискурсу. Іншими словами, трансформації – це адаптація інформації мови оригіналу до мови перекладу, своєрідне перефразовування тексту оригіналу засобами іншої мови. При цьому С. Є. Максимов зазначає, що суть перекладу полягає у повному відтворенні інформації наскільки це можливо. Досягти такого ефекту можна тільки завдяки використанню певних змін. Зміни викликані певними розбіжностями у лексичних та граматичних системах двох мов і називаються перекладацькими трансформаціями [8, 124; 13]. Часто при перекладі, використання прямого словникового еквіваленту є неприпустимим, саме тоді перекладач частково або ж повністю замінює лексичні одиниці, що і є так званою трансформацією [8, 127]. Таким чином, можемо услід за Л. К. Латишевим [10, 198] стверджувати, що використання трансформацій зумовлене: 1) відмінністю мовних систем мови оригіналу і мови перекладу; 2) розходженням у мовних нормах мови тексту перекладу та тексту оригіналу; 3) розбіжностями у правилах ситуативного використання мовних засобів.

Важливим аспектом роботи перекладача від час відтворення текстів медіа-дискурсу є вдала передача стилістичних засобів і концептуальних метафор у тому числі. Як зазначає Т. Добросклонська, переклад метафор є одним з найскладніших процесів перекладу, оскільки метафора значною мірою пов'язана з певною

культурою, вона вимагає детальної інтерпретації, а також розуміння основ культури та концептуальних систем, як мови оригіналу, так і мови перекладу, які не завжди співпадають [4; 14; 18, 595]. За словами Снелла Хорнбі, «найважливішою проблемою, для перекладу метафори є те, що різні культури, а отже, й різні мови, концептуалізують і створюють символи, різними способами та форматами, а тому значення метафори часто залежить від культури» [14; 15; 19, 92]. З огляду на вищесказане, можемо виділити п'ять основних способів передачі метафор [5, 93; 6; 11] з мови оригіналу в мову перекладу: 1. Метафора може бути збереженою, проте лише за умови, якщо це дозволяє мова перекладу. 2. Метафора може бути перекладена порівнянням. 3. Якщо метафора має схожий еквівалент в мові перекладу, вона може бути ним замінена. 4. Метафора може зберігатися, а її значення пояснюватися. 5. Значення метафори може бути перекладене без збереження метафоричної образності.

Як зазначає В. Н. Комісаров, залежно від природи здійснюваних перетворень, перекладацькі трансформації можна поділити на: **лексичні, граматичні та лексико-граматичні** [8, 199]. При перекладі концептуальних метафор медіа-дискурсу часто застосовують лексичні перекладацькі трансформації, що полягають, головним чином, у заміні словникових відповідників у процесі перекладу.

Однією з таких трансформацій є дослівний переклад – спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) її лексичним відповідником у мові перекладу [12, 117]. До прикладу: *In addition to helping bars and restaurants stay afloat, states benefit from keeping their citizens buying booze* (G) – *Окрім того, що штати допомагають барам та ресторонам залишатися на плаву, вони виграють і від того, що жителі продовжують купляти випивку*. Під час перекладу концептуальної метафори *stay afloat* – *залишатися на плаву*, використано прийом дослівного перекладу, оскільки у мові оригіналу та мові перекладу присутні паралельні лексико-синтаксичні структури. У реченні (*I believe that we have a righteous wind at our backs and that as we stand on the crossroad of history, we can make the right choices, and meet the challenges that face us* (BD) – *Вірю в те, що за нашими спинами дме праведний вітер, хоч ми і стоїмо на перехресті історії, ми зможемо зробити правильний вибір та прийняти всі виклики, що з'являться на нашому шляху*) концептуальна метафора *we stand on the crossroad*

of history було також відтворено за допомогою дослівного перекладу, оскільки вираз «стояти на перехресті історії» є прямим відповідником даної метафори.

Серед виявлених лексичних трансформацій спостерігаємо додавання – введення таких додаткових лексичних елементів, що відсутні в мові оригіналу, з метою достовірної передачі суті висловлення (оригіналу) та дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу [7; 9; 17, 130]. Наприклад: *They are anxious about their futures, and they feel their dreams slipping away* (Obs) – *Вони занепокоєні своїм майбутнім, і відчувають, як їх мрії вислизують крізь пальці*. Тут під час перекладу концептуальної метафори *dreams slipping away* було додано додатковий компонент *крізь пальці*, оскільки український фразеологізм «вислизати крізь пальці» досить часто вживається в українській мові, а тому, на наш погляд, органічно відтворює метафоричний образ оригіналу.

Часто під час перекладу концептуальних метафор зустрічаємо опущення – лексичну трансформацію, що базується на випускненні тих чи інших «зайвих слів» у перекладі [17, 138]. До прикладу: *They can't afford to watch another month of unpaid bills pile up, another semester of tuition slip out of reach, another month where, instead of saving for retirement, they're dipping into their savings just to get by* (Obs) – *Вони не можуть собі дозволити місяць просто спостерігати за тим, як назбирується купа неоплачених рахунків, ще один семестр навчання стає ще більш недосяжним, ще один місяць, коли замість того, щоб відкладати гроші до пенсії, вони повинні економити, щоб просто вижити*. Під час перекладу концептуальної метафори *they're dipping into their savings* використано прийом опущення займенника *their* – наш, оскільки, таке використання займенників характерно граматики англійської мови.

Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вузької семантики [9, 129; 7]. До прикладу: *We must also put more of an Afghan face on security by improving the training and equipping of Afghan Army and Police, and including Afghan soldiers in U.S. and NATO operations* (Obs) – *Ми також повинні посилити безпеку шляхом покращення підготовки та оснащення афганської армії та поліції, а також афганських солдатів в США та НАТО*. Концептуальну метафору *put more of an Afghan face on security* – «посилити

безпеку» перекладено через використання конкретизації, що викликано певними розбіжностями в лексико-граматичних системах двох мов, відмінностями в їхніх стилістичних нормах та правилах синтагматичної сполучуваності лексем.

Генералізація – лексична трансформація зводиться до зміни терміна вузької семантики на термін ширшої семантики [7, 130]. Наприклад: *The Ebbitt Grill is the oldest operating restaurant in DC, a favourite watering hole for politicians, now running a bare bones takeaway business* (Obs) – *Еббітт Гріль, найстаріший ресторан, що діє, в окрузі Колумбія, улюблена забігайлівка політиків, зараз працює лише навинос*. При використанні генералізації, іменник *bare bones*, що в перекладі означає *мінімальний*, в мові перекладу було замінено на частку «лише». При цьому випадку слід зазначити, що хоча і використання генералізації сприяє скороченню тексту, проте ніяк не впливає на його зміст.

Проаналізуємо особливості використання граматичних трансформацій під час перекладу концептуальних метафор. Серед них важливу роль займає перестановка – зміна порядку розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу [13, 127; 7; 9]. До прикладу: *I have insomnia and nightmares, Monica says. I wake up 10 times each night with my heart racing and out of breath* (G) – *Мене мучать кошмари та безсоння, каже Моніка. Я прокидаюся по 10 разів за ніч, від пришвидшеного серцебиття та відчуття, ніби-то я задихаюся*. Тут спостерігаємо граматичну перестановку, оскільки словосполучення *heart racing* – *пришвидшене серцебиття* у перекладі передано за допомогою зміни/перестановки порядку компонентів у структурі словосполучення.

Грамматична заміна – один із різновидів перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю перекладу із іншим граматичним значенням [17, 127; 7; 9]. Розглянемо її детальніше на прикладі речення: *I guess the blooming crisis that most worries the Obama campaign right now is Joe Biden's next speaking engagement* (G) – *Думаю, зараз криза, що процвітає викликає все більше*

занепокоєння у кампанії Обама, в ефірі наступне включення Джо Байдена. Тут має місце граматична заміна: дієприкметник *blooming* відтворено за допомогою дієслова «процвіти».

Лексико-граматичні трансформації передбачають заміну лексичних та граматичних одиниць, а саме заміну окремих слів на речення, передачу значення морфемі цілим реченням, чи заміну однієї лексичної одиниці морфемою [17, 131; 7]. До такого виду трансформацій відносимо смисловий розвиток – перекладацький прийом, що будується на причинно-наслідкових зв'язках понять, які можуть взаємозамінюватися. При цьому замінюються як слова, так і словосполучення. До прикладу: *However, no-one is above the law and we will continue to engage and encourage people to act sensibly and to follow the guidance when meeting friends or family* (DT) – *Однак, усі рівні перед законом, і ми продовжуватимемо залучати та заохочувати людей до розумних дій та дотримання вказівок під час зустрічі з друзями чи родиною*. Тут словосполучення *no-one is above the law*, не має прямого відповідника в українській мові, тому під час перекладу було застосовано прийом смислового розвитку, а саме використано фразеологізм *усі рівні перед законом*. Як правило, при використанні такого прийому, відбуваються лексико-граматичні зміни у структурі виразу, які виникають через відмінності у структурах англійської та української мов. Проте, іноді такі зміни є, на наш погляд, необхідними, оскільки вони сприяють досягненню адекватності перекладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У роботі доведено, що концептуальні метафори англомовних медіа-текстів загалом відтворюються за допомогою перекладацьких трансформацій. За результатами перекладацького аналізу, трансформація, що була найчастіше використаною під час перекладу – смисловий розвиток, що становить 34% від усіх перекладацьких трансформацій. Разом з тим, досить поширеною є граматична заміна 18%, дослівний переклад 15%, перестановка – 12%, додавання 10%, генералізація 7%. Значно рідше був застосований прийом конкретизації, лише 3% та опущення – 1%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 327 с.
2. Бровченко И. В. Концептуальная метафора в клише англоязычного научного текста. Харьков, 2011. 364 с.
3. Гаврилюк І. О. Мас-медійний дискурс: змістові, культурні та функціональні особливості. *Академічний огляд*. 2016. № 10. С. 1-7.
4. Добросклонская Т. Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации. *Академічний огляд*. 2006. № 2. С. 21.

5. Довгань О. С. Англомовний новинний дискурс у сучасному медіапросторі. 2018. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvau_fil.n_2018_281_37
6. Исупова М.М. Концептуальные метафоры в корпоративном праве. *Академічний огляд*. 2018. №1. С. 59- 68
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова книга, 2001. 303 с.
8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М. : Изд-во “ЭТС”, 2000. 424 с.
9. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 с.
10. Латышев Л.К. Проблема эквивалентности перевода: Дисс. д-ра. филол. наук. М., 1983. 410 с.
11. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови) Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: Навчальний посібник. К.: Ленвіт, 2006. 157 с.
12. Ретскер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М. : Международные отношения, 1974. 216 с.
13. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988. 215 с.
14. Babelyuk O. The dao of ecotranslation in Polish and Ukrainian translation studies. *Scientific Journal of Polonia University*. 28, 2018. P. 91-100. <https://nuife.org/index.php/pnap/article/view/268/247>
15. Babelyuk, O., Koliasa, O., Matsevko-Bekerska, L., Matuzkova, O. & Pavlenko, N. The Interaction of Possible Worlds through the Prism of Cognitive Narratology. *Arab World English Journal*, 12 (2). 2021. 364-376. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.25>
16. Snell-Hornby M. Translation studies. Amsterdam : Benjamins, 1988. 434 p.
17. Dobrzyńska T. Translating Metaphor: Problems of Meaning. *Journal of Pragmatics*. 1995. P. 595-604.
18. Larson M. L. Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence. London : University Press America, 1984. 250 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

19. «Daily Telegraph» (DT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.postua.com/>
20. «Guardian» (G) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thesun.ua>
21. «Observer» (Obs) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://observer.guardian.ua/>

REFERENCES

1. Barkhudarov, S.I. (1975). *Yazyk u perevod*. [Language and Translation]. M. : Mezhdunarodnye otnosheniya. 327 s.
2. Brovchenko, Y. V. (2011). *Kontseptualnaia metafora v klyshe anhloiazychnoho nauchnogo teksta*. [Conceptual metaphor in English scientific text]. Kharkov. 364 s.
3. Havryliuk, I. O. (2016). Mas-mediinyi dyskurs: zmistovi, kulturni ta funktsionalni osoblyvosti. [Mas-media discourse: context, cyultural and functional peculiarities]. *Akademichnyi ohliad*, 10. S. 1-7.
4. Dobrosklonskaia, T. H. (2006). Medyadyskurs kak obekt lynhvystyky u mezhkulturnoi kommunykatsyy. [Media discourse as an object of linguistics in intercultural communication]. *Akademichnyi ohliad*, 2. S. 21.
5. Dovhan, O. S. (2018). *Anhlovnyy novynnyi dyskurs u suchasnomu mediaprostori*. [English news discourse in modern media space]. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nnvau_fil.n_2018_281_37
6. Ysupova, M.M. (2018). Kontseptualnye metafory v korporativnom prave. [Conceptual metaphor in corporal law]. *Akademichnyi ohliad*, 1. S. 59- 68.
7. Karaban, V. I. (2001). Leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshchi . [Lexical, terminological and genre stylistic difficulties]. *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury*. Vynnytsia : Nova knyha. 303 s.
8. Komyssarov, V. N. (2000). *Sovremennoe perevodovedeniye*. [Modern Translation studies]. M. : Yzd-vo “ЭТС”. 424 s.
9. Korunets, I. V. (2003). *Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov*. [Contrastive typology English and Ukrainian Languages]. Vynnytsia : Nova knyha. 464 s.
10. Latshev, L.K. (1983). *Problema ekvivalentnosti perevoda*. [The problem of translation equivalency]. M. 410 s.
11. Maksimov, S. Ie. (2006). Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska ta ukrainska movy). [The practical course of translation (English and Ukrainian Languages)]. *Teoriia ta praktyka perekladatskoho analizu tekstu dlia studentiv fakultetu perekladachiv ta fakultetu zaocnogo ta vechirnogo navchannia*. K.: Lenvit. 157 s.
12. Retsker, Ia. Y. (1974). *Teoriya perevoda y perevodcheskaia praktyka*. [The theory of translation in translation practice]. M. : Mezhdunarodnye otnosheniya. 216 s.
13. Shveitser, A. D. (1988). *Teoriya perevoda: statue, problemy, aspekty*. [The theory of translation: status, problems, aspects]. M. : Nauka. 215 s.

14. Babelyuk, O. (2018). The dao of ecotranslation in Polish and Ukrainian translation studies. *Scientific Journal of Polonia University*, 28. P. 91-100. <https://nuife.org/index.php/pnap/article/view/268/247>
15. Snell-Hornby, M. (1988). *Translation studies*. Amsterdam : Benjamins. 434 p.
16. Dobrzyńska, T. (1995). Translating Metaphor: Problems of Meaning. *Journal of Pragmatics*. P. 595-604.
17. Larson, M. L. (1984). *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. London : University Press America. 250 p.

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN RENDERING MEDIA DISCOURSE CONCEPTUAL METAPHORS

Korneliaeva Yevheniia Valeriivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Philology Department
Odessa National Maritime University,
Str. Mechnikova, 34, Odesa, Ukraine*

The article is focused on the investigation and description translation transformations while rendering conceptual metaphors from English into Ukrainian taken from texts of media discourse. The actuality of this study lies in the increasing use of conceptual metaphors in media discourse, namely news discourse. Taking this fact into consideration, there is a need for a more detailed analysis of ways of their translation. On the other hand, there is a considerable difference between grammatical structure of English and Ukrainian languages. The aim of the research is to study and describe ways of rendering of conceptual metaphors from English into Ukrainian. To achieve the aim, the following tasks were set: to define the notions of translation transformations and conceptual metaphor in the works of foreign and national scholars; to describe the key features of media discourse; to explore the ways of translation of conceptual metaphors from English into Ukrainian on the basis of English media discourse texts. It is proved that the main characteristics of media discourse is stylistic language means, and conceptual metaphors in particular. The language of media develops along with cultural consciousness, and also interacts with many current social and political processes. It is also represent the reflection of current events in a definite country and in the world in general. The object of the research is conceptual metaphors in English texts of media discourse. In this article conceptual metaphor is understood as a semantic process in which one domain is understood in terms of another. More detailed study of the conceptual metaphor started by the end of the twentieth century, which is associated with the introduction of cognitivediscursive paradigm of modern scholars who consider this concept as a complex multifunctional phenomenon in logico-philosophical, semiotic, semantic and stylistic aspects. J. Lakoff, V. Telia, N. Artyunova, R. Jacobson, made a great contribution to the development of such a topic. The method of comparative analysis of English texts of media discourse as well as their Ukrainian translation is used to find the most effective ways of translation of conceptual metaphors. It is proved that the most commonly used translation transformations while rendering conceptual metaphors in texts of media discourse are: logical development, grammatical replacement and loan translation.

Key words: translation transformations, conceptual metaphors, English texts of media discourse

АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДНИХ ВЕРСІЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ)

Луценко Роман Іванович

викладач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

Статтю присвячено дослідженню адаптивних стратегій відтворення образних порівнянь в сучасній англійській поезії. Актуальність дослідження обумовлена тим, що порівняння є елементом оцінної діяльності з одного боку, і універсальним способом переосмислення значення слів з іншого. Традиційно порівняння вважається найпростішим мовним засобом створення образності у художній літературі, однак порівняння – не лише мовний засіб, а і один з методів пізнання об'єктивної дійсності за допомогою конкретних образів, а не абстрактних понять, один з найважливіших механізмів, який є у розпорядженні людини для репрезентації та породження нових знань. Мета пропонованої розвідки – охарактеризувати образні порівняння як об'єкт наукових розвідок у сучасному мовознавстві та представити основні адаптивні стратегії й тактики у відтворенні образних порівнянь. У статті також йдеться про структурні моделі, когнітивні параметри і функції образних порівнянь у творах сучасних англійськомовних поетів та засоби їх репрезентації в українськомовних перекладах. З'ясовано, що у перекладі образних порівняльних конструкцій концентруються проблеми, які властиві перекладу взагалі. Завданням перекладача є збереження значення і асоціацій для того, щоб читач перекладу зміг відчутти такий самий емоційний ефект, як і читач оригіналу. Для цього необхідно прагнути до збереження складної семантичної структури звороту. Також у статті йдеться про адекватний переклад образного порівняння, що означає повне збереження його інформативності, а деякі стилістичні одиниці взагалі не можуть бути перекладені, інші потребують суттєвих перетворень, та лише незначна частина стилістично маркованих елементів вихідного тексту отримує в перекладі стандартний відповідник. Доведено, що серед продуктивних адаптивних стратегій відтворення образних порівнянь варто виділити експлікацію, елімінацію та ампліфікацію, які і є визначальними під час перекладу порівняльних конструкцій.

Ключові слова: образні порівняння, адаптивні стратегії, англійська поезія, переклад, експлікація, елімінація, ампліфікація

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова є універсальним засобом спілкування, збереження історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення та ідентифікації народу. Таким чином, звернення лінгвістів до поняття «мовна особистість» підкреслює виняткову роль мови в житті окремої людини і суспільства в цілому.

Сучасні поети залишають за собою велику творчу спадщину, яка постає об'єктом дослідження як літературознавців, лінгвістів, так і перекладознавців. Порівняння є елементом оцінної діяльності з одного боку, і універсальним способом переосмислення значення слів з іншого. Традиційно порівняння вважається найпростішим мовним засобом створення образності у художній літературі, однак порівняння – не лише мовний засіб, а і один з методів пізнання об'єктивної дійсності за допомогою конкретних образів, а не абстрактних понять, один з найважливіших механізмів, який є у розпорядженні людини для репрезентації та породження нових знань [4, 194].

Тому можна стверджувати, що порівняння передають образну інформацію оригіналу, а отже їх адекватне відтворення сприяє створенню адекватного перекладу всього поетичного твору з урахуванням його образності як ключа до розуміння індивідуально-авторської світобудови. Перекладач прагне зберегти образ оригіналу в перекладі, використовуючи засоби експресії, що належить до найскладніших проблем часткової теорії художнього перекладу з англійської мови на українську, використовуючи адаптивні стратегії перекладу цих порівнянь що й обумовлює актуальність теми представленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням образних порівнянь займалися чисельні науковці, такі, як А. Бен, А. І. Варшавська, О. Ю. Грипас, О. М. Донік, Х. К. М. Драйсаві, М. С. Заборна, Л. М. Малих, а їх переклад досліджували О. О. Молчко, Е. О. Фінік та ін., однак на сучасному етапі розвитку лінгвістики і перекладознавства відтворення образних порівнянь у сучасній англійськомовній поезії потребує особливої уваги, оскільки розвиток поезії англійськомовного світу є динамічним.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція до детального вивчення та дослідження художніх засобів репрезентації індивідуально-авторської світобудови в епоху постмодернізму, у тому числі і образного порівняння як такого засобу. **Мета** цієї наукової розвідки – охарактеризувати образні порівняння як об'єкт наукових розвідок у сучасному мовознавстві та представити основні адаптивні стратегії й тактики у відтворенні образних порівнянь. Поставлена мета зумовлює виконання наступних **завдань**: висвітлити лінгвостилістичні особливості образного порівняння, релевантні з погляду художнього перекладу, проаналізувати структурні моделі образних порівнянь у сучасній англійській поезії і представити основні адаптивні стратегії й тактики у відтворенні образних порівнянь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівнянням у сучасному мовознавстві називають фігуру мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через призму найхарактерніших ознак, які є органічно властивими для інших [1, 469]. У мовознавчій науці теорія порівняння як граматичної структури та стилістичного засобу є достатньо розробленою, але є певна термінологічна невизначеність – терміни «порівняння», «порівняльна конструкція», «порівняльний зворот», «компаратив», «компаративна конструкція». Ці терміни відображають різні аспекти лінгвістичної природи порівняння [2, 166].

Дослідники Т. В. Череповська і М. Ф. Падура, зіставляючи особливості художнього порівняння в англійській і українській мовах, виявили, що в останній існує більше структурних типів порівнянь, на відміну від англійської, проте, в англійській налічується більше структурних форм компаративних епітетів, які автори також зараховують до художніх порівнянь [10].

Одним із найбільш дискусійних питань в лінгвістиці виступає питання про компонентний склад порівняння. За А.В. Тарасовою, структурними компонентами порівняння є:

I елемент – назви предмета який порівнюється з другим предметом (предмет порівняння).

II елемент – назви предмета, з яким порівнюється перший предмет (порівняльна частина).

III елемент – назви ознаки якості, дії, на яку спрямоване порівняння (основа порівняння) [9, 90].

Розрізняють порівняння **логічні** і **образні** [6, 103]. При логічних порівняннях

встановлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного, беруться до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, але виділяється щось одне. Художнім засобом порівняння розкриваються невідомі, випадкові, окремі, часткові риси, ознаки, явища через уже відомі, типові, загальні, визнані мовним узусом [4, 196].

Порівняння як образно-виражальний художній засіб виникає шляхом перенесення значення слова з однієї смислової сфери на слово, що позначає особу або предмет з іншої предметно-смислової сфери. Це перенесення відбувається за посередництва «третього члена» (*tertium comparationis*) – спільної ознаки чи властивості обох порівнюваних величин, яка у такий спосіб актуалізується як особливий пізнавальний чи художній засіб [1, 95].

У перекладі образних порівняльних конструкцій концентруються проблеми, які властиві перекладу взагалі. Завданням перекладача є збереження значення і асоціацій для того, щоб читач перекладу зміг відчувати такий самий емоційний ефект, як і читач оригіналу. Для цього необхідно прагнути до збереження складної семантичної структури. Адекватний переклад образного порівняння означає повне збереження його інформативності [8, 14].

Деякі стилістичні одиниці взагалі не можуть бути перекладені, інші потребують суттєвих перетворень, та лише незначна частина стилістично маркованих елементів вихідного тексту отримує в перекладі стандартний відповідник [7, 204].

Образні порівняння, що використовуються у сучасній англійськомовній поезії, відображають ставлення авторів до світу, який їх оточує, до явищ, що ними описуються. Відтворення при перекладі образних порівнянь передбачає застосування низки перекладацьких трансформацій, які передбачають перетворення на рівні мови та дозволяють перекладачеві передати текст оригіналу мовою перекладу, втіливши у перекладі як зміст, так і форму твору, включаючи його стилістичне навантаження. Відтворення індивідуально-авторської світобудови, втіленої у сучасній англійськомовній поезії, відбувається із залученням адаптивних стратегій образних порівнянь, що сконцентровані на передачі змісту й образності твору.

До таких стратегій і тактик належать **експлікація, елімінація й ампліфікація**.

Експлікація як засіб перекладу полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають суттєві ознаки явища,

яке позначається цією лексичною одиницею, тобто за допомогою її дефініції (визначення) на мову перекладу [4, 198]. Формат поетичного твору не передбачає широкого застосування експлікації при його відтворенні в українському перекладі, однак, її застосування є доцільним як засіб пояснення тих компонентів образу, автором, які є далекими для українськомовного читача.

Застосування експлікації при передачі образних порівнянь у сучасній англійськомовній поезії українською мовою зумовлене необхідністю передати емоційні образи, як у фрагменті вірша Джемми Борг: (1) «*There were numbers lost at the end of his imagination // like countries so far away he'd never make it to them*» – «*Цифри губилися там, де закінчувалася його уява, // немов далекі країни, які він так і не зміг відвідати*». У наведеному фрагменті स्पекте порівняння «*like countries so far away he'd never make it to them*» використовується для того, щоб показати, що математик досі не умів уявляти те, чого не бачив насправді. До того ж, висловлюється сре ліричного героя щодо того, що він так і не зміг відвідати ці далекі країни, що передає його жагу до пізнання світу. При перекладі використовується пояснення «*немов далекі країни, які він так і не зміг відвідати*», що дозволяє акцентувати увагу на тузі математика до знань.

Експлікація завжди використовується для пояснення образу, втіленого в порівнянні, читачеві тексту перекладу: (2) «*Anxiety plays about them. And now joy // of some sort trembles into a smile. // A breeze I can't feel // crosses that face as if it crossed water*» – «*[Рух його губ,] // неспокій на них, радісне тремтіння // у посміх переростає. // Легіт, якого не відчуваю я, // викликав брижі на обличчі у нього*».

У наведеному фрагменті основою порівняння є те, що, як легкий вітерець створює брижі на воді, так і нова емоція створює брижі на обличчі людини, тобто, описується міміка людини, яка ось-ось усміхнеться, однак в оригіналі прямо не говориться про це, а говориться лише про те, що цей вітерець пройшов по обличчю персонажа, наче по воді: «*A breeze I can't feel // crosses that face as if it crossed water*». При перекладі ж відбувається срес уточнення, необхідне для розуміння порівняння: «*Легіт, якого не відчуваю я, // викликав брижі на обличчі у нього*». І, хоча образ води прямо не іменується, іменник *брижі* вказує срес на брижі на воді, тому образ повністю збережено при перекладі.

Розглянемо наступне порівняння: (2) «*But his hand and mine // know one another, // it's as if my*

hand were gone forth // on its own journey» – *Та рука його і моя // поріднились, // ніби рука моя живе і мандрує // окремо від мене*. У цьому фрагменті основою порівняння є здатність руки самостійно діяти, коли друг нею керує. У порівнянні показана важлива риса такого руху – рух вперед: «*as if my hand were gone forth // on its own journey*», що при перекладі передано більше як рух взагалі – «*ніби рука моя срес і мандрує // окремо від мене*». Однак при цьому підкреслений фрагмент передається як *срес і мандрує*, і срес дієслово *срес* дозволяє передати той рух вперед, розвиток, що закладено у порівнянні в оригіналі.

Наявність одиниці в тексті мовою оригіналу й відсутність її у тексті мовою перекладу свідчать про використання елімінації [3, 178], яка передбачає вилучення певних компонентів образного порівняння при його відтворенні українською мовою. Тобто, це – усунення в тексті перекладу певних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту [5, 113].

Застосування елімінації як засобу адаптації тексту поетичного твору до культури-реципієнта можна спостерігати при перекладі вірша Езри Павнд, у якому світ порівнюється з чимось настільки ж нестабільним, як мертвий листок або насіння кульбаби, що відділяється від неї і летить туди, куди спрямовує його вітер: (3) «*And that the world should dry as a dead leaf, // Or as a dandelion seed-pod and be swept away*» – *Світ висохне, наче листок померлий, // Або кульбабою за вітром полетить*».

При перекладі *a dandelion «seed-pod»* відтворено як «*кульбабою*», тобто, у цьому випадку елімінація призводить до заміни компонента рослини її назвою, оскільки образ кульбаби передбачає таку саму хиткість і нестабільність, як і образ, утілений в образному порівнянні мовою оригіналу.

Елімінація складників образного порівняння також може призводити до часткової втрати образу.

Приклад – фрагмент вірша Делмора Шварца: (4) «*Brother and sister bounced // The bounding, unbroken ball, // The shattering sun fell down // Like swords upon their play*» – «*Брат і сестра кидають // Єднаючий, міцний м'яч. // Сонце сяє промінням, // Мов мечами, над їхньою грою*». У цьому випадку об'єкт порівняння – проміння сонця, що світить на брата та сестру, які граються м'ячем, порівнюється з мечами. Ознака, за якою порівнюються наведені явища, – візуальна, оскільки промені сонця виглядають як щось гостре і блискуче. Розглянемо специ-

фіку перекладу фрагменту: «*The shattering sun fell down Like swords*» в українськомовному перекладі передається як «*Сонце сяє промінням, Мов мечами*», де спрощення шляхом вилучення лексичних одиниць призводить до втрати ознаки загрози, яка надається травневому сонцю.

Також певна втрата образності відбувається при застосуванні елімінації при відтворенні наступного порівняння: (5) «*They have propped my head between the pillow and the sheet-cuff // Like an eye between two white lids that will not shut*» – *Мою голову підперли між подушкою і простирадлом, // Як око між повіками, що не можуть зімкнутися.*

У цьому випадку автор описує те, як його голова знаходиться між подушкою та простирадлом, порівнюючи цю ситуацію з оком, яке окутують білі повіки, і білі – «*white lids*» – вони саме тому, що нагадують постільну білизну. Тому, вилучаючи прикметник «*white*» при відтворенні розглядуваного порівняння, перекладач втрачає частину образу, що базується на порівнянні повік та постільної білизни не лише на основі розташування, а і на основі характерного їм кольору.

Досі незначна, однак все ж втрата нагнітання ситуації відбувається у при перекладі порівняння у наступному фрагменті: (5) «*Before they came the air was calm enough, // Coming and going, breath by breath, without any fuss. // Then the tulips filled it up like a loud noise*» – «*Поки вони не прийшли, повітря було спокійне: // Віддих за віддихом, туди і назад, без клопоту, // А ось тюльпани виповнили його, як гамір*».

У представленому фрагменті авторка говорить про те, як тюльпани пробудили у ній пристрасть, і тому сполучення «*loud noise*» вказує на те, наскільки сильною, «гучною» в її психіці стала ця емоція. При перекладі відтворено лише іменник «*noise – галас*», і хоча іменник «*галас*» і передбачає наявність гучного звуку, однак той ступінь гучності, що закладено в тексті оригіналу, при перекладі не передається.

Втрата образності через елімінацію іноді може доходити до того рівня, що читач тексту перекладу не може зрозуміти, на чому саме взагалі будується порівняння у творі: (5) «*Our voices echo, magnifying your arrival. New statue. // In a drafty museum, your nakedness // Shadows our safety. We stand round blankly as walls*» – «*Наше відлуння вітає твій прихід. Новий шедевр. // На музейному протязі твоя нагота // Затінює нашу безпечність. Ми навколо тебе мов стіни*».

У цьому випадку порівняння «*We stand round blankly as walls*» показує, що,

порівняно із навколишнім світом, народження нової людини – це шедевр, а тому інші люди на цей момент стають чимось пустим, бо весь світ концентрується навколо нової людини.

У перекладі ж порівняння має форму «*Ми навколо тебе мов стіни*», з контексту незрозуміло, на якій ознаці будується порівняння – чи то є стіна як захист від оточуючого світу, чи стіна використовується як місце, де буде розташовано новий шедевр, а отже, читачеві складно зрозуміти, що саме малося на увазі авторкою у наведеному фрагменті.

Така сама ситуація спостерігається в наступному фрагменті: (5) «*The walls, also, seem to be warming themselves. // The tulips should be behind bars like dangerous animals; // They are opening like the mouth of some great African cat, // And I am aware of my heart: it opens and closes // Its bowl of red blooms out of sheer love of me*» – «*Тюльпани повинні бути за ґратами, мов небезпечні тварини, // Вони відкриваються, немов рот якогось kota із Африки. // Я чую знов своє серце: воно відчиняється-закривається, // Червона миска його розцвітає любов'ю до мене*».

Порівнюючи тюльпани із ротом великого африканського kota, поетеса вказує на надзвичайну їх небезпечність, однак при перекладі «*great African cat*» відтворено як «*kota із Африки*», таким чином, акцент на розмір, що, у свою чергу, додає акценту на небезпечність, втрачається, і тому можна вважати такий випадок також випадком часткової втрати образності.

Ампліфікація є протилежною елімінації та полягає у розширенні образного порівняння при перекладі додатковими лексичними елементами, відсутніми в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається, та / або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу [5, 113].

Ампліфікація є досить розповсюдженим засобом передачі при перекладі образних порівнянь, які використовуються у сучасній англійській поезії. Розглянемо застосування ампліфікації на прикладі фрагменту із вірша Делмора Шварца та його українського перекладу: (4) «*But the Maywind brushed their cheeks // Like a mother watching sleep*» – «*Утім травневий вітер нестить їхні щоки, // Ніби мати, яка спостерігає, як вони сплять*».

Дотик травневого вітра до облич дітей, які бавляться м'ячем, автор порівнює з дотиком матері, яка намагається передати їм усю свою ніжність, особливо, коли малі діти сплять, а мати ніжно гладить їх обличчя.

Об'єкт порівняння «*Like a mother watching sleep*» при перекладі передано як «*Ніби мати, яка спостерігає, як вони сплять*», що зумовлено як особливістю конструкції речення, так і необхідністю пояснити зв'язок між дією, її виконавцем та її об'єктом.

Ще одним прикладом застосування ампліфікації як засобу передачі образного порівняння, є фрагмент вірша Френка О'Гари: (6) «*Starlings are singing // like glass breaking // and falling into a rather // vulgar plate*» – «*Співають шпаків, // неначе б'ється скло // й сиплеться на доволі // вульгарного вигляду тарілку*».

Автор створює досить незвичний образ, порівнюючи спів шпаків із звуком розбитого скла. При цьому скло сиплеться на «*a rather vulgar plate*», тобто, спів шпаків – це скло, яке, до того ж, сиплеться на звичайнісіньку тарілку, створюючи какофонію із звуків.

При перекладі наведений компонент порівняння передається як «*доволі вульгарного вигляду тарілку*», оскільки перекладач намагається додати до неприємного звукового образу і неприємний зоровий образ, таким чином, посилюючи це порівняння.

У вірші Роберта Фроста мішок із листям, яке назбирав ліричний герой, порівнюється за легкістю із повітряною кулькою: (7) «*Spades take up leaves // No better than spoons, // And bags full of leaves // Are light as balloons*» – «*Лопати не вно-*

ратись з листям, // Так само, як ложці маленькій, // А лантух, наповнений листям – // Мов кулька з повітрям легенький».

При перекладі «*are light as balloons*» передається як «*мов кулька з повітрям легенький*», де додавання елемента з *повітрям* дозволяє сконцентрувати увагу на легкості, яку автор намагається уособити у своєму вірші.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, до основних адаптивних стратегій відтворення образних порівнянь в англійській поезії належать експлікація, елімінація та ампліфікація. Доведено, що адаптивні стратегії перекладу образних порівнянь впливають на відображення образу у процесі перекладу з англійської мови на українську. Виявлено, що однією з ключових стратегій перекладу образних порівнянь є елімінація, оскільки вона обумовлює втрату образності, і читач тексту перекладу не може зрозуміти, на чому саме взагалі будується порівняння у творі.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, при вивченні образних порівнянь, що використовуються у англійськомовній поезії, доцільним є їх включення у площину ідіостилю кожного окремого автора, що, своєю чергою, уможливить більш ґрунтовне дослідження специфіки відтворення ідіостилю поета при перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берков В. П. Семантика сравнения и типы её выражения. Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность. Санкт-Петербург, 1996. С. 107–129.
2. Бондар М. В. Описовий переклад як спосіб відтворення безеквівалентної турецької лексики в українських художніх перекладах. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2014. № II (5). Is. 28. С. 42–46.
3. Гізер В. В. Лінгвокультурологічні моделі текстів краєзнавчого характеру: доперекладознавчий аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 1 (28). С. 175–181.
4. Луценко Р.І., Ніконова В.Г. Образні порівняння як засоби репрезентації індивідуально-авторської світобудови та їхні відтворення в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладних версій сучасної англійської поезії). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2019. Т. 22, № 2. С. 193–202.
5. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Київ, 2006. 175 с.
6. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : Навч. посіб. Київ, 2003. 311 с.
7. Михайленко О. О. Прийом перекладу як один з основних елементів техніки перекладу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 13 (248). С. 201–208.
8. Пикалева С. А. Особенности перевода метафоры Андрея Платонова : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филолог. наук: 10.02.19 «Теория языка». Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2004. 24 с.
9. Тарасова А. В. До питання феномену порівняння. Семантичний аспект у вивченні англійських компаративних фразеологізмів. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=URN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/lin_2014_7_13.pdf
10. Череповська Т. В., Падура М. Ф. Художнє порівняння в контрастивному аспекті. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. 2011. № 4 (3). С. 28–32.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Borg J. Nocturne. Веб-сайт. URL: <https://www.lyrikline.org/de/gedichte/nocturne-12674>
2. Levertov D. Poems. Веб-сайт. URL: <http://www.uspoetry.ru/poem/82>
3. Pound Ezra Poems. Веб-сайт. URL: <https://poets.org/pound>
4. Once and for All: The Best of Delmore Schwartz / ed. by C. M. Teicher. New York, 2016. 280 p.
5. Plath Sylvia. Веб-сайт. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poets/spect-plath>
6. O'Hara F. Poems Retrieved. San Francisco, 2013. 254 p.
7. Frost R. Gathering Leaves. Веб-сайт. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/148658/gathering-leaves>

REFERENCES

1. Berkov, V. (1996). Semantika sravneniya I tipy yeyo vyrazheniya. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Kachestvennost. Kolichestvennost. [Simile semantics and types of its expression. The functional grammar theory. Quality. Quantity]. Saint Petersburg . P. 107-129. [in Russian]
2. Bondar, M. (2014). Opysovyi pereklad yak sposib vidtvorennya bezekvivalentnoyi turetskoi leksyky v ukrayinskykh khudozhnich perekladakh. [Descriptive translation as means of rendering the Turkish non-equivalent lexicon in Ukrainian literal translations]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. № II (5). Is. 28. P. 42–46. [in Ukrainian]
3. Hizer, V. (2019). Lingvokulturologichni modeli tekstiv kraysnavchogo kharakteru : doperekladoznachnyj analiz. [Linguocultural models of country studies texts : pre-translation analysis]. *Naukovyy visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu*. № 1 (28). P. 175–181. [in Ukrainian]
4. Lutsenko R., Nikonova, V. (2019). Obrazni porivnyannya yak zasoby reprezentaciyi indyvidualno-avtorskoyi svitobudovy ta yikhni vidtvorennya v khudozhnomu perekladi (na materialy ukrayinskykh perekladnykh versij suchasnoyi anglijskoyi poeziyi). [Simile as means of representing author's worldview and their rendering in literal translation (case study of Ukrainian translations of contemporary English poetry)]. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo lingvistychnogo universytetu. Seriya Filologiya*. C.22. №2. P. 193-202. [in Ukrainian]
5. Maksimov, S. (2006). Praktychnyj kurs perekladu (anglijska ta ukrayinska movy). [The practical course of translation (English and Ukrainian)]. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian]
6. Matsko, L., Matsko, O. (2003). Rytoryka. [Rhetorics]. Kyiv: Vyscha shk. [in Ukrainian]
7. Mykhaylenko, O. (2012). Pryjom perekladu yak odyin z osnovnykh elementiv tekhniki perekladu. [Translation method as one of the most important elements in translation technique]. *Visnyk Luganskoho nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. № 13 (248). P. 201–208. [in Ukrainian]
8. Pykaleva, S. (2004). Osobennosty perevoda metafory The Andrey Platona : avtoref. dy'ss. na soysk. uch. stepeny kand. fylolog. nauk: 10.02.19 «Teoryya yazyka». [The Andrey Platonov metaphor and its translation peculiarities]. *Novgorodskiy gosudarstvennyj universitet imeni Yaroslava Mudroho. Velikij Novhorod* [in Russian]
9. Tarasova, A. (2014). Do pytannya fenomenu porivnyannya. Semantychnyj aspekt u vyvchenni anglijskykh komparatyvnykh frazeologizmiv. [To the question of the simile phenomenon. The semantic aspect in the studying of English comparative phraseologisms]. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/lin_2014_7_13.pdf [in Ukrainian]
10. Cherepovska, T., Padura, M. (2011). Khudozhnye porivnyannya v kontrastyvnomu aspekti. *Naukovyy visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterynarnoyi medycyny ta biotekhnologij imeni S. Z. Gzhytskogo*. № 4 (3). P. 28–32. [in Ukrainian]

LIST OF ILLUSTRATION MATERIALS

1. Borg, J. Nocturne. Website. URL: <https://www.lyrikline.org/de/gedichte/nocturne-12674>
2. Levertov, D. Poems. Website. URL: <http://www.uspoetry.ru/poem/82>
3. Pound, E. Poems. Website. URL: <https://poets.org/pound>
4. Teicher, C. M. (2016). Once and for All: The Best of Delmore Schwartz. New York, 280 p.
5. Plath, S. Website. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poets/spect-plath>
6. O'Hara, F. (2013). Poems Retrieved. San Francisco, 254 p.
7. Frost, R. Gathering Leaves. Website. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/148658/gathering-leaves>

ADAPTATION STRATEGIES IN TRANSLATION OF SIMILES (CASE STUDY OF UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH POETRY)

Lutsenko Roman Ivanovych

*Lecturer at the Department of the English Language
and Translation of the Faculty of Oriental Studies*

Kyiv National Linguistic University

Str. Velyka Vasylkivska, 73, Kyiv, Ukraine

The article deals with the study of adaptive strategies of reproduction of similes in modern English poetry. The relevance of the study is due to the fact that comparison is an element of evaluation activities on the one hand, and a universal way to rethink the meaning of words on the other. Traditionally, comparison is considered to be the simplest linguistic means of creating imagery in fiction, but comparison is not only a linguistic means, but also one of the methods of cognition of objective reality through concrete images, not abstract concepts, considering it to be one of the most important mechanisms available for society to represent old and generate new knowledge. The purpose of the research is to characterize figurative comparisons as an object of scientific explorations in modern linguistics and to present the main adaptive strategies and tactics in reproducing figurative comparisons. The article also deals with structural models, cognitive parameters and functions of figurative comparisons in the works of modern English-language poets and means of their representation in Ukrainian-language translations. The translation of figurative comparative constructions concentrates on the problems inherent in translation in general. The task of the translator is to preserve the meaning and associations so that the reader of the translation can feel the same emotional effect as the reader of the source text. To do this, it is necessary to preserve the complex semantic structure of the inversion. The article also deals with adequate translation of figurative comparison, which means full preservation of its informative nature, because some stylistic units can not be translated at all, others need significant changes, and only a small part of stylistically marked elements of the source text will receive a standard equivalent. It is proved that among the productive adaptive strategies of reproduction of figurative comparisons it is necessary to single out explication, elimination and amplification, which are decisive during the translation of comparative constructions.

Key words: *figurative comparisons, adaptive strategies, English poetry, translation, explication, elimination, amplification*

УДК 81'373:796.5

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.20>

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ COVID-19 В АНГЛОМОВНОМУ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Маланюк Марія Степанівна

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Статтю присвячено дослідженню лінгвальної специфіки медичних термінів як засобів омовлення концепту COVID-19 в англomовних текстах епідеміологічного дискурсу. Актуальність розвідки зумовлена загальною експланаторною науковою парадигмою сьогодення, що тісно пов'язана зі спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних досліджень на комплексне вивчення концепту COVID-19 в аспекті його мовної репрезентації. Мета дослідження – простежити лінгвальну специфіку англійських медичних термінів як засобів актуалізації концепту COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: описати структуру концепту COVID-19 з ядро-периферійної перспективи; з'ясувати тематику текстів англomовного епідеміологічного дискурсу; визначити лінгвальну природу медичних термінів на позначення COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. Об'єктом дослідження було обрано мовні засоби (англійські медичні терміни) репрезентації концепту COVID-19 як фрагмента англomовної наукової картини світу. Предметом вивчення виступають лінгвальні особливості засобів вербалізації концепту COVID-19, представлені медичними термінами з англomовних текстів епідеміологічного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували статті англomовних періодичних видань *The Guardian*, *the Economist*, *the BBC*, *The New York Times*, *The Daily Express*, *ITVNEWS* за період з 1 березня 2020 року до 30 квітня 2021 року, присвячені різним аспектам пандемії коронавірусу. Застосований у статті інтегрований підхід до трактування концепту ґрунтується на взаємозв'язку складових елементів концепту з урахуванням того, що деякі з них розглядаються як основні, а інші периферійні. Орієнтуючись на цей підхід, структуру концепту COVID-19 представлено як коло, в центрі якого лежить основне поняття (у нашому випадку – COVID-19, тобто номінація вірусу та хвороби), а на периферії – медичні терміни, лексичні одиниці, що позначають різні явища пов'язані з набутим людським досвідом пандемії *coronavirus*. Доведено, що метафоричне значення концепту COVID-19 різниться у працівників медичної сфери та пересічних людей. Серед ключових тематичних особливостей текстів англomовного епідеміологічного дискурсу визначаємо такі: стан перебігу пандемії у різних країнах світу, ефективні шляхи її подання у площині епідеміологічного підходу до суспільства, особливості тестування та вакцинації.

Ключові слова: англійські медичні терміни, новотвори на позначення явищ COVID-19, англomовний епідеміологічний дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Протягом останніх місяців пандемія коронавірусу проникла майже у кожен сферу суспільного життя громадян усього світу. Така тотальна поширеність і безперечна важливість цього епідеміологічного явища і як наслідок виникнення більше 1000 різних новотворів на його позначення [11; 13; 14; 15] дає усі підстави розглядати COVID-19 як самостійний концепт, що актуалізується в англomовному епідеміологічному дискурсі за допомогою різних мовних засобів [1, с. 3] і медичних термінів у тому числі.

За визначенням О. О. Селіванової, концепт є вмістилищем «усього обсягу інформації про певний об'єкт або клас об'єктів» [6, с. 256]. В. А. Маслова додає, що концепт є «результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини. Він оточений емоційним, експресивним, оцінним

ореолом» [4, с. 42]. Тому у центрі уваги сучасних когнітивних досліджень перебуває вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови.

З явищем «коронавірус» сталося саме зіткнення певного епідеміологічного явища з особистим досвідом звичайних людей та лікарів у всьому світі. Це «зіткнення» знайшло різноманітне лінгвальне вираження концепту COVID-19 у першу чергу за допомогою актуалізації медичних термінів у професійних текстах англomовного епідеміологічного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна лінгвістика загалом й лінгвоконцептологія як її окрема галузь зокрема, мають великий доробок праць, що висвітлюють загальні питання співвідношення мови та когнітивних механізмів свідомості (В. Карасик, В. Крофт, Є. Кубрякова, Дж. Лакофф, С. Потапенко, Г. Приходько, О. Селіванова), містять

аналіз окремих концептів різного ступеня абстракції (Л. Белехова, Н. Таценко, О. Цапок) чи окремих концептуальних груп (О. Бабелюк, А. Ключевська, О. Приходченко), а також особливості сфери їхнього функціонування у різних типах дискурсу [2; 3: 11; 12] і медичного у тому числі [1; 5; 8].

Актуальність роботи зумовлена загальною експланаторною науковою парадигмою сьогодення, пріоритетною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних досліджень на комплексне вивчення феномену COVID-19 в аспекті лінгвальної репрезентації.

Мета дослідження – простежити лінгвістичну специфіку англійських медичних термінів як засобів актуалізації концепту COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: описати структуру концепту COVID-19 з ядро-периферійної перспективи; з'ясувати тематику текстів англійського епідеміологічного дискурсу; визначити лінгвальну природу медичних термінів на позначення COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі.

Об'єктом дослідження було обрано мовні засоби (медичні терміни) репрезентації концепту COVID-19 як фрагмента англійської наукової картини світу. Предметом вивчення виступають лінгвальні особливості засобів вербалізації концепту COVID-19 представлені медичними термінами з англійських публіцистичних текстів епідеміологічного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували статті англійських періодичних видань *The Guardian*, *the Economist*, *The New York Times*, за період з 1 березня 2020 року до 30 квітня 2021 року, присвячені різним аспектам пандемії коронавірусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мовознавчих студіях сьогодення значну кількість робіт присвячено вивченню різних концептів в англійській картині світу [3]. Загалом концепти досліджують у трьох основних аспектах – поняттєвому, образному та конотативному. Розглянемо детальніше мовні засоби актуалізації концепту COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі кризь призму ядро-периферійної структурації.

До слова, термін *coronavirus* був включеним до *Oxford English Dictionary* (OED) [13] ще 2008 року разом з іншими термінами на позначення відповідних вірусів, якими хворіють люди і тварини (*papillomavirus*, *retrovirus*, *rhinovirus*). На відміну від інших відомих номінацій пандемій, які вживаються в епідеміологічному дискурсі, термін *coronavirus*, раптово

винирнувши з професійного медичного дискурсу, швидко закріпився не тільки у професійному медичному дискурсі, але й у побутовому мовленні. Такий стрибок у його вживанні та зміні сфери функціонування можна пояснити глобалізацією сучасного світу, значно більшою згуртованістю і контактністю людей у соціальних мережах, ніж раніше. З огляду на це *coronavirus*, або COVID-19, став позначати не тільки сам вірус, але й хворобу, яку він спричиняє: *coronavirus* (noun): any one of a large family of viruses that can cause disease in the breathing and eating systems of humans and animals (respiratory and digestive systems). *Coronavirus diseases can range from the relatively harmless common cold to more severe and potentially fatal diseases such as SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome)* [13].

Наявність образного компонента в досліджуваному концепті зумовлено нейролінгвістичною природою універсального предметного коду: сенсорне зображення кодує поняття, утворюючи одиницю універсального предметного коду [3, с. 127]. Цей аспект також відображено в асоціативних реакціях (наприклад, при сприйнятті слова «COVID-19» можна уявити собі кульку з гострими голками).

Варто виділити ще один підхід, ядро-периферійний. Він ґрунтується на взаємозв'язку складових елементів концепту з урахуванням того, що деякі з них розглядаються як основні, а інші периферійні. Орієнтуючись на цей підхід, у більш широкому сенсі, за Р. Фрумкіною [7, с. 23], можна представити структуру концепту як коло, в центрі якого лежить основне поняття (у нашому випадку – *COVID-19*), а на периферії – все, що представлено набутим людським досвідом *coronavirus*, метафоричне значення концепту та особистим досвідом (сприйняття концепту *COVID-19* різниться у працівників медичної сфери та звичайних людей відповідно до сприйняття кожного). Наприклад, *Recently, a new coronavirus disease COVID-19 has emerged as a respiratory infection with significant concern for global public health hazards* [15].

Основним завданням текстів епідеміологічного дискурсу є маніторинг ситуації поширення та перебігу пандемії COVID-19. Як показав тематичний аналіз таких текстів, сьогодні різні країни Європи знаходяться на різних етапах карантину та розвитку пандемії COVID-19: *Today, Western countries are in various stages of lockdown, catastrophe, and contradiction, while China is tentatively opening up again after months of hardship* [15].

Цікаво, що у США спостерігаємо різноплосну реакцію уряду на трактування пандемії: від гучних заяв, до відвертого заперечення чи неприйняття самого існування вірусу, що знайшло свій вихід у низці ланцюгових реакцій: заперечення, гнів, торг, депресія і, нарешті, прийняття.

До прикладу, у цьому текстовому фрагменті президент США звинувачує Китай у розповсюдженні вірусу, порівнюючи його з чумою. *Donald Trump has once again blamed China for coronavirus, referring to it as "the Plague from China"* [15]. Тут основою для утворення концептуальної метафори з доменом джерела PLAGUE і доменом цілі COVID-19 є спільна природа обох феноменів: вони обидва слугують назвами складних інфекційних хвороб, а їхній масштаб охоплення хворобою населення та жертви є досить значними. Чума здавна викликає жах і увійшла в історію людства, яка страшна хвороба, що докорінно змінила демографічну ситуацію у Європі. Коронавірус є новою реалією, новим медичним терміном [11]. Метафоричне ототожнення цих двох понять робить новий термін більш зрозумілим для пересічного читача. У наведеному прикладі коронавірус отримує назву «чума з Китаю».

Епідеміологи сходяться на думці, що передумовою епідеміологічної кризи стало відчуття надзвичайності, яке перетворилося на реальне й об'єктивне. До прикладу: *"Antwerp province was added to the list of coronavirus risk zones, requiring travellers arriving from the region to go into quarantine for 14 days unless they can produce a negative COVID-19 test"* [15]. Проте за поняттям «надзвичайна ситуація» у багатьох країнах виникли і давні суспільні проблеми: неефективного медичного планування, чи його відсутність, недіючі соціальні системи. Тому наступна за частотністю зафіксована нами модель метафоризації у текстах епідеміологічного дискурсу – COVID-19 is WAR. Боротьба з коронавірусом прирівнюється до ведення війни чи перебуванні на лінії фронту: *Are we at "war" with coronavirus?* [15]. *COVID-19: "Waging War" Against a Virus is NOT What We Need to Be Doing* [11]. *Covid: the London hospital staff who have spent a year on the front line* [15], а сам коронавірус виявляється невидимим ворогом на цій «війні»: *"You're looking at the enemy," says Roberts, recalling those first encounters. "It's invisible to everyone else in the world"* [15]. Основою для утворення метафоричної моделі COVID-19 is WAR стало спільне сприйняття хвороби і війни як негативного феномена, з яким необхідно боротися.

Як показує тематичний аналіз текстів епідеміологічного дискурсу, провідною темою є новий епідеміологічний погляд на суспільство [10; 12], що стане однією із важливих змін, яка нас очікує у майбутньому. Він меншою мірою зосереджений на опозиції «індивід – суспільство», а, навпаки, трактує суспільство як сукупність індивідуумів, де кожен організм виступає засобом передачі інформації, ідей і вірусів у тому числі. До прикладу: *Nonpharmacological practices such as covering the mouth and nose when coughing/sneezing, frequent handwashing and maintaining spatial separation between persons can only retard the spread of the virus, and mitigate the burden of the disease* [15].

З проаналізованих нами англійських текстів відповідної тематики стає зрозумілим, що у ситуації з пандемією, без сумніву, небезпечним є зараження вірусом, а його ризик стає не стільки індивідуальним, скільки колективним. Саме *епідеміологічний підхід*, на думку епідеміологів, дозволить змістити акценти з суб'єктивного, індивідуального досвіду на колективний. Завдяки статистичним моделям поширення вірусу та відстеженню шляхів його передачі стає очевидним, що усі ми єдине і дуже тісно пов'язане колективне ціле.

Щоденні матеріали та звіти про перебіг пандемії в окремих країнах та регіонах на спеціальних сайтах [14] створили можливість простежити ефективність державного управління у тій чи тій країні. Те, наскільки ефективно різні країни борються з вірусом призвело до зміни системи цінностей у тому чи іншому суспільстві, у різних політичних/релігійних культурах. Так Ізраїль перша країна, яка у річний термін продемонструвала не тільки ефективний спосіб боротьби з пандемією в рамках охорони здоров'я, але й високу ефективність державного управління в цілому. Про майже повне подолання пандемії повідомляють також Австралія та Нова Зеландія. Разом з тим, цивілізований світ шокований численними жертвами нового штаму коронавірусу в Індії. Бразилія та Іран не справляються з пандемією, а Сингапур та Гонконг вириваються вперед завдяки застосуванню чіткого централізованого керівництва. У кожному конкретному випадку місто чи країна протистоїть хворобі самостійно, опираючись на інформацію статистичних моделей прогнозування [11;12]. Є й такі, що не звертають увагу на конкретні цифри, вони не володіють правдивою інформацією, а тому перебувають для світової спільноти у так званій «сірій зоні».

У багатьох англійських текстах епідеміологічного дискурсу йдеться про те, що тестування

на коронавірус слугує своєрідним «сенсорним шаром» відповідних епідеміологічних статистичних моделей. Чим більше тестів проведено, тим більше результатів отримано, а тому ефективнішими стають статистичні моделі і власне сама система охорони здоров'я. Такі міста змогли «вирівняти» криву пандемії: *Inadequate planning and provision for testing is inadequate modeling, which is inadequate governance. Cities that have passed this test are the ones that **have flattened the curve** effectively* [15]. Доведено, що міста, які вели невдале планування і мали недостатньо тестів, дуже скоро перетворювали свої конференц-зали у морги: *Cities that **have failed the sensing layer test** are turning public meeting halls into makeshift morgues* [15].

Отже, з урахуванням описаних вище тематичних особливостей текстів англomовного епідеміологічного дискурсу серед його важливих тем визначаємо такі: стан перебігу пандемії у різних країнах світу, ефективні шляхи її подання у площині епідеміологічного підходу до суспільства, особливості тестування та вакцинації.

Причинами виникнення новотворів, які актуалізують концепт COVID-19 у текстах англomовного епідеміологічного дискурсу вважаємо значні зміни в екстралінгвальному середовищі: закриття виробництв, бізнес-установ, перелаштування повсякденного стилю життя, суттєву модифікацію окремих видів людської діяльності [1, с. 4]. Це знайшло своє вираження в активізації численних мовних засобів вербалізації концепту COVID-19. Серед них спостерігаємо й активізацію медичних термінів, таких як: *infodemic, R0self-isolate, self-quarantine, shelter in place, social distancing, social isolation, social recession, elbow bump, WFH*, тощо.

В англomовному епідеміологічному дискурсі зустрічаємо також й нові медичні терміни на позначення особливостей протікання вірусу. До слова, основна його відмінність від решти респіраторних захворювань полягає у тому, що часто хвороба проходить без симптомів, а тому ключовим прикметником для його ідентифікації стає термін «безсимптомний». *Asymptomatic: presenting no symptoms of disease. In the case of COVID-19, this means absence of fever, dry cough, sore throat, shortness of breath and body aches, among other less common symptoms. Notably, it is recommended that individuals do not get tested unless they exhibit symptoms because of the risk of false negatives. In other words, most tests will not be accurate unless symptoms are present* [14].

Особливістю протікання безсимптомного прояву хвороби є те, що багато інфікованих

можуть бути «пасивними» переносниками хвороби. У цьому зв'язку актуалізуються такі нові медичні терміни як: *contact tracing: identifying and monitoring people who may have come into contact with an infectious person. In the case of COVID-19, monitoring usually involves self-quarantine as an effort to control the spread of disease* [14] та *contactless: without contact; for example, "contactless delivery" would include leaving purchased items at the entryway of a home rather than handing it directly to a person* [14], а також *community spread: the spread of a contagious disease in a geographic area in which there is no knowledge of how someone contracted the disease. In other words, no known contact can be traced to other infected individuals* [14].

Серед термінів, які позначають наявність вірусу (позитивний тест) та перебіг хвороби найбільш вживаними виявилися такі: *confirmed positive case: in contrast to a presumptive positive case, this is confirmation from the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) of a positive COVID-19 test in an individual* [14].

Acute respiratory stress syndrome (ARDS): a condition in which fluid builds up in the air sacs of the lungs. The fluid prohibits the lungs from getting enough air, leading to a deprivation of oxygen in the bloodstream. The condition is often fatal [14].

Case fatality rate: the ratio of deaths from COVID-19 to the total number of individuals diagnosed with the disease [14].

Наведемо ще приклади нових медичних термінів, які стали позначати особливості соціальної поведінки саме під час цієї пандемії. До прикладу:

Серед найбільш поширених акронімів [9, с. 98], які позначають явища COVID-19 і є медичними термінами, варто виділити такі:

PPE, or *personal protective equipment (засоби особистого захисту)*, медичний термін, що теж швидко проник до повсякденного вжитку. І хоча серед захисних засобів ми маємо на увазі насамперед маску й рукавички, проте його повне визначення відповідно до OED є таким: *"clothing and equipment designed to provide the wearer or user protection against hazardous substances or environments, or to prevent transmission of infectious diseases"* [14]. Ці засоби передбачають професійний захист очей, носа, шкіри, легень. Їх використовують медики, будівельники, пожежники. Цікавим також вважаємо переосмислення словосполучення *face mask*: до пандемії воно позначало оздоровчу SPA-процедуру для обличчя, а під час пандемії – передусім засіб індивідуального захисту.

R0: "The average number of cases of an infectious disease arising by transmission from a single infected individual, in a population that has not..." [14], новотвір, який позначає статистичні дані щодо передачі вірусу інфікованим іншим здоровим членам соціуму.

SARS-CoV2: назва-аббревіатура вірусу, що призводить до хвороби COVID-19, яку розшифровуємо як "severe acute respiratory syndrome coronavirus 2" [14].

WFH, *working (or work) from home, either as a regular or permanent alternative to office work or on an occasional or temporary basis* [14], медичний термін, що став «ною нормою» соціальної діяльності під час карантину.

Так у Японії поширеним є використання складного терміна "**three Cs**", *a list of three obligatory things people in Japan should avoid during the lockdown: closed spaces with poor ventilation, crowded places with many people nearby; close-contact settings*" [14]: e.g.: "Concern still centres on the capital, where early clusters linked to young people connected to its host and hostess club scene have been joined by rising infections traced to after-work drinking sessions, where people let their masks – and their avoidance of the "three Cs" – slip" [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосований у статті інтегрований підхід до трактування концепту ґрунтується

на взаємозв'язку складових елементів концепту з урахуванням того, що деякі з них розглядаються як основні, а інші периферійні. Орієнтуючись на цей підхід, структуру концепту COVID-19 представлено як коло, в центрі якого лежить основне поняття (у нашому випадку – COVID-19, тобто номінація вірусу та хвороби), а на периферії – медичні терміни, лексичні одиниці, що позначають різні явища пов'язані з набутим людським досвідом *coronavirus*. Доведено, що метафоричне значення концепту COVID-19 різниться у працівників медичної сфери та звичайних людей. Серед ключових тематичних особливостей текстів англомовного епідеміологічного дискурсу визначаємо такі: стан перебігу пандемії у різних країнах світу, ефективні шляхи її подання у площині епідеміологічного підходу до суспільства, особливості тестування та вакцинації.

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу наведені медичні терміни на позначення явищ COVID-19 у текстах англомовного епідеміологічного дискурсу номінують особливості перебігу хвороби, її симптоми чи ускладнення після хвороби, а також нові соціальні норми поведінки під час пандемії. За своєю лінгвальною специфікою вони є простими іменниками чи прикметниками, часто трапляються аббревіатури та вирази, що зазнали оказіональної трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О.А., Дідух Л.І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англомовному епідеміологічному дискурсі. Львівський філологічний часопис. В. 7. 2020. С. 3-15.
2. Бабелюк О.А., Коляса О.В., Лах Д. Р. Сленгизми на позначення явищ COVID-19 в сучасному англомовному інтернет дискурсі. Львівський філологічний часопис. В. 8. 2020. С. 14-20.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск: Тетра Системс, 2004. 256 с.
5. Мишланова С. Л., Уткина Т. И. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе: семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты: монография. Пермь: Пермский гос. университет, 2008. 427 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Фрумкина Р.М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? Язык и наука конца XX века. М., 1995. С. 74-117.
8. Шаніна О. С. Медичний дискурс: комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти. Одеса, 2015. 254 с.
9. Andreichuk N. I., Babeliuk O.A. Contrastive Lexicology of English and Ukrainian languages: theory and practice: textbook. Kherson: Publishing House "Helvetica", 2019. 236 p.
10. Babelyuk O.A., Koliassa O.V., Kushlyk O.P. & Smaglii V. M. Using Distance EdTech for Remote Foreign Language Teaching During the COVID-19 Lockdown in Ukraine. Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context. 2020. 4 -15. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.1>
11. Babelyuk O., Koliassa O., Lopushanskyu V., Smaglii V., & Yukhymets S. Psychological Difficulties during the Covid Lockdown: Video in Blended Digital Teaching Language, Literature, and Culture . Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Covid 19 Challenges (1). 2021. 172-182. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/covid.13>
12. Covello Vincent T., Peters Richard G., Wojtecki Joseph G., Hyde Richard C. Risk communication, the West Nile virus epidemic, and bioterrorism: responding to the communication challenges posed by the intentional or unintentional release of a pathogen in an urban setting. Journal of Urban Health. 2001 (Jun). No 78(2). P. 382–391.

13. Enloe C. COVID-19: “Waging War” Against a Virus is NOT What We Need to Be Doing. Women’s International League for Peace&Freedom. Режим доступу: <https://www.wilpf.org/covid-19-waging-war-against-a-virus-is-not-whatwe-need-to-be-doing/>
14. Hinnant A., Len-Ríos M. E. Tacit Understandings of Health Literacy: Interview and Survey Research With Health Journalists. *Science Communication*. 2009. No 31(1). P. 84–115.
15. Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 8th Edition: Paperback. OUP Oxford, 2010. 1952 p.
16. Worldometers. info Covid-19 Coronavirus Pandemic. (2020). Режим доступу: <https://www.worldometers.info/coronavirus>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://www.theguardian.com/world/live/2020/aug/06/coronavirus-live-news-who-surge-team-arrives-in-south-africa-as-global-deaths-top-700000>
2. <https://www.bustle.com/p/coronavirus-slang-is-the-new-language-of-the-internet-22818176>

REFERENCES

1. Babelyuk, O.A. & Diduh, L.I. (2020). Sposoby tvorenniya neologizmiv na poznachennya yavishch COVID-19 v anglomovnomu epideologichnomu dyskursi [The way of COVID-19 neologisms’ creation in English epidemiological discurs]. *Lvivskiy philologichnyi chasopys*, 7. P. 3-15. [in Ukrainian]
2. Babelyuk, O.A., Koliasa, O.V., Lah, D.R. (2020). Slengismy na poznachenny yavishch COVID-19 v suchasnomu anglomovnomu internet dyskursi. [Slangisms to denote the phenomena of COVID-19 in modern English Internet discourse]. *Lvivskiy philologichnyi chasopys*, 7. P. 14-20. [in Ukrainian]
3. Karasyk, V. I. (2002). *Yazykovoy krug: lichnost, koncepty, discurs*. [Language circle: personality, conceptsm discurse. Volgograd: Peremena. 477 p. [in Russian]
4. Maslova, V.A. (2004). *Kognitivnaya lingvistica*. [Cognitive linguistics]. Minsk: Tetra Systems. 256 p. [in Russian]
5. Mishlanova, S.L. & Untkina, T.I. (2008). *Metaphora v nauchno populiarnom medicynskom discurse: semeoticheskyi, kognetivno komunikativnui, pragmaticheskyi aspekt*. [Metaphor in scientific medical discourse: semiotic, cognitive-communicative, pragmatic aspects]. Perm. 427 p. [in Russian]
6. Selevanova, O.O. (2006). *Suchasna ligvistyka: terminologishna encyclopediya*. [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkilia-K. 716 p. [in Ukrainian]
7. Frumkina, R.P. (1995). Est ly u sovremennoi lingvistiki svoya epistemologiya? [Does modern linguistics have its own epistemology?]. *Yazyk i nauka konca XX veka*. P. 74-117. [in Russian]
8. Shanina, O.S. (2015). *Medychnyi discurs: komyunikatyvno-pragmatychnyi I sugestyvnyi aspekt*. [Medical discourse: communicative pragmatic and suggestive aspects]. Odesa. 254 p. [in Ukrainian]
9. Babelyuk, O.A., Koliasa, O.V., Kushlyk, O.P. & Smaglii, V. M. (2020). Using Distance EdTech for Remote Foreign Language Teaching During the COVID-19 Lockdown in Ukraine. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*. 4 -15. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.1> [in English]
10. Babelyuk, O., Koliasa, O., Lopushansky, V., Smaglii, V., & Yukhymets, S. (2021). Psychological Difficulties during the Covid Lockdown: Video in Blended Digital Teaching Language, Literature, and Culture . *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Covid 19 Challenges (1)*. 172-182. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/covid.13> [in English]
11. Andreichuk N. I., Babeliuk O.A. (2019). *Contrastive Lexicology of English and Ukrainian languages: theory and practice: textbook*. Kherson: Publishing House “Helvetica”. 236 p. [in English]
12. Covello, V. T., Peters R. G., Wojtecki, J. G., Hyde R. C. (2001). Risk communication, the West Nile virus epidemic, and bioterrorism: responding to the communication challenges posed by the intentional or unintentional release of a pathogen in an urban setting. *Journal of Urban Health*. No 78(2). P. 382–391. [in English]
13. Enloe, C. (2020). COVID-19: “Waging War” Against a Virus is NOT What We Need to Be Doing. *Women’s International League for Peace&Freedom*, [Electronic resource]. Available at: <https://www.wilpf.org/covid-19-waging-war-against-a-virus-is-not-whatwe-need-to-be-doing/> [in English]
14. Hinnant, A., Len-Ríos M. E. (2009). Tacit Understandings of Health Literacy: Interview and Survey Research With Health Journalists. *Science Communication*. No 31(1). P. 84–115. [in English]
15. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. (2010). OUP Oxford. 1952 p. [in English]
16. Worldometers.info Covid-19 Coronavirus Pandemic (2020). Available at: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> [in English]

MEDICAL TERMS AS MEANS OF CONCEPT COVID-19 ACTUALIZATION IN ENGLISH EPIDEMIOLOGICAL DISCOURSE

Malanyuk Maria Stepanivna

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine

The article deals with lingual peculiarities of medical terms and other language units nominating COVID-19 phenomena in English texts of epidemiological discourse. The novelty of the research lays in the fact, that at the contemporary stage of cognitive studies we are witnessing a new explanatory turn, deeper and more detailed, to the investigation of lingual representation of different concepts, and the COVID-19 as well. The goal of the article is to reveal lingual specifics of medical terms as means of concept COVID-19 actualization in English epidemiological discourse. To fulfill this goal it is necessary to perform the following tasks: to describe the structure of concept COVID-19 from the core-periphery perspective; to explore the main topics of English texts of epidemiological discourse; to define the lingual nature of medical terms nominating COVID-19 in English epidemiological discourse. The object of the research is language means (medical terms) representing concept COVID-19 as a piece of English scientific world image. The subject of the article is lingual peculiarities of language units which take part in verbalization of concept COVID-19. Most of them are represented by medical terms taken from English publicist texts of epidemiological discourse. The illustrated material of the research are the articles from English periodic such as The Guardian, the Economist, from 1.03.2020 to 30.04.2021, which describe different aspects of coronavirus pandemics.

The integrated approach to understanding conceptual structure is grounded on the interrelation of its integrated parts, some of which are understood as main, and the other as additional. In the core part there is the nomination of the virus and the disease (COVID-19), and in the periphery – numerous medical terms, lexical units, which nominate different phenomena connected with the pandemic. Among the key topics of English texts of epidemiological discourse are the following: the general state of epidemiological situation in different countries, effective measures of overcoming the coronavirus in the sphere of epidemiological approach to modern society, medical peculiarities of testing and vaccination. It has been worked out that medical terms, which actualize the concept COVID-19 nominate some stages of the coronavirus, its new symptoms or side-effects, new social measures and norms. As to their lingual nature they are simple nouns, adjectives, abbreviations or occasionally transformed phraseological units.

Key words: *English medical terms, new nominations of COVID-19 phenomena, English epidemiological discourse.*

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Мельничук Оксана Михайлівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна

Особливості ввічливих мовних взаємин між учасниками спілкування стали вагомим предметом наукових досліджень у сучасному мовознавстві. Упродовж останніх десятиліть науковцями активно розглядаються різні аспекти вивчення етикетних висловлень, а саме: формально-граматичний, когнітивний, психолінгвістичний, соціолінгвістичний, культурологічний, лінгвостилістичний, етнопсихологічний. Багатоманітність підходів до висвітлення та системної характеристики цих напрямів дослідження дають змогу говорити про актуальність і наукову перспективу цієї проблематики. Зокрема, етнопсихологічний аспект вивчення етикетних висловлень займає чільне місце з-поміж об'єктів наукових розвідок. Він все частіше привертає увагу культурологів, психологів, філософів, мовознавців.

Однією із спроб здійснити дослідження етнопсихологічних особливостей конструкцій мовленнєвого етикету є запропонована стаття. Мета нашої наукової розвідки полягає у з'ясуванні традиційних та регіональних ознак формул ввічливості з урахуванням функціональних аспектів мовленнєвої діяльності. Матеріалом дослідження обрано новели Василя Стефаника.

Здійснений аналіз етнопсихологічних особливостей етикетних висловів підтверджує думку про те, що зазначені конструкції є конденсатором думок, волі, самовираження мовців на ментальному рівні. Вони є істотною комплексною категорією, яка репрезентує загальнонаціональну мовну картину світу, засвідчує етнопсихологічні та етнокультурні виміри світосприйняття.

Зафіксовані конструкції ввічливого спілкування репрезентують такі семантико-функціональні різновиди: привітання, подяка, вибачення, прохання, побажання і прощання.

Досліджувані конструкції засвідчують стрижневі етнопсихологічні особливості зворотів ввічливості мешканців Покуття, як-от: щирість, емоційність, чуттєвість, глибоку релігійність, почуття самоповаги та гречне ставлення до інших.

Ключові слова: етнопсихологічні особливості, етикетні висловлення, культура мовлення, мовленнєвий етикет, національні риси.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сьогодні високий рівень духовного та соціального розвитку нашої країни мають забезпечувати всі компоненти багатоманітної культурної спадщини українців. Значна роль у цьому відводиться первозданній системі етикетних конструкцій, адже в ній «чується голос предків, у ній відлунюють перегорнені сторінки історії» [1, 13].

Історична пам'ять українського народу зберегла для нащадків чимало конструкцій етикетного спілкування. Витоки цих зворотів сягають глибини тисячоліть. «Окремі вислови етноетикету сягають ще й дохристиянського періоду і пов'язані з язичеською обрядністю, звичаями, уявленнями слов'ян» [3, 19]. Як справедливо зазначає О. Губко, «мовна сфера постає як найбільш універсальна й потужна психічна метаструктура, найбільш повний резервуар набутого індивідом і етносом історичного й життєвого досвіду, а також найбільш могутній важіль розвитку особистості й усього народу» [5, 169].

Попри факти денационалізації, лінгвоциду, етноциду ми повинні мати змогу віднайти у забутих конструкціях ввічливого спілкування «джерело національної самобутності» [6, 5].

Актуальність роботи визначається зростанням уваги до етнопсихологічного аспекту дослідження мовленнєвого етикету українського народу та активною реалізацією нових напрямів лінгвістичних розвідок.

Сучасний стан розвитку українського мовознавства характеризується намаганням розв'язати найважливіші завдання щодо системного вивчення етикетних висловлень.

Значну увагу приділяла аналізу культури мовлення у функції генетичного коду народу, «яким кожна людина зв'язана з макросвітом» [2, 4], український мовознавець Н. Бабич.

Зазначений напрямок доповнюється також розглядом історично зумовленої унормованості етикетних висловлень, яка формується на основі національно-ідентифікаційного критерія. Як зазначає І. Фаріон, мова не лише про

«збереження мовної традиції, але й центральна увага до унікальних мовних ознак, на противагу до нівеляційних процесів, інтернаціоналізації чи уніфікації лексики» [12, 10].

До проблеми колоквіалізації, субстандартизації, вульгаризації етикетного мовлення у своїх працях зверталися також О. Тараненко, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Белей.

Доцільно згадати, що до питання нищення автентичності мовної норми в конструкціях мовленнєвого етикету привертав увагу ще В. Сімович у статті «Наша товариська мова». Автор зазначає, що «колишні форми товариської мови, що були поширені в колах інтелігенції XVII – XVIII ст. – занепали, бо інтелігенція перебрала чужу «московську мову» і її вислови» [9, 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досконале усне чи писемне мовлення неможливе без дотримання етикетних норм спілкування та культури слововживання. Як стверджує Л. Кудрик, «немає нічого чеснішого від слова. Слово настільки важливе, що словом і подякою ми вшануємо Бога» [7, 3], воно «конденсатор волі, уваги, всього душевного життя» [7, 6].

Загалом це саме можна сказати і про систему мовленнєвого етикету. Л. Мацько обґрунтовано відзначає, що «дбаючи про культуру мови та мовлення, ми підносимо загальну культуру суспільства, виховуватимемо шляхетність поведінки і стосунків» [8, 30].

Термін «мовленнєвий етикет», у трактуванні М. Стельмаховича, містить у своєму змісті передусім «ввічливість, взаємоповагу співрозмовників» [10, 33].

Широке тлумачення цього поняття представлено, наприклад, у висловлюванні М. Білоус: «В основі спілкування українського народу лежать такі загальнолюдські і морально-етичні цінності, як: доброзичливість, любов, лагідність, привітність, шаноба, гречність. Цими чеснотами він славився віддавна» [3, 19].

Такий погляд на етнолігвістичний аспект дослідження системи мовленнєвого етикету опирається на більш ранню наукову традицію. Наприклад, Д. Чижевський у своїй розвідці «Нариси з історії філософії на Україні» (Мюнхен, 1983) визначальними рисами «психічного укладу українця» називає «емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм», «індивідуалізм та стремління до «свободи», «неспокій і рухливість», «релігійність», «мир як основна етична і соціальна цінність, мир між людьми та мир людини з Богом» [13, 17-19].

Функціонуванню українського мовленнєвого етикету, лінгвостилістичному аспекту його

дослідження присвячені розвідки О. Потебні, І. Кропицького, М. Стельмаховича, М. Білоус, Н. Плющ, Т. Панько, Н. Гуйванюк, Л. Мацько, Г. Татаревич.

Культурологічному аспекту дослідження системи мовленнєвого етикету значну увагу приділили Я. Радевич-Винницький, С. Богдан, М. Скаб, Н. Бабич, О. Миронюк, О. Сербенська, А. Коваль, О. Мацько, О. Кульбабська.

Невтомно популяризували систему засобів вираження ввічливості української мови й активно розробляли питання про граматичну природу етикетних висловлень І. Вихованець, К. Городенська, М. Каранська, І. Сухомлин, В. Литовченко.

Значну увагу приділено етнопсихологічному аспекту дослідження етикетних конструкцій у наукових працях С. К. Богдан. На думку авторки, «мовний етикет українців, втілений у системі мовних знаків, символів, словесних формул, жестів, міміки, увібравши найдавніші звичаї і традиції, утворюючи цілісну систему, що слугує їм у найрізноманітніших ситуаціях спілкування і є одним із кодів, які відкривають своєрідність національно-мовної картини світу» [4, 31]. Цьому аспекту дослідження присвятили свої розвідки В. Працьовитий, Л. Черкашина, Є. Онацький, В. Яків, М. Стахів.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу етнопсихологічних особливостей етикетних висловлень, які зафіксовані в новелах Василя Стефаника. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити семантико-функціональні види етикетних висловлень у новелах В. Стефаника; з'ясувати етнопсихологічні особливості зафіксованих формул ввічливості; дослідити комунікативні реалізації зафіксованих етикетних висловлень.

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому запропоновано аналіз етнопсихологічних особливостей етикетних зворотів з урахуванням функціональних аспектів мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український мовленнєвий етикет – це феноменальне явище нашої духовної культури. У ньому більше, ніж в інших мовних конструкціях, виражається національний дух, генетичний зв'язок з предками, глибина і велич внутрішнього світу українців, найрізноманітніші вияви національної манери поведінки, чуттєвості та емоцій.

Етикетні висловлення репрезентують такі суттєві риси українського національного характеру, як: нескореність козацького духу, подвижництво, самопожертва, почуття людської гідності та лицарської шляхетності.

Також яскраво виявляються в системі мовленнєвого етикету такі етнопсихологічні риси, як-от: емоційність, сентиментальність, релігійність, самобутній український гумор, стремління до пошуку нових форм духовного розвитку, здібність до сприйняття нового, прагнення основної етичної та соціальної цінності – миру.

Поринувши в глибоке небо художнього царства Василя Стефаника, ми відчуємо мову його серця, що залишає дедалі виразніші сліди в люстерках наших душ, а також простежимо етнопсихологічні особливості етикетних висловлень мовців Покуття.

Гроно рясних регіональних етикетних висловлень на пергаменті неба творів митця – незворушна струна, що велично єднає світогляд автора з етнопсихологією українського народу. Вони ваблять самобутньою розкішною покутського діалекту, невмирущою первинністю форм, естетичним вираженням християнського світогляду мовців.

Зафіксовані у новелах автора *привітальні* етикетні висловлення засвідчують віру письменника в нетлінність християнського вчення. На Покутті набуло поширення чимало конструкцій, осердям яких є слова «Бог», «Ісус Христос», адже релігійність – істотна риса менталітету мешканців цього етнографічного регіону України. Наприклад: «Славайсу» - «Навіки слава» [11, 29]; «Славайсу» - «Навіки слава» - та й сівав на лаві, що стояла довкола хати [11, 55]; «Славайсу» - «Навіки слава» [11, 67].

Ці естетичні ідеали знайшли відображення й у привітаннях покутян з нагоди великих християнських свят. Наприклад, під час найшанованішого родинного свята любові та надії - Різдва Христового, як-от: - А в вас, мамо, на печі Різдво? *Вінчую вас щестем, здоров'єм, аби-сте ще прожили межі нами*, - віншував син мамі та й цілував у руку [11, 75]; «*Коханий мій брате Василю і ви, мамо! Клонюся до вас на Різдво і вінчую вас на ці свята*» [11, 76].

Такі конструкції засвідчують віру мовців у Сина Божого – втілення правди, добра і спасіння, а також увиразнюють емоційність вираження авторської свідомості.

Етикетні *прохання-молитви* звучать в устах персонажів творів Стефаника, як утвердження у своєму духовному зростанні. І вкотре відчуваємо ту саму нестримну енергію його думки, незворушну пильність письменницького ока. Порівняймо: - *Матінко Христова, усім добрим людям стаєш на поратунок. Николаю світлий...* - та й бився в груди [11, 10]; - *...Боже, Боже, найди мені лік!* [11, 27]; - *Мне-оца і сина і світого духа амінь. Оченаш іжи єс*

на небесі і на землі... [11, 40]; « - *...Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працювати, хіба бих не міг ні руков, ні ногов кинути...*» [11, 52]; - *...Господи мні прости!* [11, 57].

Для Василя Стефаника ніколи не було обтяжливо пізнавати душу своїх земляків-селян. Його лицарська твердість у поглядах і незламність думок спонукали людей йти навпростець до омріяного щастя, оминаючи бурхливі потоки лицемірства, брехні та ілюзій. Скільки зримої ласки відчувається в етикетних конструкціях *прохання*, які відтворює автор на сторінках своїх новел, порівняймо: - *Та я вас прошю, газди, аби ви, як мете на світу неділю поле світити, аби ви ніколи мого горба не оминали* [11, 52]; - *Прощю я вас за це дуже грішно, аби-сте мені мого хреста ніколи ні минали. Буду за вас Бога на тім світі просити, лиш зробіть дідові его волю* [11, 52]; - *А проше...* [11, 48].

Ритуал ввічливих людських взаємин увиразнюють етикетні висловлення *подяки*. На сторінках творів автора вони пронизані безмежною вертикаллю часу та духовного досвіду українців, наприклад: -*Та декую вам красно, та най вам Бог дасть, що собі в него жєдасте. Дай вам Боже, здоров'є, діду Михайле* [11, 48]; - *Декую вам за це слово...* [11, 50]; - *Прости Біг, небого, я заговорю очинаш за твою Марію* [11, 67]; - *Бо да прости, Андрію, я вікажу за твою Катерину очинаш* [11, 67]; - *... Але мене ще, Богу декувати, з памнєті не вікинуло...* [11, 70].

У зафіксованих конструкціях етикетного *вбачення* В. Стефаник розмовною барвою покутського діалекту згладжує ніяковіття співрозмовників, як-от: - *А законтентуйте жє си, газди, та й вбачайте за решту* [11, 48]; - *Ану-ко пережійте та й вбачейте, що-м на старість данець нагадав* [11, 48]; - *Вбачейте мені, пане, бо я не порозумів, а папері аді гєзди* [11, 72].

Гортаємо далі сувій розкішного мовного полотна, який зачаровує настояними в часі етикетними зворотами, наприклад: - *А проше, газди, а озміть жє без царамонії там будьте вбачні, бо ми вже подорожні* [11, 49]; - *... Та прости ми, стара, що-м ти не раз догорив, що-м, може, ті коли скривдив, прости мені і перший раз, і другий раз, і третій раз* [11, 51].

Душа народу завжди шукала себе в Слові, яке засвідчує його національну пам'ять та зв'язок із рідною землею. Світ етичних цінностей яскраво відтворюють конструкції ввічливого *прощання* у мовленні героїв новел В. Стефаника. Наприклад: - *Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив-єм то, забудьте,*

але благословіть у далеку дорогу [11, 8]; - *Йди здоров, Миколаю!* – кричала громада [11, 8]; - *Відки тебе візирати, де тебе шукати?! [11, 8]; - Та світкуйте здорові [11, 67]; «Клонюся до тебе, брате, та й до вас, мамо, та й дітей моїх» [11, 77].*

Відтворюючи самотні ввічливі висловлення *побажання*, В. Стефаник вивершує зв'язок моделі етичних цінностей своїх земляків. Автор йде за голосом їхніх сердець, перев'язуючи тугу й безнадію покутян у пошуках щастя стрічкою макоцвітної любові. Наприклад: - *Най пан Бог твоїм дітям годить, де си поступ'ють. Най вам Бог усім дає ліпше, як мені...* [11, 6]; *Най пан Біг хоронить кожного доброго чоловіка...*[11, 22]; - *Та жий, поки світа та сонця...* [11, 24]; - *Можже, кажю, Бог вам поможе, як здастеси на него. Най вам Бог дасть якнайліпше [11, 37]; - Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі, та най Господь милосердний щасливо запровадить вас на місце тай допоможе ласков своєв наново таздов стати!* [11, 48].

Любов до Бога та Слова, повага до земляків та селянської праці, пам'ять про етичні та духовні цінності українців – триада, що вплетена В. Стефаником у візерунок життя рідного народу й формує неосяжність його душі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовані етикетні висловлення в художніх творах В. Стефаника широко засвідчили говіркові особливості мовлення мешканців Покуття, що дає змогу розглядати співвідношення загальноживаних та регіональних виявів мовленнєвого етикету. Нами визначено такі основні семантико-функціональні різновиди етикетних висловлень: привітання, подяка, вибачення, прохання, побажання і прощання. В основі виокремлення зазначених видів конструкцій лежать комунікативні наміри мовознавців, семантична та стилістична організація етикетних зворотів та комунікативна ситуація ввічливого контактування.

Розглянуті нами етикетні висловлення засвідчують характерні національні традиції

мовленнєвої поведінки українців, виявляють нерозривні зв'язки між етнопсихологічними особливостями комунікативної культури зі світосприйняттям нашого народу.

Почуття самоповаги та власної гідності, пошук шляхів до індивідуального розвитку стремління до внутрішньої гармонії та свободи – найвищі ідеали етичної свідомості покутян. Вони передаються з прадавніх часів від покоління до покоління, витворюючи міцну і багатогранну структуру етнокультурного розвитку цієї групи населення України. Зафіксовані етикетні конструкції засвідчують духовний, інтелектуальний, художньо-естетичний рівень розвитку, душевний світ українців та набутий ними історичний досвід.

До типових рис мешканців цього етнографічного регіону справедливо зараховують також повагу до старших, шанобливе ставлення до жінки, як матері, як охоронниці домашнього вогнища. Покутяни відкриті і гостинні у спілкуванні, відповідальні і чесні у ділових стосунках, сміливі і незалежні у своїх міркуваннях. Їхня висока духовність, глибока моральність, громадянська свідомість – це справжній вимір незламності національного духу.

Це глибоко релігійні мовці, в яких непахитне відчуття Божої всеприсутності, істинне усвідомлення волі Вседержителя над їхнім життям і думками. Релігійні основи в світогляді покутян нерозривні з таким етнопсихологічними рисами, як: чуттєвість, відкритість, емоційність, одвічний зв'язок із землею.

Отже, етнопсихологічний аспект вивчення етикетних висловлень підтверджує різноманітність семантико-функціональних виявів конструкцій ввічливості, розширює відомості про їхні комунікативні реалізації та відображення в них суттєвих рис українського національного характеру. Перспективою подальших наукових розвідок у цьому напрямі може бути характеристика виявів модальності, яка репрезентує ввічливі стосунки між співрозмовниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ, 1994. 254 с.
2. Бабич Н. Сила мовленого слова: науково-публіцистичні нариси з культури української мови. Чернівці, 1996, 176 с.
3. Білоус М. П. Заговори, щоб я тебе побачив. Антисуржик. Львів, 1995. С. 19-23.
4. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ, 1998. 475 с.
5. Губко О. Психологія українського народу. Київ, 2015. Кн. 1. 504 с.
6. Караванський С. Секрети української мови. Львів, 2009. 344 с.
7. Кудрик Л. «Хто стереже свої уста, той зберігає свою душу...». Українська мова й література. 2002. № 13. С. 3-12.
8. Мацько Л. І. Культура мови: Заговори, щоб я тебе побачив. Початкова школа. 1996. № 3. С. 28-30.

9. Сімович В. Наша товариська мова. Українське мовознавство / упоряд. Ю. Шевельов. Ottawa, 1984. С. 36-42.
10. Стельмахович М. Г. Опрацювання основних правил мовного етикету. Українська мова і література в школі. 1980. № 6. С. 33-41.
11. Стефаник В. С. Камінний хрест. Харків, 2013. 171 с.
12. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, відмова. Івано-Франківськ, 2009. 328 с.
13. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Мюнхен, 1983. Ч. 34. 175 с.

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych, B. (1994). Yak my hovorymo [How we speak]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Babych, N. (1996). Syla movlenoho slova: naukovo-publitsystychni narysy z kultury ukrainskoi movy [The power of the spoken word: scientific and journalistic essays on the culture of the Ukrainian language]. Chernivtsi [in Ukrainian].
3. Bilous, M. P. (1995). Zahovory, shchob ya tebe pobachyv [Speak so I can see you]. Antysurzhyk. Lviv [in Ukrainian].
4. Bohdan, S.K. (1998). Movnyi etyket ukraintziv: tradytsii i suchasnist [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Hubko, O. (2015). Psykholohiia ukrainskoho narodu [Psychology of the Ukrainian people]. Kyiv, Kn. 1 [in Ukrainian].
6. Karavanskyi, S. (2009). Sekrety ukrainskoi movy [Secrets of the Ukrainian language]. Lviv [in Ukrainian].
7. Kudryk, L. (2002). «Khto sterezhe svoi usta, toi zberihaie svoiu dushu...» [«Whoso keepeth his mouth, he saves his soul ... »]. Ukrainska mova y literatura, 3 [in Ukrainian].
8. Matsko, L. I. (1996). Kultura movy: Zahovory, shchob ya tebe pobachyv [Language Culture: Speak so I can see you.]. Pochatkova shkola, 3 [in Ukrainian].
9. Simovych, V. (1984). Nasha tovaryska mova [Our friendly language]. Ukrainske movoznavstvo/uporiad. Yu.Shevelov. Ottawa [in Ukrainian].
10. Stelmakhovych, M. H. (1980). Opratsiuvannya osnovnykh pravyl movnoho etyketu [Elaboration of the basic rules of language etiquette]. Ukrainska mova i literatura v shkoli, 6 [in Ukrainian].
11. Stefanyk, V. S. (2013). Kamynnyi khrest [Stone Cross]. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Farion, I. D. (2009). Movna norma: znyshchennia, poshuk, vidmova [Language norm: destruction, search, rejection]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
13. Chyzhevskiy, D. (1983). Narysy z istorii filosofii na Ukraini. Miunkhen [Essays on the History of Philosophy in Ukraine], Ch.34 [in Ukrainian].

ETHNOPSYCHOLOGICAL FEATURES OF ETIQUETTE GREETINGS IN VASYL STEFANYK'S NOVELS

Melnychuk Oksana Mykhailivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Linguistics

Ivano-Frankivsk National Medical University

Str. Halytska, 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Peculiarities of polite language relations between the participants in the communication process have become an important subject of scientific research in modern linguistics. In recent decades, scholars have been actively considering various aspects of the study of etiquette, namely: formal-grammatical, cognitive, psycholinguistic, sociolinguistic, culturological, linguistic-stylistic, ethnopsychological. The variety of approaches to coverage and system characteristics in these areas of research allow us to talk about the relevance and scientific perspective of this issue. In particular, the ethnopsychological aspect of the study of etiquette occupies a prominent place among the objects of scientific research. It is increasingly attracting the attention of culturologists, psychologists, philosophers, linguists. The proposed article is one of the attempts to study the ethnopsychological structures of speech etiquette. The aim of our scientific research is to clarify the traditional and regional features of the formulas of politeness, taking into account the functional aspects of speech activity. Vasyl Stefanyk's short stories were chosen as the material of the research. The analysis of etiquette expressions ethnopsychological features confirms the opinion that these constructions are a condenser of thoughts, will, self-expression of speakers at the mental level. They are an essential complex category, which represents the national linguistic picture of the world, testifies to ethnopsychological and ethnocultural dimensions of world perception. Fixed constructions of polite communication represent the following semantic-functional varieties: greetings, thanks, apologies, requests, wishes and farewells. The etiquette statements considered by us testify to characteristic national traditions of speech behavior of Ukrainians, reveal inseparable connections between ethnopsychological features of communicative culture with world perception of our people. The studied constructions represent the main ethnopsychological features of the politeness of Pokuttya residents, such as: sincerity, emotionality, sensuality, deep religiosity, self-esteem and respectful attitude towards each other.

Key words: *ethnopsychological features, etiquette statements, speech culture, speech etiquette, national features.*

УДК 81'373:796.5

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.22>

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Набока Олена Миколаївна

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Наукову розвідку присвячено дослідженню особливостей функціонування політичних метафор в англomовних текстах політичного дискурсу. У роботі простежено та описано зміни, які відбуваються у сучасній політичній комунікації, а саме спостерігаємо стійку тенденцію до використання емоційно-маркованої лексики та стилістичних засобів. Виявлено, що така тенденція зумовлена ключовим завданням учасників політичної комунікації (політичних діячів) не просто передати певний об'єм інформації, а здійснити максимальний вплив на свідомість адресата. Слід зазначити, що ефективне використання стилістичних засобів загалом і політичної метафори у тому числі значною мірою сприяє зміні політичних поглядів електорату, формуванню відповідного емоційного фону та політичного іміджу політика. Метою презентованої розвідки є визначення політичної метафори як засобу експресивності в англomовних текстах сучасного політичного дискурсу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: уточнити поняття політичної метафори як засобу експресивності; визначити ключові ознаки текстів політичного дискурсу; побудувати типологію політичних метафор, які функціонують в англomовних текстах політичного дискурсу. У роботі також доведено, що метафора у політичних промовах є виразним засобом акцентування, а відтак і привертання уваги, оскільки цей троп уводить у текст поняття віддалені від політичного світу, задля ілюстрації того чи іншого предмета/явища шляхом їхнього зіставлення часом цілком неочікуваного. У такий спосіб політична метафора слугує для передачі не всієї інформації, а найбільш суттєвої, яка утворює «кістяк» тексту і здатна викликати відповідну реакцію у читачів та слухачів. Як показав аналіз ілюстративного матеріалу в англomовних текстах політичного дискурсу часто вживаються як мертві метафори, так і авторські. Серед найбільш поширених семантичних типів політичних метафор виділяємо спортивні метафори, метафори війни та миру, метафори подорожі.

Ключові слова: метафора, семантичні типи метафор, політична метафора, англomовні тексти політичного дискурсу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Протягом останніх років метафора в політичному дискурсі привертає до себе увагу багатьох дослідників [1; 10; 11; 12; 16]. Дедалі зростає кількість різноманітних студій, що висвітлюють різні типи метафор, які використовують політики та їхній вплив на суспільну свідомість і політичне життя загалом. Необхідно зазначити, що з одного боку, інтерес до мови політиків пояснюється динамічністю життя в сучасному постмодерному світі: бурхливим розвитком інформаційних технологій, домінантною роллю засобів масової інформації у формуванні суспільної думки, маніпулятивністю та карнавалізацією світової політики загалом. З іншого боку, під впливом згаданих вище екстралінгвістичних чинників зацікавлення до мови політики спостерігаємо і з позиції дослідників політичного дискурсу [6; 7; 8; 13; 14]. Сьогодні дискурсивному аналізу підлягають тексти промов політичних діячів, програми політичних партій і рухів, публікації в засобах масової інформації,

теледебати передвиборчих виступів кандидатів й зразки агітаційної літератури.

Таким чином, в умовах, коли публічне слово набуває підвищеної значимості, політична метафора стає особливим «інструментом» мови, що дозволяє тонко регулювати настрої в суспільстві.

Актуальність цієї наукової розвідки зумовлена посиленням інтересом лінгвістів до політичного дискурсу, в якому політики за допомогою метафор визначають свою діяльність, описують життя суспільства та політичний становище країни. **Мета** статті – простежити особливості вживання політичної метафори як засобу експресивності в англomовних текстах сучасного політичного дискурсу. Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: уточнити поняття політичної метафори як засобу експресивності; визначити ключові ознаки текстів політичного дискурсу; побудувати типологію політичних метафор, які функціонують в англomовних текстах політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній політичній комунікації спостерігаємо стійку тенденцію до використання емоційно-маркованої лексики та стилістичних засобів. Така тенденція зумовлена ключовим завданням учасників політичної комунікації (політичних діячів) не просто передати певний об'єм інформації, а здійснити максимальний вплив на свідомість адресата. Слід зазначити, що ефективне використання стилістичних засобів загалом і метафори у тому числі значною мірою сприяє зміні політичних поглядів електорату, формуванню відповідного емоційного фону та політичного іміджу політика.

Політичний дискурс став об'єктом досліджень багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема, К.С. Гаджієва, О.В. Падалки, К.Б. Цветкової, О.Й. Шейгал. Метафоричним потенціалом політичних текстів цікавилися такі лінгвісти, як О.М. Тищенко, А.О. Худолій, В.Є. Чернявська. Проблемою перекладу політичної метафори займалися Т.Б. Новикова, І.В. Самаріна, Я.Г. Тікан та інші. Сьогодні, риторика політиків США викликає неабияку увагу, тому недостатнє висвітлення цього питання зумовило необхідність та нагальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як відомо, інтенція політичних текстів, що реалізують комунікацію у політичному дискурсі, – чинити вплив на адресата. Крім того, такі тексти мають і певні стильові ознаки, які дозволяють ідентифікувати їхню належність до певного жанру та уможливають виконання ними певних комунікативних функцій. Серед них: використання контрасту, протиставлення, повтору, графічне виділення ключових понять. До слова, тематика англомовних текстів політичного дискурсу охоплює широке коло питань: державне управління, органи влади, політичні права, різні політичні режими, громадська думка, внутрішня і зовнішня політика, візити, угоди, політичні акти, засідання тощо [3, 17-18].

Особливості комунікативної стратегії суб'єктів політичного дискурсу зумовлюють наповнення політичних текстів лексичними одиницями, що надають виступам експресивного забарвлення, виявляють позицію в оцінці політичних подій, свідчать про високий рівень культури мовлення. Одним з важливих риторичних засобів створення образності та емоційного забарвлення у мові політиків вважаємо метафору.

Існує так звана «гіпотеза засвоєння» Т. Белта, згідно з якою індивідууми, котрі отримують інформацію, яка міститься в метафорі, здатні

згадати більше інформації з теми, ніж індивідууми, які отримують ту ж саму інформацію без посередництва метафор [2, 13]. Іншими словами, метафора слугує потужним інструментом запам'ятовування інформації завдяки своїй образності.

Систематичні дослідження візуальних метафор в американському політичному дискурсі почались з 80-х рр. минулого століття, хоча в цей період автори не акцентували увагу на порівнянні вербальних і невербальних метафор. Однак, вже перші результати показали, що між цими рівнями політичної семіотики спостерігаються регулярні кореляції. Так, Е. Буелл і М. Маус, вивчаючи політичні карикатури президентських виборів 1988 року в США [14], дійшли висновку, що в них домінує метафора.

Дослідники вербальних метафор в політичному дискурсі неодноразово вказували на те, що політики часто намагаються дегуманізувати політичного противника або зовнішнього ворога за допомогою різних метафоричних образів – від злодія та лицеміра до жорстокого звіра і мікроба. До схожих висновків приходять дослідники невербальної політичної метафори. Наприклад, С. Кін показав, що на агітаційних плакатах і в політичних карикатурах ХХ ст. кандидати-суперники зображували один одного за допомогою дегуманізуючих метафор [15], при цьому у всьому світі для дегуманізації ворога використовують стандартний набір образів, серед яких найбільш поширеними є невербальні метафоричні образи насильника, звіра, рептилії, комахи.

Таким чином, політична метафора слугує для передачі не всієї інформації, а найбільш суттєвої, яка утворює «кістяк» тексту і здатна викликати відповідну реакцію у читачів та слухачів.

У сучасній лінгвопоетології існує багато класифікацій метафор. Так Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють два типи метафор: *онтологічні* (метафори, що дозволяють бачити події, дії, емоції, ідеї як якусь субстанцію) та *орієнтовані* (метафори, які не визначають один концепт у термінах іншого, але організують всю систему концептів стосовно один до одного) [9, 123]. П. Ньюмарк виділяє п'ять типів метафор: мертві метафори, метафори-кліше, лексичні, інноваційні та креативні, авторські метафори [16, 37]. Розглянемо функціонування політичних метафор в англомовних текстах політичного дискурсу детальніше.

Дослідники сходяться на думці, що політична метафора – це важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Роль метафори

у процесі комунікації передбачає передачу та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство [6, 6], адже вона часто має оцінну природу, [5, 198]. Наприклад: "*War isn't really a dirty business. It is a cruel and bloody and violent business, and it drags down all who are a part of it — those in the war zone and those at home into the mire of savagery*" [2]. Тут оцінно-емоційний компонент метафор *War isn't really a dirty business* та *It is a cruel and bloody and violent business* передбачає донесення до широких мас американського суспільства інформації про те, що війна – це жорстокий бізнес, на якому можновладці заробляють брудні гроші, оскільки усі галузі виробництва працюють лише на зміцнення військового потенціалу. Крім того, тут спостерігаємо вплив на адресата і його переконання в тому, що займаючи споглядальну позицію, він так само стає частиною того бізнесу, який забирає життя людей. Це речення посилюється ще і метафорою *mire of savagery*, яка показує, що американці, які знаходяться по інший бік військових дій погрузнули в «болоті жорстокості».

Комплексний аналіз англійських текстів сучасного політичного дискурсу дає підставу стверджувати, що у мовленні політиків переважають мертві метафори, функцією яких є первинна номінація реалій політичного життя: *tax relief, oil addiction, racial lens, the path to understanding, a new crossroad, doors of democracy, a battle of ideas, root problem, economic climate, a spending freeze* [2].

Проте варто наголосити, що стерті політичні метафори по-новому висвітлюють своє значення у нових контекстах, можуть переосмислюватися і, таким чином, набувати нових семантичних відтінків [12, 17]. Навіть ті метафори, що перетворилися на штампи, мають здатність активно функціонувати у сьогоденному політичному дискурсі.

У політичних текстах, що досліджувалися, функціонують також динамічні, індивідуальні метафори, які вирізняються від статичних непередбачуваністю, і є виявом індивідуальності, самостійності оцінок політичних реалій: «*We saw racial tensions bubble to the surface during the week before the South Carolina primary*». «*You know, I've been called a maverick; someone who marches to the beat of his own drum. Sometimes it's meant as a compliment and sometimes it's not*». «*This is the moment when we must defeat terror and dry up the well of extremism that supports it*» [2].

Політики, спілкуючись зі своїми виборцями постійно пам'ятають про «глядацьку

аудиторію» й навмисно «працюють на публіку», намагаються справити позитивне враження та «зірвати оплески» [5, 5; 8]. Так Президент Клінтон метафорично пафосно порівнює робітників «з серцем та душею американської нації», використовуючи яскраву концептуальну метафору "*Workers are heart and soul of our nation*" [2].

Виступ Б. Обама перед жителями Берліна пронизаний метафорами епохи холодної війни: «*The Cold War, the Soviet shadow, Communism marching across Europe, the fall of the Berlin Wall, a battle of ideas against the communists, the shadows of yesterday*» [2], які зосереджують емоції слухачів не на розбіжностях світової політики, що виникли між Сполученими Штатами та Німеччиною останніми роками, а саме на тому періоді історії, коли між цими країнами існувала плідна співпраця та взаєморозуміння у боротьбі зі спільним ворогом.

Політичні метафори, що використовуються в англійських текстах сучасного політичного дискурсу, відіграють значну роль у категоризації суспільно-політичних реалій. У результаті аналізу було виокремлено такі основні семантичні типи метафор: *метафора подорожі*: «*Let me express my thanks to the historic slate of candidates who accompanied me on this journey, and especially the one who traveled the farthest – a champion for working Americans and an inspiration to my daughters and to yours – Hillary Rodham Clinton*»; *нобутова метафора*: «*Yes, we must provide more ladders to success for young men who fall into lives of crime and despair*»; *метафора війни*: «*We will attack the problem on every front*»; *метафора будови*: «*Trade has been a cornerstone of our growth and global development*»; *землеробська метафора*: «*We believe in low taxes; spending discipline, and open markets. We believe in rewarding hard work and risk takers and letting people keep the fruits of their labor*»; *метафора механізму*: «*This great national cause will create millions of new jobs, many in industries that will be the engine of our future prosperity*» [2].

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу одним із головних ціннісних понять політичного дискурсу Президента Клінтона є поняття миру. Саме політичні метафори з компонентом *peace*, зустрічаємо доволі часто у його виступах у супроводі таких лексичних одиниць, які загалом надають їм певної динаміки (*the peace process; the path to a lasting peace; a just, lasting, and comprehensive peace; the path of peace, etc*). В інших випадках поряд з лексемою *peace* зустрічаємо акціональні дієслова: «*...the United States will do whatever we can to support the peace*

process... and to minimize the risk of peace”; “...they (the leaders have agreed to restore the peace...”; to help both parties return to the hard work of **building** peace through negotiations” [2]. Отож, часте використання у політичних текстах простих та складних метафор з лексемою *peace* підкреслює як значущість слів мовця, так і водночас привертає увагу публіки, електорату до ключових позицій політичної програми політика.

За допомогою політичних метафор з компонентом *religion* президент Клінтон у своїх виступах звертається до складних релігійних питань. Білл Клінтон говорить про те, що Америка стала притулком для усіх людей, що не мали можливості сповідувати обрану релігію у себе на батьківщині: “Throughout our history, men and women have come to America to **escape religious persecution** elsewhere and secure **religious freedom** here; ...people coming together across the lines of faith and political conviction and race to protect **the religious liberties** we all cherish” [2]. За допомогою політичних метафор протиставлено протилежні поняття (*religious persecution elsewhere - secure religious freedom here*), що є типовою рисою політичного дискурсу загалом, у якому нерідко здійснюється вибір полярних орієнтирів, які відповідають (або уособлюють у собі) різні ціннісні системи.

У промовах державного секретаря США Гіларі Клінтон часто зустрічаємо медичну метафору *the scope and scale of a problem*, яка підсилює значення проблеми у свідомості аудиторії та безпосередньо виконує функцію афектації: *Concrete action is possible when we understand the scope and scale of a problem* [1]. Наведений приклад підтверджує, що вдало дібраний індивідуально-авторський, «свіжий» для аудиторії метафоричний засіб, особливо підсилює важливість окресленої проблеми для політика, сприяє її подальшому успішному вирішенню серед електорату.

Крім того, у політичних промовах Гіларі Клінтон неодноразово використовує спортивні метафори. Вони створюють враження гри, надають будь-якій політичній ситуації серйозності, вказують на переможців та тих, хто зазнав поразки. Наприклад: “So it’s great that

we’re back here today, and I am grateful to Jim Clifton and his **team** for joining us to highlight the urgent need for more and better information about women and gender equality around the world” [1]. У цьому реченні маємо приклад використання спортивної метафори *team*, яка не дивлячись на свою «стертість», підсилює образ політичної команди, командного духу, згуртованості довкола вирішення проблем гендерної рівності.

Для визначення самої суті політичних перегонів, досить влучно застосовано спортивну метафору *race*, яка, на наш погляд, є найбільш релевантною, коли йдеться про протистояння двох антиподів – чи ідеологій, чи передвиборчих програм, чи антонімічних понять, що виражають полярні позиції: *It is a race, a race between hope and fear, a race between potential realized and despair imbued in every pore of one’s body* [1]. Наведені політичні метафори роблять інформацію емоційно забарвленою і стилістично маркованою, внаслідок чого вона легше сприймається аудиторією як зрозумілий і знайомий варіант, позаяк політика загалом, чи виборча кампанія справді нагадують спортивні перегони, а політичні діячі – учасників цих змагань, що будь-якою ціною прагнуть здобути перемогу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Політична метафора в англомовних текстах політичного дискурсу слугує засобом комунікативного впливу з метою формування у адресата (найчастіше у суспільства, електорату) позитивної, або негативної думки про ту чи іншу політичну одиницю (політику, партію, виборчу програму, захід). Зважаючи на наміри політика, політична метафора викликає в аудиторії різні картини реальності, що й робить цей риторичний засіб у досліджуваних англомовних текстах політичного дискурсу важливим інструментом маніпуляції суспільною свідомістю. Серед найбільш поширених типологічних типів політичних метафор виділяємо спортивні метафори (43%), метафори війни та миру (28%), метафори подорожі (15%) та побутові метафори (14%). Перспективою подальших досліджень вважаємо випрацювання адекватних стратегій і тактик перекладу політичних метафор у досліджуваному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Р.Д. Каузальная сила политической метафоры. Е. 2006.
2. Белт Т. Газетные метафоры и политическое убеждение: экспериментальное исследование. Политическая лингвистика. 2007. Вып. 3 (23). С. 10–19.
3. Будаев Э.В. Современная политическая лингвистика. Екатеринбург, 2009. 230 с.
4. Верба Г. Г. Стейкі порівняння та метафори як стереотипи світосприйняття (українсько-іспанські паралелі). Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2003. С. 65-70.

5. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи. Природа вторичной номинации. Киев: Наукова думка. 1988. 7-10 с.
6. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
7. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2001. 19 с.
8. Загнітко А. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксиси. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т.16. Донецьк: Східний видавничий дім. 2007. С. 5-19.
9. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: М.: Едиториал УРСС. 2004. 256 с.
10. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. М.: Наука. 1988.
11. Уфимцев Р. Искусство метафоры. Режим доступа: <http://metaphor.narod.ru/review/eco.htm>
12. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ. 2005. 19 с.
13. Шейгал Е.И. Театральность политического дискурса (Единицы языка и их функционирование. Саратов. 2000. Вып. 6. Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-00.htm>
14. Bayley P. Live Oratory in the Television Age: The Language of Formal Speeches. Campaign Language: Language, Image, Myth in the U.S. Presidential Elections 1984. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna. 1985. P. 77-174.
15. Keen S. Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination. New York. 1988.
16. Newmark Peter Approaches to Translation. New-York: Prentice Hall. 1988.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Clinton H. R. Remarks on Building Sustainable Partnerships in Africa: [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/08/195944.htm>
2. 2.Presidentials' Documents Archive Collection. The American Presidency Project, 2015. Режим доступу: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/presidential-documentsarchive-guidebook/documents-related-to-presidentialelections/2016/report/200301/all/63>

REFERENCES

1. Anderson, R.D. (2006). *Kazualnaya sila politicheskoi metaphory*. [Casual force of political metaphor]. Ekaterenburg.
2. Belt, T. (2007). Gazetnye metaphory I politicheskoye ubezhdeniye: eksperimentallye issledovaniye. [Newspaper Metaphors and Political Persuasion: An Experimental Study]. *Politicheskaya lingvistika*. V. 3 (23). P. 10-19.
3. Budaev, E.V. (2009). *Sovremennaya politicheskaya lingvistika*. [Modern political linguistics]. Ekaterunburg. 230 p.
4. Verba, G.G. (2003). Stiyki porivnyannya ta metaphory yak stereotypy svitosprinyattya (ukrainsko-ispanski paraleli). [Stable comparisons and metaphors as stereotypes of worldview (Ukrainian-Spanish parallels)]. *Movni i konceptualni kartyny svity*. Kyiv. P. 65-70.
5. Vovk, V. N. (1988). Yazykovaya metephora v hudozhestvennoi rechi. [Language metaphor in fiction]. *Pryroda vtorichnoi nominacii*. Kyev: Noukova dumka. P. 7-10.
6. Gorina, O.V. (2008). *Kognityvno-komunikatyvni harakterystyky amerykansko elektroalnogo diskursy respublikanciv*. [Cognitive and communicative characteristics of American electoral discourse or republicans]. Kharkiv. 23 p.
7. Didenko, M. O. (2001). *Politychnyi vystup yak typ tekstu*. [Political speech as a type of the text]. Odesa. 19 p.
8. Zagnitko, A. (2007). Sychasnyi politychnyi gazetnyi diskurs: rytoryka i syntaksy. *Donetskyi visnyk naukovoogo tovarystva im. Shevchenka*. V.16. Donetsk: Shidnyi vydavnychiy dim. P. 5-19.
9. Lakoff, D. & Jonson, M. (2004). *Metaphory, kotorymi my zhyvem*. M.: Edytorial URSS. 256 p.
10. Teliya, V. N. (1988). *Metaphora v yazyke I tekste*. M.: Nauka.
11. Ufimtcev, R. *Iskustvo metaphory*. Available at: <http://metaphor.narod.ru/review/eco.htm>
12. Chadyuk, O.M. (2005). *Metaphora u spheri suchasnoi ukrainskoi politychnoi komunikacii 2005 roku*. Kyiv. 19 p.
13. Sheigal, E.I. (2000). *Teatralnost politicheskogo diskursa (edynytcy yazyka I ih funkcionirovanie)*, 6. Saratov. Available at: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-00.htm>
14. Bayley, P. (1985). Live Oratory in the Television Age: The Language of Formal Speeches. *Campaign Language: Language, Image, Myth in the U.S. Presidential Elections 1984*. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna. P. 77-174.
15. Keen, S. (1988). *Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination*. New York.
16. Newmark, P. (1988). *Approaches to Translation*. New-York: Prentice Hall.

POLITICAL METAPHOR PHENOMEN IN ENGLISH TEXTS OF POLITICAL DISCOURSE

Naboka Olena Mykolaivna

*Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Humanitarian Faculties
Odesa I. I. Mechnikov National University
Str. Dvoryanska, 2, Odesa, Ukraine*

The article is focused on the political metaphor phenomenon functioning in English texts of modern political discourse. The research also deals with key changes that took place in contemporary political communication, namely with a steady tendency towards using emotionally coloured lexis and stylistic means. It is defined that such tendency is caused by the fact that the main goal of the members of the communicative process (political leaders) is not only to transfer a definite amount of factual information, but also to make a sufficient influence on the addressee's conscience. It is worth underlining that the effective use of stylistic devices in general, and political metaphor in particular can change the political beliefs of the electorate significantly, create a special emotional background, and make up a definite political image of the politician. The purpose of the study is to highlight the main expressive features of political metaphors functioning in English texts of modern political discourse. To achieve this goal one should fulfill the following tasks: to define political metaphor as an expressive means through the prism of political linguistics; to work out the key features of text of political discourse; to trace and describe different types of metaphors functioning in English texts of modern political discourse. The research also shows that in political contexts metaphor can be used for ideological purposes because it activates unconscious emotional associations and thereby contributes to myth creation: politicians use metaphor to tell the right story. It is worth mentioning that rhetorically, political metaphors contribute to mental representations of political issues, making alternative ways of understanding these issues. The article also focused on how the same type of metaphor may be used by a politician's critics to convey a completely different evaluation from the one that was originally intended and how poetic analysis of political metaphors contributes to our knowledge of political rhetoric. It is proved that among different types of political metaphors functioning in English texts dead metaphors are used as often as individual, fresh ones. As to the semantic types of political metaphors the most frequently traced are sports metaphors, metaphors of war and peace, metaphors of journey.

Key words: *metaphor, semantic types of metaphor, political metaphor, English texts of modern political discourse.*

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.23>

ВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ У ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ РЕСПУБЛІКАНЦІВ І ДЕМОКРАТІВ)

Назаренко Ольга Іванівна

*старший викладач кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів
Інституту філології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна*

Нестеренко Оксана Євгенівна

*викладач кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології
Інституту філології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна*

Дана стаття присвячена проблемі лінгвістичної реалізації маніпулятивного впливу у американському політичному дискурсі. У даний час разом із ускладненням політичного процесу значно посилюється маніпулятивна складова сучасної політичної комунікації. Маніпуляція свідомістю є достатньо складним явищем, і саме тому його вивчення здійснюється у рамках міждисциплінарного дослідження. Маніпуляція як феномен розглядається у психології, соціології, політології. У політології маніпуляцію розглядають як таку структуру світу, у якій виграє той, хто вміло здійснює цю маніпуляцію, тобто мова іде про політичну маніпуляцію. Політична маніпуляція є особливим різновидом впливу, метою якого є формування у реципієнта думки, яка є максимальною наближеною до тієї, що є необхідною для маніпулятора. Даний тип маніпуляції здійснюється шляхом певного способу презентації інформації за допомогою вербальних засобів, тобто бажаний вплив на свідомість адресата у політиці здійснюється через лінгвістичну маніпуляцію. Лінгвістична маніпуляція є типом мовленнєвого впливу, спрямованого на досягнення власних цілей суб'єкта, які не збігаються з намірами або протирічачуть бажанням та інтересам об'єкту впливу. Оскільки політичний процес, в якому функціонують лінгвістичні маніпулятивні технології, є складним та неоднорідним, застосування дискурсивного підходу до дослідження даного феномена вбачається найбільш ефективним для визначення ролі та взаємодії маніпулятивних складових політичної комунікації. Саме дискурсивний підхід до дослідження політичної комунікації вважається найбільш результативним, тому що він дозволяє осмислити суттєвий аспект функціонування мови: специфіку здійснення в ній концептуалізації світу, що породжує значну кількість форм мовленнєвого впливу. Серед цілої низки найпоширеніших мовних засобів, до яких вдаються американські політики, що представляють як Республіканську, так і Демократичну партії, у своїх передвиборчих промовах, є стереотипи, «навішування ярликів», «сяючі узагальнення», порівняння, мовна гра та неологізми.

***Ключові слова:** маніпулятивний вплив, лінгвістична маніпуляція, політичний дискурс, стереотип, «навішування ярликів», «сяючі узагальнення».*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В даний час нестабільність геополітичної та економічної ситуації у світі значно зростає, що висуває потребу у вивченні шляхів та способів маніпуляції масовою свідомістю, а особливо способів впливу на свідомість людей шляхом комунікативних стратегій та тактик, що використовуються в політичному дискурсі.

Загальновідомим фактом є той, що маніпуляція масовою свідомістю використовується для управління людьми шляхом створення ілюзій, корисних для маніпулятора ідеалів,

думок та уявлень, необхідних для успішного управління. Основою реалізації маніпуляції у політичному дискурсі є використання різноманітних мовних засобів та прийомів, і саме необхідність їхнього дослідження для глибшого розуміння властивостей маніпулятивного впливу та способів ефективного протидії такому впливу визначає актуальність даної теми.

Формулювання мети і завдання статті. Метою даної статті є дослідження особливостей лінгвального вираження різноманітних тактик та прийомів маніпулятивного впливу

на свідомість реципієнта у сучасному політичному дискурсі американських політиків. Для досягнення мети передбачено виконання наступних завдань: проаналізувати особливості явища маніпулятивного впливу на свідомість адресата в рамках міждисциплінарного дослідження; виявити властивості маніпуляції в політичному дискурсі; підібрати та проаналізувати мовний матеріал, який репрезентує лінгвальні шляхи та способи вираження впливу на свідомість реципієнта у дискурсі американських політиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі використання вербальних засобів для досягнення маніпулятивного ефекту в політичній комунікації приділяли значну увагу такі провідні сучасні лінгвісти як Т. ван Дейк, Р. Водак, Н. Фейрклоф, Р. Блакар, А. Вежбицька, Н. Хомський, Г. Лакофф. Саме ці автори заклали у сучасній лінгвістиці теоретико-методичну базу для дослідження даного явища.

Корисними при розгляді проблеми мовної маніпуляції у політиці ми вважаємо роботи Є. Доценко, Є. Шайгал, Е. Китайгородської, В. Карасика, О. Іссерс.

У вітчизняній лінгвістиці дану проблему досліджували О.В. Дмитрук, В.В. Зірка, О. Г. Руда, І. М. Рудик, М.О. Зайцева.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політика – багатогранне суспільне явище, колективна, складно організована, цілеспрямована діяльність, яка потребує широкої комунікації між державою та громадянами, між окремими представниками влади та певними суспільними групами. Політика покликана забезпечувати стійкість соціальних процесів, регулюючи взаємовідносини людей у соціумі. Відмінними рисами політичної комунікації є її публічність, чітко виражена односпрямованість (від комунікатора до реципієнта), різномірний та мінливий характер аудиторії. В даний час політика є невід'ємною частиною життя суспільства і одним із найефективніших інструментів впливу на нього.

У процесі розвитку держави та закономірного ускладнення загального політичного процесу значно посилюється маніпулятивна складова політичної комунікації. Наукове осмислення змін, які мають місце, можливе лише в рамках міждисциплінарних досліджень, так як необхідно мати чітке уявлення про всі фактори (мовні, соціально-економічні, соціокультурні, етнічні, релігійні, психологічні), які визначають політичну комунікативну ситуацію. Саме тому, вважаємо за потрібне розглянути детальніше поняття «маніпуляція».

Найбільш дослідженим даний феномен являється у галузі психології.

За Є.Л. Доценко під маніпуляцією розуміють вид прихованого психологічного впливу, майстерне виконання якого призводить до збудження в іншої людини намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями. [4, 59]. Існують також і інші визначення маніпуляції. Маніпуляцію розглядають як егоїстичне та приховане керування людиною, яке приносить ініціатору певний односторонній зиск. [7, 4]. Під маніпуляцією також розуміють психологічний вплив, направлений на духовну складову особистості, здійснення якого вимагає від маніпулятора володіння певними навичками, знаннями та майстерністю для здійснення такого впливу ненасильницькими методами. [2, 110]. Також під поняттям маніпуляції мається на увазі таємний вплив, при здійсненні якого у об'єкта маніпуляції потрібно сформувати уявлення про його самостійність у прийнятті рішень, приховати намір маніпулятора, так само як і факт самого маніпулювання. [5, 54].

У психологічних дослідженнях основна увага приділяється способам психічного впливу та міжособовій маніпуляції, тоді як, наприклад, у політології та соціології маніпуляцію розглядають у контексті соціальних та історичних подій, які можуть підлягати негативним або позитивним змінам, що є результатом маніпулювання суспільною свідомістю, яке призводить до колективної деструктивної або конструктивної поведінки. За трактуванням В. Райкера маніпуляція постає такою структурізацією світу, у якій виграє той, хто вміло здійснює цю маніпуляцію [10, 8].

Таким чином, ми можемо говорити про політичну маніпуляцію. Політична маніпуляція – це особливий різновид впливу, метою якого є нав'язування під виглядом об'єктивної інформації неявного, але бажаного для тих чи інших політичних груп змісту таким чином, щоб у реципієнта сформувалася думка максимальна наближена до тієї, яка потрібна маніпулятору.

Існує доволі значна кількість різноманітних способів маніпулятивного впливу на суспільну свідомість у політиці, починаючи з безпосереднього викривлення фактів та поширення завідомо хибної інформації і закінчуючи більш вишуканими різновидами впливу, серед яких лінгвістичні методики заслуговують на особливу увагу.

Очевидним є той факт, що маніпулювання здійснюється шляхом певного способу презентації інформації за допомогою лінгвальних

засобів, тобто бажаний політичний вплив здійснюється через лінгвістичну маніпуляцію.

Лінгвістична маніпуляція – це різновид мовленнєвого впливу, спрямованого на досягнення власних цілей суб'єкта, які не збігаються з намірами або протирічать бажанням та інтересам об'єкту впливу. При цьому здійснюється неусвідомлений з боку об'єкта контроль над його свідомістю за допомогою викривленої, необ'єктивної інформації, представленої у тексті. [8, 130], тобто формування у свідомості адресата установок, які збігаються із установками адресанта. При маніпуляції адресант намагається переконати особу (осіб), якою (якими) він маніпулює, прийняти певні висловлювання як істинні, не спираючись на докази, при цьому адресат, як правило, не помічає установку на керування його поведінкою або свідомістю.

Сучасні політичні тексти пронизані вербальними маніпулятивними стратегіями. Дослідити процес використання мовних засобів у здійсненні різноманітних політичних стратегій (державних, міждержавних, партійних та особистих) є актуальним завданням сучасної політичної лінгвістики. Беручи до уваги постановку на чільне місце сучасною наукою антропоцентричних теорій мовної картини світу, мовної особистості, мовного менталітету дане дослідження можна вбачати як крок до подальшого освоєння лінгвополітичного когнітивного простору.

Лінгвісти неодноразово звертали увагу на маніпулятивні можливості мови: мова здатна приховувати свої функції, здатна видавати одне за зовсім інше, вселяти потрібні ідеї, впливати, лжесвідчити. Проблема лінгвістичної інтерпретації політичної події, або політичного процесу в цілому стає все більш актуальною в наш час. Мовне маніпулювання полягає у використанні особливостей мови та принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата у напрямі, що є необхідним для того, хто говорить. Коли ми говоримо про прихований вплив, ми маємо на увазі такий вплив, який не усвідомлюється адресатом. А саме, приховані можливості мови використовуються тим, хто говорить, щоб нав'язати тому, хто слухає або читає, певне уявлення про реальність, ставлення до неї, емоційну реакцію або намір, які не збігаються з тими, які слухач або читач міг би, вірогідно, сформулювати самостійно, і тоді прийнято говорити про мовну владу або мовне маніпулювання. Мова тоді, за влучним висловом Р. Блакара, стає «інструментом соціальної влади» [3, 51].

Механізми маніпулювання є невіддільними від мови. Одні й ті ж самі засоби використовуються як для прояснення істини, так і для її викривлення. Жоден мовний засіб не є спеціально призначеним для маніпулювання, але будь-який з них може бути використаний саме з цією метою.

Якщо розглядати політичну комунікацію як успішну, то до неї можна застосувати постулати Грайса. Це чотири дуже важливих принципи, якими несвідомо керуються усі, хто говорить для того, щоб спілкування було успішним: 1. постулат інформативності (повідомлюй щось нове) 2. постулат чіткості (говори чітко, однозначно, уникай двозначностей) 3. постулат зв'язності (не відхиляйся від теми, говори по суті) 4. постулат правдивості (говори правду, говори щиро). [9, 46].

Якщо ми маємо справу з мовною маніпуляцією, постулати мовленнєвої поведінки мають бути свідомо порушені або викривлені. У випадку порушення постулату інформативності маємо недостатньо інформативні висловлення, занадто деталізовані висловлення або неінформативні висловлення. Якщо порушено постулат чіткості, ми зіштовхуємось із двозначністю. Яскравим прикладом такого порушення є політична демагогія. Демагогічне висловлення розраховане на некритичне, поверхнєве сприйняття інформації адресатом, і саме це є метою маніпулятора. Деформація постулату зв'язності призводить до втрати логічного зв'язку між компонентами висловлення, до відходу від теми обговорення. Недотримання постулату істинності полягає в тому, що той, хто говорить, повідомляє завідомо спотворену або хибну інформацію, що є достатньо помітним для адресата, а тому застосовується досить рідко. Сучасні політичні маніпулятори все більше вдаються до більш витончених прийомів: переміщення акцентів, надмірна деталізація (або узагальнення), розпливчасті формулювання.

Дослідники звертають увагу на цікаву особливість мовного маніпулювання в області політики: у такому випадку комунікативний контакт є незавершеним, ущербним та спрямованим на односторонній вплив, а не на повноцінний діалог. [1, 43]. В цьому і полягає комунікативна база для впровадження маніпулятивних лінгвометодик у процес політичного спілкування.

Оскільки політичний процес, в якому функціонують лінгвістичні маніпуляційні технології, є складним та неоднорідним, застосування дискурсивного підходу до дослідження даного феномена вбачається найбільш ефективним для

визначення ролі та взаємодії маніпулятивних складових політичної комунікації.

Дослідники політичного дискурсу розглядають його як в широкому, так і в вузькому сенсах. В широкому розумінні даний термін можна віднести до будь-якої мовленнєвої діяльності у політиці. За Є.І. Шайгал політичним дискурсом є «будь-які мовні утворення, зміст яких стосується сфери політики». [6, 23].

Один із найвідоміших дослідників політичного дискурсу Т ван Дейк розглядає його у вузькому сенсі. За його думкою, політичний дискурс – клас жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, політичні програми, промови політиків – це все жанри, які належать до сфери політики. Політичний дискурс – це дискурс політиків, який, як зазначає вчений, є формою інституційного дискурсу, тобто дискурс вважається політичним, коли він супроводжує політичний мовленнєвий акт у політичній обстановці. [11, 31-34].

Саме дискурсивний підхід до дослідження політичної комунікації представляється найбільш результативним, тому що він дозволяє осмислити суттєвий аспект функціонування мови : специфіку здійснення в ній концептуалізації світу, що породжує значну кількість форм мовленнєвого впливу.

До ключових характеристик дискурсу політичної комунікації можна віднести оцінність, агресивність, ефективність, емоційність, переконливість, відстоювання власної позиції, що дає можливість використання широкого спектру мовних маніпулятивних стратегій та тактик.

Серед цілої низки маніпулятивних засобів стереотипи займають особливе місце. Стереотипи спотворюють реальність (від неприхованої брехні до часткової деформації), що дозволяє штучно конструювати хибну картину світу.

На президентських дебатах в Бельмонтському університеті в Нешвеллі, Теннессі, 20 жовтня 2020 року президент Трамп сказав про розповсюдження вірусу Covid -19: "It's not my fault that it came here. It's China's fault. You know what, it's not Joe's fault that it came here either. It's China's fault. They kept it from going into the rest of China, for the most part, but they didn't keep it from coming out to the world including Europe and ourselves. [1]. Китай традиційно звинувачували та звинувачують у багатьох економічних негараздах, які спіткали Сполучені Штати, і у своїй промові Д. Трамп використовує цей стереотип про постійну винуватість Китаю, щоб перекласти свою провину у поганій організації

боротьби із вірусом та недостатню підготовку національної організації охорони здоров'я на країну, яка до цього непричетна.

У цій же промові Трамп підкреслює: "We closed up the greatest economy in the world in order to fight this horrible disease." [1]. Він вживає старий стереотип, який характеризував американську економіку, як найбільш успішну та процвітаючу у світі, щоб відволікти увагу своїх слухачів від серйозних економічних проблем, з якими на даному етапі зіштовхнулась Америка.

У своїй промові на дебатах віце-президентів Майкла Пенса та Камали Харіс, які мали місце 7 жовтня 2020 року у Солт Лейк Сіті, штат Юта, Майкл Пенс стверджував: "And with the rise in wages that occurred, most predominantly for blue-collar hard working Americans, the average household income for a family of four increased by \$4,000 following President Trump's tax cuts." [2]. Загальновідомим фактом є те, що представники робітничих професій (blue-collar Americans) є головною суспільною силою, яка підтримувала і підтримує президента Трампа. Вдаючись до цього стереотипу, Майкл Пенс натякає, що представники саме цих професій є найбільш працьовитими, а тому заслуговують на зниження податків, тим самим значно збільшуючи прихильність цієї групи населення.

Наступним ефективним маніпулятивним прийомом є «навішування ярликів». «Ярлик» являє собою неаргументовану, необ'єктивну характеристику людини або явища, виражену в емоційно забарвленій формі. Негативна номінація, яка використовується у політичному дискурсі, є «ярликом», який сильно впливає на реципієнта.

Ось як характеризує кандидат у президенти Джозеф Байден роботу, проведenu Д. Трампом, по боротьбі із коронавірусом: "We're in a situation now where the New England Medical Journal, one of the serious, most serious journals in the whole world said for the first time ever that the way this president has responded to this crisis has been absolutely tragic." [3]. У цій фразі автор використовує три маніпулятивних тактики, що значно збільшує її вплив на слухачів: 1. «навішування ярликів», так як він характеризує результати діяльності Д. Трампа по боротьбі із COVID -19, вживаючи аксіологему із потужним негативним забарвленням «tragic», хоча певна робота із деякими позитивними результатами все ж таки була проведена президентом 2. Посилання на авторитетне джерело також є однією із форм маніпуляції свідомістю. Авторитетом, зазвичай, виступає експерт, політичні лідери, відомі діячі науки та мистецтва,

шановані наукові та політичні видання. Думка відомої людини або авторитетного видання сприймається адресатом як більш достовірна. В даному випадку це *New Medical Journal*, який є найбільш вагомим та найбільш цитованим медичним виданням у США. З. Повтор, як засіб мовної виразності, завжди привертає увагу слухачів, активізує їхнє асоціативне та образне мислення, що значно розширює можливості маніпуляторів. В даному випадку це повтор назви журналу та характеристика його як найсерйознішого видання.

Ось що говорить Д. Трамп про проголошений Сенатом закон Демократичної партії, завдяки якому місцеві громади отримали значні кошти для забезпечення своїх нагальних потреб: "The bill that was passed in the House was a bailout of badly run, high crime, cities and states, all run by Democrats. It was a way of getting a lot of money, billions and billions of dollars, to these guys." [3]. Вживаючи означення із явно вираженою негативною конотацією, Трамп маніпулює свідомістю своїх слухачів, нівелюючи значимість прийнятого закону.

Сенатор від Демократичної партії Сандерс на дебатах із Джоозефом Байденом, які мали місце 15 березня 2020 року у Вашингтоні, наголошує на недоліках та слабких місцях національної системи охорони здоров'я, які були спричинені діяльністю президента Трампа та його адміністрації: "Let's be honest and understand that this coronavirus pandemic exposes the incredible weakness and dysfunctionality of our current health care system caused by this President." [4]. Політик вживає ряд негативних означень для критики роботи системи охорони здоров'я при діючому Президенті, і про цьому вдається до ще одної маніпулятивної тактики, а саме до тактики замовчування інформації, не згадуючи той факт, що значні досягнення у боротьбі із пандемією все ж таки мали місце, як і той факт, що американська система охорони здоров'я залишається однією із найкращих у світі, висвітлюючи лише ту частину інформації, яка вигідна сенатору та представникам його партії. Два маніпулятивних прийоми, поєднаних у одному висловленні, значно підсилюють його ефект та сприяють виникненню негативних емоцій у адресата, спрямованих на досягнення мети маніпулятора.

Наступна тактика, до якої часто вдаються американські політики, як демократи так і республіканці, у своїх промовах, це тактика вживання так званих «сяючих узагальнень». У даному випадку вона реалізується за допомогою слів та виразів, які у будь-якому контексті

мають лише позитивну та схвальну конотацію, та використовується маніпулятором для представлення у вигідному світлі необхідний предмет маніпуляції (явище або ситуацію).

"Hundreds of thousands of American patriots are committed to the honesty of our elections and the integrity of our glorious republic." "We're supposed to protect our country, support our country, support our constitution and protect our constitution." "We're gathered together in the heart of our nation's Capitol for one very, very basic and simple reason, to save our democracy." [5]. Усі ці висловлення належать президенту Трампу, і є уривками із його промови, яку він виголосив на Капітолійському пагорбі 6 січня 2020 року, і яка стала поштовхом для його прихильників до варварського штурму Капітолію. Без перебільшення можемо зазначити, що маніпулятивний вплив вживання «сяючих узагальнень» зробив свій вагомий внесок у досягнення маніпулятором своєї мети.

Головний конкурент Трампа на президентський пост Джоозеф Байден також використовує у своїх промовах даний маніпулятивний прийом: "They will pay a price if I'm elected. They're interfering with American sovereignty and independence. That's what's going on right now. They're interfering with American sovereignty and independence." [6] У даному висловленні ми також бачимо поєднання двох маніпулятивних тактик: 1. вживання «сяючих узагальнень» *sovereignty* та *independence*, які є історично значимими для американського народу і зазвичай викликають дружню реакцію та підтримку адресата 2. повтор цих самих понять, який призводить до посиленого впливу на свідомість слухачів.

Порівняння є одним із виразних засобів мови, які широко використовуються в маніпулятивних цілях. Ця мовна одиниця має і другий план – переносне значення, завдяки якому у текст промов закладається імпліцитний зміст. Саме цієї властивістю користуються маніпулятори.

"He is the vice-president of the United States and his son, his brother, and his other brother are getting rich. They're like a vacuum cleaner. They're sucking up money." [7]. Цей вислів належить президенту Трампу, і був сказаний ним на дебатах із кандидатом у президенти і його головним конкурентом Джоозефом Байденом. Трамп звинувачує Байдена у корупції та веденні бізнесу під час його перебування на державних посадах. Хоча це твердження є голосливим та бездоказовим, дане влучне порівняння робить його достатньо переконливим.

До порівнянь вдається і Байден, виступаючи на цих самих дебатах: “China has to play by the rules. And what they do? He embraces these guys like the thugs in North Korea and the Chinese president and Putin and others, and he pokes his finger all of our friends, all of our allies.” [1]. Цим порівнянням Байден хоче привернути увагу адресата до факту дружніх відносин Трампа із Росією, Північною Кореєю, а, головним чином, із Китаєм, економічні та дипломатичні відносини з яким останнім часом дуже погіршилися. І в даному випадку таке порівняння вдало слугує цілям маніпулятора, оскільки Трамп ніколи не був лояльним до Китаю.

Наступною переконливою маніпулятивною тактикою є мовна гра, що є певним типом мовленнєвої поведінки. Той, хто говорить, «грає» із мовною формою для спричинення цілого ряду ефектів, в тому числі і маніпулятивного.

“If we spend the next four months tearing our party apart, we're going to watch Donald Trump spend the next four years tearing our country apart.” [6] Завдяки такій мовній грі, сенаторка Емі Кобушар у своїй промові на дебатах представників Демократичної партії, які відбулися 15 лютого 2020 року у місті Чарлстон, Південна Кароліна, хоче переконати адресата у неможливості перебування Трампа на посаді президента ще один термін.

Застосовує цей прийом і Джозеф Байден: “He says that we're, you know, we're learning to live with it. People are learning to die with it. [1]. Таким чином під час дебатів із президентом

Трампом Байден коментує його слова про необхідність припинити локдаун, оскільки коронавірус наносить значний удар по економіці країни і не є настільки небезпечним, як його представляють у своїх промовах Демократи. У даному випадку «гра слів» як маніпулятивний прийом впливає не лише на свідомість адресата, а також на його емоційну реакцію.

Наступна тактика маніпуляції полягає у вживанні неологізмів. Неологізми передають більш точне значення, або, навпаки, маскують його, але завдяки своїй новизні, вони завжди привертають увагу адресата.

“What I'm going to do is pass Obamacare with a public option, and become Bidencare.” [3]. Вживаючи нелогізм Bidencare, Байден хоче захистити медичну реформу президента Обами від жорсткої критики Республіканців і привернути увагу аудиторії до змін у системі національної охорони здоров'я, хоча реформа є неоднозначною, і має як позитивні, так і негативні риси.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо зазначити, що різноманітні маніпулятивні стратегії та тактики широко використовуються у дискурсі політиків як Республіканської, так і Демократичної партії. У більшості випадків вище згадані стратегії та тактики реалізуються за допомогою певних вербальних засобів і є чітко орієнтованими на здійснення впливу на свідомість адресата. Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у вивченні та аналізі лінгвальної реалізації маніпулятивних прийомів у різних видах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 423 с.
2. Бессонов Б.Н. Идеология духовного подавления. Москва: Изд-во МГУ, 1971. 295 с.
3. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти. *Психология влияния. Хрестоматия. Составитель А.В. Морозов.* Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 42-66.
4. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: ЧеРо. Изд-во МГУ, 1997. 344 с.
5. Зелинский С.А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Санкт-Петербург: Скифия, 2008. 416 с.
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с.
7. Шейнов В.П. Скрытое управление человеком. Психология манипулирования. Москва: АСТ, 2001. 816 с.
8. Goodin R. Manipulatory Politics. New Haven, London; Yale University Press, 1980. 250 p.
9. Grice H.P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics 3. Speech arts*, 1975. P. 41 – 58.
10. Riker W.H. The Art of Political Manipulation. Yale University Press; New Haven, London, 1986. 156 p.
11. Van Dijk T.A. What is political discourse analysis? *Political Linguistics. Edited by Jan Blommaert and Chris Bullock.* *Belgian Journal of Linguistics*, 1997. P. 11-52.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Presidential Debate at Belmont University in Nashville, Tennessee. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/presidential-debate-belmont-university-nashville-tennessee-0>
2. Vice Presidential Debate the University of Utah in Salt Lake City. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/vice-presidential-debate-the-university-utah-salt-lake-city>

3. Donald Trump and Joe Biden Final Presidential Debate. Transcript 2020. <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-final-presidential-debate-transcript-2020>
4. Democratic Candidates Debate in Washington , DC. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/democratic-candidates-debate-washington-dc>
5. Trump's speech that "incited" Capitol violence: Full transcript. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/11/full-transcript-donald-trump-january-6-incendiary-speech>
6. Democratic Candidates Debate in Charleston, South Carolina. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/democratic-candidates-debate-charleston-south-carolina-0>

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (1979). *Estetika slovesnoho tvorcestva* [Aesthetics of Verbal Creative Work]. Moskva: Iskustvo [in Russian].
2. Bessonov, B. N. (1971). *Ideolohiia duhovnoho podavliniia* [Ideology of Mental Oppression]. Moskva: Izdatelstvo MHU [in Russian].
3. Blakar, R.M. (2001). Yazyk kak instrument sotsialnoy vlasti [Language as an Instrument of Social Power]. *Psiholohiia Vliyaniia*. Hrestomatia. Sostavitel: Morozov A.V. Sankt-Peterburh: Piter [in Russian].
4. Dotsenko, E. L. (1997). *Psiholohiia manipulyatsii: fenomeny, mehanizmy, zashchita* [Psychology of Manipulation: Phenomena, Ways, Protection]. Moskva: CheRo, Izdatelstvo MHU [in Russian].
5. Zelinskii, S.A. (2008). *Informatsionno-psiholohicheskoe vozdeystvie na massovoe soznanie* [Informational and Psychological Impact on Mass Consciousness]. Sankt-Pterburh: Skifiya [in Russian].
6. Sheyhal, E. I. (2000). *Semiotika politicheskoho diskursa* [Semiotics of Political Discourse]. Volhohrad : Peremena [in Russian].
7. Sheynov, V.P. (2001). *Skrytoe upravlenie chelovekom. Psiholohiia manipulirovaniia* [Covert Management of a Man. Psychology of Manipulation]. Moskva: AST [in Russian].
8. Goodin, R. (1980). *Manipulatory Politics*. New Haven, London; Yale University Press. 250 p.
9. Grice, H.P. (1975). Logic and Conversation. Syntax and Semantics 3. Speech arts. P.41 – 58.
10. Riker, W.H. (1986). *The Art of Political Manipulation*. Yale University Press; New Haven, London. 156 p.
11. Van Dijk, T.A. (1997). What is political discourse analysis? Political Linguistics. Edited by Jan Blommaert and Chris Bulcean. *Belgian Journal of Linguistics*. P. 11-52

SOURCES OF SUPPORTING MATERIAL

1. Presidential Debate at Belmont University in Nashville, Tennessee. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/presidential-debate-belmont-university-nashville-tennessee-0>
2. Vice Presidential Debate the University of Utah in Salt Lake City. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/vice-presidential-debate-the-university-utah-salt-lake-city>
3. Donald Trump and Joe Biden Final Presidential Debate. Transcript 2020. <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-final-presidential-debate-transcript-2020>
4. Democratic Candidates Debate in Washington , DC. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/democratic-candidates-debate-washington-dc>
5. Trump's speech that "incited" Capitol violence: Full transcript. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/11/full-transcript-donald-trump-january-6-incendiary-speech>
6. Democratic Candidates Debate in Charleston, South Carolina. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/democratic-candidates-debate-charleston-south-carolina-0>

**VERBAL WAYS OF EXPRESSING CONSCIOUSNESS MANIPULATION
IN THE DISCOURSE OF AMERICAN POLITICIANS
(USING THE EXAMPLE OF THE ELECTION DISCOURSE
OF THE REPUBLICANS AND THE DEMOCRATS)**

Nazarenko Olga Ivanivna

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages of Philosophy and History Faculties
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine*

Nesterenko Oksana Yevhenivna

*Lecturer at the Department of Foreign Languages of Psychology and Sociology Faculties
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the problem of linguistic actualization of manipulative influence in American political discourse. At present political process is getting more and more complicated what is leading to intensifying a manipulative component of modern political communication. Consciousness manipulation is a rather difficult phenomenon and that is why it is studied within a framework of interdisciplinary research. Manipulation as a phenomenon is considered in psychology, sociology and political studies. In political studies manipulation is viewed as such structurization of the world in which those who manipulate skillfully win, so it refers to political manipulation. Political manipulation is a special type of influence aimed at forming recipient's thoughts which are as close to the manipulator's needs as possible. This type of manipulation is actualized by a certain way of information presentation with the help of verbal means, it means that the desired influence on addressee's consciousness is realized in politics by linguistic manipulation. Linguistic manipulation is a type of speech influence aimed at subject's achieving their own goals which are different from object's intentions or counter wishes and interests of a manipulation object. Since a political process, in which linguistic manipulative technologies function, is complicated and multifaceted applying discursive method to studying this phenomenon is seen as the most effective for specifying the role and cooperation of manipulative components of political communication. Discursive approach to studying political communication is regarded as the most effective because it allows coming to grips with the essential aspect of language functioning: specific character of actualization of the world conceptualization in the language which spawns a great number of speech influence forms. The most wide-spread speech means which American politicians, both Republicans and Democrats, resort to in their election speeches are stereotypes, labelling, glittering generalities, comparisons, language games and neologisms.

Key words: *manipulative influence, linguistic manipulation, political discourse, stereotypes, labelling, glittering generalities.*

УДК 338.875:67/98;2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.24>

АНГЛІЙСЬКІ НУМЕРОНИМИ ЯК ТИП АБРЕВІАЦІЇ В МОВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Ніколаєва Тетяна Миколаївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології

Київського національного університету культури і мистецтв

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, Україна

У статті здійснено аналіз лексичних особливостей англійських нумеронімів як типу абревіації в мові соціальних мереж. Резюмовано, що за останнє десятиліття соціальні мережі придбали велику популярність в житті суспільства, а разом з ними з'явився новий сленг користувачів: лексика, в якій переважають скорочені форми слів, абревіатури. Установлено, що соціальна мережа – це не тільки джерело інформації, а й щоденний засіб комунікації, який надає користувачам широкі можливості самовираження. Спілкування в соціальних мережах здійснюється в умовах масової комунікації і, таким чином, має свої особливості на відміну від прямого спілкування в житті. Популярність і доступність інтернет – технологій сприяла виникненню нових можливостей і способів комунікації, сформувавши нову сферу інформаційної взаємодії, яка привела до виникнення нових абревіацій в соціальних мережах. Встановлено, що абревіатура як продукт способу скорочення зазвичай складається з комбінації букв, узятих у різних поєднаннях зі скорочуваного слова або словосполучення. Цим засобом послуговуються в усіх письмових жанрах, його використання активізується завдяки електронним носіям обміну інформацією (e.g., etc., NB, asap). Виявлено, що з популяризацією інтернету та соціальних мереж, значного поширення в англійській мові останнім часом набули нумероніми – слова, які утворені за допомогою числа. Часто вимова чисел і букв збігається з вимовою слів: 2DAY – today, 4E – forever, O4U – only for you, D8 – date, L8R – later. В великих словах іноді пишуть першу і останню літеру, а між ними число, яке позначає скільки букв пропущено, наприклад: i18n – internationalization. У загальному розумінні «numeronym» – це слово, в якому число використовується для утворення абревіатури. Вимова букв і цифр може звучати так само, як і повне слово: «K9» замість «собачий» (фонетично: «кау» + «дев'ять»). В якості альтернативи, букви між першою і останньою замінюються числом, що становить кількість пропущених букв, наприклад «i18n» для «інтернаціоналізації». Іноді остання буква також вважається і опускається. Конкретизовано, що у скороченнях використовується комбінація букв і чисел, тобто алфавітно-числова абревіація. Число 2 використовують для позначення прийменника to, прислівника too, префікса to-: 2day (today), L2M (listening to music), N2M (not to mention). Так само число 4 може замінювати прийменник for і морфему –fore: B4 (before). Число 8 використовують для позначення морфем -eat або -ate: GR8 (great), L8R (later), M8 (mate).

Ключові слова: нумероніми, абревіатура, абревіація, соціальні мережі, спілкування, скорочення, англійська мова.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Скорочення є одним з найбільш складних і цікавих об'єктів для розуміння та перекладу, особливо в спеціалізованих текстах, зокрема в мові соціальних мереж. Протягом останніх десятиліть сучасна англійська мова збагатилася значною кількістю скорочення. Абревіатура стала одним з методів обміну інформацією між користувачами сучасних соціальних мереж. Нині популяризується використання нумеронімів. Інтерес до утворення конкретних скорочень з використанням цифрових позначень в англійській мові викликаний тим, що абревіатура є способом формування слова, що повністю відповідає прагматичним сучасним параметрам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема утворення нумеронімів знайшла відображення в науковій літературі. Так, досліджено особливості перекладу абревіатур, акронімів і скорочень (О. Бондаренко [1]); типи абревіатур та їх функціонування в терміносистемі митної справи (В. Дейнека [2]); абревіацію сучасної англійської мови (Л. Денисюк [3]); інновації в словниковому складі англійської мови початку ХХІ ст.: англо-український словник (Ю. Зацний [4]); функції абревіацій в сучасній англійській мові (С. Кісіль [5]); перекладацькі аспекти сучасних англійських абревіацій (Т. Ніколаєва [6]); особливості використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві (А. Сітко [7]); перекладацьку неточність у перекладі фахового контенту веб-сайтів (І. Струк [8]). Проте проблема

застосування нумеронімів як типу аббревіації в соціальних мережах не знайшла належного відображення в сучасних публікаціях провідних дослідників.

Тому *метою статті* визначено аналіз лексичних особливостей англійських нумеронімів як типу аббревіації в мові соціальних мереж, їх походження і причини створення, класифікацію головних типів вживання нумеронімів в структурах аббревіацій, їх форм, семантичних і лексичних особливостей, що пов'язані із доступністю тлумачення і сприйняття таких аббревіацій з виключенням нумеронімів безпосередньо в їх структуру.

Виклад основного матеріалу. Аббревіація як лінгвістичне явище зустрічається в різних стилях мови, виявляється в текстах різноманітного характеру. Сучасний світ Інтернету і міжкультурної комунікації відрізняється використанням англійських скорочень, що вимагає коректного трактування скорочень сучасної англійської мови.

Визначення скорочень і принципи їх класифікації є дещо проблематичним, оскільки до теперішнього часу не вироблено ні універсального визначення, ні універсальної теорії аббревіації. Оскільки слово бере участь в процесі аббревіації безпосередньо, воно є зручною одиницею аналізу для вимірювань аббревіації. При цьому зазвичай враховують такі ознаки слова, як номінативність, двобічність, функціональність.

Нині аббревіація стала одним з найпоширеніших способів створення номінативних одиниць. Різні екстралінгвістичні чинники прискорюють тенденцію до скорочення слів. Подібне явище спостерігається майже у всіх країнах і національних мовах і виявляє як схожість, так і відмінність в шляхах свого розвитку. Більшість вчених відзначають, що скорочення не є специфічною особливістю окремої нації, окремої мови. Аббревіація властива не тільки англійській, але і іншим мовам, і причини, що викликають її розвиток, слід шукати в загальних законах розвитку людського суспільства, організації людської пам'яті і сприйняття.

За останнє десятиліття соціальні мережі придбали велику популярність в житті сучасного суспільства, а разом з ними з'явився новий сленг користувачів: лексика, в якій переважають скорочені форми слів, аббревіатури, «смайлики», змінилася орфографія, пунктуація і граматики, але не кожному користувачеві інтернет-простору дані лексичні конструкції можуть бути знайомі. Не дивно, що з появою комунікаційних можливостей в інтернеті, з часом змінилася мова.

Соціальна мережа – це не тільки джерело новинної інформації, а й щоденний засіб комунікації, яке надає користувачам широкі можливості самовираження. Спілкування в соціальних мережах здійснюється в умовах масової комунікації і, таким чином, має свої особливості на відміну від прямого спілкування в житті. Популярність і доступність інтернет-технологій сприяла утворенню нових можливостей і способів комунікації, сформувавши нову сферу інформаційної взаємодії, яка привела до виникнення нового молодіжного виду сленгу в соціальних мережах. Таким чином, процес розвитку даного феномена також вплинув і на мовну складову сучасного суспільства.

Інтернет-скорочення полегшують етап знайомства та заохочують до спілкування. Керуючись своєю тактикою, ми водночас повинні вміти розпізнавати ці тактики у співрозмовника й адекватно реагувати на них. «Знання поширених аббревіатур, що використовуються у процесі віртуального спілкування, допомагає зрозуміти краще інших людей і спілкуватися з ними швидко й легко» [3].

На сьогоднішній день мовна складова інтернет комунікації в англійських соціальних мережах слабо вивчена, незважаючи на те, що інтернет є в нашому житті не тільки в сфері роботи або освіти, а й як засіб спілкування. У зв'язку з тим, що в ХХІ столітті особливою популярністю користуються соціальні мережі, мова під їх впливом неминуче змінюється і цьому сприяє такий аспект як соціальний прогрес [8]. Використання сленгу і аббревіатур – це перспектива письмового спілкування. Результатом психолінгвістичних дій можна назвати скорочення часу передачі інформації та збільшення продуктивності роботи індивіда, яка є основним двигуном прогресу людства [1].

З популяризацією інтернету та соціальних мереж, з'явилося безліч нових аббревіатур та скорочень, які активно вживаються в смс-листуванні. Наприклад: ASAP – as soon as possible, IDK – I don't know, CU – see you, HAND – have a nice day, NC – no comment, BBS – be back soon, JAS – just a second, прив. – привіт, ДН – день народження, норм. – нормально, ск – скільки, нз – не знаю, лю – люблю. Разом з тим, нині великого поширення в англійській мові набули нумероніми – слова, які утворені за допомогою числа. Часто вимова чисел і букв збігається з вимовою слів: 2DAY – today, 4E – forever, O4U – only for you, D8 – date, L8R – later. В великих словах іноді пишуть першу і останню літеру, а між ними число, яке

позначає скільки букв пропущено, наприклад: i18n – internationalization [6, с. 109].

Першим нумеронімом такого виду був «S12n» - ім'я облікового запису електронної пошти, яке придумав системний адміністратор компанії DEC для співробітника Jan Scherpenhuizen. Прізвище цього працівника була занадто довгим, щоб бути обліковим записом в системі. Після цього деякі з колег Jan Scherpenhuizen, хто вважав, що його прізвище важко вимовляти, в розмові зверталися до нього «S12n». Надалі таке використання нумеронімов стало частиною корпоративної культури компанії DEC.

Нумеронім – це слово, в якому число використовується для утворення аббревіатури. Вимова букв і цифр може звучати так само, як і повне слово: «K9» замість «собачий» (фонетично: «кау» + «дев'ять»). В якості альтернативи букви між першою і останньою замінюються числом, що представляє кількість пропущених букв, наприклад «i18n» для «інтернаціоналізації». Іноді остання буква також вважається і опускається. Ці скорочення слів іноді називають буквено-цифровими скороченнями або числовими скороченнями.

Число також може позначати, скільки разів символ до або після його повторення. Зазвичай це використовується для представлення імені або фрази, в якій кілька послідовних слів починаються з однієї і тієї ж букви, як в W3 (World Wide Web) або W3C (World Wide Web Consortium). Деякі нумероніми повністю складаються з цифр, наприклад, «212» - «житель Нью-Йорка», «4-1-1» - «інформація», «9-1-1» - «допомога» і «101» - «базовий». введення в тему ».

Слова цього типу існували десятиліттями, в тому числі в десятковому коді, який використовувався ще до Другої світової війни. Нумери розділів або заголовків статутів деяких юрисдикцій стали числовими іменами, наприклад 5150 і 187 з Кримінального кодексу Каліфорнії. Багато в чому через те, що виробництво багатьох американських фільмів і телевізійних програм базується в Каліфорнії, використання цих термінів поширилося за межі його початкового розташування і населення [9; 10].

У скороченнях використовується комбінація букв і чисел, тобто алфавітно-числова аббревіація. Число 2 використовують для позначення прийменника to, прислівника too, префікса to: 2day (today), L2M (listening to music), N2M (not to mention). Так само число 4 може замінювати прийменник for і морфему – fore: B4 (before). Число 8 використовують для позначення морфем -eat або -ate: GR8 (great), L8R (later), M8 (mate). Майже всі цифри можуть ставати частиною скорочення: N-E-1 ER anyone here?; NE1 anyone; N-E-1 anyone; X-1-10 exciting.

Числа іноді є цілком еквівалентним математичним способом запису лексичної інформації про відомі факти та події: 24 / 7 означає «весь час» (all the time), тобто двадцять чотири години на добу і сім днів на тиждень; Скорочення 9 / 11 пов'язують із терористичною атакою на ньюйоркські будівлі-близнюки 11 вересня 2001 року, є абсолютно всім зрозумілим маркером тих трагічних подій. Наявні тисячі подібних скорочень, які в зарубіжних джерелах називаються чат-аббревіатурами [10]:

143 I love you; 4ever forever; AAF as a friend; A/S/L/M/H? age, sex, location, music, hobbies; AYSOS are you stupid or something; BBL be back later; BBS be back soon; AAR at any rate; B4N bye for now; BAK back at the keyboard; EMA what is your E-mail address; F2F face to face; E123 easy as 123.

Висновок. Інтернет і мобільний зв'язок продемонстрували нам надзвичайну швидкість проходження інформації, що викликало прискорення і полегшення загального темпу життя. Загальне прагнення до економії часу і відповідно, мовних засобів, призвело до зміни нашого мислення, в тому числі текстового. За даними досліджень, мова скорочень для мільйонів людей стала другою мовою, особливо для англomовних користувачів. До сьогоднішнього дня цей спосіб спілкування є одним з найпоширеніших.

Результати нашого дослідження показали, що функція аббревіатури і скорочення лексичних одиниць в процесі комунікації полягає в більш економному вираженні думки і усунення надмірності інформації. Учасники віртуального спілкування використовують велику кількість скорочених одиниць не тільки для того, щоб зменшити обсяг тексту. Тяжіння до незвичайності і нестандартності форми спілкування є ще однією причиною поширення скорочень і аббревіатур в чатах і комп'ютерних іграх. При живому спілкуванні передача великого обсягу інформації займає декілька секунд. При листуванні в Інтернеті, щоб висловити, навіть коротку думку доведеться витратити хвилину, а то і більше. В даному випадку приходять на допомогу різноманітні скорочення. Нині великою популярністю в англійській мові користуються нумероніми – слова, які утворені за допомогою числа. Часто вимова чисел і букв збігається з вимовою слів: 2DAY – today, 4E – forever, O4U – only for you, D8 – date, L8R – later.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у висвітленні семантико-лексичних особливостей нумеронімов в інших сферах стилістично маркованої лексики сучасної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О. Особливості перекладу аббревіатур, акронімів і скорочень. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2014. № 1. С. 76–83.
2. Дейнека В. Типи аббревіатур та їх функціонування в терміносистемі митної справи. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. № 5. Ч. 2. С. 137–141.
3. Денисюк Л. Аббревіація сучасної англійської мови. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 63–65.
4. Зацний Ю., Янков А. Інновації в словниковому складі англійської мови початку XXI ст. : англо-український словник. Вінниця : Нова книга, 2008. 360 с.
5. Кісіль С. Функції аббревіацій в сучасній англійській мові. *Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи* : матеріали I Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Шостка, 21 квітня 2016 р.). Суми : СумДУ, 2016. С. 76–77.
6. Николаєва Т. М. Перекладацькі аспекти сучасних англійських аббревіацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 37. С. 107–110.
7. Сітко А. В. Використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 199–203.
8. Сітко А., Струк І. Перекладацька неточність у перекладі фахового контенту веб-сайтів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць*. Київ: Університет «Україна». 2018. № 37. С. 67–74.
9. Numeronym. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Numeronym> (Last accessed: 05.04.2021).
10. Leet. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Leet> (Last accessed: 05.04.2021).

REFERENCES

1. Bondarenko, O. (2015). Osoblyvosti perekladu abreviatur, akronimiv i skorochen [Features of translation of abbreviations, acronyms and abbreviations]. *Teoretychni y prykladni problemy suchasnoi filolohii, (1)*, 76-83 [in Ukrainian]
2. Deineka, V. (2011). Typy abreviatur ta yikh funktsionuvannia v terminosystemi mytnoi spravy [Types of abbreviations and their functioning in the terminology of customs]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky, 5(2)*, 137–141 [in Ukrainian]
3. Denysiuk, L. (2015). Abreviatsiia suchasnoi anhliiskoi movy [Abbreviation of modern English]. *Nova pedahohichna dumka, 1*, 63–65 [in Ukrainian]
4. Zatsnyi, Yu., Yankov, A. (2008). Innovatsii v slovnykovomu skladi anhliiskoi movy pochatku KhKhI st. : anhlo-ukrainskyi slovnyk [Innovations in the vocabulary of the English language at the beginning of the XXI century. : English-Ukrainian dictionary]. Vinnytsia : Nova knyha [in Ukrainian]
5. Kisil, S. (2016). Funktsii abreviatsii v suchasni anhliiskii movi [Functions of abbreviations in modern English]. Proceedings from materials of the I All-Ukrainian scientific-methodical conference «Osvita, nauka ta vyrobnytstvo: rozvytok i perspektyvy» (pp.76–77). Sumy: Sumy State University [in Ukrainian]
6. Nikolaieva, T. M. (2018). Perekladatski aspekty suchasnykh anhliiskykh abreviatsii [Translational aspects of modern english abbreviations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, 37*, 107–110 [in Ukrainian]
7. Sitko, A. V. (2013). Vykorystannia rezul'tativ kontrastyvnykh doslidzhen u perekladoznavstvi [Using the results of contrastive research in translation studies]. *Naukovi zapysky. Serii : Filolohichni nauky (movoznavstvo), 116*, 199–203 [in Ukrainian]
8. Sitko, A., Struk, I. (2018). Perekladatska netochnist u perekladi fakhovoho kontentu veb-saitiv [Inaccuracies in the website translation]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh, 37*, 67–74.
9. Numeronym (2021). Retrieved from <http://en.wikipedia.org/wiki/Numeronym> [in English]
10. Leet (2021). Retrieved from <http://ru.wikipedia.org/wiki/Leet> [in English]

ENGLISH NURONYMS IN THE LANGUAGE OF SOCIAL NETS

Nikolaieva Tetiana Mykolaivna
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Foreign philology department
Kyiv National University of Culture and Arts
Str. Ye. Konovalets, 36, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the lexical peculiarities of English numeronyms as a type of abbreviation in the language of social networks. It has been summarized that over the previous decade, social networks have gained a great popularity in the life of society, and with them a new users' slang has appeared that is a vocabulary in which abbreviated forms of

words, abbreviations, prevail. It has been established that a social network is not only a source of information, but also a daily means of communication, which provides users with wide opportunities for self-expression. Communication in social networks is carried out in the context of mass communication and, thus, has its own characteristics, in contrast to direct communication in life. The popularity and availability of Internet technologies have contributed to the emergence of new opportunities and methods of communication, forming a new sphere of informational interaction that has led to the emergence of new abbreviations in social networks. It has been established that the abbreviation as a product of the method of reduction usually consists of a combination of letters taken in different combinations from the abbreviated word or phrase. This tool is used in all written genres, its use is activated by electronic media of information exchange (eg. etc., NB, asap). It has been found out that with the popularization of the Internet and social networks, numeronyms – words formed with the help of numbers – have recently become widespread in English. The pronunciation of numbers and letters often coincides with the pronunciation of words: 2DAY - today, 4E - forever, O4U - only for you, D8 - date, L8R - later. Sometimes they write the first and last letter in capital words, and between them a number that indicates how many letters are omitted, for example: i18n – internationalization. In the general sense, "numeronym" is a word in which a number is used to form an abbreviation. The pronunciation of letters and numbers can sound the same as the full word: "K9" instead of "canine" (phonetically: "kay" + "nine"). Alternatively, the letters between the first and the last are replaced by a number that is the number of missing letters, such as "i18n" for "internationalization". Sometimes the last letter is also considered and omitted. It has been specified that they use a combination of letters and numbers in the abbreviations, i.e. alphabetical and numerical abbreviation. The number 2 is used to denote the preposition to, the adverb too, and the prefix to-: 2day (today), L2M (listening to music), N2M (not to mention). Similarly, the number 4 can replace the preposition for and the morpheme -fore: B4 (before). The number 8 is used to denote the morphemes -eat or -ate: GR8 (great), L8R (later), M8 (mate).

Key words: numeronyms, abbreviation, social networks, communication, shorting, English language.

UDC: 82.091:821.161.2+821.162.1

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.25>

НАРАТИВНА СТРУКТУРА РОМАНІВ ПОЛІ ГОЯВІЧИНСЬКОЇ «ДІВЧАТА З НОВОЛИПОК» І «РАЙСЬКА ЯБЛУНЯ» ТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ «СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ»

Орнат Наталія Романівна

*аспірант і старший лаборант кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства факультету філології*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

У статті здійснено спробу у порівняльно-типологічному аспекті структурувати та зіставити наратив романів польської й української письменниць Полі Гоявічинської та Ірини Вільде. На підставі теоретичних підходів визначено у текстовій частині романів риси і форми наративності як засобу вираження характерів, обставин, причин, емоцій чи зумисного зміщення акцентів задля надання можливості читачеві максимально детально та глибоко сприйняти не лише концепційне сприйняття творів, а й розмірковувати над деталями, оприявленість яких у романах присутність призводить та підводить до наявності тих чи інших ключових моментів, фактів, емоцій або ж пояснює причини їх відсутності. У результаті дослідження доведено функціональність наратора у кожному з художніх полотен, особливості реалізації наративних теорій В. Шміда та Ж. Женнета на літературні тексти обох авторок, специфіку та знаковість ретроспекції, а також виявлено відмінності наративних рис у досліджуваних романах, що визначає специфіку характерів героїв досліджуваних романів. Проте навіть актуальний якісний евристичний досвід наукових студіювань творчостей Полі Гоявічинської та Ірини Вільде не дає підстав лише проектувати теоретичні засади нарації на художні полотна з метою виявлення їх особливостей у межах текстів даних творів. Кожна з досліджуваних письменниць вносить свою лепту в постановку та вирішення питання і проблеми наратора як презентанта оповіді художнього твору. Наратор у них по-різному виступає як випереджувальний інформатор, коментатор та певною мірою моралістичний дидактик, проте нішеву роль для усвідомлення масштабів актуалізованого питання, ситуації, врешті периметрів характерів відведено у кожній з художніх систем саме читачу як мислячому, чуттєвому та критично мислячому реципієнту.

Водночас підкреслено актуальність прочитання, а відтак і дослідження творчості Полі Гоявічинської як малодослідженої репрезентантки польської жіночої прози періоду міжвоєнної та Ірини Вільде, масштабність художнього мислення котрої щоразу відкриває нові теми для теоретичних та критичних студій, зокрема у компаративному аспекті.

***Ключові слова:** нарація, наратор, фокалізація, гетеродієгетичний наратив, ретроспекція.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Наратологія як галузь світового та вітчизняного літературознавства залишається актуальною для постійного студіювання. Незважаючи на численні наукові дослідження наратології загалом та на прикладі матеріалів окремих художніх полотен, вивчення наративної структури романів польської авторки Полі Гоявічинської та української письменниці Ірини Вільде не є достатньо представленим у компаративному аспекті. Відомою в Україні дослідницею творчості польської письменниці є О. Харлан, котра у своїй монографії «Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1918-1939)» (2008) розглядає жіночий дискурс на прикладі романів Полі Гоявічинської та Ірини Вільде. Ми спробуємо у порівняльному аспекті здійснити вивчення наративної структури (форм та рис наративності) романів письменниць як засобу

вираження характерів героїв, пояснення їх вчинків та емоцій у певних обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність та доцільність вивчення наратології щоразу оприявнюється у наукових розвідках. Одними з найбільш знакових є праці зарубіжних дослідників В. Шміда «Наратологія» (рос. вид. 2003 р.), Ж. Женнета «Фігури» (рос. вид. 1998 р.) та вітчизняних – серед них О. Ткачук «Наратологічний словник» (2002), численні публікації Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, Н. Римар. Ретроспекцію у компаративному зрізі (на прикладі романів Ірини Вільде і Теодора Драйзера) дослідила О. Дудар (2010). На жаль, художня спадщина Полі Гоявічинської загалом залишається маловивченою (як у Польщі, так і в Україні), проте актуальною і відтак передбачає багатовекторну дослідницьку роботу.

Формулювання мети і завдань статті . Як окреме, так і компаративне дослідження

художньої спадщини Полі Гоявічинської та Ірини Вільде є можливістю представити читачеві широкий художній світ, де протиставлені людина та суспільство, обставини і дії, емоції та мрії головних героїв. Тому наше дослідження є однією зі спроб у порівняльному аспекті вивчити наративну структуру досліджуваних романів (у випадку Ірини Вільде – доповнити ці дослідження). Досягнення даної мети передбачає такі завдання: аналіз теоретичних засад нараторології і на цій основі вивчення ключових спільностей та відмінностей наративних рис та форм у досліджуваних романах Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» і «Райська яблуня» та Ірини Вільде «Сестри Річинські», а також визначення ролі та функцій наратора у цих творах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У літературознавстві ХХ століття чимало студій зосереджено на науковому тлумаченні терміну «нараторологія», в процесі чого відбувається розмежування наративних та оповідних текстів. Німецький теоретик В. Шмід диференціює такі типи, пояснюючи, що до наративних належать тексти, які відтворюють «таким чи іншим способом і відкидають всі описові витвори» [9, с. 19]. Сюди дослідник відносить, наприклад, роман, повість (оповідні наративні тексти, в яких історію відтворено за посередництвом наратора), картину, скульптуру тощо (мім етичні наративні тексти, де історія зображена без участі наратора), адже вони володіють «часовою структурою і містять деяку зміну ситуації» [9, с. 19]. Із площини наративності виведено ті витвори, які позначені «статичним станом» [9, с. 19]. В основному це оповідні тексти, але якщо в них бодай найменшою мірою присутній посередник – мається на увазі наратор, то в цих текстах простежується приналежність до наративного виду (див. про це: 9, с. 21).

Літературознавець виділяє два поняття наративності. Перше сформувався в площині класичної теорії оповіді, яка при зародженні йменувалася не нараторологією безпосередньо, а теорією оповіді. За В. Шмідом, у тексті оповіді мав бути присутній «голос опосередкованої інстанції», котру дослідник називає наратором (див. про це: 9, с. 11), який, по суті, був посередником між автором та оповідним світом. Друге поняття наративності, як протипага першому, протиставлялося дескриптивному способу і вказувало «не на присутність опосередкованої інстанції викладу, а на конкретну структуру викладеного матеріалу» [9, с. 11]. Далі наративні оповіді тлумачаться як такі, що «подають історію, в якій зображується подія»

[9, с. 13]. Повноцінна подієвість у творі як одна з найважливіших ознак розповідного тексту, має виконати, за версією В. Шміда, ряд вимог:

– фактичність або реальність – зміни мають відбутися у фіктивному світі (акт бажання, мрії, уявлення, сновидіння, галюцинації) (див. про це: 9, с. 15)

– результативність – зміни, які формують подію, мають відбутися до кінця нарації (результативний спосіб дії). За словами дослідника, до уваги не беруться події, які лише почала свій розвиток, але не завершили. (див. про це: 9, с. 15).

Наступним В. Шмід робить ще один поділ цієї ж подієвості, визначаючи повноту її реалізації – це релевантність, непередбачуваність (ці перші два пункти є найважливішими для вираження повноти подієвості), консекутивність, необоротність, неповторюваність (останні три пункти є другорядними ознаками вираження подієвості).

Розглядаючи романи Полі Гоявічинської та Ірини Вільде як наративні оповіді (уже бодай з тієї причини, що досліджувані художні полотна – романи за жанром), бачимо, що в них якісно відображаються риси наративності, при чому щодо першого пункту маємо поєднання і фактичності, і реальності, але з більшим вираженням саме у творі польської письменниці. У другому розширеному переліку вираження повноти подієвості у творі української авторки варіанті релевантність оприявлена доволі чітко та однозначно. Натомість у польській диалогії подання релевантності не є повноцінно вираженою, адже в другій частині назва «Райська яблуня» і текстова частина (без попереднього знання змісту) є невідповідними, тобто нерелевантними, що й провокує непередбачуваність для реципієнта (читача чи того ж адресата як для учасника структури комунікації в оповідному відтворенні за диференціацією В. Шміда, де це різні поняття і розрізняються залежно від змісту апелятивної функції, а відтак її скерування до одного з цих понять).

Літературознавець виводить подвійну структуру комунікації в оповідному відтворенні. У ній наративна структура є складовою авторської. У першій структурі – наративній – оповідь є посередником між наратором та адресатом, а в узагальнюючій другій – авторській – таку функцію виконує зображення, перебуваючи між автором та адресатом (див. про це: 9, с. 35). Будь-який художній твір має власну структуру, яка певною мірою залежить від того, хто провадить розповідь у ньому. Не обов'язково такою постаттю має бути наратор – таку функцію

може виконувати автор чи персонаж. Як вказує Н. Римар, «наратор як ключова інстанція визначає особливості розкриття змісту твору, характер ведення оповіді/ розповіді в тексті» [8, 206]. Теоретики літератури розрізняють кілька учасників комунікативного процесу в площині художнього твору. Наприклад, В. Шмід виділяє конкретного автора і абстрактного автора, фіктивного наратора, фіктивного та абстрактного читача, ймовірного адресата, ідеального реципієнта і конкретного читача (див про це: 9, с. 41). Якщо ж узагальнити таку схему, то літературний твір з усіма подальшими складовими є, по суті, проміжним між конкретним автором та конкретним читачем.

Залежно від критеріїв (наприклад, тип наратора, наративних простір, спосіб реалізації мотивів тощо), дослідники виділяють різні форми нарації, які «відображають особливості індивідуального стилю письменника, стильові доміанти й константи його творчості, стильові тенденції доби, а також взаємодію літературних напрямів, течій, жанрів» [6, с. 15]. Хронологічно і польський, і український романи датовані першою половиною та відповідно серединою ХХ століття. Цей період відзначається, поперше, формуванням нових літературних генерацій, а відтак і літературної парадигми, сконцентрованої на перегляді стильової системи, «світоглядних засад творчості» (за В. Агеєвою, с. 12), самому ж митцеві «дано бути посередником між сакральним і профанним світом» [1, с. 12]. «Молоді українські письменники усвідомили себе як покоління речників нових естетичних вартостей» [1, с. 16], що відслідковувалося у поглибленні манери письма, авторської стилістики, сюжетно-композиційної структури текстів. По-друге, традиційні вже тоді реалістичні концепції розвінчують читацькі ілюзії щодо типово народницького бачення патріотично сповненої людини. Вона постає живою, з вадами й огидливими пересудами, красивою й беззахисною.

Творчість багатьох письменників (не лише України та Польщі й не лише минулого століття) здебільшого зосереджена на психологізації внутрішнього світу героїв, насиченості творів поза сюжетними елементами (наприклад, наявність інтер'єрів, використання вставних епізодів, портретних характеристик тощо), використання різних наративних форм у своїй поетичній спадщині. Це дало художникам слова змогу не лише продовжити літературну традицію, що сформувалася в європейській та українській літературах наприкінці ХІХ століття, а й здійснити суто авторський вклад до неї і таким

чином сприяти бодай частковій диференціації власної творчості, а відтак і окремих творів.

Творчість і польської, й української письменниць позначена використанням засобів психологізації. Але, доречно зазначити, психологічний реалізм Полі Гоявічинської відрізняється від інших польських прозаїків тим, що в неї він орієнтований на рецептивне відображення маргінальної людини в контексті суспільства міжвоєнного періоду, позаяк уже схожість загальної тематики її творчості максимально наближає до літературних векторів польських «передмістя».

Здавалося б, хронологічно польські романи «Дівчата з Новолипок» і «Райська яблуна» та український роман «Сестри Річинські» розмежовані трьома десятками років, але і Вільде також продовжує художньо осмислювати обраний у малій прозі 30-х вектор людської самості та поєднує «шляхетність ідей з пошуками краси» [7, 82], перетворюючи при цьому сімейну хроніку в панорамний твір про суспільно-політичне життя в Галичині. При цьому український автор свідомо вдається до трансформації власного ідіостилу – почерк стає рафінованим, твердо маскуліним, подеколи й провокативним. Жіноча автура на прикладі Полі Гоявічинської та Ірини Вільде є схожою між собою в тому значенні, що їх романні полотна не лише консолідовано відображають внутрішній стан героїнь, але й подають передмову-пояснення, джерела тієї ж краси чи самотності, зубожіння морального чи на яву, плотського задоволення чи жіночої замкнутості, гріховності чи побожності. Наявність позасюжетних елементів, використання різних форм нарації, добре вкорінена та послідовна авторська стилістика – лише окремі елементи, які підкреслюють системність та достеменно авторську версію характеротворення жіночих образів.

Оповідь і в польській діалогії, і в українському романі має гетеродієгетичний характер (тобто оповідач розказує про іншого) згідно з термінологією Ж. Женетта. По суті, вона відповідає шмідовому недієгетичному наратору, але сам В. Шмід доводить вдалість та в дечому навіть перевагу власних термінів у тому, що у женетівських термінах префіксацію гетеро- та гомо- можна переплутати з екстра-, інтра- та мета-, що відповідно вказують на ієрархальну значимість наратора – первинного, вторинного чи відповідно третинного [див про це: 9, с. 82-83]. Більше того, дослідник не робить ставку на особовість як морфологічну ознаку граматичної дієслівної категорії у минулому часі – такий алгоритм може бути помилковим,

адже, за словами дослідника, «якщо “я” відноситься до акту оповіді, то наратор є недієгетичним, якщо ж “я” відноситься то до акту оповіді, то до оповідного світу – дієгетичним» [9, с. 83]. І в польській діалогії, і в українському романі наративна компетенція оповідачів зводиться до подання загальних відомостей про героїнь та їх життя на тлі конкретного часового відтинку і жодним чином не стосується наявності самого наратора в оповідному світі.

У польських романах «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуня» подієвість зображена в минулому часі. Конкретних дат не відзначено, але завуальовано використано авторські натяки на визначні події в історії польського народу першої половини ХХ століття. Дієслівна доконаність та використання наказовості зразка «швидше», «годі», «геть», «пам'ятай», «слухай» виражають категоричність, безкомпромісність, управлінські задатки окремих героїнь. На відміну від Ірини Вільде, Поля Гоявічинська не вказує вік героїнь, лише натякає, що дівчата ходять до школи, який одяг носять, чи готові до пізнання щастя материнства тощо. Приблизний вік (достеменніше буде – період життя) матерів найчастіше підказаний у описах зовнішності, фігури (найчастіше – очей, волосся, рук та ніг), у колористиці одягу. Ось в українській авторки зразу маємо чіткі цифри віку матері – для читача вона багато в чому залишається тією ж сімнадцятирічною Оленою, яка прожила в шлюбі з чоловіком Аркадієм двадцять п'ять років, що були для неї лише «тимчасовістю», «очікуванням». Водночас Вільде показує різнопланову молодість – наскільки різною вона може бути у матері та її доньок (настільки ж різним є і їх виховання та обставини зростання, дозрівання як особистостей). Щодо Гоявічинської, то в її діалогії немає такого обрамлення (акцент в котрому зроблено конкретно на Олені – формуванню її світогляду, утвердження моральних засад та сімейних принципів). Польська авторка відразу представляє образи героїнь, акцентуючи на молодих Франці, Бронці, Цехні, Квірині та Амелії, а вже опісля – на їх матерях та інших родичах.

Непередбачуваність у першій частині польської діалогії, а відтак і незворотність у другій як основні критерії відтворення романної подієвості сприяють формуванню часу головно як відтинку життя героїнь (адже не наведено жодних фактів про ранній період їхнього дитинства) та другорядно як історичного періоду країни (період після війни). Селективне, але хронологічно послідовне відображення подій Гоявічинською демонструє зміщення акторських

акцентів на внутрішній стан героїнь, але не від часу залежить цей стан (як, наприклад, бачимо у дослідженнях К. Коваленко чи О. Лабашук), а саме від близького оточення, опіки та розуміння, сприйняття дівчат як особистостей, а не як соціального матеріалу.

«Фокус нарації визначає передовсім тип наратора» [6, с. 15] – відзначає К. Коваленко. У дослідженнях В. Шміда та Ж. Женетта знаходимо прямі посилання на термін Брукса та Уорена «фокус нарації», після чого Ж. Женетт вносить свою наукову лепту в розвиток даного терміна, послуговуючись уже власним терміном «фокалізація», яку поділяє на нульову, внутрішню та зовнішню. Відтак внутрішня поділяється на непорушну (на герої чи на оповідачеві, змінну та множинну (див. про це: 4, с. 215-223)). Кожен з цих рівнів фокалізації визначається відповідно до того, що говорить оповідач відповідно до того, що знає персонаж і додатково автор відзначає, що фокалізація може змінюватися впродовж усього твору, а не обов'язково залишатися єдино визначеною. В. Шмід не виправдовує такий поділ, оскільки, на його думку, Женетт об'єднує воедино різні нараторські характеристики, такі, як знання та здатність до інтроспекції, проте не конкретизовано, що криється під поняттям «знання» – женетівська типологія допускає існування оповідного тексту без «точки зору» (окремі дослідники взагалі вважають, що потрібно відмовитися від внутрішньої фокалізації, наприклад, М. Берендсен) (див про це: 4, с. 113-114).

З іншого боку, чи можуть такі женетівські недоліки (за версією В. Шміда) слугувати у нашому випадку лише ширшою та різноплановішою палітрою характеристики самих героїнь? Власне, в досліджуваних романах Полі Гоявічинської та Ірини Вільде бачимо зміщення рівня фокалізації. Це дає можливість не лише відмітити авторську оцінку, але й окреслити стан душевної організації героїнь, їх порив чи байдужість, логіку мислення чи бездумність, що провокують наступні їхні вчинки. На відміну від тексту роману «Сестри Річинські», романи «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуня» значно перевищують обсяги гетеродієгетичних розповідей, а репліки самих героїнь є достатньо короткими, в кінці зустрічаються часто окличні чи питальні розділові знаки або ж три крапки. Така стилістика реплік позначає глибоке наповнення (не змістове, а радше емоційне), а текст оповідача по своїй суті виконує додаткову пояснювально-розповідну функцію, головну роль залишаючи здебільшого змісту реплік. Така формула тексту ускладнює

визначення вид фокалізації, адже обсяги оповідного тексту є достатньо обширними, але їх зміст не перевищує загальні знання, інформацію, яку отримуємо з реплік героїнь. В основному зустрічаємо зразки внутрішньої (фокалізація на образах героїнь) коли «оповідь ведеться з точки зору персонажа» [9, 113], і сповна відтворюється у «внутрішніх монологів» (див. про це: 4, с. 213). У романі «Дівчата з Новолипок» читаємо:

«Дитя підносить погляд угору, шукає. Очі їхні стрічаються і завмирають

- Це ти?
- Так, це я...
- Це ти?
- То я, мамо. Мамо!

Очі дивляться одні в одні безтрепетно, потіпають одні в одних. Скільки в цих поглядах взаєморозуміння, яка це розмова без слів яке це таємниче пізнання одне одного!» [2, 291]. До речі, В. Фащенко (цитуючи І. Страхова) виділяє дві форми внутрішнього мовлення – монологічне та невласне пряме, котре розгалужується на такі три підвиди: монолог-спогад, монолог-мрія, монолог-роздум. У діалогії найчастіше зустрічаємо перші два підвиди невласне прямого мовлення, тоді як в українському романі Ірини Вільде наявні всі три такі підвиди, кожен з яких здебільшого притаманний конкретній героїні (наприклад, для Олени найчастіше це монолог-спогад, для Нелі – монолог-мрія, для Катерини – монолог-роздум, що підкреслює сутність та риси їх характерів). У наведених репліках Цехни та її малої дитини прослідковується глибина спілкування – доволі часто невербального характеру, невидимі безтілесні вузи, які Поля Гоявічинська описує згодом буквально кількома сторінками. Тобто, як уже значилося, нараторський текст пояснює та частково підсилює репліки героїнь, але не робить їх інформативно значущими.

Меншою мірою, та все ж зустрічаємо в тексті приклад нульової фокалізації, коли «оповідач володіє більш обширним знанням, ніж персонаж» [9, с. 112]:

«Квапилася неймовірно. Сходячи, зазирнула до аптеки, щоб, як колись матір, повідомити чоловіка:

- Філіпе, я йду на часинку до парафіяльного священника.
- Тільки ж швидко повертайся.
- Чому?
- Бо в мене вільний вечір і я не хочу сидіти дома сам.

Амелька вже збиралася сказати:

- Адже є мама.

Проте завагалася й вийшла, грюкнувши дверима. Що це за неволя, що це за неволя в неї?! Але вона й не подумає зважити на це побажання, якось дасть собі раду: скаже, що її затримали за чашкою чаю.

Проте повернулася одразу ж.» [2, с. 305].

На цьому прикладі не можна говорити категорично про зовнішню фокалізацію, коли наратор не має доступу до свідомості персонажа – навпаки, наратор настільки добре розуміє логіку мислення та психології стану героїнь, що відкрито дає припущення щодо наступних їх дій, хоча, як бачимо, вони не справджуються. Але в такі моменти виразно простежується ефект стягнення/розтягнення тексту. Наратор – як зовнішній локалізатор – стежить за змінами, що відбуваються у житті героїнь романів Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуня», що загально можемо назвати єдиним словом – дозріванням. У другій частині діалогії під назвою «Райська яблуня» читаємо: «Що їй робити, що робити? Знову тиняться темними вулицями, поміж чужих людей, оминати їхні теплі оселі, їхню любов, що тримається на них самих, їхню прив'язаність і віру? Вона вже раз спробувала бути кимось з узбіччя, кого беруть, а потім відпихають, і гірко поплатилася! Ох, як гірко поплатилася! Перед нею знову порожня форма, яку вона повинна заповнити змістом, важка сировина, яку вона повинна переробити з самого початку.» [2, с. 355]. У даних творах не зустрічаємося з поняттям наратора експліцитного, який подає свою оцінку, демонстративно втручаючись у перебіг подій та коментуючи, спостерігаючи, застерігаючи, вболіваючи. Такою позицією наратор дає можливість читачеві самостійно вирішити, як тлумачити ту чи іншу сцену, яку позицію обрати до тієї чи іншої героїні, прийняти і зрозуміти її емоції, біль та переживання чи відторгнути, не знаходячи у власному житті боротьби за це життя. Наратор ніби поступається читачеві роллю визначника перспективи того чи іншого образу, що формує читача мислячого, емоційного й поміркованого.

Дещо іншою проступає позиція наратора в романі Ірини Вільде. Тут він у відкрито-емоційній формі спостерігає, коментує, співчуває та виправдовує. Власне, тут маємо чітке подання наратора експліцитного, який, немов невидимий учасник подій, з найменшими деталями, порухами душі та завмиранням серця проживає твір разом із його героїнями від початку і до самого кінця. Особливу увагу наратор зосереджує на образі Катерини – героїні розважливої, сміливої, вольової. У романі «Сестри

Річинські» читаємо: «Свідомо (так, не буде заперечувати), свідомо взяла гріх на душу. При цьому міркувала логічно: Неля одна, а їх без неї п'ятеро. Вона одна може виручити їх із біди, в яку застрягли, як солонець, але всі п'ятеро разом, будучи самі в солонці по шию, нічим не зможуть допомогти їй одній... і так разом загинули б. А до того ж, треба на такі речі дивитися ширше; такого роду гріх з погляду сьгоднішньої моралі – це просто пережиток міщанського світогляду» [2, с. 362]. Доволі несподівані думки проникають в голову Катерини, яка усвідомлює, що сестра Неля може стати коханкою Сулімана, при цьому врятувавши від жебрацького життя матір Олену та рідних сестер – Катерину, Ольгу, Зоню та Славу. Хоча, здавалося б, така виразна та передбачувана позиція Катерини – то лише з розрахунку, а, можливо, і з добре прихованої заздрості, котра затаїлася ще з раннього дитинства. У творі читаємо: «Той молитовний вираз очей, ті розтулені від шаленого захоплення губи переконали її остаточно, що підозра, яку не хотіла, боялась допустити до себе, підозра, яка давно муляла її серце, є слушною.

Стало їй ясним усе. Але дивно – не осуджувала свого майбутнього чоловіка. Що ж! Неля не просто гарна дівчина, а стихія. Фантазія природи. Як же можна опертись стихії, маючи її день у день поблизу себе» [2, с. 455-456].

Катерина – дівчина (вона з раннього дитинства не надто вирізнялася вродою, а батько як сина її сприймав) відчуває себе обділеною природною красою, прихильністю життя, готова, щоб сестра занапастила своє тіло заради єврея-маклера Сулімана, але водночас не бажає, щоб Неля стала його дружиною, адже це прирече її на багате, проте нещасливе життя. Але Неля сильніша за інших сестер. За певних умов вона дозволяє собі мислити широко, виходити за рамки обставин, передбачати, аналізувати. «Неля зовсім розгубилася. Незручно-дурна ситуація, в якій опинилася, породжувала в ній злі роздуми. Ось ця чужа жінка з квасолинням у подолі, яка може зі смаком напихатися картоплею тоді, коли її син очікує вироку смерті, – це і є уособлення того “народу”, того “меншого брата”, що має стати вищою ціллю життя таких, як Неля?» [2, с. 758].

Визначальну роль конкретно в романі «Сестри Річинські» відіграє ретроспекція, яка в даному тексті виконує функцію експлікуючу, відновлюючу. Окрему працю цій темі присвятила О. Дудар, здійснюючи студії репрезентації ретроспекції як основної зміни напрямку руху на прикладі романів Ірини Вільде «Сестри

Річинські» та Теодора Драйзера «Оплот» у компаративному зрізі. Попри присутність в українському романі наратора тут, у конкретно зображуваний момент, герої доволі часто відволікаються на спогади, котрі й провокують зміну напрямку часу в романі (до слова, цього у романі Полі Гоявічинської не відзначаємо). Слідом за дослідницею Ю. Обелець О. Дудар розрізняє 5 основних видів ретроспекції: інтродуктивну, кумулятивну, відновлювальну, метанаративну / інклюзивну та ремінісцентну (див. про це: 3, с. 229).

На нашу думку, притаманним для польської діалогії є кумулятивний (коли послідовність подій є поясненням того, що відбувається тепер) вид, натомість для українського роману такий перелік є значно ширшим. Тут зустрічаємо інтродуктивний вид, що пояснений художнім явищем обрамлення, проте не роману в цілому, а лише щодо образу Олени, і тут цей вид переплітається з ремінісцентним. Знову ж таки це передовсім стосується образу Олени, котра часто згадує своє перше нерозділене кохання – Ореста Білинського і певні події для неї перегукуються з її минулим, у якому назавжди залишиться Орест. Явними є також історична ретроспекція – дещо завуальована у польській діалогії та чітко оприявлена в українському романі. Дослідниця О. Дудар пояснює вибір з'ясування теми ретроспекції тим, що різні типи ретроспекції «є чинниками психологічної, моральної та соціальної мотивації поведінки героїв та вчинків персонажів» [3, с. 232]. Ми поділяємо таку позицію і проектуємо її на досліджувані нами романи, коментуючи у такій площині ретроспекцію як допоміжний засіб пояснення вибору, поведінки, прийняття рішення чи ж навіть бездіяльності, апатичності, байдужості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Обрана для вивчення наративна компетенція у романах польської та української письменниць зведена до виділення релевантності та необоротності, фокалізація – внутрішня та зовнішня, як і самі локалізатори – є факторами оприявленими і за своїм функціональним навантаженням дещо допоміжним, додатковим у романах Полі Гоявічинської «Дівчата з Новоліпок» та «Райська яблуня» і справді важливим та акцентованим у романі Ірини Вільде «Сестри Річинські». Релевантність подій, гетеродієгетичний характер оповіді, зміщення рівня фокалізації, ретроспекція – поняття, які оприявлені у романах «Дівчата з Новоліпок», «Райська яблуня» та «Сестри Річинські», однак повнота їх вираження є різною, що походить

з функціонального призначення наративних одиниць у даних творах.

Вважаємо, що дане дослідження є лише складовою масштабного та ґрунтовного дослідження творчості представниці польської жіночої прози періоду міжвоєнної Полі Гоявічинської. Попри часову відстань з моменту публікації романів (1935 р.; 1937 р.) письменниця актуалізує в них проблему дозрівання людини, її відкинутості та самотності, склад-

них взаємозв'язків із суспільством, яке авторка у масштабі зменшує до границь польської столиці. Для здійснення порівняльних студій обрано роман Ірини Вільде «Сестри Річинські», однак вивчення наративної структури даних романів – це лише окремий аспект, який можна й варто поглиблювати у вивченні і відтак обирати інші напрямки компаративного студювання даних художніх полотен Полі Гоявічинської та Ірини Вільде.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва В. Апологія модерну: обрис ХХ віку: статті та есеї. К.: Грані-Т, 2011. 408 с.
2. Гоявічинська П. Дівчата з Новолипок. Райська яблуня. Пер. з пол. В. Струтинський; передм. В. Ведіної. К.: Дніпро, 1988. 624 с.
3. Дудар О. Ретроспекція як основна зміна напрямку руху художнього часу у романах Ірини Вільде «Сестри Річинські» та Теодора Драйзера «Оплот». *Studia Methodologica*. наук. альманах / відп. ред. І. Папуша. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 30. С. 229–233.
4. Женнет Ж. Фигуры. Пер. с фр. Е. Васильевой, Е. Галыдовой, Е. Гречаной и др.; под ред. С. Зенкина. М.: Издательство им. Сабашниковых, 1998. Т. 2. 472 с.
5. Ірина Вільде. Сестри Річинські. Львів: Априорі, 2011. 1264 с.
6. Коваленко К. Форми нарації в повістях А. Чехова другої половини 1890-х рр. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2016. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/240> (дата звернення: 11.05.2021)
7. Мафтин Н. Гендерна утопія й «код самості» в західноукраїнській прозі 30-х рр. ХХ ст. Слово і час. 2009. № 6. С. 76–82.
8. Римар Н. Функції наратора як головної інстанції оповіді в художньому тексті *Studia methodologica*: наук. альманах / відп. ред. І. Папуша. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 37. С. 204–212.
9. Шмид В. Нарратологія. М: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
10. Gojawiczyńska P. *Dziewczęta z Nowolipek*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2012. 279 s.
11. Gojawiczyńska P. *Rajska jabłoń*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2012. 435 s.

REFERENCES

1. Ahejeva, V. (2011). *Apolohiya modernu: obrys XX viku: statyi ta eseji* [Apology of modern: the outline of the XX century: articles and essays]. Kyiv: Grani-T. 408 p. [in Ukrainian]
2. Gojavichynska, P. (1988). *Divchata z Nowolypok* [Girls from Nowolipki]. Kyiv: Dnipro. 624 p. [in Ukrainian].
3. Dudar, O. (2010). *Retrospekciya yak osnovna zmينا napriamku rukhu hudozhnioho chasu u romanakh Iryny Vilde „Sestry Richynski” ta Teodora Drajzera „Oplot”* [Retrospection as the main change in the direction of movement of artistic time in the novels of Iryna Vilde “The Richynski Sisters” and Theodor Dreiser “Stronghold”]. Ternopil: TNPU im. V. Gnatiuka. Ed. 30. P. 229-233. [in Ukrainian].
4. Zhennet, Zh. (1998). *Fihury* [Figures]. Moscow: Sabashnikovs Publishing house. 472 p. [in Russian].
5. Vilde Iryna. (2011). *Sestry Richynski* [The Richynski Sisters]. Lviv: Apriori. 1264 p.
6. Kovalenko, K. (2016). *Formy naratsii v povistiakh A. Chekhova druhoi polovyny 1890-kh rr.* [Forms of narration in the stories of A. Chekhov in the second half of the 1890's]. Acces mode: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/240> [in Ukrainian].
7. Maftyn, N. (2009). *Genderna utopiya j “kod samosti” v zakhidnoukrajinskij prozi 30-kh rr. XX st.* [Gender utopia and the "code of self" in Western Ukrainian prose of the 1930's]. Slovo i chas, # 5. P. 76-82. [in Ukrainian].
8. Rymar, N. (2014). *Funktsii naratora yak golovnoji instantsii opovidi v khudozhniomu teksti.* [Functions of the narrator as the main instance of the story in the literary text]. Ternopil: TNPU im. V. Gnatiuka. Ed. 37. P. 204 – 212. [in Ukrainian].
9. Schmid W. (2003). *Narratolohiya*. [Narratology]. Moscow: Yazyki slaviankoi kultury. 312 p. [in Russian].
10. Gojawiczyńska, P. (2012) *Dziewczęta z Nowolipek*. [Girls from Nowolipki]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM. 279 p. [in Polish].
11. Gojawiczyńska, P. (2012). *Rajska jabłoń*. [Paradise Apple]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM. 435 p. [in Polish].

NARRATIVE STRUCTURE OF NOVELS BY POLA GOJAWICZYŃSKA „GIRLS FROM NOWOLIPKI” AND „PARADISE APPLE” AND IRYNA VILDE „THE RICHYNSKI SISTERS”

Ornat Nataliia Romanivna

*Postgraduate and Senior Laboratory Assistant of the Department of
World Literature and Comparative Literature of the Faculty of Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Str. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article attempts to structure and compare the narrative of the novels of Polish and Ukrainian writers Pola Gojawiczyska and Iryna Vilde in a comparative-typological aspect. On the basis of theoretical approaches, the textual part of the novels identifies features and forms of narrative as a means of expressing characters, circumstances, causes, emotions or deliberately shifting accents to help the reader to perceive in detail and depth not only conceptual perception of works, but also to reflect on details in novels, the presence leads to the presence of certain key moments, facts, emotions or explains the reasons for their absence. The study proved the functionality of the narrator in each of the novels, especially the of realization narrative theories of W. Schmid and J. Genet on the literary texts of both authors, the specifics and significance of retrospection, and revealed differences in narrative features in the studied novels, which determines the specifics of the characters novels. However, even the current qualitative heuristic experience of scientific studies of the novels by Pola Gojawiczyńska and Iryna Vilde does not give grounds only to design the theoretical foundations of narration on canvases in order to identify their features within the texts of these works. Each of the researched writers contributes to the formulation and solution of the question and problem of the narrator as a presenter of the narrative of the work of art. In them, the narrator acts as a leading informant, commentator and in some case as a moralistic didactic, but the niche role for understanding the scale of the actualized issue, situation, and finally the perimeters of the characters in each of the art systems is given to the reader as a thinking, sensory and critical recipient.

At the same time, the topicality of reading and thus studying the work of Pola Gojawiczyńska as a little-studied representative of Polish women's prose of the interwar period and Iryna Vilde, the scale of artistic thinking which opens new topics for theoretical and critical studies, in particular in the comparative aspect.

Key words: *narration, narrator, focalization, heterodiegetic narrative, retrospection.*

УДК 81'373.7:811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.26>

ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У СТРУКТУРІ ТА СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ІДІОМ-НОМІНАЦІЙ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

Павленко Ніна Олександрівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Тимошенка, 13б, Київ, Україна

Статтю присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей гендерно маркованих фразеологізмів англійської мови на позначення зовнішності людини. Емпіричний матеріал дослідження було відібрано з авторитетних словників англійської мови із застосуванням структурного та семантичного критеріїв. Перший мав на увазі селекцію досліджуваних одиниць завдяки гендерним маркерам у структурі ідіоми, другий – за наявністю гендерних характеристик у значенні одиниці. Етимологічний аналіз засвідчив, що гендерно марковані одиниці, що номінують зовнішність мають різноманітне походження, а саме: Біблія, художня література, міфологія, та навіть кінематограф. За допомогою структурного аналізу було виявлено переважання субстантивних та ад'єктивних ідіом. Серед інших адвербіальні фразеологічні одиниці. У ході дослідження було виявлено домінування фемінінних фразеологічних одиниць, не притаманне андроцентричній англійській лінгвокультурі, де чоловік знаходиться у центрі, а жінка – на периферії. Цей факт можна пояснити нівелюванням цього аспекту у чоловічій картині світу, та навпаки – домінуванням у жіночій. Аналіз лексикографічних джерел в межах корпусу мовного матеріалу дав змогу виділити декілька найбільш продуктивних моделей лексикографічної репрезентації гендерного компоненту значення фразеологізму: фразеологізм + глоса+ дефініція + ілюстративний приклад; фразеологізм + дефініція + ілюстративний приклад; фразеологізм + дефініція + глоса або навпаки; фразеологізм + дефініція. Найбільш продуктивною моделлю є перша, адже надає вичерпну інформацію для розгорнутого дослідження фразеологічної репрезентації гендерного компоненту значення ідіом-номінацій зовнішніх ознак. Гендерно марковані фразеологізми-номінації зовнішніх ознак сформувалися переважно шляхом немотивованого компонентно-зумовленого типу фразеологічної номінації. Мотивований компонентно-зумовлений, змішаний, одноелементний і непрямий вторинний є менш поширеними типами фразеологічної номінації, що приймають участь у формуванні досліджуваних одиниць.

***Ключові слова:** фразеологічна одиниця, гендерний компонент, семантика, структура, лексикографічна модель, фразеологічна номінація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Своєрідність англійських ідіом з гендерним компонентом у царині їхньої національно-культурної специфіки не викликає сумнівів. Адже, все: і національна ідентичність, і культура, і особливості мовної поведінки й національний склад характеру, відображено у фразеологізмах. У свою чергу, гендерний компонент, як соціокультурний складник, надає англійським ідіомам підстави для диференціації чоловічих і жіночих функцій в англомовному суспільстві. Іншими словами, “гендерно марковані фразеологічні одиниці імплікують / експлікують семи маскуліності чи фемінінності крізь призму ядра або периферії лексико-семантичного поля” [5, 277].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві значну увагу зосереджено на дослідженні гендерного аспекту мовних одиниць на різних мовних рівнях. Проте

одним з найперспективніших напрямів для розвідок гендерного чинника вважаємо фразеологію. Сьогодні вже розроблено й надалі розробляються конкретні методи опрацювання фразеологічних фондів різних мов, і англійської у тому числі. Це пояснюється тим, що фразеологія, завдяки розвитку культури й цивілізації, є невичерпним джерелом, яке акумулює знання про звичаї, традиції народу, його історію і фольклор тощо. Отже, серед фразеологів спостерігаємо стійкий інтерес до вивчення саме цього аспекту фразеологізмів (Ю.В. Вишнякова [1], Д. Гамулець [2], І.Ф. Заваринська [3], Г.Р. Захарина [4], І.В. Зикова [5], О.В. Першай [8], та інші [6,7,9]), що обумовлено невичерпним ресурсом ідіоматичного простору англійських фразеологізмів для відстеження різноманітних соціокультурних змін в динаміці.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є висвітлення

семантичних, структурних та лінгвокультурологічних особливостей англійських фразеологізмів-номінацій зовнішності людини. Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: визначити критерії добору англійських гендерно маркованих фразеологізмів та на їхній основі сформуванню корпус мовного матеріалу; виявити й описати семантику та структуру досліджуваних одиниць; розкрити лінгвокультурологічну природу досліджуваних одиниць, що пов'язана з їхнім походженням і зумовлює семантичні ознаки гендерно маркованих ідіом, які позначають зовнішність; встановити моделі лексикографічної репрезентації гендерного компонента значення англійськомовних ідіом-позначень зовнішності та простежити закономірності їхнього використання у фразеологічних словниках англійської мови.

Актуальність роботи полягає у комплексному підході до вивчення гендерного компонента в структурі й семантиці англійських ідіоматичних виразів, що номінують людину за її зовнішніми ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ілюстративний матеріал цієї наукової розвідки представлено 149 англійськими фразеологічними одиницями, що номінують людину за її зовнішніми даними. Досліджувані одиниці виражають усі аспекти, що стосуються зовнішніх особливостей людини, таких як зріст, вага, привабливість або інші фізіологічні особливості, як наприклад: *a platinum blonde* 'букв. платинова блондинка' – *a woman whose hair is a pale, silvery, artificially coloured blond* 'блондинка з фарбованим волоссям кольору платини' [10; 11].

Окрім традиційного семантичного критерію, що ідентифікує гендерну віднесеність фразеологізму за допомогою гендерного маркера, який вказує на стать в семантиці ідіоми, відповідні фразеологічні одиниці відбиралися за фактом наявності в структурі фразеологізму лексем, що пов'язані з зовнішніми ознаками людини: *a glamor girl* 'букв. гламурна дівчина' – *a sexually attractive woman who is very interested in her clothes and appearance* 'приваблива жінка, яка зацікавлена у своєму зовнішньому вигляді'; *a gut-bucket* 'букв. нічний горщик' – *someone who is very fat* 'хтось, дуже товстий' [11;12].

Варто наголосити, що англійські ідіоми, які позначають зовнішні ознаки людини, мають досить цікаву історію походження. Етимологічно їх можна розподілити на такі підгрупи:

– ідіоми-історизми: *Teddy boy* 'букв. хлопчик Теді' – *very stylish man* 'стиляга' (за ім'ям англійського короля Едуарда VII, який вирізнявся своєрідною манерою одягатися) [10; 12];

– ідіоми літературного походження: *Billy Bunter* 'букв. Біллі Бантер' – *a boy in a series of British children's books who is known for being fat and for eating a lot* 'ненажерливий, товстий, незграбний підліток' (за ім'ям школяра з розповідей Фр. Річарда); *a bag of bones* (*skin and bone or bones*) 'букв. мішок з кістками' – *a person that is emaciated to the point where one can see bones protruding from skin* 'виснажена людина, в якій через шкіру видно кістки' (вираз *a bag of bones* створений Ч. Діккенсом) [10; 11;12];

– ідіоми-міфологізми: *rose between two thorns* 'троянда між двома шипами' – *a beautiful woman who is situated between two men* 'красива жінка, що сидить між двома чоловіками' (за римською легендою жила на світі красива дівчина на ім'я Роданта. У неї було безліч залицяльників, але їй вони не подобалися, проте ці молоді люди були настільки сповнені любові й бажання, що одного дня це дійшло до того, що вони зламали двері її будинку й увірвалися всередину. Ця історія дуже розгнівала богиню Діану, яка перетворила дівчину на квітку, а її залицяльників – на колючі шипи, щоб провчити їх) [11; 12];

– фразеологізми, що пов'язані з кінематографом: *flash Harry* 'Гарі, позбавлений смаку' – *a man who likes to dress and behave ostentatiously* 'без смаку одягнений, хвалько' (персонаж із серії фільмів *The Belles of St Trinian's*, які уперше з'явилися у прокаті у 1954 році [11;12].

Структурний аналіз ідіом на позначення зовнішніх ознак людини свідчить про те, що кількість субстантивних ідіом (60 одиниць та 40,3% відповідно) майже дорівнює кількості ад'єктивних фразеологічних зворотів (57 одиниць або 38,2% від загальної кількості досліджуваних одиниць), які представлені компаративними одиницями за моделлю **as + Adj + as + N**: (*as*) *pretty as a picture (or as paint)* 'букв. гарна, як картинка' – *very pretty* 'дуже гарна, чарівна' [11;12]. У більшості випадків субстантивні ідіоми репрезентовано моделями **N + N** кількістю 27 одиниць (*bushfire blonde* 'букв. вогняна блондинка' – *a woman with red hair* 'жінка з вогненно-рудим волоссям' [10; 11]) та **Adj + N** (33 одиниці): *a dolly bird* 'букв. лялечка' – *a beautiful girl* 'красива дівчина' [10;12].

Також, серед ідіом-номінацій зовнішності зустрічаються дієслівні звороти зі структурною формулою **V + as + Adj + as + N** та **V + Nphr (Adj + N)**, що репрезентовані 21 одиницею (або 14,1% від загальної кількості одиниць вибірки): *be as bald as a coot* 'букв. бути лисим, як лисуха' – *to be completely bald* (= *having no hair on your head*) 'бути абсолютно лисим (не мати волосся на голові) [10;12]); комуніка-

тивні, що налічують 11 одиниць (7,4%): *clothes make the man* ‘букв. одяг прикрашає людину’ – *people judge you according to the way you dress* ‘люди сприймають тебе за манерою одягатися’; *beauty is in the beholder’s eye* ‘букв. краса в очах того, хто дивиться’ – *that which one person finds beautiful or admirable may not appeal to another* ‘те, що одна людина вважає красивим або захоплюється, може не подобатися іншій’ [11;12]. У цій групі повністю відсутні адвербіальні фразеологічні одиниці.

Тепер перейдемо до розгляду семантичних особливостей фразеологізмів-номінацій людини за зовнішніми характеристиками. Як показав аналіз, незважаючи на андроцентричність англійської мови, серед ідіом, що номінують людину за зовнішністю за кількістю переважають фемінінні ідіоми (72 одиниці та 48,3% відповідно): *slick chic* ‘красуня’ [11]. Очевидно, це пояснюється тим, що традиційно жінки набагато більше уваги приділяють своїй зовнішності, ніж чоловіки, що не могло не відбитися в ідіоматичній площині англійської мови. Далі за кількістю йдуть метагендерні ідіоми (46 одиниць та 30,1% відповідно), що можуть позначати зовнішні ознаки як чоловіків, так і жінок: *(as) brown as a berry* ‘коричневий, як ягода’ – *very suntanned* ‘дуже темний, засмаглий, шоколадного кольору’ [10; 12]. Останнє місце посідають маскулінні фразеологізми кількістю 31 одиниця, що складає 21,6% від загальної кількості фразеологізмів-номінацій зовнішності: *(as) fat as alderman* ‘букв. товстий, як олдермен’ – *overweight, with a big stomach* ‘огрядний, повний, з черевцем’ [11;12].

Семантична формула англійських ідіом на позначення зовнішніх ознак людини має такий вигляд: облігаторні семи гендерної ознаки й зовнішності та диференційна сема ‘відмінні риси зовнішності’, наприклад: *a slip of a boy (or a girl)* ‘букв. худорлява’ – *very thin young person* ‘дуже худа молода людина’ [11; 12]. Зазначимо, що маскулінні англійські ідіоми в більшості випадків позначають певні недоліки зовнішності чоловіків: *as bald as a billiard ball* ‘букв. лисий, як більярдний шар’ – *absolutely bald* ‘абсолютно лисий’, а фемінінні вказують на найкращі сторони жіночої зовнішності, і навіть, деякі недоліки, завдяки метафоричному порівнянню, не здаються занадто непривабливими: *(as) plump as a partridge* ‘товстенька, як пишка’ – *overweight* ‘з зайвою вагою’ [10; 12].

У цій науковій розвідці відзначаємо переважання англійських фразеологічних одиниць з гендерним компонентом, що виражений імпліцитно, адже у більшості випадків використано

метафоричне *(as) fair as a lily* ‘прекрасний, як лілія’ – *very beautiful* ‘дуже красивий’ та метонімічне переосмислення: *a lard-arse* ‘букв. товста дупа’ – *someone who is fat* ‘хтось, дуже товстий’ [10;12]; третина досліджуваних одиниць – фразеологізми з гендерним компонентом, що виражений експліцитно: *a man of your inches* ‘букв. чоловік ваших сантиметрів’ – *a man who is as tall as you are* ‘чоловік одного з вами зросту’ [10;11].

Для того, щоб адекватно представити особливості репрезентації гендерного компоненту значення досліджуваних одиниць, необхідно звернутися до найбільш ілюстративних лексикографічних засобів під кутом зору маніфестації гендерного компонента всіх складників словникової статті. Серед загалу фразеологічних одиниць на позначення зовнішніх ознак людини можна ідентифікувати такі моделі фразеологічної репрезентації гендерного компонента:

1. ФО + глоса+ дефініція + ілюстративний приклад (I + G + D + E):

a medallion man ‘букв. чоловік з медальйоном’ – *British, humorous. a man, usually an older man, who dresses in a way that he thinks women find attractive, often wearing an open shirt in order to show his chest and a lot of gold jewelry* ‘заввичай, літній чоловік, який вдягається привабливо для жінок та часто вдягає відкриту сорочку, для того щоб показати груди з великою кількістю золотих прикрас’. *A medallion is a circle of metal like a large coin that is worn on a chain around the neck. And there he was, a real-live 70's medallion man, just stepped out of a time machine* [10; 12]. У цьому прикладі є три глоси, які слугують доповненням дефініції, вирізняючи її гендерну спрямованість та зазначаючи локативність і контекст застосування, а також вони надають пояснювальну інформацію щодо слова *medallion*. Завдяки наявності лексеми *man* у дефініції, стає зрозумілим, що фразеологічна одиниця денотує чоловіка.

2. ФО + дефініція + ілюстративний приклад (I + D + E):

a carrot-top ‘букв. морквяна верхівка’ – *a person with hair that is an orange colour* ‘людина, що має руде волосся’. *Joe's blond and Rosie's a carrot top* [10; 12]. Ідіома може застосовуватися на позначення обох статей, на що вказує слово *person* у дефініції та приклад, у якому протиставляються особи чоловічої та жіночої статі з різним кольором волосся .

3. ФО + дефініція + глоса або навпаки (I + G + D):

a bag of bones ‘букв. мішок кісток’ – *informal. a person that is extremely thin* ‘неймовірно худа людина’ [10; 12]. В дефініції є пряма вказівка на метагендерний характер ідіоми (лексема *person*), в той час як глоса тільки вказує, що ідіома використовується суто в неформальному спілкуванні.

4. ФО + дефініція (I + D):

a sweater girl ‘букв. дівчина у светрі’ – *a girl with shapely bosom* ‘дівчина з пишним бюстом’ [10; 12]. У даному випадку ця ідіома не потребує додаткових компонентів для правильного тлумачення гендерного компонента, адже і структура, і дефініція ідіоми завдяки іменнику *girl* прямо вказують на те, що вона застосовується саме стосовно дівчини, чи жінки.

Результати аналізу продуктивності моделей лексикографічної репрезентації гендерного компонента значення фразеологізмів-номінацій людини за зовнішніми ознаками наведено у таблиці 1:

Таблиця 1

Продуктивність лексикографічних моделей у фразеотематичній групі на позначення зовнішності людини

Лексикографічна модель	Кількість	%
I + G + D	52	34,9
I + D	43	28,9
I + D+ E	34	22,8
I + G + D + E	20	13,4
Усього	149	100

Досліджувані англійські фразеологічні одиниці є кінцевим продуктом немотивованої

компонентно-зумовленої (*as strong as a bull (ox)* ‘букв. здоровий, як бик’ – *very strong* ‘дуже сильний’ [11; 12]) та мотивованої компонентно-зумовленої фразеологічної номінації: *a Norfolk dumpling* ‘букв. пельмень з Норфолку’ – *a fat man* ‘товстун’ (зазвичай, про жителя графства Норфолк [10;11]. Але, вони не обмежуються лише цим типом найменування. Спостерігаємо й інші типи фразеологічної номінації, як-от:

– непряма вторинна номінація, або непряме відображення позамовного об’єкта, що передається завдяки вихідному значенню слова: *a dolly bird* ‘букв. лялечка’ – *a young woman who is thought of as attractive but not very intelligent* ‘приваблива, але не дуже розумна молода жінка’ [10; 12];

– змішана фразеологічна номінація, що виникає у результаті взаємодії первинної і вторинної типів номінації: *a pin-up girl* ‘букв. пін-ап дівчина’ – *a girl or woman whose glamorous qualities make her a suitable subject for a pinup* ‘модель, чиї розтиражовані зображення стають знаковим явищем поп-культури у фривольному стилі’ [10; 12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, домінування англійських фемінінних фразеологізмів у межах групи на позначення зовнішності людини можна пояснити традиційно підвищеною увагою жінок до своєї зовнішності й абсолютним нехтуванням цього чинника (факту) в андроцентричній картині світу. **Перспектива** подальших досліджень вбачаємо у структурно-семантичному аналізі англійських гендерно маркованих ідіом, що номінують інші ознаки індивідів, наприклад соціальну позицію у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнякова Ю. В. Лингвокультурологическое описание гендера в лексикографии (на материале анализа мифологических персонажей): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / ЯГПУ им. К.Д. Ушинского. Ярославль, 2006. 19 с.
2. Гамулець Д. Гендерний аспект у сербській фразеології. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2012. С. 219-226.
3. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 19 с.
4. Захарина Г.Р. Отражение языковой картины мира во фразеологии с компонентом именем собственным (на материале английского, русского, татарского языков). Вестник Поморского университета. Серия «Гуманитарные и социальные науки». 2008. Вып. 9. С. 52 – 54.
5. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 232 с.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Лит. ред. М.Д. Литвинова. 5-е изд., исправл. М.: Живой язык, 1998. 944 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 202 с.
8. Першай А.Ю. Репрезентация гендерных отношений во фразеологии: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Бел. гос. ун-т. Минск, 2002. 173 с.

9. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 295 с.
10. Cambridge International Dictionary of Idioms. Ed. by E. Walter. UK: Cambridge, 1999. 587 p.
11. Longman Dictionary of Language and Culture. Ed. by B. Duckett. 3rd revised edition. Harlow : Longman (Pearson), 2005. 1680 p.
12. Oxford Dictionary of English Idioms. Ed. by John Ayto. N.Y.: Oxford University Press, 1993. 685 p.

REFERENCES

1. Vishnjakova, Y.V. (2006). *Lingvokulturologicheskoe opisanie genera v leksikografii (na materiale analiza mifologicheskikh personazhej)*. [Linguocultural gender description in lexicography (on the basis of analysis of mythological characters)] (PhD Thesis), Yaroslavl: Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D. Ushinsky. [in Russian]
2. Gamulec, D. (2012). *Gendernij aspekt u serbskoj frazeologii*. [Gender aspect in Serbian phraseology]. *Visnik Lvivskogo universitetu*. Serija filologichna. vol.56, no.1. pp. 219-226. [in Russian]
3. Zavarinska, I.F. (2009). *Lingvokulturna motivacija frazeologizmiv z onimnim komponentom v anglijskij, polskij ta ukrajskij movah*. [Linguocultural motivation of phraseological units with onim component in the English, Polish and Ukrainian languages]. (PhD Thesis), Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian]
4. Zaharina, G.R. (2008). *Otrazhenie yazykovoj kartiny mira vo frazeologii s komponentom imenem sobstvennym (na materiale anglijskogo, russkogo, tatarskogo jazykov)*. [Reflection of linguistic picture of the world in phraseology with proper names (on the material of the English, Russian and Tatar languages)]. *Vestnik Pomorskogo universiteta*. Serija «Gumanitarnye i socialnye nauki». vol.9., pp. 52 – 54. [in Russian]
5. Zyкова, I.V. (2003). *Sposoby konstruirovaniya genera v anglijskoj frazeologii*. [Ways of gender construction in English phraseology]. Moscow: Editorial URSS. [in Russian]
6. Kunin, A.V. (1998.) *Anglo-russkij frazeologicheskij slovar*. [English-Russian Phraseological Dictionary]. Moscow: Zhivoj jazyk. [in Russian]
7. Maslova, V.A. (2001). *Lingvokulturologiya*. [Linguoculturology]. Moscow: Akademiya. [in Russian]
8. Pershaj, A.U. (2002). *Reprezentacija gendernyh otnoshenij vo frazeologii*. [Representation of gender relationships in phraseology] (PhD Thesis), Minsk: Belarus state university. [in Russian]
9. Teliya, V.N. (1996). *Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekt*. [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow: Shkola «Yazyki russkoj kultury». [in Russian]
10. Walter, E. (ed.) (1999). *Cambridge International Dictionary of Idioms*, UK: Cambridge. [in English]
11. Duckett, B. (ed.) (2005). *Longman Dictionary of Language and Culture*. Harlow: Longman (Pearson).
12. Ayto, J. (ed.) (1993). *Oxford Dictionary of English Idioms*. N.Y.: Oxford University Press.

GENDER COMPONENT IN STRUCTURE AND SEMANTICS OF ENGLISH IDIOMS NOMINATING HUMAN APPEARANCE

Pavlenko Nina Oleksandrivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Borys Hrinchenko Kyiv University

Str. Tymoshenko, 13b, Kyiv, Ukraine

The article focuses on the problem of structural and semantic peculiarities of English gender phraseological units denoting human appearance. The empirical material was selected from the authoritative English dictionaries by means of structural and semantic criterion. The first one implies selection of English phraseological units identifying gender markers in the structure of an idiom, the second one – by researching gender characteristics in the meaning of a unit. Etymological analysis proved that English gender idioms nominating human appearance have various origin: The Bible, fiction, mythology, and even cinema. The structural analysis revealed prevailing of substantive and adjective idioms. Among the other structural types that are identified within this group there are verb idioms, but no adverb types. In the course of research, we have defined significant dominance of the English feminine idioms, not typical for the androcentric English culture, where the man is in the center, and the woman is on the periphery. This fact can be explained by ignorance of this aspect in the masculine picture of the world, and by dominance of it – in the feminine one. Lexicographic analysis defined the most productive models of lexicographic representation of gender component of phraseological units meaning that denote human appearance. They are: phraseological unit + gloss + definition + illustrative example; phraseological unit + definition + illustrative example; phraseological unit + gloss + definition or vice versa; phraseological unit + definition. It is proved that the most productive model is the first one, as it provides comprehensive facts for thorough

research of phraseographic representation of gender component in the meaning of idioms denoting human appearance. Gender idioms-nominations of human appearance are formed by means of an unmotivated component-conditioned type of phraseological nomination. A motivated component-conditioned, mixed, one-element and indirect secondary ones are less common types of phraseological nomination forming the idioms under analysis.

Key words: *phraseological unit, gender component, semantics, structure, lexicographic model, phraseological nomination.*

СІЛЕЗЬКІ НАЗВИ ТЕКСТИЛЬНИКІВ XIV–XVII СТОЛІТЬ

Пиц Тарас Богданович

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Статтю присвячено дослідженню сілезьких назв ремісників XIV–XVII ст., що займалися текстильними ремеслами. Тут обґрунтовується актуальність дослідження зниклих, унаслідок Другої світової війни, німецьких діалектів, аналізується фахова література, характеризується історія досліджень німецьких назв ремісників у колишньому східносередньонімецькому діалекті, визначається рівень їхньої вивченості, формулюється мета і завдання публікації, а також окреслюються перспективи подальших наукових розвідок. Крім цього висвітлюються словотвірні особливості ремісничих найменувань, форми їхньої фіксації у сілезькому діалекті. До кожної форми наводяться дані щодо часу та місця фіксації. Згідно результатів дослідження встановлено 30 назв ремісників, що займалися текстильними ремеслами: 21 з них займався виробленням вовняного сукна та полотна, а 9 – виготовленням ниток, шнурів, канатів. Від назв ремісничих виробів утворено 17 назв текстильників, матеріалу, з якого виготовлені вироби – 5, назви виконуваної дії – 6, загальної характеристики виробів – 2, назви кольору – 1, заводу (красильні) – 1. Крім того 14 ремісничих найменувань утворено за допомогою суфікса *-er*, інші – його варіантів *-ler* (3), *-ner* (2), *-ierer* (1). Другими твірними основами у різнокореневих назвах ремісників слугують *-schläger* (2), *-weber* (3), *-scherer* (2), *-macher* (3), *-zieher* (1), *-knappe* (1). У межах виявлених назв текстильників можна виокремити 5 синонімічних рядів: *Wollner-Wollenschläger-Kämmer* «той, що чистить і розпушує вовну»; *Bleicher-Wäscher* «той, що вибілює полотно»; *Scherer-Gewandscherer-Tuchmacher* «той, що завершує приготування полотна»; *Schnurer-Schnurmacher* «той, що виготовляє шнури»; *Seiler-Stricker* «виробник легких тросів, канатів тощо». Засвідчені форми фіксації назв ремісників фіксують також різні історичні зміни у системі консонантизму і вокалізму німецької мови: а) послаблення голосних у афіксах (*Bleichir-bleicher*; *Schonewebyr-Schoneweber*; *kemmir-kemmer*; *webir-weber*; *wollenwebir- wollenweber*); б) підняття *o > u* (*wollenweber-wullenweber*); в) дисиміляцію із зникненням приголосного (*lypenweber-lypnwebir*); г) контракцію (*wollinsleger-wollensleer*).

Ключові слова: назва ремісника, форма фіксації, німецькі діалекти, твірні основа, синонім.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Фахова реміснича лексика – важлива та невід’ємна частина словника кожної мови. З поширенням Магдебурзького права ремісники організовувалися в цехи, отримували захист від утисків можновладців і конкуренції сільських ремісників, які переселялися до міст, а також мали право самостійно регламентувати виробничу діяльність (обирати продукцію, визначати якість, встановлювати ціни), запроваджували і використовували нові технічні прийоми, ремісничі інструменти, пристрої. Внаслідок цього відбувається членування галузей ремесел на споріднені. Усі ці нововведення відображаються також у мові: виникають нові назви на позначення виробів, інструментів, процесів виробництва, а також – ремісників.

Друга світова війна почасти зруйнувала мовну картину Центральної Європи. Зникає частина німецькомовного ареалу: нижньопрусський, верхньопрусський і східнопомеранський діалекти. Майже повністю зникає сілезький

говор. Із їхнім зникненням в середині ХХ ст. втрачається не лише «живий» матеріал для їхнього дослідження, але й зникає саме та частина німецькомовного ареалу, що була реальним «мостом» для поширення запозичень у слов’янські мови не лише зі східних, але й інших німецьких діалектів та західноєвропейських мов. Єдиним шляхом вивчення різних груп лексики та мовних явищ зниклих говорів залишаються пам’ятки цих діалектів, словники апелювальної, ономастичної лексики та лінгвістичні атласи. Відповідно вивчення і реконструювання частково чи повністю зниклих німецьких говорів становить чималий інтерес для сучасного мовознавства, що й обґрунтовує актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сілезькі назви текстильників, які лягли в основу відпрофесійних прізвиськ, розглядалися дослідниками серед інших назв ремісників в ономастичних студіях. Так Г. Райхерт досліджував прізвиська сілезького міста Бреслау (нім. *Breslau*, п. *Wrocław*) [12], Г. Балов

вивчав прізвиська сілезького міста Лігніц (нім. Liegnitz, п. Liegnica) [1], а також Сілезії загалом [2; 3; 4]. Історичні назви вулиць м. Бреслау, серед яких значна частина отримала свою назву від ремісничих найменувань, розглядалися німецьким топографом Г. Маркграфом [11]. Окремі нотування саме назв ремісників, що займалися текстильними ремеслами, знаходимо у збірці грамот з історії ремісничого права XIV ст., упорядковану І. Корном [10] і в монографії В. Юнгандреаса [8]. Назви вулиць, пов'язані з давніми професіями та ремеслами всієї Німеччини, досліджував Е. Фолькманн, який також подав розлогий культурологічний коментар [16].

Формулювання мети і завдань статті.

Загалом німецьким назвам ремісників уже присвячена низка досліджень. Наприклад, М. Голмберг збирала історичні свідчення щодо ремісничих найменувань, що стосуються обробки шкіри та дерева [6]; Р. ван де Коолвійк та У. Вітте присвятили свої спеціальні дослідження назвам виробників бочок [9; 15]. У дисертаційному дослідженні А. Шьонфельдта подано дані з усієї німецькомовної території щодо назв ремісників, які займалися забоєм худоби та заготівлею м'яса [14]; Е. Єгер приділила увагу різноманітним найменуванням виробника возів у всіх німецьких діалектах [7], а кушнірам присвячено брошурку Б. Шіра «Die Namen des Kürschners» [13]. Окремим назвам ремісників присвячений також дев'ятий том у «Deutscher Wortatlas» [5]. Водночас відсутнє окреме спеціальне дослідження давніх назв ремісників текстильних ремесел, що і є метою цієї публікації. Завдання вбачаємо у розподілі назв ремісників та форм їхньої фіксації XIV-XVII ст. у сілезькому, діалекті на дві групи: а) сукнороби та виробники полотна; б) виробники ниток, шнурів і канатів. У подальшому визначаємо їхні мотивуючі основи, фіксуємо історичні зміни у системі консонантизму і вокалізму у назвах ремісників та виокремлюємо синонімічні ряди.

Виклад основного матеріалу. Сукнороби та виробники полотна. Середньовічні текстильні ремесла спочатку були обмежені виробництвом вовняного сукна та полотна. Окремі стадії їхнього виготовлення яскраво відображено в різноманітних назвах людей за професіями, що займалися цим ремеслом. Перед прядінням вовни (свн. wolle, снн. wulle, двн. wolla) її передають спочатку *Wollenschläger*, *Wollner*, *Kämmer*. Вони чистили, розпушували вовну, збиваючи (свн. slahen, двн. slahan, ст. сакс. slahan „бити“),

перебираючи та вичісуючи її (свн. kambe, kamme, kam(p), що з двн. kamb, ст. сакс. kamb „гребінь“): «Ouch sal keyn wollinsleger, noch knappe der webir, noch keyn man ... dy nicht ynnunge habin mit den garnczugern ...» (Striegau, 1358) [10, 46], «Cuncze wollensleer» (Liegnitz, 1369) [2, 128], «Nicclosdorf, wollensleer» (Liegnitz, 1372); «Franczo wolner» (Liegnitz, 1380) [4, 133]; «Rutsch kemmer» (Liegnitz, 1372) [2, 128]; «erbe uf der smedebrucken an der kemmrigassen an der ecke» (Breslau, 1436) [11, 133].

Garnzieher пряде вовну (свн. garn, снн. garn, двн. garn) та постачає її *Weber* для виготовлення сукна [4, 140]: «Vorkoufte ouch ein garnczuger einim webir garn ...» (Breslau, 1324) [10, 14], «Peczco garnzuger» (Liegnitz, 1346) [4, 133], «Welch garncziger abir garnczigerynne rot vnd recht mit in tuet ...» (Schweidnitz, 1369) [13, 66], «Hentschlinus Hezeler, garnczewger» (Liegnitz, 1380) [4, 133], «... handwerker der czechen ... der stad zue Breslaw: creytzemer, cromer, wollenweber ... garntzuger ...» (Breslau, 1388) [10, 84], «Steffan Melczer, garnczewger» (Liegnitz, 1397) [1, 91].

Weber (свн. weben, снн. weven, двн. weban „ткати“) – загальна назва на позначення ткача: «eine Berichtunge vor den rathman czwisschin den webirn und den garnczugern ...» (Breslau, 1324) [10, 14], «... keyn webir sal nicht verbin keyn tuch keynem uswendigen ...» (Schweidnitz, 1335) [10, 16], «Tilo Weber» (Pfaffendorf/Liegnitz, 1354) [1, 144], «... das andir teyl den webern» (Reichenbach, 1369) [10, 64]; також простежується у назві вулиці м. Бреслау: «in der webergasse by Hannus Gotschalch» (1353) [11, 90]. Наступна назва ремісника позначала, очевидно, ткача, який умів гарно оздоблювати свій товар (**Schöneweber**): «Hannus Schoneweber» (Striegau, 1349) [10, 33]; «Hannus Schonewebir» (Striegau, 1352) [10, 42], «Paul Schonewebyr ...» (Striegau, 1365) [10, 60].

Деяко спеціалізованішими ремісниками були **Leinenweber** – той, що виготовляв полотно (свн. linwât) з льону або конопель та **Wollenweber**, який займався виробництвом вовняного сукна: «Hensel Libnow wollenweber» (Liegnitz, 1348) [1, 144], «Tyle von der Sythow, wollenwebir» (Liegnitz, 1361) [4, 133], «Joh. m. Wullenweber» (Breslau, 1364) [12, 105], «Ticze Doring, lynenweber» (Liegnitz, 1372), «Mathes lynwoter» (Liegnitz, 1372) [4, 133]. У назві вулиці простежується остання форма: «undir der linwoter leuben» (Breslau, 1346) [11, 110].

Walker (свн. walken, снн. walken, „валяти“ < двн. giwalchen „збитий у повсть“) чис-

тив зіткане сукно. Він обробляв його мильною водою під ударами молотків або важких валків: «*Petsche walker*» (Liegnitz, 1372) [4, 133]. Наступним етапом було вибілювання (свн. *blīchen*, двн. *blīhhan*, ст. сакс. *blīkan*) полотна. Цим займалися **Bleicher** та **Wäscher** (свн. *waschen*, *weschen*, двн. *wascan* „мити“): «*Heynusch, bleicher*» (Breslau, 1345) [16, 73], «*Margaretha bleicherynne*» (Liegnitz, 1381) [4, 133], «*Jancke Bleichir*» (Schlesien, 1458), «*Valten Bleicher*» (Görlitz, 1508-1509) [3, 102]; «*Marusch wescherynne*» (Liegnitz, 1382) [4, 133].

Färber (мабуть, із свн. *varwen* „виготовляти фарбу; блистити“; але також свн. *varbe* „колір, фарба“) фарбував тканину у чорний чи інші темні кольори (**Schwärzer**, свн., двн. *swarz*, ст. сакс. *swart* „чорний“) або у світлі (**Rodeler**; **Rodel** – назва двох фарбарень *Wollenweber* за рудим кольором, сн. *rode*): «*Nickil und Pael verbere*» (Breslau, 1346) [12, 148], «*Nicolaus Verber ...*» (Breslau, 1397) [11, 90]; «*Johannes rodel*» (Liegnitz, 1386); «*Hannus swerczer*» (Liegnitz, 1372) [4, 133].

(Gewand)scherer чи **Tuchscherer** (свн. *gewæte*, *gewāte*, аhd. *giwāti*, *giwādi* „одяг“) завершував приготування сукна, обрізаючи (свн. *schern*, двн. *skeran*, ст. сакс. *skerian* „різати ножицями“) його задовгі краї, розтягуючи та пресуючи, так що воно набувало гарного вигляду. **Tuchscherer** також торгував фландрійським та англійським полотном: «*Tilke sachse der gewantscherer*» (Breslau, 1368) [12, 100], «*Hannus Schicke der gewandscherer*» (Liegnitz, 1386) [4, 133]; «*Heyneman scherer*» та сини «*Nickil scherer*; *Thomas scherer*» (Breslau, 1346) [12, 148], «*Ouch sal keyn man suchen gesneten wewant in den hūsern der weber, noch czu dem scherer, noch czu den snydern ...*» (Reichenbach, 1369) [10, 64], «*Nicclos scherer*» (Liegnitz, 1383) [1, 9], «*Casper Scher*» (Liegnitz, 1532); «*Paul Tuchscherer*» (Liegnitz, 1559) [1, 115]. Варто зазначити, що **Scherer** може також виступати як синонім до **Barbier** «цирульник».

Tuchmacher виготовляв сукно різних видів: «... wir vormals den *tuchmachern* vnserr stat zum Newenmarkne ... diese besondere gnade getan haben ...» (Neumarkt, 1394) [10, 95], «... das ein iglich *tuchmacher* von einem *tuche*, das er selber machet ...» (Breslau, 1396) [10, 101].

(Tuch)knappe позначає підмайстра, передусім у *Weber*, *Wollweber* або *Tuchmacher*. Як зазначає Г. Балов, цю назву професії часто згадували у м. Görlitz приблизно 1500 р., де процвітало ткацтво [3, 109]: «... noch *knappe* der webir, noch keyn man ...» (Striegau, 1358) [10, 46], «*Hannos Knappe*» (Sorau Land, 1381),

«*Hans Alisscher knappe*» (Görlitz, 1499), «*ein tuchknap vom Lauban*» (Görlitz, 1565) [3, 109].

Schleierer (свн. *sleyer*, *sleyger*, *slogier*, *sloger*, *sloier* „покривало, вуаль“) виробляв легку, тонку тканину або косинки з ніжного матеріалу: «*Nickel sleuwerer*» (Liegnitz, 1372) [4, 133]. А **Züchner** (свн. *zieche*, двн. *ziassa* „наволочка“) виготовляв грубіші речі з полотна, такі як, наприклад, підодіяльник чи мішкови́на: «... Hannos Hulrichs bruder, vnd andir *czychenere ...*» (Schweidnitz, 1337) [10, 21], «*Nicolaus Furer czichener*» (Breslau, 1390) [12, 106], «*Hannos cz. czichener*» (Breslau, 1400) [12, 108].

Виробники ниток, шнурів і канатів. **Bändler** (свн. *bant*, двн. *bant*, ст. сакс. *band* „стрічка, тасьма“) був тасьмовиком, стрічкарем: «*Johannes bandler*» (Liegnitz, 1345) [4, 133]. **Zwirner** виробляв сукану нитку (свн. *zwirn*, снн. *twern*), яку він скручував (свн. *zwirnen*, двн. *zwirnēn*) з льону, конопель, шовку: «*Johannes czwirner*» (Breslau, 1366) [12, 19], «*Wolfferam czwirner*» (Liegnitz, 1427) [1, 125]. А **Schnurer** та **Schnurmacher** виготовляли шнури (свн. *snuor*, *snar*, снн. *snōr*, двн. *snuor*, *snōr*), які слугували прикрасами: «*Herman snurer*» (Liegnitz, 1333); «*Syffridus snarmecher*» (Liegnitz, 1348) [4, 133], «*Nicol. Snarmecher texter*» (Breslau, 1393) [3, 117], «*bey der Ole ken Snarmecher*» (Breslau, 1400) [11, 206]. Хоча останній, як твердить Г. Балов, виробляв також канат [2, 129]. Вважаємо, що синонімами (або близькоспорідненими) з ними були **Posamentierer** (нн. *pasement*, *posament* < фр. *pasement* „край, позумент на одязі, меблях тощо“) та **Schmuckler** (свн. *smücken*, *smucken* „прикрашати“): «*Balthasar Kosmider, Posamentierer und Schmuckler*» (Lublin, 1605) [1, 120].

Seiler та **Stricker** (свн. *stric*, *stricken*, двн. *stric*, *stri(c)k*, *stricken*, снн. *striк* „шнурівка, канат“) виготовляли легкі необсмолені троси, канати (свн. *seil*, двн. *seil*, ст. сакс. *sēl*), шнури та інше з конопель, льону, клоччя та ін.: «*Nicush seyler*» (Breslau, 1347) [11, 162], «*Petsche seyler*» (Liegnitz, 1372) [4, 133], «*Franczko zeiler, fidejussit jacobus seiler*» (Breslau, 1375) [11, 162]; «*David Stricker*» (Liegnitz, 1565), «*Jorge Mornebesser ein stricker*» (Liegnitz, 1574) [1, 132].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виявлено 30 назв ремісників, які займалися текстильними ремеслами. Виробленням вовняного сукна та полотна займався 21 ремісник, виготовленням ниток, шнурів, канатів – 9. Від назв ремісничих виробів утворено 15 назв текстильників (**Bändler**, **Breittuchmacher**, **Gewandscherer**, **Kabeldreher**, **Leinenweber**,

Posamentierer, Schleierer, Schmuckler, Schnurer, Schnurmacher, Seiler, Stricker, Tuchscherer, Wollenweber, Züchner, Zwirner); матеріалу, з якого виготовлені вироби – 5 (Garndzieher, (Tuch) knappe, Tuchmacher, Wollenschläger, Wollner); назви виконуваної дії – 6 (Bleicher, Färber, Kämmer, Walker, Wäscher, Weber); загальної характеристики виробів – 2 (Breittuchmacher, Schöneweber) назви кольору – 1 (Schwärzer); заводу (красильні) – 1 (Rodeler). 13 ремісничих найменувань утворено за допомогою суфікса *-er*, інші – його варіантів *-ler* (Bändler, Schmuckler, Rodeler), *-ner* (Wollner, Züchner), *-ierer* (Posamentierer). Другими твірними основами у різнокоренових назвах ремісників слугують *-schläger* (Wollenschläger), *-weber* (Leinenweber, Schöneweber, Wollenweber), *-scherer* (Gewandscherer, Tuchscherer), *-macher* (Breittuchmacher, Schnurmacher, Tuchmacher), *-zieher* (Garndzieher), *-knappe* (Tuchknappe).

Засвідчені форми фіксації назв ремісників фіксують також історичні зміни у системі консонантизму і вокалізму: а) послаблення голосних у афіксах (*Bleichir-bleicher, webir-weber, Schonewebyr-Schoneweber, kemmir-kemmer,*

wollenwebir- wollenweber); б) підняття о > и (*wollenweber-wullenweber*); в) дисиміляцію із зникненням приголосного (*lyn(n)enweber-lynneweber, wullenwebir-wulwewer*); г) контракцію (*wollinsleger-wollensleer, cabildreger-Kabeldreher*). Крім цього виокремлено 5 синонімічних рядів: *Wollner-Wollenschläger-Kämmer* «той, що чистить і розпушує вовну»; *Bleicher-Wäscher* «той, що вибілює полотно»; *Scherer-Gewandscherer-Tuchmacher* «той, що завершує приготування полотна»; *Schnurer-Schnurmacher* «той, що виготовляє шнури»; *Seiler-Stricker* «виробник легких тросів, канатів тощо». Перспективу подальших досліджень вбачаємо у подальшому дослідженні різних груп назв ремісників зниклих німецьких діалектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

двн. – давньоверхньонімецьке
нім. – німецьке
п. – польське
свн. – середньоверхньонімецьке
снн. – середньонижньонімецьке
ст. сакс. – старосаксонське
фр. – французьке

ЛІТЕРАТУРА

1. Bahlow H. Liegnitzer Namenbuch : Familiennamen, gedeutet aus den Quellen des Mittelalters. Lorch : Weber, 1975. 160 S.
2. Bahlow H. Mittelhochdeutsches Namenbuch nach schlesischen Quellen : Ein Denkmal des Deutschtums. Neustadt an der Aisch : Degener & Co, 1975. 182 S.
3. Bahlow H. Schlesisches Namenbuch. Kitzingen : Holzner, 1953. 147 S.
4. Bahlow H. Studien zur ältesten Geschichte der Liegnitzer Familiennamen. Mitteilungen des Geschichts- und Altertumsvereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz. Liegnitz : Krumbhaar, 1926. Bd. 10. S. 102–162.
5. Deutscher Wortatlas / hrsg. von L. E. Schmidt. Gießen : Schmitz, 1959. Bd. 9. 47 S.
6. Holmberg M. Å. Studien zu den niederdeutschen Handwerkerbezeichnungen des Mittelalters : Leder- und Holzhandwerker. Lund [u.a.], 1950. 279 S.
7. Jäger E. Die Synonymik der Berufsamen für den Wagenbauer. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. Marburg, 1948. 154 S.
8. Jungandreas W. Zur Geschichte der schlesischen Mundart im Mittelalter. Breslau : Maruschke & Berendt, 1937. 586 S. + LXIV S.
9. Koolwijk R. v. d. Eine sprachliche Untersuchung zum Küferhandwerk. [Masch. Manuskript]. o.O., o.J. 96 S. + X S.
10. Korn G. Schlesische Urkunden zur Geschichte des Gewerberechts insbesondere des Innungswesens aus der Zeit vor 1400. Breslau : Josef Max & Comp, 1867. 137 S.
11. Markgraf H. Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Namen. Breslau : Morgenstern, 1896. 244 S.
12. Reichert H. Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. und 14. Jahrhunderts. Breslau : M. & H. Marcus, 1908. 192 S. + IX S.
13. Schier B. Die Namen des Kürschners. Leipzig [u.a.] : Hermelin, 1949. 32 S.
14. Schönfeldt A. Räumliche und historische Bezeichnungsschichten in der deutschen Synonymik des Schlächters und Fleischers. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. Marburg, 1965. 164 S.
15. Witte U. Die Bezeichnungen für den Böttcher im niederdeutschen Sprachgebiet : eine Wort- und sachkundliche Untersuchung zum Böttcherhandwerk. Frankfurt a. M. : Lang, 1982. 485 S.
16. Volckmann E. Alte Gewerbegassen: deutsche Berufs-, Handwerks-, und Wirtschaftsgeschichte älterer Zeit. Würzburg : Memminger Verlagsbuchhandlung, 1921. 354 S.

REFERENCES

1. Bahlow H. (1975). Liegnitzer Namenbuch : Familiennamen, gedeutet aus den Quellen des Mittelalters [Book of Names of Liegnitz : Family Names, interpreted from the sources of the Middle Ages]. Lorch : Weber [in German]
2. Bahlow H. (1975) Mittelhochdeutsches Namenbuch nach schlesischen Quellen : Ein Denkmal des Deutschtums [Middle High German Name Book according to Silesian Sources: A Monument of German culture]. Neustadt an der Aisch : Degener & Co [in German]
3. Bahlow H. (1953). Schlesisches Namenbuch [Name Book of Silesia]. Kitzingen : Holzner [in German]
4. Bahlow H. (1926). Studien zur ältesten Geschichte der Liegnitzer Familiennamen [Studies of the oldest history of Family Names of Liegnitz]. Mitteilungen des Geschichts- und Altertumsvereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz. Liegnitz : Krumbhaar [in German]
5. Deutscher Wortatlas [German Word Atlas] (1959) / hrsg. von L. E. Schmidt. Gießen : Schmitz [in German]
6. Holmberg M. Å. (1950) Studien zu den niederdeutschen Handwerkerbezeichnungen des Mittelalters : Leder- und Holzhandwerker [Studies of the Low German Handicraft Names of the Middle Ages: Leather and Wood Craftsmen]. Lund [u.a.] [in German]
7. Jäger E. (1948). Die Synonymik der Berufsamen für den Wagenbauer [The Synonymy of the Professional Names of the Wagon Builder]. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. Marburg [in German]
8. Jungandreas W. (1937). Zur Geschichte der schlesischen Mundart im Mittelalter [From the History of the Silesian dialect in the Middle Ages]. Breslau : Maruschke & Berendt [in German]
9. Koolwijk R. v. d. (o. J.) Eine sprachliche Untersuchung zum Küferhandwerk [Linguistic Study of the Cooper's Trade]. [Masch. Manuskript] [in German]
10. Korn G. (1867). Schlesische Urkunden zur Geschichte des Gewerberechts insbesondere des Innungswesens aus der Zeit vor 1400 [Silesian Documents from the History of Trade Law, Especially Guilds, from the Period before 1400]. Breslau : Josef Max & Comp [in German]
11. Markgraf H. (1896). Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Namen [The Streets of Breslau according to their History and their Names]. Breslau : Morgenstern [in German]
12. Reichert H. (1908). Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. und 14. Jahrhunderts [The German Family Names according to Breslau sources of the 13th and 14th centuries]. Breslau : M. & H. Marcus [in German]
13. Schier B. (1949). Die Namen des Kürschners [The Names of the Furrier]. Leipzig [u.a.] : Hermelin [in German]
14. Schönfeldt A. (1965). Räumliche und historische Bezeichnungsschichten in der deutschen Synonymik des Schlächters und Fleischers [Spatial and Historical Group of Names in the German Synonymy of the Butcher]. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. Marburg [in German]
15. Witte U. (1982). Die Bezeichnungen für den Böttcher im niederdeutschen Sprachgebiet : eine Wort- und sachkundliche Untersuchung zum Böttcherhandwerk [The Names of the Cooper in the Low German Language Area: a Verbal and Expertly Study of the Cooperage]. Frankfurt a. M. : Lang, [in German]
16. Volckmann E. (1921). Alte Gewerbegassen: deutsche Berufs-, Handwerks-, und Wirtschaftsgeschichte älterer Zeit [Old Trade Lanes: German Professional, Craft and Economic History of Older Times]. Würzburg : Memminger Verlagsbuchhandlung [in German]

EAST-GERMAN NAMES OF TEXTILE WORKER IN THE XIV – XVII-TH CENTURIES

Pyts Taras Bohdanovych

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of German Philology

Ivan Franko National University of Lviv,

Str. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine

The paper is devoted to the study of the Silesian names of textile workers in the dialects of the XIV – XVII-th centuries. It gives the analysis of the specialized literature, characterizes the history of research of Germanic handicraft names in Silesian dialect and defines the level of their study in general. Word-formation peculiarities of Germanic handicraft names and the forms of their spread in the German dialects have also become the focus of the paper. It gives insights into the forms of fixation of Germanic handicraft names in German dialect and at the same time analyses the time and the place of their initial usage. According to the results 30 names of textile worker have been defined. 21 of them produced woolen and linen cloth, and 9 made thread, string, rope. 17 names of textile workers were built from the names of the handicraft products, 5 names were built from the name of the material handicrafts were produced from, 6 names were

built from the names of the executed activity, 2 names were built from the common characteristics of the handicraft, 1 name was built from the name of the color, and 1 name was built from the name of dyeworks. 14 handicraft names were built by means of suffix *-er*, the others were built by means of their variants *-ler* (3), *-ner* (2), *-ierer* (1). The second productive basis of the words with different roots of handicraft names are *-schläger* (2), *-weber* (3), *-scherer* (2), *-macher* (3), *-zieher* (1), *-knappe* (1). Within determined handicraft names 5 synonymic lines can be singled out. The defined forms of fixation of the handicraft names fixed also various historical changes in the system of consonantism and vocalism of the German language.

Key words: handicraft name, form of fixation, German dialects, basis of the word, synonym.

ПОЕТИКА СЛОВНИКА ПАМВИ БЕРИНДИ

Рурак Юлія Василівна

аспірантка кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

«Лексіконъ славеноросскій альбо Имень тлѣкованіє» 1627 року - найвидатніший твір давнього українського словникарства, справа усього життя Памви Беринди. У підсумку автор працював над словником впродовж тридцяти років, розпочавши роботу у науковому гуртку Балабанів у Стрятині, продовживши у Львівській братській школі та завершивши монументальну працю у Києві на схилі літ. Вперше в українській лексикографії укладено систематичний та послідовний друкований словник. Однак «Лексікон славеноросскій» є не лише лінгвістичним явищем, а й частиною гуманістичних студій львівської плеяди вчених, серед яких і Памво Беринда. Запропонована стаття презентує словник у контексті барокового світогляду. Увага до семантики та етимології, властива бароко, лінгвістична робота над словом віддзеркалюється вже у самій його назві, а з комплексного підходу Памви Беринди до укладання – не лише через переклад або не лише через тлумачення – видно прагнення автора якнайточніше перетранслювати значення кожної лексеми. Цікаво, що словник містить кілька авторських зображень, ніби ілюстрований художній твір, а словникові статті засобами свого письма часом нагадують поезію. «Лексікон славеноросскій» є свідченням барокового культу слова як найвищого, найдосконалішого виміру. Світ як книга та книга як образ світу – чи не найяскравіша метафора літератури цієї доби, втілена у словнику. І ця стаття покликана наблизитись до пізнання упорядкованого світу Памви Беринди.

Ключові слова: словникарство, бароко, гуманістичні студії, мова, етимологія, сенси, алфавіт, знак та образ, Бог-Слово.

Постановка проблеми загалом. Ім'я Памви Беринди так чи інакше фігурує у різних сферах його діяльності – у літературі, граверстві та друкарстві, але передусім Памво Беринда назавжди увійшов в історію України та навіть далеко за її межі як автор першого друкованого українського словника. Барокова доба загалом є початком української лексикографії. Саме тоді в українській культурі з'явилися словники, зокрема найперше „Лексис сирѣчь реченіа, въкрат(ъ)цѣ събран(ъ)ны и из слове(н)скаго языка, на просты(й) рускій діАле(к)тъ истол(ъ)кованы” 1596 року Лаврентія Зизанія, що тоді був додатком до граматики та тлумачив близько тисячі слів живою мовою (згодом увійшов у „Лексіконъ славеноросскій” майже у повному обсязі). До того, як виникли перші словники, українські автори активно використовували у своїх роботах глоси, укладали до текстів глосарії, тобто опрацьовували слово лексикографічно. Тяглість барокових книжників до словникарства дуже виразно простежується саме в контексті бароко, а українська лексикографія постає у всій своїй повноті.

Метою статті є спроба пояснити інтерес Памви Беринди до лексикографії та філологічних практик, що для епохи європейського Відродження було предметом центральних зацікавлень. Притаманно, що Лаврентій Зизаній,

Єпифаній Славинецький, Мелетій Смотрицький – автори перших українських словників – одночасно були бароковими письменниками та книжниками в одній особі. Зокрема, інтерес Памви Беринди до лексикографії та власне робота над своїм словником, яка тоді вже тривала, помітні ще у різдвяних віршах 1616 року, коли на маргінесах збірки він перекладає грецькі терміни на тогочасну українську мову (наприклад, „astrolatos”, „fileortom”). Покрайні та міжрядкові глоси тлумачили не тільки іншомовні, а й українські рідковживані, малозрозумілі чи діалектні слова. Показово, що ці глоси не зникають навіть після виходу словника Памви Беринди, а це означає, що бароковому авторові дуже важливо пояснювати слово і важливо не знехтувати бодай одним його сенсом. **Завдання** розвідки – розглянути особливості роботи Памви Беринди зі словом та дослідити його новаторство як лексикографа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Василь Німчук – один з небагатьох, хто аналізував українську лексикографію XVII століття як світоглядне явище, на тлі доби – зазначав, що адекватно подати слово в лексиконі, розтлумачити його зміст, показати його життя в складі контекстів, фразеологічних сполук, в синонімічному ряді може тільки лінгвіст-митець, людина, яка так само, як і письменник, тонко,

досконало знає слово [2, 9]. Словники відмінні від усіх інших книжок, а словникарство – не просте й механічне, як видається. Кожен контекст особливий і не надається до узагальнення. Сидні І. Лендау пише: «Жоден новий словник ніколи б не постав, якби всі учасники процесу заздалегідь знали, скільки часу треба, аби його підготувати» [12, 194]. Словникарство – це не лише наукова, а й літературна діяльність. Лексикографія – це насправді *писання* лексикону і автор словника, який є означувачем слів, мусить писати добре і легко. Він повинен мати аналітичний розум, щоб вміти членувати мову, ділити речі на такі частини, щоб згодом можна було зрозуміти їх окремо чи наново зібрати з огляду на свою мету. Так само він мусить бути ерудованим, мати чуття мови та доречність вислову, знатись на тонкощах, смислах, ідіомах. З цього погляду словникарство – це не суто філологічна праця, а радше наукова творчість. Назарій Назаров вважає словник синтетичним наджанровим утворенням енциклопедичного характеру [9, 276]. Саме тому авторами перших українських словників стали ті, що поєднували талант митця з ерудицією вченого [7, 136], як характеризують їх Оксана Зелінська.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За своєю суттю «Лексіконъ славенорѡсскій» – синтетичний церковнослов'янсько-український словник змішаного типу, що налічує 7000 словникових статей з тлумачними, етимологічними, комбінаторними та енциклопедичними елементами. Новаторство Памви Беринди як лексикографа полягає не лише в тому, що він уклав найбільший за обсягом на той час словник, а й у невідповідному, послідовному підході до нього. По-перше, великим здобутком є те, що при реєстрових словах вказано граматичні категорії числа, де це необхідно, часу, способу дієслова та навіть їх переносне значення. Автор тлумачить лексеми через їх етимологію та переважно посилається на мову, з якої походить кожна. Василь Німчук зазначає, що Памво Беринда один із перших в українській лексикографії застосував гніздування слів, коли поряд з основним реєстровим словом подано тотожне чи близьке за значенням церковнослов'янське [11, 497].

Аналіз авторських посилань свідчить, що при укладанні словника Памво Беринда опрацював величезний масив літератури та джерел. Василь Німчук пише, що Памво Беринда використав всю доступну йому лексикографічну літературу, а також переосмислив досвід попередників, зокрема «Лексис» Лаврентія Зизанія. Про декотрі джерела своєї праці автор

пише у передмові сам („ѡ(т) различныхъ книгъ и трудовъ, паче же ѡ(т) тлькованія прп(д): Максима с(т)горца, Мануила Ритора, и инхъ” або ж „произволники на краехъ... оставленныя” [2, 16]), інші – згодом вистежили дослідники, як от оригінальну працю Мануїла Ритора – візантійського автора XV-XVI століття. Підручною книгою при укладанні була Біблія, про що пише сам автор („и вівліа стаа патми Языка є(в): ха(л): є(л): ла(т):cv(p): Новый Завтъ, з(ь) толкованми именъ вівбійныхъ в(ь) Антверпії твпомъ изданнаа” [2, 27]). У XVI-XVII столітті Памво Беринда провів ту пошукову роботу, над якою нині прийнято працювати цілій редакторській колегії. Це приготувало ґрунт для створення багатомовних перекладних словників вже невдовзі. Разом з тим наукова вага словника зберігається і нині, бо й зараз на нього покликаються сучасні дослідники, коли йдеться про імена грецького, латинського чи давньоєврейського походження.

Текст словника навмисно поділений на дві окремі частини, перша з яких перекладна, друга – словник іншомовних слів, загальних назв та власних імен, що траплялись в тогочасній літературі „ѡ(т) Єврейскаго, Греческаго же и Латінскаго, и ѡ(т) иныхъ Языковъ начынающаа Имена свойственнаа...”. Такий подвійний зміст віддзеркалений власне у повній назві словника «Лексіконъ славенорѡсскій альбо Имень тлькованіе». Цікавим та невідповідним тут є слово *альбо*, що загалом дуже притаманне бароковим назвам, як от анонімний „Плач, *альбо* Лямент по зестю з свѣта сего вѣчної памяти годного Григорія Желиборского” або ж „Наука, *альбо* способ зложення казанія” Йоаникія Галятовського. Здається, що сполучник *альбо* в таких контекстах покликаний перебувати на межі водночас всіх своїх сенсів («або/ чи/ чи то»). Використовуючи його, автор ніби балансує над двома означеннями, так і не змігши надати перевагу лише одному з них, висловлює потребу в додатковому смислі, сенсі, без якого назва не буде повною. І, зрештою, навіть після цього у читача залишається відчуття, ніби, назвавши так чи інакше свій текст, автор лише спробував наблизитись до його справжнього сенсу, тільки пунктирно його окреслив. Здається, кожен – і автор, і читач – розуміє: осягнути цей сенс, можна лише прочитавши текст. Назва – лише спроба.

Однак, окрім типового барокового контексту, у назві словника Памви Беринди можна відчитати ще один смисл слова *альбо*: *альбо* як «і», оскільки „Лексіконъ славенорѡсскій *альбо* Имень тлькованіе” – це передусім переклад

і тлумачення. Така гра значень і множинність інтерпретацій у назві словника є фактично відображенням роботи Памви Беринди з найтоншими смислами, яку читач згодом спостерігає у кожній словниковій статті.

Перекладна частина словника багата на інформацію та енциклопедичні коментарі. До реєстрових церковнослов'янських слів, розташованих в алфавітному порядку, наведено один або більше семантичних відповідників з тогочасної української розмовної мови. Часто реєстрове слово Памво Беринда тлумачить спершу через його семантику і лише потім додає перекладний відповідник, як і навпаки. Наведені у перекладній частині відповідники не завжди відображають точне чи повне значення реєстрового слова. Це можуть бути близькі за значенням слова або відповідник, що розкриває лише одне із значень. У перекладній частині трапляються не тільки питома українські слова, а й ті, що запозичені з інших мов (здебільшого польнізми, грецизми й латинізми, однак бувають також запозичення з угорської, сербської, чеської, білоруської, словацької). Таку особливість не можна вважати вадою словника, навпаки, - він демонструє повну мовну картину того часу, є зрізом української мови кінця XVI – початку XVII століття. Окрім перекладу, широкого тлумачення та енциклопедичних пояснень, у «Лексиконі» особливо важлива роль відводилася з'ясуванню лексико-семантичних варіантів багатозначних слів, синонімічним відношенням між лексемами, додані також граматичні форми, омофони, синоніми тощо.

Очевидно, для Памва Беринди важливо було не лише передати певне поняття іншою мовою чи уможливити комунікацію. Кожен спосіб пояснити чи описати те чи інше слово є ще одним способом показати його значення, доповнити ще одним смислом, презентувати його можливості. Наприклад, цікаво, що часто автор пояснює реєстрове слово шляхом етимологічної довідки, яка у словнику трапляється навіть замість перекладу, і це так само є моментом тлумачення слова, спробою ще більше зрозуміти його сутність. Етимологічні пошуки Памва Беринди вже привертала увагу дослідників, зокрема особливості тлумачення слів через їх походження детально проаналізував Олекса Горбач [5], мову лексикону досліджувала також Зінаїда Веселовська [4]. Поряд з влучними етимологіями історики мови виокремили вдосталь некоректних, таких, що засновані винятково на співзвучності слів та припущеннях автора, однак Василь Німчук пояснює це: «... наївність і ненауковий характер деяких етимологій,

наведених Бериндою, виправдовується тим, що в XVII столітті наукової етимології ще не існувало» [2, 15].

Початки етимології, які відчитуємо у словнику Памва Беринди, покликані насамперед розкривати справжнє, первісне, найдавніше значення слова. Однак, Галина Наєнко зауважує, що, окрім цього, Памво Беринда перебуває й у руслі тогочасного уявлення про етимологію [10, 49] як частину граматики.

Найдавніше визначення поняття «етимологія» можна відшукати у праці Мелетія Смотрицького „Грамматіки славенски а правильное Сунтагма” 1619 року: „*Етимологія єсть часть Грамматіки втораа, реченіа раздѣлати и ко сво й коєждо слово части со рассуждені мь относити оучащаа*” [13, 57] і тепер це поняття радше близьке до того, що сьогодні ми називаємо морфологією. В будь-якому разі зрозуміло: Памво Беринда проникає у глибини семантики, досліджує похідність, відстежує вмотивованість та намагається пояснити співмірність форми слова з тим, що воно первісно означає, ніби прагне все правильно розташувати та кожній речі у світі дати потрібне імено. Разом з тим спосіб, у який автор тлумачить, пояснює чи перекладає лексеми, свідчить про те, що Памво Беринда є одним із перших в Україні лінгвістів, хто пов'язував процес мислення із процесом мовлення. Це можна побачити, наприклад, у тому, як він пояснює слово [мышле(н)є]: „*мышле(н)є, або виденьє, которы(м) речи далекии якъ притомныи и кшталтъ ихъ в разумъ свое(м) ѡгортує мо и форму мо, приводачи ихъ собѣ на мысль*” [2, 151]. Тобто у «Лексиконі славенороському» відчитуємо перші знання про знакову природу мови, що хоч своїми витоками сягають античних часів, втім, систематизував їх американський філософ і семіотик Чарльз Сандерс Пірс лише у XIX столітті.

Оксана Зелінська влучно пише про те, що естетика бароко поєднує лінгвістичні знання про певну лексему з її образним потенціалом та на їх основі витворює інші тропеїчні структури [7, 132]. Здається, що, відкриваючи таємниці кожного слова, збираючи знання про це слово, бароккові книжники, зокрема й Памво Беринда, водночас збирали знання про Бога. Як пише Галина Наєнко, тут можна говорити про зародження лексикографії у межах філософії, про її підпорядкованість засадам гносеології як богомислення та богопізнання [10, 59]. Можливо, саме тому певний час побутувала теорія, яку запропонував польський дослідник Ян Янів, про те, що первісно „Лексиконъ славеноросскій” мав завершувати нове видання Біблії, яке було

у намірах Федора Балабана (саме він спонукав Памва Беринду до роботи). Втім, Василь Німчук з огляду на обсяг опрацьованої літератури все ж вважає, що словник з самого початку був задуманий як окреме видання (*на це була потреба – авт. прим.*), а не як додаток до Святого Письма [11, 586].

У передмові словника йдеться про те, що він мав навчальну мету, – Памво Беринда склав його „в пользу спудеев”. Тоді у братських школах викладали окремі дисципліни церковнослов'янською мовою, вивчали її як предмет, тому перекладний словник був необхідний як учням, так і вчителям. Окрім того, потреба в такому виданні також є зрозумілою з контексту доби: щоб зберегти свою національну самобутність в часи, коли Україна входила до складу католицької Речі Посполитої, українці мусили дбати про свою традиційну православну культуру та мову цієї культури. Церковнослов'янська – мова науки, освіти, культури та церкви – була малозрозумілою широким верствам населення, проте перекладати релігійну літературу простою народною мовою означало відмовитись від авторитету православ'я. Схема словникових статей, яку застосував Памво Беринда, й справді істотно полегшувала читання та розуміння Святого Письма, а сам лексикон як явище підносив престиж української мови як мови розвиненої та задекларував її самостійність ще тоді, коли такі погляди були радше винятком.

Показово, що «Лексикон», ніби художній твір, містить й кілька ілюстрацій, яким раніше переважно не надавали значення. Найбільш помітною чи то за розміром, чи то за специфікою зображуваного, такого притаманного кириличним стародрукам, досі була лише геральдична композиція – герб роду Балабанів, розміщений вже на звороті титульного аркуша разом із віршем Тарасія Земки „На старожитный клейнот их милостей панов Балабанов”. Символіку родового герба мецената видання можна віднайти в анонімному вірші „Герб цных Балабанов межи всѣми ест значный...” примірника „Книги о священствѣ” Йоана Златоустого 1614 року, виданням якої керував Памво Беринда. Мистецтвознавець Оксана Жмурко описує герб Балабана зі словника так: «Елементи герба Корчак (*герб Корчак - родовий герб, відомий з початку XII століття, яким користувалися понад 270 родів Білорусі, України, Литви та Польщі, зокрема, Балабани – прим. автора*) покладені в полі овалного щита, зображеного на тлі картуша. Герб має всі основні складові – шолом, намісто лицарського ордену, корону гідності,

нашоломник (собака в ковші) та пластично-динамічні лабри. З двох боків нашоломника розташовані літера «ГЕ» та «БЛ». Уся композиція оточена лавровим вінком, перев'язаним декоративним шнуром з китицями та в чотирьох місцях перехоплена архітектурними замками. Простежується просторове моделювання форм, що сприяє наданню характеру пластики рослинних мотивів особливої динаміки [6, 207]». Цікаво, що герб у тому вигляді, що й у «Лексиконі славенороському», раніше був віддрукованим у стрятинському «Служебнику» 1604 року, над яким також працював Памво Беринда. Можливо, цей дереворіз саме його авторства, – одні й ті ж гравюри з незначними змінами або й зовсім без них дуже часто трапляються у виданнях, які власне об'єднані іменем Памва Беринди.

Подібна ситуація з другою ілюстрацією словника – незвичайним розп'яттям Ісуса Христа, довкола якого зображені також Адам, Мойсей зі скрижалями, Меланія Римлянка, а головне – Преподобний Памво. Це ж зображено на одному із «Листків з ксилографічними зображеннями» (перші самостійні гравюри на окремих аркушах в Україні, автором яких був Памво Беринда, надруковані 1626-1629 років). Вже там ця гравюра називається «О преподобнім Памві». Важливо, що цей дереворит не просто прикрашає словник, не тільки робить його сторінку візуально привабливою, а власне ілюструє словникову статтю, відповідну до зображуваного, – імено [*Памвонъ*] [2].

Поряд з ілюстрацією житійного змісту (йдеться про життя Памви Нітрійського, якого Памво Беринда, можливо, вважав своїм покровителем або принаймні одним із них) у словник вміщено третю. Зображення преподобного Михаїла так само є ілюстративним матеріалом до лексеми [*Мъхаиль*] [2], що підтверджує послідовну вмотивованість та не випадковість гравюр. Тобто зрозуміло, що ілюстративними матеріалами, хай і поодинокими, автор намагається додати реєстровим словам пояснювальної сили, зробити їх репрезентативним прикладом означуваної речі, хоча, як зазначає Сидні І. Лендау, до середини XIX століття (до виходу Імперського словника Джона Огілві 1850 року) великого значення картинковим ілюстраціям не надавали взагалі [12, 146]. Прагнення Памва Беринди все ж тією чи іншою мірою проілюструвати словник чи радше додати до нього художнього елементу, є ще одним свідченням того, що для автора словник як такий був не просто мовознавчою працею, а культурним явищем загалом. Дереворити Памва Беринди є

взірцем дивовижно раннього оздоблення словників (подібно й до використання ілюстрацій в одній із перших віршованих декламацій «Вірші на Різдво Христове», які найімовірніше Беринда також виконував самостійно) і незвично оригінальним рішенням для свого часу.

Відомо, що дуже характерним для середньовічного та ренесансного світосприйняття є уподібнення світу до книги. Такі образи та метафори дуже часто трапляються навіть у назвах барокових текстів: «Розмова, що називається алфавіт, або буквар миру» Григорія Сковороди, «Алфавіт миру» Димитрія Туптала, «Рак азбучний» Івана Величковського, «Алфавіт зібраний, римами складений од святих писань» Івана Максимовича, «Алфавіт духовний» Ісаїї Копинського, „Alphabetum rozmaitym heretykom” Йоаникія Галятовського та інші. І тут фігурує навіть не так образ світу як книги, як образ світу як алфавіту, словник як образ світу.

Тарас Литвин пише: «Якщо спробувати уявити книгу як річ у філософському розумінні, то можна отримати систему з двох основних елементів – графічного знаку та образу. Графічний знак – це текст книги, а образ – це ілюстрації, які її супроводжують. Так книга постає універсальним світом, який поєднує і світ знаків, і світ образів, в якому ці світи можуть виступати не тільки як окремі світи, а й взаємодоповнюватися, взаємовідображатися. Це було чи не однією з найважливіших властивостей бароко, що культивує образ як графічний знак» [8, 95]. Безперечно, найхарактернішим прикладом цього барокового мислення є емблематичне мистецтво, де спосіб сприйняття наповнює текст новим особливим змістом. Але таку підвалину барокового світогляду так само відображає симбіоз віршів та гравюр, де ілюстрація мовою мистецтва збагачує писане слово, а також притаманно словник як явище, в якому власне найочевидніше втілена ідея про знак та образ, що стоїть за ним.

Здається, що словник має і метафізичну ідею – розмістити кожну річ у світі на своє місце.

Реєстрові слова у «Лексиконі славеноросському» Памви Беринди розташовані в алфавітному порядку відповідно до цифрових значень літер кириличного письма. Кожна сторінка вміщує по два стовпчики з реєстровими словами та їх тлумачення або переклади. Стовпчики пронумеровано, над ними надруковано своєрідний колонтитул – дві-три перших літери реєстрового слова. Над правим стовпчиком вказано також початок першого слова наступної сторінки. Деякі літери у словнику існують у кількох різновидах (наприклад, «о», «с», «т») як за способом їх зображення, так і за розмірами. Автор додавав особливі позначки до звичайних літер, аби точно передавати особливості звуків запозичених слів, які не притаманні живій українській вимові. Анатоль Франс називав словники всесвітом в алфавітному порядку і, вочевидь, мав цілковиту рацію.

Висновки. Отже, новаторство Памви Беринди як лексикографа полягає у насправді науковому підході при укладанні словника. Втім, хибним чи радше неповним буде уявлення про те, що така велика робота Памви Беринди зі словом мала лише лексикографічну мету. У контексті барокової доби «Лексикон славеноросський» може бути спробою Памви Беринди упорядкувати світ мовою та досліджувати слово, щоб досліджувати Бога. Словникарство як таке могло бути спробою осягнути Бога-Творця через Слово, яке було Найпершим («Найперше було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог» – Ів. 1:1 [3]). Парадоксально, але лексикографічна праця Памви Беринди не лише співвідносна з літературою. Певною мірою вона сама – література, тому не можна аналізувати словник поза літературним контекстом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беринда П. На Рожество Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа вЪршѢ для утѢхи православным христіаном. Львів, 1616. 31 с.
2. Беринда П. Лексиконъ славеноросскій и именъ Тлъкованіє / підгот. текст В. Німчук. Київ, 1961. 271 с.
3. Біблія : Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / перек. І. Огієнка. Київ, 1995. 296 с.
4. Веселовська З. Мова «Лексикону» Памви Беринди. *Записки історичного відділу ВАН*. Київ, 1927. С. 314–321.
5. Горбач О. Історія української мови. *Зібрані статті*. Мюнхен, 1993. С. 70–88.
6. Жмурко О. Герби духовних осіб у кириличних стародруках Галичини XVII століття: художні особливості зображення. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2016. Вип. 28. С. 207–208.
7. Зелінська О. Лінгвістична робота над словом у барокових проповідях. *Лексикографічний бюлетень: збірник наукових праць*. Київ, 2009. Вип. 18. С. 128–137.
8. Литвин Т. Символіка бароко. Спроба філософського аналізу. *Схід: аналітично-інформаційний журнал*. Донецьк, 2007. № 2(80). С. 95–98.

9. Назаров Н. Культурна роль лексикографічної діяльності Памви Беринди на тлі західноєвропейської філології XVI-XVII століть. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Н. Корбозерова*. Київ, 2013. Вип. 24. С. 275–282.
10. Наєнко Г. До передісторії української етимології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2002. Вип. 6. С. 45–61.
11. Німчук В. Староукраїнська лексикографія в контексті бароко. *Українське бароко в 2 томах*. Харків, 2004. Т 2. С. 487–523.
12. Сидні І. Лендау. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / з англ. переклала Кочерга О. Київ, 2012. 480 с.
13. Смотрицький М. Граматіки Славенскія правилое синтагма. Київ, 1619. 502 с.
14. Caudano A-L. Pamvo Berynda Verses on the Nativity of Christ : Between Western Education and Byzantine Hymnography. *Canadian Slavonic Papers : Revue canadienne des slavistes*. Canada. Vol. XLIX. N. 1-2, March-June 2007. P. 9–26.
15. Pelc J. Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych. Kraków, 2002. 413 s.
16. Сычевская А. Памва Берында и его Вирши на рождество Христово и другие дни. *Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца*. Киев, 1912. Вып. I. 63 с.

REFERENCES

1. Berynda, P. (1616). Na Rozhestvo Hospoda Boha i Spasa nasheho Isusa Khrysta Virshi dlia utikhy pravoslavnykh khrystianom [The Verses on the Nativity of God and Saviour Jesus Christ for Orthodox Christians' comfort]. Lviv [in Ukrainian].
2. Berynda, P. (1961). Leksikon slavenorosskii i imen Tlkovaniie [A Slavonic-Ruthenian Lexicon and Explanation of Proper Names]. V. Nimchuk (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
3. Bibliia: Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu [The Bible: the Books of Scripture Old and New Testament]. (1995). (I. Ohienko, Trans.). Kyiv [in Ukrainian].
4. Veselovska, Z. (1927). Mova «Leksikonu» Pamvy Beryndy [Language of Pamvo Berynda's «Lexicon»]. *Zapysky istorychnoho viddilu VAN – Notes by historical department HAS*, (pp. 314–321). Kyiv [in Ukrainian].
5. Horbach, O. (1993). Istoriiia ukrainskoi movy. Zibrani statii [The history of Ukrainian language. Collected articles]. (pp. 70–88). Munich [in Ukrainian].
6. Zhmurko, O. (2016). Herby dukhovnykh osib u kyrylychnykh starodrukakh Halychyny XVII stolittia: khudozhni osoblyvosti zobrazhennia [Coat of arms of clergy of Galician old prints of the XVII-th century: artistic peculiarities of depicting]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Herald of the Lviv National academy of arts*, 28, (pp. 207–208). Lviv [in Ukrainian].
7. Zelinska, O. (2009). Lnhvistychna robota nad slovom u barokovykh propovidiakh [The linguistic work on word in Baroque sermons]. *Leksykohrafichnyi biuletен: zbirnyk naukovykh prats – The lexicographical article: a collection of scientific papers*, 18, 128–137. Kyiv [in Ukrainian].
8. Lytvyn, T. (2007). Symvolika baroko. Sproba filososfskoho analizu [Baroque symbolism. Attempt at philosophical analysis]. *Skhid: analitychno-informatsiinyi zhurnal – East: analytical and informative journal*, 2 (80), 95–98. Donetsk [in Ukrainian].
9. Nazarov, N. (2013). Kulturna rol leksykohrafichnoi diialnosti Pamvy Beryndy na tli zakhidnoieuropeiskoi filolohii XVI-XVII stolit [Cultural place of Pamvo Berynda's lexicographic practice on the western European philology background in XVI-XVII]. N. Korbozerova (Ed.), *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi lnhvistyky: zb. nauk. Prats – Semantics, pragmatics and cognitive linguistics problems: a collection of scientific papers*, 24, (pp. 275–282). Kyiv [in Ukrainian].
10. Naienko, H. (2002). Do peredistorii ukrainskoi etymolohii [The prehistory of Ukrainian etymology]. *Aktualni problemy ukrainskoi lnhvistyky: teoriia i praktyka – Current issues of Ukrainian linguistics : theory and practice*, 6, 45–61. Kyiv [in Ukrainian].
11. Nimchuk, V. (2004). Staroukrainska leksykohrafiia v konteksti baroko. *Ukrainske baroko v 2 tomakh [Old Ukrainian lexicography in the context of the Baroque period. The Ukrainian Baroque in 2 volumes.]*. (Vol. 2), (pp. 487–523). Kharkiv [in Ukrainian].
12. Lendau, Sydni I. (2012). Slovyky: mystetstvo ta remeslo leksykohrafi [Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography]. (O. Kocherha, Trans.). Kyiv [in Ukrainian].
13. Smotrytskyi, M. (1619). Hramatiky Slavenskiia pravylnoie syntagma [The Correct Syntax of Slavonic Grammar]. Kyiv [in Ukrainian].
14. Caudano A-L. Pamvo Berynda Verses on the Nativity of Christ : Between Western Education and Byzantine Hymnography. *Canadian Slavonic Papers : Revue canadienne des slavistes*. Canada. Vol. XLIX. N. 1-2, March-June 2007. P. 9–26.

15. Pelc, J. (2002). Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych [Word and image on the verge of literature and fine arts]. Kraków [in Polish].

16. Sychevskaia, A. (1912). Pamva Berynda y eho Vyrshy na Rozhdestvo Khrystovo y druhye dny [Pamvo Berynda and his Verses on the Nativity of Christ and other days]. Chtenyia v Istorychyskom obshchestve Nestora-letopystsa – Lecture in historical society by Nestor the chronicler, 1. Kyev [in Russian].

POETICS OF PAMVO BERYNDA'S DICTIONARY

Rurak Yuliya Vasylivna

*postgraduate student of Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature
at Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska St, 1, Lviv, Ukraine*

“The Lexicon of Slavonic or The Name of Interpretation” («Лексіконъ славеноросскій альбо Имень тлѣкованіє», 1627) is the most outstanding piece from early Ukrainian lexicography, the work of Pamvo Berynda's entire life. All in all, the author had worked on the dictionary for thirty years. He started working on it in the Balabanov scientific society in Striatyn, continued in the Lviv Brotherhood School and completed the monumental work in Kyiv, at the set of life. This was the very first structured and consisted printed dictionary in Ukrainian lexicography. However, the “Slavonic Lexicon” is not just a linguistic phenomenon, but also part of the humanistic studies of the Lviv pleiad of scholars, including Pamvo Berynda. The proposed article presents the dictionary in the context of the Baroque worldview. The attention to semantics and etymology peculiar to Baroque as well as linguistic treatment of the word is reflected in the dictionary's very name, together with Pamvo Berynda's comprehensive approach to composing – not only through translation or interpretation – shows the author's desire to re-translate the meaning of each lexical item. Interestingly, the dictionary contains several author's original drawings, as if an illustrated piece of art, whereas the literary style of dictionary entries sometimes resemble poetry. The “Slavonic Lexicon” best represents the Baroque cult of the word when a word is considered the ultimate, most perfect dimension. The world as a book and the book as an image of the world is perhaps the most vivid metaphor of the literature of that time, embodied in the dictionary. And this article is designed to bring us closer to understanding the well-structured world of Pamvo Berynda.

Key words: *lexicography, baroque, humanistic studies, language, etymology, meanings, alphabet, sign and image, God-Word.*

УДК 811.22.96:183

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.29>

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛЕНГУ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Сидоренко Юлія Ігорівна

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Україна

У статті здійснено спробу визначити особливості американського сленгу. Автор статті звертає увагу на специфіку відтворення американського сленгу у текстах публіцистичного стилю. Актуальність проблеми перекладу сленгу полягає у тому, що сленг – це явище, яке ніколи не було статичним, а тому більшість словників просто не встигають зафіксувати нову лексику, що постійно з'являється. Питання перекладу сленгу є дуже важливим у міжкультурному аспекті перекладу та дослідженнях національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності. Переклад виступає як засіб захисту національних мов і культур, даючи імпульси для їхнього саморозвитку і водночас зберігаючи їх від надмірного іноземного впливу. Коли у перекладача є правильне уявлення про сленг та його контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник для тої чи іншої лексичної одиниці в перекладі. У статті подано визначення сленгу, проаналізовано мету його вживання у текстах, чинники, що сприяють появі нових сленгових одиниць. Автор приділяє особливу увагу труднощам, що виникають при перекладі сленгу, та шляхам вирішення цієї проблеми. Проаналізовано підходи до класифікації моделей перекладу сленгу та засоби перекладу сленгу. Практична частина дослідження передбачала пошук найбільш поширеного способу перекладу сленгу у текстах публіцистичного стилю за допомогою методів суцільної вибірки та математичної статистики. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що при перекладі сленгу необхідно шукати аналогічний український лексичний відповідник, з подібним ступенем експресивності (еквівалентний переклад), або пояснювати значення, тобто за допомогою описового перекладу.

Ключові слова: сленг, публіцистичний стиль, мовні рівні, засоби перекладу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Актуальність проблеми перекладу сленгу полягає у тому, що сленг – це явище, яке ніколи не було статичним, а тому більшість словників просто не встигають зафіксувати нову лексику, що постійно з'являється. Питання перекладу сленгу є дуже важливим у дослідженні міжкультурного аспекту перекладу та для вивчення національно-культурних особливостей мовної та мовленнєвої діяльності. Переклад є засобом захисту національних мов і культур, він може не тільки сприяти їх саморозвитку, але й захищати від надмірного впливу іноземних мов. Коли у перекладача є правильне уявлення про сленг та його контекстуальне використання, він може знайти адекватний відповідник для тої чи іншої лексичної одиниці в перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення сленгу займалися такі вчені, як Г. Антрушина, І. Арнольд, В. Балабін, В. Вілюман, І. Гальперін, Г. Кіттрідж, В. Комісаров, І. Корунець, Ч. Леланд, М. Маковський, Е. Партрідж, У. Потятинник, Т. Соловйова, С. Флекснер, В. Фріман, В. Хомяков та багато

інших. Серед сучасних досліджень уваги заслуговують роботи О. Бабелюк, П. Губича, О. Коляси, М. Сергієнко, К. Шеремети тощо.

Об'єктом дослідження є сленг у текстах публіцистичного стилю.

Мета статті – проаналізувати особливості перекладу сленгу у текстах публіцистичного стилю. Досягнення мети статті забезпечується завдяки виконанню наступних завдань: проаналізувати визначення поняття «сленг», особливості його використання та утворення, специфіку перекладу сленгу у текстах публіцистичного стилю, визначити найбільш поширений спосіб перекладу сленгу у текстах публіцистичного стилю.

Матеріал дослідження - статті газетних видань "New York Times", "News Chronicle", "Washington Post", "Daily Express" та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сленг – жаргонні слова або вирази, розмовний варіант тієї чи іншої соціальної або професійної групи, слова, що часто розглядаються як порушення норм стандартної мови. Це дуже виразні, часто іронічні вирази, що слугують для позначення предметів, про які говорять в повсякденному житті [11].

За визначенням В. Хомякова, сленг – це «відносно стійкий для певного періоду, широко вживаний і загальнозрозумілий пласт нелітературної лексики і фразеології в середовищі живої розмовної мови, вельми неоднорідний за своїм генетичним складом і ступенем наближення до літературної мови, що має яскраво виражений емоційно-експресивний оцінний характер, що часто представляє протест-насмішку проти соціальних, етичних, естетичних, мовних та інших умовностей і авторитетів» [12].

Заслугує уваги також визначення Н. Абабілової та В. Нікішиної, які розуміють сленг як «лінгвістичне явище як шар нелітературної лексики, яка зафіксована, головним чином, у спеціальних словниках сленгу і використовується представниками різних соціальних груп з метою відокремлення від інших носіїв мови» [1].

М. Сергієнко розуміє сленг як «елементи розмовного варіанту тієї або іншої професійної або соціальної групи, які, проникаючи в літературну мову або взагалі в мову людей, що не мають прямого відношення до даної групи осіб, набувають в цих мовах особливого емоційно-експресивного забарвлення» [16].

Вживання сленгу у текстах різного стилю має наступну мету: краще передає емоції молодшого покоління, сприяє привертанню уваги слухачів та читачів, дозволяє уникнути сталих кліше, підкреслює та виділяє певні риси якогось явища, робить спілкування невимушеним.

О. Щепка у своєму дослідженні доводить, що газетна публіцистика і сленг тісно взаємопов'язані, адже саме активне вживання певної лексичної одиниці у пресі, орієнтованій на широку аудиторію, є одним із критеріїв її віднесення до сленга. В той же час цей процес є двостороннім - функціонування сленгу в газетних статтях робить його елементи загальнозживаними [14]. В свою чергу О. Клименко наголошує на тому, що саме засоби масової інформації та реклама, зокрема преса, література, кіно, телебачення є основними каналами проникнення сленгу до американського мовного стандарту та сприяють його популяризації [7].

Серед головних чинників, що сприяють утворенню нових сленгових одиниць, К. Шеремета виділяє внутрішньо-лінгвістичні закони розвитку лексичного складу мови й позамовні впливи. Серед останніх: вихід ЗМІ з-під цензури, їх ідеологічна не регламентованість, розкутість; вільний пошук журналістами нових експресивних засобів вираження на тлі стан-

дарту та кліше; із проголошенням Української державності посилення уваги авторів до питомих джерел української національної мови [13].

Порівнюючи сленг та літературну мову К. Шеремета підкреслює відмінності не тільки в плані прагматики, але і в плані їх використання. Ми поділяємо думку науковця, що передавання нестандартних мовних одиниць в українському тексті за допомогою одиниць лише літературної мови, так само як і опущення цих одиниць в перекладі, позбавляє його специфічного соціального контексту. Цікавим для перекладача є той факт, що якщо нестандартні одиниці англійської мови, утворені за допомогою лексико-семантичного варіювання, передавати одиницями українського просторіччя, які побудовані внаслідок формальних перетворень, соціальний контекст зберігається, але губляться чисельні етнічні конотації [13].

О. Клименко, аналізуючи американський сленг, підкреслює таку специфічну рису американського сленгу як тенденцію до демократизації, про цей факт свідчить «широке вживання одиниць та елементів сленгу, особливо в розмовній англійській мові США, відносна легкість переходу сленгізмів до розряду літературної лексики» [7].

Багато сучасних науковців поділяють точку зору І. Арнольд щодо труднощів, які виникають при перекладі сленгу як з іноземної мови на рідну, так і навпаки. Складнощі для перекладачів пояснюються тим фактом, що будь який сленг є надзвичайно рухомим шаром лексики, і на кілька кроків випереджає появу словників в тій чи іншій сфері. До того ж, сленг - явище швидкоплинне, його одиниці недовговічні та швидко виходять з вживання. Таким чином, найбільша складність у роботі зі сленгом – знаходження сучасних еквівалентів [2].

Перекладачам сленгу з англійської мови на українську пропонується дотримуватись двох стратегій:

- 1) пошук в українській мові еквіваленту/аналогу (зокрема при перекладі сленгу);
- 2) використання описового перекладу (більше про жаргонізми та арготизми).

Переклад за допомогою еквіваленту, на думку І. Бик, є найбільш природнім. Під еквівалентом вчений розуміє постійний рівнозначний відповідник певному слову або словосполученню в іншій мові, який в абсолютній більшості випадків не залежить від контексту. У випадках відсутності прямого еквіваленту науковець пропонує підібрати стилістично нейтральний варіант, для передачі загального значення сленгової одиниці. Застосування

аналогового перекладу передбачає здатність вибрати з декількох синонімів один, і не завжди його можна знайти у словнику. Важлива характеристика риса підбраного аналогу - схожа експресивність та емоційна забарвленість та тої, яку має слово чи фраза, що перекладається. Застосування описового перекладу передбачає відсутність еквівалентів та аналогів у мові, на яку перекладається сленг. І. Бик зазначає, що описовий переклад перекладачі обирають для сленгу, що позначає , поняття або явища, відсутні в нашому житті, відповідно вони не мають в українській мові слів для їх позначення. Серед недоліків такого перекладу - його лексична перенавантаженість [5]. Окрім вищезазначених способів для перекладу сленгових одиниць у публіцистичному стилі перекладачі використовують також трансформації, зокрема: заміна, додавання, опущення, конкретизація, генералізація, компенсація, цілісне перетворення, смисловий розвиток та антонімічний переклад [10].

На думку І. Корунця вибір засобу перекладу безпосередньо залежать від таких факторів, як структура, значення та мовний рівень сленгу. Пояснюючи необхідність вміти орієнтуватися у рівнях мовних одиниць для перекладача тим фактом, що переклад ґрунтується на їх значенні, науковець виділяє наступні мовні рівні:

- 1) Надсинтаксичний – відтворення на рівні текстів, абзаців;
- 2) Синтаксичний – відтворення на рівні словосполучень і речень;
- 3) Лексичний – відтворення на рівні слів, словосполучень, ідіоматичних висловів;
- 4) Морфологічний – відтворення на рівні морфем;
- 5) Фонетичний – відтворення на рівні звуків (всі терміни, географічні та власні назви, реалії суспільно-політичного життя відтворюються на фонетичному рівні) [8].

Структура, мовний рівень, мета перекладу визначають вибір засобу перекладу. І. Корунець розподіляє засоби перекладу на буквальный, лексемний, дослівний, підрядковий та описовий переклад [8].

Отже, для адекватного відтворення тексту оригіналу мовою перекладу потрібно ретельно підійти до вибору засобу перекладу сленгової одиниці.

В процесі виконання практичної частини дослідження було проаналізовано понад 400 прикладів вживання американського сленгу, що містяться у статтях таких газетних видань, як "New York Times", "News Chronicle", "Washington Post", "Daily Express" та інших. Було виявлено, що лексичні одиниці, перекладені відповідним перекладацьким еквівалентом в мові перекладу, становлять більшу частину лексики в представленій вибірці, а саме 326 прикладів, що складає 75,1% від загальної кількості знайдених одиниць. Наприклад: *to holler* – кричати, як недорізаний; *dopy questions* – безглузді запитання; *dumpr* – глухий закуть; *ice-cold hot licks* – примітивні імпровізації; *sockatatie* – нескладний іспит.

Другим за частотою вживання засобом перекладу, до якого вдаються перекладачі при перекладі сленгу, є експлікація або описовий переклад. Нами знайдено 82 приклади відтворення сленгу українською мовою за допомогою описового перекладу або експлікації, що становить 18,9% від загальної кількості прикладів. Як показало наше дослідження, дуже часто перекладачі змушені йти шляхом тлумачення й роз'яснення значення слова внаслідок того, що в мові оригіналу існує досить значний шар лексики, що виник на основі реалій даної країни та не має еквівалентів у мові перекладу. Прикладом такого способу перекладу виступають *Bloomingdale* – універсальний магазин Блу-

Таблиця 1

Результати кількісного аналізу засобів перекладу сленгу та жаргонізмів у текстах публіцистичного стилю

№ з/п	Засіб перекладу	Кількість сленгових одиниць	Кількість у відсотках
1.	Перекладацький еквівалент	326	75,1%
2.	Описовий переклад (експлікація)	82	18,9%
3.	Калькування	26	5%

мінгдейла; BB guns – дрібнокаліберні рушниці; twinkie – приваблива але відсутня, даремна субстанція; limanka – некоректна виборча технологія, вживана кандидатами від партії влади; grandfalloon – велика, безформна організація, яка не має своєї реальної індивідуальності, своєрідності.

Крім того, нами знайдена незначна кількість прикладів відтворення сленгу українською мовою за допомогою калькування, а саме 26 прикладів, що становить 5% від загальної кількості знайдених прикладів, тобто, як правило, сленг дуже рідко перекладається калькуванням. Для практичного підтвердження вищесказаного наведемо декілька прикладів:

doubledome – дводумець; bum a ride – спіймати авто; air head – порожня голова; bookworm – книжний черв'як; pass-fail – залік-незалік.

Узагальнені дані подані у таблиці 1.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснивши практичну частину дослідження, ми можемо зробити висновок, що при перекладі сленгу у текстах публіцистичного стилю найбільш поширеним є підбір перекладацького еквіваленту, або пояснення значення за допомогою описового перекладу. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у порівнянні особливостей відтворення сленгу у текстах різного стилю та різних варіантах англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабілова Н. М. Молодіжний сленг в аспекті теорії перекладу / Н. М. Абабілова, В. В. Нікішина // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. 2016. Кн. 2. С. 7-10
2. Арнольд И. В. Экспрессивные средства английского языка: сборник научных работ Ленинград. гос. ин-т им. А. И. Герцена / И. В. Арнольд. Л.: ЛТПИ, 1975. С. 123-126.
3. Бабелюк, О., Лах, Д., & Коляса, О. (2020). Сленгізми на позначення явищ COVID-19 в сучасному англомовному інтернет дискурсі. Львівський філологічний часопис, (8), 14-19.
4. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. К. : Логос, 2002. 313 с.
5. Бик І.С. Теорія і практика перекладу / І. С. Бик. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 240 с.
6. Губич, П., & Голоборода, Т. (2020). Особливості відтворення сленгу в аудіовізуальних творах українською мовою (на прикладі телевізійного серіалу «Кістки»). Львівський філологічний часопис, (8), 52-57.
7. Клименко О. Л. Сленг і американський мовний стандарт: Особливості взаємодії / О. Л. Клименко // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. - 2015. - № 2. - С. 246-251
8. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2001. 448 с.
9. Михальчук Н. О. Вивчення молодіжного та студентського сленгу з позицій лінгвістики тексту та дискурсу. Наукові записки Нац. університету Острозька академія. 2013. № 35. С. 223 – 226.
10. Сленг и перевод. (Slang & Translation) : учебное пособие / авторсоставитель В. И. Аликберов. Тернополь: Навчальна книга Богдан, 2013. 72 с.
11. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
12. Хомяков В.А. Введение в изучение слэнга - основного компонента английского языка. Монография. Вологда: Областная типография, 1971. 103 с.
13. Шеремета К. Ю. Англомовний сленг: перекладацький аспект / К. Ю. Шеремета // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. 2016. Кн. 2. С. 92-95
14. Щепка О. А. Сленгова лексика у сучасній газетній публіцистиці // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019 № 41 том 1. С. 198-201
15. Asif Agha. (2015) Tropes of Slang. Signs and Society Volume 3, Number 2. Semiosis Research Center at Hankuk University of Foreign Studies
16. Sergienko, Maya, Вплив англомовного сленгу на сучасну українську мову (The Influence of the English Slang on the Modern Ukrainian Language) (December 31, 2018). Trajektoriâ Nauki, Vol. 4, No. 12, pp. 4006-4010, 2018.
17. The Free Dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/Kick+Your+Ass>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://www.nytimes.com/>
2. <https://www.thenews-chronicle.com/>
3. <https://www.washingtonpost.com/>
4. <https://usadailyexpress.com/>

REFERENCES

1. Ababilova N. M. Molodizhnyi slenkh v aspekti teorii perekladu / N. M. Ababilova, V. V. Nikishyna // Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia]. Filolohichni nauky. 2016. Kn. 2. S. 7-10.
2. Arnold I. V. Ekspresivnye sredstva angliyskogo yazyka: sbornik nauchnykh robot Leningrad. gos. in-t im. A. I. Gertsena / I. V. Arnold. L.: LTPI, 1975. S. 123-126.
3. Babeliuk, O., Lakh, D., & Koliasa, O. (2020). Slenhizmy na poznachennia yavnyshch COVID-19 v suchasnomu anhlomovnomu internet dyskursi. Lvivskiy filolohichniy chasopys, (8), 14-19.
4. Balabin V. V. Suchasnyi amerykanskyi viiskovy slenkh yak problema perekladu / V. V. Balabin. K. : Lohos, 2002. 313 s.
5. Byk I.S. Teoriia i praktyka perekladu / I. S. Byk. Lviv: LNU im. I. Franka, 2005. 240 s.
6. Hubych, P., & Holoboroda, T. (2020). Osoblyvosti vidtvorennia slenhu v audiovizualnykh tvorakh ukrainskoiu movoiu (na prykladi televiziinoho serialu «Kistky»). Lvivskiy filolohichniy chasopys, (8), 52-57.
7. Klymenko O. L. Slenh i amerykanskyi movnyi standart: Osoblyvosti vzaiemodii / O. L. Klymenko // Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. Filolohichni nauky. - 2015. - № 2. - S. 246-251.
8. Korunets I.V. Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad): Pidruchnyk. Vinnytsia: Nova Knyha, 2001. 448 s.
9. Mykhalchuk N. O. Vychennia molodizhnogo ta studentskoho slenhu z pozytsii linhvistyky tekstu ta dyskursu. Naukovi zapysky Nats. universytetu Ostrozka akademiia. 2013. № 35. S. 223 – 226.
10. Sleng i perevod. (Slang & Translation) : uchebnoe posobie / avtorsostavitel V. I. Alikberov. Ternopol: Navchalna kniga Bogdan, 2013. 72 s.
11. Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 65 000 sliv / Za zah. red. d-ra filol. nauk, prof. V.V. Dubichynskoho. Kh.: VD «ShKOLA», 2006. 1008 s.
12. Khomyakov V.A. Vvedenie v izuchenie slenga - osnovnogo komponenta angliyskogo yazyka. Monografiya. Vologda: Oblastnaya tipografiya, 1971. 103 s.
13. Sheremeta K. Yu. Anhlomovnyi slenkh: perekladatskyi aspekt / K. Yu. Sheremeta // Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia]. Filolohichni nauky. 2016. Kn. 2. S. 92-95.
14. Shchepka O. A. Slenhova leksyka u suchasni hazetni publitsystytsi // Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser.: Filolohiia. 2019 № 41 tom 1. S. 198-201.
15. Asif Agha. (2015) Tropes of Slang. Signs and Society Volume 3, Number 2. Semiosis Research Center at Hankuk University of Foreign Studies
16. Sergienko, Maya, Vplyv anhlomovnoho slenhu na suchasnu ukrainsku movu (The Influence of the English Slang on the Modern Ukrainian Language) (December 31, 2018). Traektoriâ Nauki, Vol. 4, No. 12, pp. 4006-4010, 2018.
17. The Free Dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/Kick+Your+Ass>

SPECIFICS OF AMERICAN SLANG TRANSLATION IN JOURNALISTIC STYLE TEXTS

Sydorenko Yuliia Ihorivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation from English

Petro Mohyla Black Sea National University

Str. 68 Troopers, 10, Mykolaiv, Ukraine

The article attempts to determine the features of American slang. The author of the article draws attention to the specifics of American slang translation in journalistic style texts. The urgency of the problem of slang translation is that slang is a phenomenon that has never been static, so most dictionaries simply do not have time to capture the new vocabulary that is constantly appearing. The issue of slang translation is very important in the intercultural aspect of translation and research of national and cultural specifics of language and speech activity. Translation serves as a means of protecting national languages and cultures, giving impetus to their self-development and at the same time protecting them from excessive foreign language influence. When a translator has a correct idea of slang and its contextual use, it is easier for him to find an adequate match for a particular lexical item in the translation. The article presents the definition of slang, analyzes the purpose of its use in texts, the factors that contribute to the emergence of new slang units. The author pays special attention to the difficulties that arise when translating slang and ways to solve this problem. Approaches to the classification of slang translation models and slang translation tools are analyzed. The practical part of the study involved finding the most common way to translate slang in journalistic style texts using continuous sampling methods and mathematical statistics. The study allows us to conclude that when translating slang it is necessary to look for a similar Ukrainian lexical equivalent, with a similar degree of expressiveness (equivalent translation), or to explain the meaning, i.e. with the help of descriptive translation.

Key words: *slang, journalistic style, language levels, means of translation.*

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.30>

КОМПЛЕКСНИЙ КОНЦЕПТ WORD / LANGUAGE / SPEECH З ПОЗИЦІЙ ДУАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

Смаглій Валерія Михайлівна

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Статтю присвячено дослідженню складного концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH як вербалізованого фрагмента англосмовної картини світу крізь призму дуального мовознавства. Концепт у роботі трактуємо як змістову одиницю колективної свідомості, яка віддзеркалює предмет ідеального світу, що зберігається в національній пам'яті носіїв мови. Процес вербалізації розуміємо як мозаїку, складену із лексикографічно зафіксованих номінативних одиниць, що ословлюють і тлумачать феномени мова, слово, мовлення, спілкування та дотичні до них сутності. Доведено, що вербалізація цих знань, і їхнє метамовне відображення у словниках є різною, із різним інвентарем номінативних одиниць, їхніх інтерпретацій, аранжування у певні смислові системи. У роботі було створено номінативне поле досліджуваного концепту у двох варіантах: наївному і науковому. Для цього ми виокремили вибірку із загальних, а також із спеціальних словників. Отриманий матеріал був підданий подальшому спостереженню, класифікації, дефінітивному і компонентному аналізу, порівняльному аналізу та лінгвокогнітивній інтерпретації. Досліджуваний концепт визначаємо як комплексний, оскільки він утворений єдністю трьох нуклеарних концептів WORD, LANGUAGE, SPEECH. Мета дослідження полягає в описі ядра номінативного поля концепту LANGUAGE з позицій нового наукового напрямку дуального мовознавства, що передбачає наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії. У роботі доведено, що ядро номінативного поля вербалізованого концепту LANGUAGE складають 7 семем іменного полісеманта language. В більшості із них лексична семантика інкорпорує архісему мова, що є комбінацією базисних сем *) людська, *) структурована, *) комунікація, *) думок, почуттів, за допомогою *) слів. Окремі семи із числа вищезазначених в певних семемах отримують уточнення, зокрема, сема *) людська звужується від загальнолюдська до етнічна, соціально групова і аж до індивідуальна.

Ключові слова: концепт, вербалізація, англосмовна картина світу, дуальне мовознавство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поява і поступальний рух людської цивілізації були б неможливими без засобів фіксації інформації та можливості обміну нею у спільній діяльності членів соціуму. Таким універсальним засобом, на наш погляд, виступає людська мова, яку саме в такому ракурсі вивчає когнітивна лінгвістика [4; 5; 8; 10], філософія мови, семіотика (Л. Барсалу, Д. Круз, І. Сміт, М. Т. Радбиль, Й. Стернін, З. Харитончик, Л. Цурикова). Наше дослідження зосереджено на з'ясуванні того, як усвідомлюють феномен мови та мовного спілкування різні суб'єкти [6; 7], а саме пересічні мовці – з одного боку, і фахівці-лінгвісти – з іншого, тобто якими є знання й уявлення про мову, її склад, її функціонування в кожній із цих спільнот. У сукупності такі знання утворюють відповідний комплексний концепт WORD / LANGUAGE / SPEECH, який, трактуємо як «дискретну змістову одиницю колективної свідомості, яка відбиває предмет ... ідеального світу, що зберігається в

національній пам'яті носіїв мови у вигляді пізнаного субстрату» [1, 52; 3; 6; 7].

Актуальність наукової розвідки зумовлена її належністю до лінгвокогнітивного річища сучасних мовознавчих студій із дотриманням усіх чотирьох методологічних принципів наукової парадигми сьогодення [2; 3; 4; 5] (за О. Кубряковою): експансіонізму, антропоцентризму, експланаторності та функціоналізму. Крім того, важливим є опис світу та численних картин світу через процеси перцепції та вербалізації [3, 55; 9], а також випрацювання методології когнітивно-комунікативного аналізу мови [5, 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення людини як *Homo sapiens* невіддільне від еволюційного виникнення мови (глотогенезу). Ці складні і довготривалі процеси перебувають у фокусі уваги вчених різних наукових шкіл: Дж. Аткінсон, Т. Дікон. Вивченням передумов глотогенезу присвячено наукові розвідки минулого і теперішнього часу, такі як Ч. Дарвін, С. І. Девідсон, В. Уілкінс,

Дж. Вейкфілд, Ф. Спур, Г. Деніел, Людську мову сьогодні визначають як біологічний і культурно-соціальний гібрид (Р. Бойд та П. Річарсон; Н. Енфілд, С. Левінсон; К. Лаланд, П. Джейсон, В. Фітч, Р. Якендорф, С. Кірбі, М. Крістіансен). Праці з формування і розвитку мовного апарату прадавньої людини і головного мозку забезпечують біологічну сутність мови (Е. Ленеберг, С. Левінсон, К. Хокетт). Про ментальні, когнітивні основи продукування і розуміння мовлення пишуть Н. Арутюнова, Ш. Баллі, Г. Ейгер, Н. Хомський. Зазначені вище праці складають різнобарвне тло наукових розвідок, у яких досліджують проблему статусу мови як біокультурного феномену, питання філогенезу людини, що зумовив появу людської мови (глотогенезу).

Мета дослідження полягає в описі ядра номінативного поля концепту *LANGUAGE* з позицій нового наукового напрямку *дуального мово-знавства*, що передбачає наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії. Досягнення поставленої мети можливо за умови виконання низки **завдань**: схарактеризувати сучасний стан лінгвістичних розвідок, дотичних до досліджуваної теми; описати конститuentи ядрної лексеми номінативного поля концепту *LANGUAGE*, який вербалізується номінативними одиницями, виокремленими з англійських загальних і спеціальних лексикографічних джерел.

Засадничим для нашого дослідження є положення про те, що така «змістова одиниця колективної свідомості» значною мірою варіює залежно від складу подібного «колективу». На цій підставі було висунута, а згодом доведена така гіпотеза: трактування феномену *мова* (разом із невід'ємними від нього феноменами *слово* і *мовлення*) в концептуальних, а відповідно і мовних картинах світу пересічного мовця і фахового лінгвіста є кардинально різними, що має відповідно віддзеркалюватись у вербалізації двох варіантів єдиного комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH*.

Матеріал дослідження склали тлумачні, фразеологічні і лінгвістичні словники (по чотири кожного виду), із яких методом суцільної вибірки виокремлено номінативні одиниці, в семантиці яких наявні семи *мова*, *мовлення*, *слово*, *спілкування* – таким є принцип формування наївного номінативного поля. Наукове поле утворено за інакшим принципом: ядрові лексеми *word, language, speech*, від яких радіально розходяться посилання на інші статті, від яких, своєю чергою, йдуть власні посилання. Ядрові та відсильні статті утворюють номі-

нативне поле концепту як складника наукової картини світу. Вибірка із тлумачних і фразеологічних словників сформувала фрагмент наївної картини світу, вибірка із лінгвістичних словників утворила фрагмент наукової картини світу. Одиницею аналізу в нашому дослідженні виступає виокремлена з лексикографічних джерел словникова стаття в єдності леми (заголовного слова) і дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядрною лексемою номінативного поля *LANGUAGE* виступає полісемантична іменна лексема *language* [6; 7]. Розглянемо її детальніше.

Як засвідчив компонентний аналіз полісеманти *language* налічує біля десятка семем, про що свідчать тлумачні словники англійської мови.

(I) Семема *language* дефінується таким чином: [communication of thoughts and feelings through a system of arbitrary signals, such as voice sounds, gestures, or written symbols], або [the method of human communication either spoken or written, consisting of the use of words in a structured and conventional way]. Українським відповідником цієї семемі є семема *мова*, яку в українському тлумачному словнику пояснено так: **система словесного вираження думок та почуттів, яка має певну звукову і граматичну будову і є засобом спілкування людей.**

Компонентний аналіз іменника *language* уможливує виокремлення пучка сем, що їх експлікують дефініційні ознаки: сема *комунікація*, яка уточнюється семемами, що вказують на те, що передається: *думки і почуття*, ці семи експліковані дефініційними ознаками [thoughts and feelings], а також на те як передається: *умовними сигналами*, про що свідчать дефініційні ознаки [arbitrary signals] та [in a conventional way]. Сигнали, про які йдеться у дефініції, специфікуються – це *голосові сигнали, слова, письмові символи, жести*. Важливою семою у лексичному значенні цієї словникової одиниці виступає сема *структура*, вона експлікується в дефініціях ознаками [in a structured way] та [a system of signals]. Ще однією семою виступає *людська* (комунікація). Цю сему напряму експлікує дефініційна ознака [human communication] та опосередковано – [communication of thoughts and feelings], адже думки і почуття є атрибутами *людського існування*. Таким чином в даній семемі йдеться про загальнолюдську здатність спілкуватися за допомогою мови.

Отже, **(I)** семема *language* є словниковою одиницею із лексичною семантикою, що

складається з таких сем: 1) людська, 2) структурована, 3) комунікація, 4) думок, почуттів, 5) умовними сигналами, 6) словами, жестами, голосовими сигналами, письмовими символами.

(II) Семема *language* значно звужує коло носіїв відповідного засобу комунікації, оскільки позначає не мову взагалі як властивість людини, а виключно етноспецифічну мову, якою користуються представники певного етносу. Її дефініції свідчать про наступне: [a system of communication used by a particular country or community]; [a system of arbitrary signals used by a nation, people or other distinct community, often contrasted with dialect]; [the words, their pronunciation, and the methods of combining them used and understood by a community], тобто етноспецифічна мова (англійська, німецька тощо).

В (II) семемі *language* семи комунікація і структурована наявні в лексичному значенні таким саме чином, як і в (I) семемі. Крім того, в цій семемі зазначається, що користувачем мови є нація, народ, спільнота про це свідчать дефініційні ознаки [particular country or community; a nation; a people]. Таким чином порівняно із (I) семемою *language* тут уточнюється сема людська (комунікація), перетворюючись на етнічна (комунікація), при цьому дефініційна ознака [contrasted with dialect] експлікує охоплення мовців: їх менше, ніж користувачів мови взагалі (людство), але більше (всі представники етносу), ніж носіїв діалекту, адже діалект – регіональний різновид етнічної мови, а отже ним послуговуються лише окрема частина етносу (мешканці певного регіону). До семи умовні сигнали додається сема вимова [pronunciation]. У цілому лексична семантика (II) семемі *language* обіймає такий набір сем: 1) етнічна, 2) структурована, 3) комунікація, за допомогою, 4) умовних сигналів, а саме 5) слів і їх вимови, 6) відмінна від діалекту.

(III) Семема *language* називає феномен, який референційно стосується ще більш обмеженого кола комунікантів. Дефініції цієї семемі вказують, що її референт – мова – використовується лише у певній (професійній, науковій) царині людського знання і/або діяльності: [special vocabulary and usages of a scientific, professional or other group]; [the phraseology and vocabulary of a particular profession, domain, group]; [the vocabulary and phraseology belonging to departments of knowledge]. Ці дефініції супроводжуються відповідними ілюстраціями: *medical language*; *legal language*; *the language of the law*.

Семи, які вичленовуються із словникових тлумачень, є такими: 1) мовні одиниці (слова і фразеологізми), ця сема есплікується дефініційними ознаками [vocabulary and usages; vocabulary and phraseology], 2) делімітативна сема окремішність, за ознакою 3) професійної приналежності [special group; particular profession, domain, group; belonging to departments of knowledge].

Семема (III) мова професійного спілкування позначає не людську мову взагалі, якою послуговується людство, і не ту, якою послуговується весь етнос, слово *language* в цьому значенні називає варіант (етноспецифічної) мови, який є зрозумілим і звичним для обмеженого кола мовців, тих, хто належить до спільної сфери діяльності (професійної, наукової тощо). У цілому лексичне значення (III) семемі *language* містить такі змістові парцели: 1) мовні одиниці (слова і фразеологізми), якими послуговується 2) обмежена група мовців, відокремлена від усього етносу за ознакою 3) професійна належність.

(IV) семема *language* демонструє у порівнянні із (I), (II) та (III) семемами подальше звуження кола мовців, про що свідчить словникова дефініція [the style of a piece of speech or writing], [form or manner of verbal expression, esp. style]. Поглиблюючи дефініційний аналіз цієї семемі, розглядаємо дефініційну ознаку [style] як самостійну лексичну одиницю і бачимо, що *style* слугує [the combination of distinctive features of literary expression characterizing a particular person, group].

Отже значення (IV) семемі *language* стиль, манера мовлення складається із пучка сем (1) усне, письмове (2) мовлення, яке має (3) специфічні характеристики, притаманні (4) мовцю, або групі мовців.

(V) семема *language* дефінується наступним чином: [profanity]; [bad, foul, strong language]; [coarse or offensive language]. Дефініційний аналіз другого ступеню демонструє семантику лексичної одиниці *profanity*: [obscene language], поглиблюючи дефініційний аналіз на ще один крок, розглядаємо семантику прикметника *obscene* і виявляємо наступне: [offending against moral principles, repugnant]. Сукупність дефініційних ознак [bad, foul, strong, coarse, offensive, obscene, repugnant] вербалізує сему лайливий, Загалом значення (V) семемі *language* лайка складається із пучка сем, що розкривають зміст гіперсемі мова, а саме 1) комунікація, 2) думок, почуттів, 3) умовними сигналами, 4) словами, до якого додається квалітативна сема 5) лайливими.

Цікаво, що двомовні словники пропонують аналоги цієї семіми у вигляді словосполучень. Так, англо-український словник містить 15 колокацій із опорним словом *language*: *abusive, bad, coarse, crude, dirty, foul, nasty, obscene, offensive, rough, strong, unprintable, vile, vituperative, vulgar*. Англо-російський словник реєструє значно менше колокацій – 3 словосполучення із іменником *language*: *strong, bad, foul*. Будь-що, окремої семіми зі значенням *лайка* ці словники не реєструють. Значення (V) семіми *language* включає квалітативну інформацію у семний набір (мова ЯКА? – лайлива, непристойна, груба), в перекладацьких словниках цей відтінок лексичної семантики виведений назвни: *сему* оригінального значення замінено *словом* в перекладацькій версії.

(VI) семіма *language* поповнює вокабуляр англійської мови за рахунок семантичної деривації, а саме метонімічного перенесення. Про це свідчить дефініція семіми: *language [the study of language esp. as a school subject]; [verbal communication as a subject of study]*. Йдеться про навчальну дисципліну, що вивчає мову і бере на себе ім'я предмета навчання, **мова як навчальна дисципліна**. Семний набір, що утворює лексичну семантику цієї семіми поєднує опорну *сему* 1) *вивчення* і гіперсему *мова*, тобто пучок її семантичних складників: 2) *комунікація*, 3) *думок, почуттів*, 4) *умовними сигналами*, 5) *словами, письмовими символами*. (VI) семіма реєструється не всіма словниками. Фіксуємо її наявність тільки в двох тлумачних словниках, Словник Oxford не містить такої одиниці, так само і перекладацькі двомовні (англо-український та англо-російський) словники не включають цю семіму в свої слоникові статті. Втім англо-російський словник пропонує словосполучення *language arts* пояснюючи, що це [словесність (школьний предмет)].

Остання із аналізованих нами семім лексеми *language* – це (VII) семіма, яка тлумачиться як [the wording of a legal document as distinct from the spirit]. Вона зареєстрована в єдиному лексикографічному джерелі, в словнику American

Heritage. Виокремлюємо дефініційну ознаку [wording] і піддаємо її поглибленому аналізу: *wording* [the words selected in expressing smth], аналіз протиставленої їй дефініційної ознаки [the spirit] дає такі результати: *the spirit* [the actual, though unstated sense or significance of smth], e.g. *the spirit of the law*. Із поглибленого дефініційного аналізу стає зрозумілим, що (VII) семіма *language* протиставляє форму і зміст юридичного документу, підкреслюючи дуалізм таких комунікативних феноменів, як правові приписи, **буква (закоу)**. Семний набір цієї семіми *language* обіймає: 1) *словесна форма*, 2) *ідеальний зміст*, 3) *правовий документ*. Протиставлення, про яке йдеться у цій семімі, відомо з давніх часів. В українській мові воно виражається із зазначенням найменшої мовної (графічної) одиниці – літери: ми говоримо про *дух і букву закоу*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ядро номінативного поля вербалізованого концепту LANGUAGE складають 7 семім іменного полісеманта *language*. В більшості із них лексична семантика інкорпорує архісему *мова*, що є комбінацією базисних сем *) *людська*, *) *структурована*, *) *комунікація*, *) *думок, почуттів*, за допомогою *) *слів*. Окремі семи із числа вищезазначених в певних семімах отримують уточнення, зокрема, сема *) *людська* звужується від загальнолюдська до *етнічна, соціально групова* і аж до *індивідуальна*. Сема *) *слова* уточнюється в (II) семімі за рахунок семи *вимова (слів)*, а в (V) семімі уточнення відбувається через квалітативні характеристики *лайливі (слова)*, крім того в цій семімі можна передбачати уточнення семи *) *думки, почуття* за рахунок кваліфікації *недоброзичливі, злі, ворожі (думки, почуття)*. В семімі (VII) сема *) *слова* розширює свій обсяг, перебираючи на себе значення *вербальна форма (правового документу)*. Перспективним вважаємо вивчення периферійної зони номінативного поля вербалізованого концепту LANGUAGE в англійській мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 52–58.
2. Колегаєва І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології. 2018. Вип. 1 (40). С. 121–127.
3. Колегаєва І.М. Єдиний світ VS численні картини світу: від перцепції через когніцію до вербалізації. *Одеська лінгвістична школа: інтеракція підходів: колект.моногр.* Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. С. 55–63.

4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
5. Мартынюк А. П. Онтология языка в структурном vs когнитивно-коммуникативном функционализме: Субъект ↔ объект и метод. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2017. С. 12–58.
6. Смаглій В.М. Ближня периферія концепту Language. *East European Science Journal. Wschodnioeurzopejskie Czasopismo Naukowe*. 2020. Vol. 5 10 (62). P. 69–74.
7. Смаглій В.М. Ядерна зона вербалізованого концепту Language у науковій картині світу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. 2020. Вип. 32. Т. 2. С. 100–117. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214680>
8. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
9. Babelyuk O., Aleksandruk I. Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education*, 10, 2018, P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802
10. Langacker R.W. *Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin. 1991.

МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
2. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
3. Online Macmillan dictionary URL: <http://www.macmillandictionary.com/>
4. Online Oxford dictionary URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>
5. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>

REFERENCES

1. Babushkyn, A.P. (2001). Kontsepty raznykh tipov v leksyke y frazeolohyy y metodyka ykh vyivleniya. [Concepts of different types in vocabulary and phraseology and a method for identifying them]. *Metodolohycheskye problemy kohnytyvnoi lnhvystyky*. Voronezh. S. 52–58.
2. Kolehaieva, I.M.(2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odynytsi. [Construction of the nominative field of the concept: stages and units]. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii*. Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova: f-t romano-hermanskoï filolohii. Vyp. 1 (40). S. 121–127.
3. Kolehaieva, I.M. (2016). Yedyni svit VS chyslenni kartyny svitu: vid pertseptsii cherez kohnitsiiu do verbalizatsii. [The only world VS numerous pictures of the world: from perception through cognition to verbalization]. *Odeska lnhvistychna shkola: interaktsiia pidkhodiv: kolekt.monohr*. Odesa: vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych. S. 55–63.
4. Kubriakova, E. S. (2004). *Yazyk y znanye: Na puty poluchenya znanyi o yazyke: Chasty rechy s kohnytyvnoi tochky zreniya. Rol yazyka v poznanny myra*. [Language and Knowledge: Towards a Knowledge of Language: Parts of Speech from a Cognitive Perspective. The role of language in the knowledge of the world]. Ros. Akademyia nauk. Yn-t yazykoznaneya. M.: Yazyky slavianskoï kultury. 560 s.
5. Martyniuk, A. P. (2017). Ontolohyia yazyka v strukturnom vs kohnytyvno-kommunikatyvnom funktsyonalizme: Subekt ↔ obekt y metod. [Ontology of language in structural versus cognitive-communicative functionalism: Subject ↔ object and method]. *Kak narysovati portret ptitsy: metodolohyia kohnytyvno-kommunikatyvnoho analiza yazyka: kol. monohrafyia*. Kharkov: KhNU ym. V.N. Karazyna. S. 12–58.
6. Smahlii, V.M. (2020). Blyzhnia peryferiia kontseptu Language. [Closer periphery of the Language concept]. *East European Science Journal. Wschodnioeurzopejskie Czasopismo Naukowe*. Vol. 5 10 (62). P. 69–74.
7. Smahlii, V.M. (2020). Yaderna zona verbalizovanoho kontseptu Language u naukovii kartyni svitu. [The nuclear zone of the verbalized concept of Language in the scientific picture of the world]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mizhvuzivskii zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka*. Vyp. 32. T. 2. S. 100–117. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214680>
8. Popova, Z. D., Sternyn, Y. A. (2007). *Kohnytyvnaia lnhvystyka*. M.: AST: Vostok-Zapad. 314 s.
9. Babelyuk, O., Aleksandruk, I. (2018). Conceptual Category Person and Means of its Verbal Presentation in the Fantasy Genre. *Advanced Education*, 10. P. 158-165. DOI: 10.20535/2410-8286.142802
10. Langacker, R.W. (1991). *Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin.

THE COMPLEX CONCEPT *WORD / LANGUAGE / SPEECH* FROM THE POINT OF VIEW OF DUAL LINGUISTICS

Smaglii Valeriia Mykhaylivna

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,

Head of the Philology department

Odessa National Maritime University

Str. Mechnikov 34, Odesa, Ukraine

The article deals with specific features of the process of verbalization of the complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH from the point of view of a new humanitarian direction – dual linguistics, which is treated in this research as a combination scientific and naïve interpretation of language in the English lexicography. The concept is understood as a content unit of collective conscience, which reveals the subject of ideal world that is preserved in national memory of native speakers. The process of verbalization is presented as a mosaic-like complex of nominative units fixed in lexicographic recourses that verbalize and explain such phenomena as language, word, speech and other similar notions. It is defined that the interpretation of the phenomenon of language (together with the word and speech phenomena, as inseparable ones) in the conceptual and linguistic pictures of the world of average speaker and professional linguist is radically different. The study considers the complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH, which is verbalized by language units extracted from English general and special lexicographic sources. The two nominative fields of the studied concept are formed: one for the naïve and the other for the scientific pictures of the world. It is proved that various discourse patterns are being implied, according to which general and special dictionaries are to be used. The verbalized concept WORD / LANGUAGE / SPEECH is described in a comparative perspective as it is presented within the naïve and the scientific pictures of the world. The goal of the article is to describe the nuclear zone of the nominative field of the concept LANGUAGE from the point of view of dual linguistics, which presupposes the naïve and scientific understanding of language in English lexicography. It is also proved that the nuclear zone of the nominative field of the analyzed concept LANGUAGE consists of seven sememes of the polysemant language. In most of them their semantics incorporates archiseme language, which is the combination of such basic sems as: 1) human; 2) structural; 3) communication; 4) thoughts and ideas; 5) with the help of words. Some of the analyzed semes narrow their meaning: from human to ethnic, or special, social, individual.

Key words: *concept, dual linguistics, language, naïve picture of the world, nominative field, scientific picture of the world.*

УДК 811.512.161'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.31>

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІПЕРБОЛИ У ТЕКСТАХ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Спотар-Аяр Ганна Юрїївна

асистент кафедри тюркології Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Слободян Юлія Русланівна

студентка IV курсу Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Статтю присвячено вивченню специфіки вживання гіперболи у рекламному дискурсі сучасної турецької мови, у дослідженні увага акцентується на комунікативній меті вживання цього стилістичного засобу. У ході дослідження визначено, що гіпербола аналізується турецькими тюркологами здебільшого як літературний прийом, який служить для прикрашення дійсності у художніх творах, крім того дослідники вважають його використання цілком вмотивованим. У науковій розвідці аналізується функціонування гіперболи з метою інтенсифікації подання рекламної інформації та впливу на адресата повідомлення. Встановлено, що цей стилістичний прийом є одним із найбільш часто вживаних мовних засобів-елементів рекламного повідомлення. У ході дослідження проаналізовано національні етнічні норми використання перебільшення як одного з виду маніпулятивних стратегій у текстах рекламного дискурсу. Праця містить огляд сфери вживання гіперболи в турецькій літературі та розмовній мові. Встановлено, що гіпербола є одним із основних інструментів для заохочення аудиторії, який використовується в рекламних текстах сучасної турецької мови. Зафіксовано, що у турецькому рекламному дискурсі часто використовуються історичні персоналії та культурні прецеденти для заохочення аудиторії. У пропонованому дослідженні визначено, що цей стилістичний прийом використовуються часто використовується у текстах реклами у вигляді, в якому він функціонує у розмовному стилі, побуті. Зафіксоване часте використання гіперболи у вигляді усталених виразів, загальновідомих фраз, фразеологізмів. Гіпербола має специфіку функціонування в турецькомовному середовищі, яка полягає у надмірно частому використанні перебільшення, яке вважається нормованим, і схвально сприймається реципієнтом. Основною метою використання гіперболи є вплив на чуттєве сприйняття адресата, часто цей стилістичний прийом вживається для підкреслення та перебільшення таких почуттів, як любов до матері, батька, батьківщини, що у свою чергу активно використовується з маркетинговими цілями. Встановлено, що у текстах рекламного дискурсу гіпербола часто вживається разом із іншими стилістичними засобами.

***Ключові слова:** гіпербола, стилістична фігура, мовний засіб, перебільшення, рекламний дискурс, турецька мова.*

Актуальність дослідження детермінована активною науковою увагою до вивчення текстів рекламного дискурсу, які, з одного боку, виявляють тенденцію до залучення нових технологій впливу на аудиторію, з іншого, є одним із засобів масової комунікації, та підпорядковуються етнічним і культурним нормам мовного моделювання. У свою чергу це сприяє пошуків наукового інтересу до інвентаризації, вивчення засобів інтенсифікації впливу на адресата, аналізу їхньої специфіки, серед яких важливе місце належить гіперболі, яка займає вагомe місце у структурі мовних маніпулятивних технологій.

Матеріалом дослідження послужили турецькі рекламні тексти, що містять вербальну

і візуальну гіперболу та емоційно-забарвлена лексика у рекламному дискурсі.

Мета роботи полягає в аналізі гіперболи в рекламному дискурсі та визначенні її етнокультурної специфіки в турецькій мові.

Об'єктом дослідження є гіпербола в сучасному турецькому рекламному дискурсі.

Предметом вивчення послужили види і способи використання гіперболи в рекламному тексті.

Для реалізації мети були поставлені такі **завдання**: визначити специфіку турецького рекламного тексту як креолізованного (полікодовий) тексту; проаналізувати когнітивний механізм гіперболи; встановити особливості моделювання

гіперболи в текстах турецького рекламного дискурсу.

Набір методів дослідження поставлено загальним напрямком роботи і визначається поставленими завданнями. Він включає в себе: описовий метод, методи контекстуального і стилістичного аналізу, метод суцільної вибірки для відбору прикладів, метод дискурс-аналізу.

Тексти рекламного дискурсу привертають увагу дослідників як особливий вид мовної діяльності, оскільки вони є продуктом синтезу мовних засобів та мареткінгових технологій впливу на аудиторію. Вони моделюються таким чином, щоб зробити мову більш яскравою та виразною, спостерігається часте використання цілого арсеналу образних засобів мови та стилістичних прийомів: метафори, порівняння, інверсії, гіперболи та інші.

Гіпербола – це стилістична фігура або художній прийом, заснований на перебільшенні тих чи інших властивостей зображуваного предмета або явища [1, с. 111], який використовується для навмисного та явного перебільшення дійсності та/або підвищення значущості сказаної думки. Гіпербола є художньою умовністю, яка вводиться в матерію твору для більшої виразності, характерна для поезії епічного фольклору, для поезії романтизму і також активно використовується у жанрі сатири: «Так ніхто не кохав. Через тисячі літ /Лиш приходять подібне кохання» [6].

Ця стилістична фігура акцентує увагу на суб'єктивності створюваного образу, підносить його навмисну умовність, зокрема «*The Oxford Dictionary of Literary Terms*» визначає гіперболу як перебільшення, яке не є буквальним (*The Oxford Dictionary of Literary Terms*, 2015).

У сучасних мовознавчих студіях є численні праці, присвячені дослідженню гіперболи як стилістичного засобу, більшість вчених притримуються думки, що сутність такого явища, як гіпербола, неможливо охопити одним вичерпним визначенням [4, с. 82]. Дослідники погоджуються, що прийом гіперболи все ж таки заснований на перебільшенні самого предмету або тих чи інших його властивостей [4, с. 110].

Існує 3 групи трактувань гіперболи за Ю.І. Борисенко [1, с. 111]:

1. Гіпербола як прийом.
2. Гіпербола як засіб створення образності, виразності.
3. Гіпербола як фігура мови.

У більшості визначень термін «гіпербола» характеризує одне слово – «перебільшення». Підсумовуючи вищесказане, дефінувати основне значення терміну гіпербола, можна

визначенням, запропонованим І.Б. Голуб: це образний вислів, який полягає в перебільшенні сили, розмірів, краси, значення описуваного. Основою гіперболи є відхилення від об'єктивної кількісної оцінки предмета явища і якості [2, с. 142].

В українському мовознавстві, гіперболу як лінгвістичний прийом вивчав О.О. Потребня, який зауважив, що гіпербола є результатом деякого «оп'яніння почуттями», що заважає бачити речі в їх справжніх розмірах [2, с. 136].

У турецькому мовознавстві гіпербола не досліджена на достатньому рівні, здебільшого на це мовне явище науковці звертали увагу як на один із мовних засобів у літературному стилі, натомість лінгвістичний статус цього стилістичного прийому та специфіка його функціонування не вивчені на достатньому рівні. Зокрема, вивченню цього мовного явища у літературних творах періоду Дивану вивчали такі вчені як А. Балалан, Ю. Четінкая, І. Пала.

І. Пала у своєму дослідженні касид стверджує, що гіпербола є засобом відтворення історичних подій та реалій із вихвалянням, але поряд із тим він вважає використання її автором не надмірним: мета поета, полягала не тільки у тому, що із перебільшенням зобразити події. Такі перебільшення взагалі є нормованими, встановлено, що вони відтворюють дійсність. [8, с. 467].

Схожу ідею підтримує і дослідник літературної творчості періоду Дивану, М. Сафа, який вважає, що гіпербола є невід'ємним засобом у будь-якій мові, особливо в літературній, та переконаний, що поети звертаються до цього засобу для можливості висловитись якнайкраще, привернути увагу [11, с. 253].

Ю. Четінкая, досліджуючи використання гіперболи у поезії Дивану для підсилення гумору, стверджує: гіпербола - мистецтво, яке використовували поети для підсилення сили розповіді, впливу на співбесідника або з метою його переконання, здебільшого для вихваляння, висловлення шани або сарказму [11, с. 41].

А. Чевіріджі у своєму дослідженні зазначає, що є три типи гіперболи відповідно до рівня перебільшення:

1. Повідомлення (*Teblig*): гіпербола, що відповідає розумовому та іншому сприйняттю, спрямована на стимулювання обміркування читача або слухача.

2. Перебільшення (*Igrak*): гіпербола, що відповідає розмірковуванню, але не відповідає сприйняттю, не відповідає реальності.

3. Надмірне перебільшення (**Gulüvv**): не відповідає ані розмірковуванню, ані сприйняттю, є абсолютно нереальною [7, с. 30].

Отже, аналіз гіперболи представниками різних мовознавчих студій характеризується різновекторністю поглядів на це явище, відтак потребує систематизації методології аналізу.

Дослідженням рекламних текстів у сучасній турецькій мові в тюркології займалися К.О. Телешун.

У цілому, перебільшення вживається з метою підвищення виразності висловлювання. Такий стилістичний прийом характерний для риторичного і романтичного стилів в літературі і є найважливішим способом формування сюжету й окреслення характерів в літературних творах. Гіпербола широко функціонує в сучасній турецькій розмовній мові. Саме у «живих» комунікативних ситуаціях гіпербола реалізується за допомогою різних мовних засобів: *dünya güzeli* – найкрасивіша у світі; *hayatın olmazsa olmaz bir parçası* – частиною життя, без якої ніяк не прожити; *hayatının en kara günlerini yaşadım* – пережив найстрашніші (найтемніші) моменти свого життя. По-друге, фразеологічні сполучення, як наприклад: *can çekişiyor* – ледь не помер, душа виходила з тіла, *dünya bana sırtını döndüğünde sen her zaman benim yanımda oldun* – коли весь світ відвернувся від мене, ти була поруч. Та синтаксичні мовні засоби, а саме вживання кількісних конструкцій: *sana bin kere söylemişimdir* – я тобі тисячу раз сказав, *bence yüz kere düşün* – як на мене, то подумай сто разів (перед тим як робити).

Гіпербола є невідемним елементом турецької літературної творчості, часто вживається безпосередньо іншими способами та стилістичними фігурами: перш за все з метафорою і порівнянням та групується з ними, утворюючи гіперболічні фігури: *Bütün dünya bir araya gelse fikrimi değiştiremez* [12, с. 44] *Навіть якщо весь світ збереться до купи – вони мене не переконують.*

Цей стилістичний прийом також відіграє велику роль не тільки в літературній турецькій творчості, а й у риторичі, оскільки сприяє підвищенню емоційного впливу на слухача.

Загально визнаним є той факт, що гіпербола здійснює важливий комунікативний вплив на реципієнта, тому використання її в текстах реклами є цілком вмотивованим, з іншого боку, одним із критеріїв успішності рекламного тексту виявляється високий мовно-культурний рівень повідомлення, урахування національних традицій, культурних цінностей, естетичних настанов. [3, с. 155]. Наприклад, у турець-

кій рекламі часто функціонує образ Ататюрка, поряд з яким використовуються настанови: *ben Atatürk'ü genç bir kızımızın istihbalinde gördüm* (<https://youtu.be/a4QSRdc8NuU>) – я бачив Ататюрка у свободі нашої молоді дівчини. Цей вислів нагадує одну із провідних думок засновника Турецької Республіки про рівність жінок і чоловіків.

Слід зазначити, що у лінгвістиці є багато класифікацій гіперболи відповідно до її різних ознак та критерій, але з точки зору аналізу її функціонування доречно зазначити авторську та узуальну гіперболу, які на наш погляд у текстах рекламного дискурсу вживаються з різною метою. Яскравим прикладом узуальної гіперболи, джерелом виникнення якої є прецедентні феномени, а саме вислови відомих усієї Туреччині героїв фільмів періоду Єщілчам (друга половина 60х років – до початку 80х років). Такі фільми, безумовно, відносяться до культурної спадщини країни, вислови з яких добре відомі та цитуються в народі. Тому використання цитат і образів із фільмів є прикладом надзвичайно успішної реклами, схвально прийнятої населенням (реклама банку Зіраат). Наприклад: *Derken içimizdeki kahraman çıkiverir sahneye.* – Коли ми так кажемо, раптово на сцені з'являється герой, що був в середині нас! *hay ağazınla bin yaşa, kız!* – Живи тисячу років із такою своєю мовою! (побажання бути щасливою через гарні новини і хорошу інформацію). (<https://youtu.be/bm63JYzIGfA>)

У багатьох рекламних слоганах гіпербола відображається як спосіб залучення та зацікавлення клієнтів до своєї продукції: *Erkeğin elde edebileceğinin en iyisi.* (Gillette) - Краще для чоловіка немає (оф. адаптація українською). (TM Gillette) - *Açken sen sen değilsin* (TM Snikers) - Ти не ти, коли голодний. З іншого боку, мова ефективного рекламного повідомлення має спиратися на національно обумовлену систему цінностей, менталітет, враховувати культурно-історичний досвід та суспільні орієнтири. [3, с. 105] у рекламі відомого турецького виробника побутової техніки компанії Беко використано такий вираз: *evlenenlerin 4 göz ile beklediği 4 4lük kampanya Beko'da.* – Беко розпочинає найкращу акцію, яку так чекали всі, хто одружується. Такий вираз з одного боку містить етнокультурний чинник, пов'язаний з тим, що в Туреччині дівчата, які одружуються, мають зібрати придане, у якому обов'язково міститься посуд, все необхідне приладдя для приготування їжі, з іншого боку – бачимо дві гіперболи, виражені фразеологічними виразами: *4 göz ile beklemek* – букв. виглядати в чотири ока (дуже

сильно чекаю) та **4 Alük kampanya** – акція букв. чотири з чотирьох (тобто така, краще якої вже немає, дуже доречна) [13].

Реклама – мистецьке та культурне явище, котре еволюціонувало разом із суспільством, реагує на зміни мистецької моди, смаків, а також історичні, економічні та соціальні зміни в суспільстві. [3, с. 105]. Відтак, у Туреччині, наприклад, відповідно до класичних культурно-релігійних норм святкуються свята, пов'язані з релігійними переконаннями. Проте, останнім часом спостерігається тенденція до привітань із міжнародними днями та подіями, що, безумовно, актуалізується у рекламному дискурсі, такими як День святого Валентина, День матері, день Батька тощо: *İçindeki çocuğünü hiç kaybetmeyen babalarımızın Babalar Günü kutlu olsun* (Garanti bank) (<https://youtu.be/wkEvHopUsQU>) – *Вітання з Днем Батька татусів, які ніколи не відмовляються від внутрішньої дитини (не втрачають свою внутрішню дитину)*

У рекламі гіпербола вживається як фігура мови, для того щоб зробити певну подію або явище більш масштабним або важливішим, ніж таким, яким воно є насправді. Подібне перебільшення або спотворення може допомогти виразити сильні емоції, підкреслити сенс сказаного або ж викликати позитивну оцінку. Прагматичний потенціал мовних одиниць створює можливості для вираження свого ставлення до навколишнього світу через емоцію, оцінку, конотативну складову відповідно до комунікативних настанов рекламного повідомлення. [3, с. 106] Наприклад, у своїй рекламі, провідна турецька марка побутової техніки Арзум

розповідає про долю жінки, яка всиновила дитину, що боїться звуків електричних приладів, наголошуючи при цьому, що бути матір'ю, це важка щоденна праця: *Annelik bazen zoru seçmektir.* (<https://youtu.be/буMfdhAAImA>) – *Якщо материнство складніше за самі складнощі.*

Головною комунікативною ціллю рекламних текстів є можливість справити враження на адресата, змусити його емоційно сприйняти повідомлюване. Як зазначає Телешун К. О.: імпліцитна мовна інтерпретація ідентифікації товару з певними якістьями, рисами, типами поведінки, традиціями, моральними цінностями сприяє ненав'язливості висновків та успішному втіленню прагматичної установки – спонукання адресата до виконання запрограмованих адресантом дій.

Таким чином, можна зробити висновок, що гіпербола як засіб перебільшення ознаки предмета активно використовується в текстах рекламного дискурсу в сучасній турецькій мові, в яких вона відіграє досить вагому роль. Дослідження лінгвістичного матеріалу показало, що такий мовний прийом як гіпербола виражається за допомогою вживання: говірок-інтенсифікаторів з емоційно-забарвленими прикметниками, модальними прислівниками, порівняльно-метафоричними, а також емоційно-забарвленими словосполученнями. У сучасному турецькому мовознавстві не налічується така велика кількість наукових праць присвячених вивченню терміну «гіпербола», проте на практиці вона є досить вживаною. Тексти інтернет реклами та рекламні ролики характеризуються широким функціонуванням гіперболи з метою ефективного впливу на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко, Ю. И. О лингвистическом статусе гиперболы и механизме ее образования / Ю. И. Борисенко // Гуманитарные и социальные науки. – 2010 – № 5 – С. 111–115.
2. Голуб И.Б. Стилистика русского языка., Учебное пособие. 11-е изд. — М.: Айрис-пресс, 2010. 448 с. (Высшее образование). ISBN 978-5-8112-3972-.
3. Иванова І.Б. “Дискурс, текст, стиль: модель лінгвістичного дослідження реклами”.pdf (seanewdim.com)
4. Потебня О.О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ, ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. Режим доступу до ресурсу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554>.
6. Сосюра В. М. Збірка поезій "Осінні зорі" [Електронний ресурс] / Володимир Миколайович Сосюра // Книгоспілка. 1924. Режим доступу до ресурсу: http://ukrlit.org/sosiura_volodymyr_mykolaiovych/tak_nikhto_ne_kokhav.
7. AYSE ÇEVİRİCİ (ÇAGIN) TEVFIK FIKRET'İN SİIRLERİNDEKİ EDEBİ SANATLAR.
8. BALALAN, Ali (2012), “Nef’î’nin Kasidelerinde Mübalağa Sanatındaki Ayrıntılar”, Turkish Studies, C. VII, S: 3, s. 453-468.
9. ÇETİNKAYA, Ülku (2011), “Divan Şiirinde Örneklerle Mübalağa Sanatının Mizahla İlişkisi”, Turkish Studies, C. VI, S: 2, s. 39-74.
10. Chris Baldick The oxford dictionary of literary terms. Oxford University Press, 2015. 357 p. ISBN: 9780191783234.
11. Muhammet SAFA Sanatsal Abartı: Mübalağa.
12. Omer Seyfeddin, Butun eserleri (1970). [Ömer Seyfeddin, Bütün eserleri, 1970, 5 cilt: Bilgi Yayınevi, 1970 s. 44].

REFERENCES

1. Balalan Ali (2012). [BALALAN, Ali (2012), "Nef'i'nin Kasidelerinde Mübalağa Sanatındaki Ayrıntılar", Turkish Studies, C. VII, S: 3, s. 453-468].
2. Baldick Chirs The oxford dictionary of literary terms. Oxford University Press, 2015. 357 p. ISBN: 9780191783234.
3. Borisenko Y. I. (2010). O lingvisticheskom statuse giperboly b mehanizme ee obrazovania. [About the linguistic status of hyperbole and the mechanism of its formation / Yu. I. Borisenko // Humanities and social sciences. – № 5 - pp. 111 - 115].
4. Chetikankaya (2011). [ÇETİNKAYA, Ülkü (2011), "Divan Şiirinde Örneklerle Mübalağa Sanatının Mizahla İlişkisi", Turkish Studies, C. VI, S: 2, s. 39-74].
5. Chevirci Aishe [AYSE ÇEVİRİCİ (ÇAGIN) TEVFIK FIKRET'İN SİİRLERİNDEKİ EDEBİ SANATLAR].
6. Holub I. B. (2010). Stilistika russkogo yazyka. Uchebnoe posobie. [Stylistics of the Russian language. Tutorial. 11th ed. - M.: Ayris-press, 2010. 448 p. (Higher education). ISBN 978-5-8112-3972-].
7. Ivanova I.B. the effectiveness of advertising text science art or production technology.pdf (seanewdim.com)
8. Omer Seyfeddin, Butun eserleri (1970). [Ömer Seyfeddin, Bütün eserleri, 1970, 5 cilt: Bilgi Yayınevi, 1970 s. 44].
9. Potebnya O.O. (1985). Estetika I poetika slova: Zbirnyk. Per. z ros. [Aesthetics and poetics of the word: Zbirnik. Per. from growing up. / Order., Entry, art., Primit. I.V. Ivanyo, A.I. Kolodnoi. K.: Mystestvo, 302 p].
10. Safa Muhammet [Muhammet SAFA Sanatsal Abartı: Mübalağa].
11. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. / USSR Academy of Sciences. Institute of Linguistics; for order. IK Bilodid. - K.: Наукова думка, Resource access mode: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554>].
12. Sosiura V.M. Zbirka poezii "Osinni zori" (1924). [Set of poems "Autumn Stars" [Electronic resource] / Volodymyr Mykolayovych Sosyura // Knigospilka. Resource access mode: http://ukrlit.org/sosiura_volodymyr_mykolaiovych/tak_nikhto_ne_kokhav]

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Cheiz Kampanuasi [Beko 4 4'lük Çeyiz Kampanyası Reklamı – YouTube].

SPECIFICS OF HYPERBOLE FUNCTIONING IN THE CONVERSATIONAL STYLE OF THE MODERN TURKISH LANGUAGE

Spotar -Ayar Hanna Yuriivna

Assistant at the Department of Turkish Studies

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine

Slobodian Yuliia Ruslanivna

fourth-year student

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the study of the specifics of the use of hyperbole in the advertising discourse of the modern Turkish language, the study focuses on the communicative purpose of the use of this stylistic device. The study found that hyperbole is analyzed by Turkish Turkologists mostly as a literary device that serves to embellish reality in artworks, apart from this, researchers believe that its use is completely motivated. Scientific intelligence analyzes the functioning of hyperbole to intensify the presentation of advertising information and the impact on the recipient of the message. It has been established that this stylistic device is one of the most frequently used language elements of an advertising message. The study analyzes national ethnic norms for the use of exaggeration as a type of manipulative strategy in the texts of advertising discourse. The paper provides an overview of the use of hyperbole in Turkish literature and colloquial language. It is established that hyperbole is one of the main tools to encourage the audience, which is used in advertising texts of modern Turkish. It is noted that Turkish advertising discourse is often used historical personalities and cultural precedents to encourage the audience. It is found in the proposed study that this stylistic device is often used in advertising texts in the form in which it functions in a conversational style, everyday life. Frequent use of hyperbole in the form of set expressions, well-known phrases, phraseology is observed. Hyperbole has the specificity of functioning

in a Turkish-speaking environment, which consists in the excessive use of exaggeration, which is considered normalized and welcomed by the recipient. The main purpose of using hyperbole is to influence the sensory perception of the recipient, often this stylistic device is used to emphasize and exaggerate such feelings as love for mother, father, homeland, which in turn is actively used for marketing purposes. It is established that in the texts of advertising discourse hyperbole is often used together with other stylistic means.

Key words: hyperbole, stylistic figure, language means, exaggeration, advertising discourse, Turkish language.

UDC 81-2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.32>

MIRRORING OF AESTHETIC VIEWS IN OSCAR WILDE'S FAIRY-TALE IMAGES

Shostak Uliana

*Candidate of Psychological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Str. Pirogova, 99A/5, Vinnytsia, Ukraine*

Tkachuk Tetiana

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Str. Pirogova, 99A/5, Vinnytsia, Ukraine*

Paslavka Inha

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Str. Pirogova, 99A/5, Vinnytsia, Ukraine*

The article analyses the formation, confrontation of Oscar Wilde's aesthetic views and mirroring them in his works. The analysis of biographical stages of life, critical literature and literary works of O. Wilde proved that the real confrontation of moral views took place but didn't find its theoretic and practical justification. Three major aspects of Wildean literary work serve as handles for this research examination. They are the Wildean interpretation of theory, Wilde's literary technique and philosophical assertion of masks and poses. Additionally, this study takes into account the overall critical history and personal biography of Wilde. Finally, the article asserts that Wilde's constructed his aesthetic views, which were multiessenced and, therefore, in direct conflict with the traditional Western notion of Aestheticism. The aim of the research is to reveal and prove the confrontation of moral views in the society of the certain epoch and artist's morals taking into account the certain epoch's stereotypes and believes. The work focuses attention on the following issues: the contradiction between Wilde's Aesthetic views: society and moral themes in fairy tales in general and in "The Young King" in particular; the problem of the relationship between the character and the society in the fairy tale "The Young King"; Narcissism in the nature of the Star Child. The research adopts historico-biographical approach to analyse the moral themes in Wilde's fairy tales. The main problems of O. Wilde's fairy tales are: the problem of self-sacrifice; the problem of the relationship between the characters and the society. The essence of the problem is that the outer and inner worlds are not always identical, but fate puts everything in its place. O. Wilde's tales represent both the most organic embodiment of the aesthetic ideas of the writer, and the most categorical objections to them.

Key words: *aesthetic views, character, confrontation, fairy-tale, image, mirroring, Oscar Wilde*

Introduction. Critical analysis and historical research of the life and work of Oscar Wilde is still being controversial. It is not only because of Wilde's individuality who is treated as an intentionally elusive artist, but also his milieu, the *fin de siècle*. It was the time of significant transition in the literary tradition of British writers. A study of any writer during this transitional

time period immediately creates problems for the critic. When a writer is examined who is treated as a mythologized, flamboyant, that who relished misunderstanding, the already problematic nature of literary study is increased. However, not only the problems are accumulated but also the possibilities. This intriguing situation leads the situation where Wilde would have advocated the position of

confronting an endless number of creations. The division between the nineteenth century and the twentieth century in terms of literary sensibility is extremely problematic and, consequently, identity issues derive out of this confusion. The rapid emergence of new ideas, technologies during this transitional period leaves the nature of identity, especially literary identity, open for numerous debates. Identity issues in general and aesthetic views in particular are especially significant for Wilde. Wilde's construction of his aesthetics views are fundamentally focused on creating a self that is multiessenced, a self that is complex, and a self that holds growth as perhaps its ultimate moral achievement. Wilde's language is used to describe this ideal construction of ideal self finds its realization in fairy-tale images. As Gilbert states in "The Critic as Artist": "It is sometimes said that the tragedy of an artist's life is that he cannot realize his ideal. But the true tragedy that dogs the steps of most artists is that they realize their ideal too absolutely. For, when the ideal is realized, it is robbed of its wonder and its mystery [2, 568]. Creating the ideal and keeping it unattainable is the masterpiece, the ultimate artistic achievement for Wilde.

Oscar Wilde is known as a famous playwright and aesthete of the late Victorian society. His works include: plays, novels and essays and he had published nine fairy tales in two volumes: *Happy Prince and Other Tales* and *A House of Pomegranates*. According to the study Wilde's fairy tales contain various moral themes. It should be noted that moral themes contradict social and Wilde's Aesthetic views.

The aim of the research is to reveal and prove the confrontation of moral views in the society of the certain epoch and artist's morals taking into account the certain epoch's stereotypes and believes. The work focuses attention on the following issues: the contradiction between Wilde's Aesthetic views: society and moral themes in fairy tales in general and in "*The Young King*" in particular; the problem of the relationship between the character and the society in the fairy tale "*The Young King*"; Narcissism in the nature of the Star Child.

Theoretical framework. The philosophical grounds of Aestheticism were formulated in the XVIII th century by Immanuel Kant, who proposed the autonomy of art. Art for its sake, its essence or beauty. Aestheticism was supported in Germany by J. W. von Goethe and in England by Samuel Taylor Coleridge and Thomas Carlyle.

B. Constant first used the phrase *l'art pour l'art* ("art for art," or "art for art's sake") in 1804;

Victor Cousin popularized the motto which became a catch-phrase for Aestheticism in the 1890s. The French writers (Théophile Gautier, Charles-Pierre Baudelaire) also contributed to the development of this movement.

Oscar Wilde was not the inventor of Aestheticism, but he was a dramatic leader, who promoted the movement at the end of the XIXth century. Wilde was strongly influenced being a college student by Algernon Charles Swinburne and the American writer Edgar Allan Poe's works.

Research findings. Wilde was an important representative of Aestheticism, an art movement popular at the end of the 19th century in Britain. "*Art for art's sake*" is one of Aestheticism's famous slogans. Also, Wilde said, "*No artist has ethical sympathies. An ethical sympathy in an artist is an unpardonable mannerism of style*" (2, 3). "*Any element of morals or implied reference to a standard of good or evil in art is often a sign of a certain incompleteness of vision, often a note of discord in the harmony of an imaginative creation; for all good works aim at a purely artistic effect*" (2). Wilde believed that art is called for artists' imagination and creativity. Art should not be bound by other things, which could damage art. The artists' task was not to prove anything but to reveal art. Although Wilde objected to relate morality to literary works, in his fairy tales, moral themes are obvious, which contradicts his previous comments on literary works. Actually, not only his fairy tales, but also his novel, plays and artistic views consist of contradictions. Before the 1950s, most of the studies of Oscar Wilde focused on his biography, scandal and trial (Th. A. Mikolyzk "*Oscar Wilde: an Annotated Bibliography*" [8], 1993; Robert Harborough Sherard "*Life of O. Wilde*" [11], "*The Real Oscar Wilde*", Frank Harris "*Oscar Wilde: his Life and Confession*" [4]), which "*lack depth on his thoughts and creations*" [14, 8]. Later, people paid more attention to his artistic views and literary works (Epifanio Jr San Juan "*The Art of Oscar Wilde*" [10] which was based on textual analysis, 1967; Richard Ellam [1] with modern critical approaches to study Wilde's works). The studies on his contradictions had begun as soon as his works were published (Regenia Gagnier's "*Idylls of the Marketplace: O.W. and the Victorian Public*" and "*Critical Essays on Oscar Wilde*" [2]; Curtis Marez's "*The Other Addict: Reflections on Colonialism and Oscar Wilde's Opium Smoke Screen*" [7]). At the end of the twentieth century, the centenary of Wilde's death, an increasing number of books, articles and periodicals about Wilde were published [14, 9-10]. But the number of critical issues didn't show the retrospective

picture of the confrontation of views in O. Wilde's life and literary works. The analysis of biographical stages of life, critical literature and literary works of O. Wilde proved that the real confrontations of moral views took place, but didn't find its theoretic and practical justification.

This research adopts historico-biographical approach to analyze the moral themes in Wilde's fairy tales. Historical-biographical approach is one of the traditional critical approaches to literature. *"This approach sees a literary work chiefly, if not exclusively, as a reflection of its author's life and times or the life and times of the characters in the work"* [3, 22]. While analyzing literary works, textual criticism should be used to establish an authentic text. Next, to analyze the literary works, the first step is to ascertain the literary genre, because *"different literary genres are judged according to different standards"* [3, 28].

The moral themes in Wilde's fairy tales are diverse. According to Professor Jack Zipes, *"Happy Prince and Other Tales"* is *"an anthology about British civilization and its discontents"* (1, 211). *"The Happy Prince"* and *"The Nightingale and The Rose"* express Wilde's idea that the society is not able to appreciate the noble role of artists. *"The Devoted Friend"* and *"The Remarkable Rocket"* are about people's unawareness of ruthlessness. Wilde's another volume of fairy tales, *A House of Pomegranates*, *"explores the connection between love, art and sacrifice"* (1, 212). Apart from Professor Jack Zipes's researches, some other researches focus on the suffering, deaths of characters and charity.

Wilde's Aesthetic views were deeply influenced by the theories of his mentors: John Pentland Mahaffy, John Ruskin and Walter Pater. The theories of his three teachers are different. What is more, Ruskin's theories are opposite to Pater's theories, which is the root of Wilde's contradiction.

In many of Wilde's essays like *"The English Renaissance of Art"*, *"The Decay of Lying"* and the preface to *"The Picture of Dorian Gray"*, Wilde expressed his Aesthetic views that aim at a purely artistic effect and art should not be bound by morality.

The fairy tale is a genre *"known for its moralistic nature"* [12], which contradicts Wilde's claims that art should not contain any element of morality. During 1865 to 1900, some famous writers like John Ruskin and Lewis Carroll made contribution to the development of fairy tales. In 1889, Wilde reviewed William B. Yeats's *"Fairy and Folk Tales of the Irish Peasantry"* (1) and showed great interest in this genre. Wilde's wife also published some children stories. His mother edited two books

on Irish Folklore. Also, in some of his tales, Wilde unsettled the traditional structure of fairy tales in order to satirize some social phenomenon. For example, *"The Devoted Friend"* is quite similar to Hans Christian Andersen's *"Little Claus and Big Claus"*. However, Wilde's tale ends with the protagonist's death while Andersen's tale ends with the antagonist's death.

O. Wilde's tales, like all his works, are very multifaceted, and they raise many problems, the most expressive are: the problem of self-sacrifice; the problem of the ratio of the beauty of the outer and inner (Narcissism); the problem of the relationship between the characters and the world/society. The problem of cruel reality in O. Wilde's work is a special one. It is most clearly shown in fairy tales: *"The Young King"*, *"The Loyal Friend"*, *"The Infanta's Birthday"*.

In the fairy tale *"The Young King"* the main character – the Young King is shown at the beginning of the fairy tale as a person who feels uncomfortable in the real world: *"He lay ... looking before him with frightening eyes, like a swarthy forest fauna or a young beast caught in a trap set by hunters"* (1).

Previously, he was a simple shepherd, enjoying a carefree life, and did not know his origin. But, when trapped in a castle, the King is fascinated by the beauty and luxury around, until in his dream he comes to understand the price, and the price is the life of many and many people. Young King abandons fine clothes: *"Take it away and hide it from me. Although today is my coronation day, I will not accept it. For the garment is woven on the loom of Sorrow with the white hands of Pain. In the heart of the ruby is blood, and in the heart of pearls – death"* (1).

But others do not understand the King: *"Truly he has lost his mind ... And what about the lives of those who work for us? And do you refrain from bread until you see a plowman, and from wine, until you speak the words to the husbandman? " - they speak with court astonishment "* (1).

They break into the door of the church to kill the King who did not accept them. Conflict reaches its climax, but the King finds spiritual harmony. Higher powers reward him: *"And here through the stained-glass windows sunlight flooded upon him, and the rays of the sun weaved around him a better choice than they did for his luxury. ... He stood in the royal favor and a mysterious marvelous light poured down from the crystal faces of the pawns. ... On his knees, the bishop reverently says, "He who is above me, has crowned you!" "* (1)

In the fairy tale, the main conflict is complemented by a number of accompanying

conflict situations: *the contradiction of sincerity and lies, dreams and harsh reality, natural life and court, indifference and humanity, splendor and cruelty, the splendor of the yard and poverty.*

Higher powers resolve this conflict. This is a kind of conclusion. Its essence is that, the inner world of characters cannot always find understanding in the real world, but there is a different world – a world of harmony, justice, and it always stands up for the pure, sincere souls of characters.

In this tale, Christianity and the Aesthetic life blend perfectly. The young King indulged himself in objects of art like a disciple of Pater's advices: be in a state of "ecstasy", "the poetic passion, the desire of beauty, the love of art for its own sake" [9]. Nevertheless, the young King's nature developed. He became aware of his people's life. When he was finally on the altar in rags, "the sunbeams wove round him a tissued robe that was fairer than the robe that had been fashioned for his pleasure" (1, 96). "Whiter than fine pearls were the lilies...Redder than male rubies were the roses" (1, 96). The Bishop said, "A greater than I hath crowned thee" (1, 96), which implied that God had crowned the young King. Thus, the young King had entered a new Aesthetic world where "the pure and indescribably beautiful" Christianity is "the highest form of Aestheticism" [9].

The Narcissism in the nature of the Star Child

O. Wilde considers the problem of correlation of external and internal beauty in many of his tales under different angles. In his view, "the basis of morality is an aesthetic sense" (1). The tale "The Star Child" is interesting because the writer consistently upholds the principle of continuity of the external and internal beauty of a man. The main conflict underlying the story of this fairy tale is the collision of beauty and ugliness in its two hypotheses: external and internal content. At the beginning of the fairy tale the main character – the Star Child appears in front of us surprisingly beautiful: "Every year he became more and more beautiful and the inhabitants of the village marveled at his beauty. His face was white and delicate, as if worn from ivory, and gold. his curls were like the petals of a daffodil, and his lips were like the petals of a bright red rose, and his eyes were like violets reflected in the clear water of a stream." (1).

The beauty that gave limitless power brought him only evil. He grew violent and selfish. Mental anger, immense pride, inability to love whoever he is and, above all, his mother – the features of spiritual ugliness, reflect on his face and make him a freak from the outside: "He went to the reservoir

and looked at him, but what, he saw! He became like a frog, and his body was covered with scales like a viper." (1).

In the fairy tale "The Star Child" the ratio of inner and outer beauty is clearly shown. Outside, the Star Child is handsome, but his inner world is ugly. As the punishment, they take away the most valuable – the beauty.

Taking Keats' aesthetic formula that beauty is the only truth, O. Wilde emphasizes in his fairy tales that the outer beauty must necessarily correspond to the inner beauty. And he dreams of a time when "there will be no more people living in stinking cubes dressed in stinking rags ... When hundreds of thousands of unemployed are driven to the most outrageous poverty, they will not be trampled on the streets. ...when every member of society is a participant in the common prosperity and well-being." (1).

Conclusions. Oscar Wilde is one of the most paradoxical minds in human history. All his life he resisted the peace of everything official. He opposed public opinion. All the trivial annoyed him, all the ugly repelled him. The only refuge from vulgarity, boredom and monotony O. Wilde saw in Art. He wrote the word in the capital letter.

For Wilde, constructing a multiessenced self through aesthetic views is achieved through a variety of means including philosophic proportions. Also, because of Wilde's individuality, his construction of the aesthetic views is rife with tensions because of personal, societal, and intellectual constraints and expectations. As he is known as a serious and talented writer, his construction of views takes on technical, literary aspects style of depiction. Because he loved society and its material comforts, this construction assumes a social role that creates, and leads. Wilde demonstrates the aesthetic superiority of constructing a multiessenced self over accepting a given, natural single-essenced existence through his work.

The tales of O. Wilde are multifaceted and many problems are raised in them. The main ones are: the problem of self-sacrifice; the problem of the relationship between the characters and the society. The essence of this problem is that often the inner world of characters – the world of beautiful illusions cannot always find understanding in the surrounding, real world; the problem of the ratio of the beauty of the outer and inner. The problem is that the outer and inner worlds are not always identical, but fate puts everything in its place. The peculiarity of O. Wilde's tales is both the most organic embodiment of the aesthetic ideas of the writer, and the most categorical denial of them.

REFERENCES

1. Ellamm, R. (1988). *Oscar Wilde*. Vintage Books.
2. Gagnier, R. (1991). *Critical Essays on Oscar Wilde*. New York: Hall.
3. Guerin, W.L. (2004). *A Handbook of Critical Approaches to Literature*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
4. Harris, F. (2017). *His Life and Confession*. Create Space Ind. Publishing Platform.
5. Landow, G.P. (2012). *Aesthetes, Decadents, and the Idea of Art for Art's Sake*. Rhode Island: Brown University.
6. Landow, G.P. (2005). *Ruskin's Theories Beauty — Vital Beauty*. Rhode Island: Brown University.
7. Marez, C. (1997). The Other Addict: Reflections on Colonialism and Oscar Wilde's Opium Smoke Screen. *ELH*, Vol. 64, No. 1 (Spring, 1997), pp. 257-287.
8. Mikolyzk, Th.A. (1993). *Oscar Wilde: an Annotated Bibliography*. USA: Greenwood Press.
9. Nassaar, Ch.S. (2002). *Pater in Wilde's The Happy Prince and Other Tales and A House of Pomegranates*. Beirut: American University of Beirut.
10. San Juan, E. Jr. (1967). *The Art of Oscar Wild*. Princeton University Press: Princeton.
11. Sherard, R.H. (1906). *The Life of O. Wilde*. London.
12. Wijngaart, K. (2012). *Oscar Wilde's Essays and Fairy Tales: Aesthetic Morality*. Utrecht, Netherlands: University of Utrecht.
13. Wong, R. (2008). *Ruskin, Wilde, Satire, and the Birth of Aestheticism*. Rhode Island: Brown University.
14. Zhong Ya. (2011). *Aesthetical Orientation of Oscar Wilde's Novels and Plays*. Shanghai: Shanghai International Studies University.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Wilde, O. (2008). *Complete Fairy Tales of Oscar Wilde*. New York: Penguin Group (USA) Inc..
2. Wilde, O. (2003). *The Decay of Lying, Intentions*. The Gutenberg Project e-Book.
3. Wilde, O. (2013). *The English Renaissance of Art, Essays and Lectures*. The Gutenberg Project e-Book.

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ В ХУДОЖНІХ ОБРАЗАХ КАЗОК ОСКАРА УАЙЛЬДА

Шостак Уляна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торгово-економічного університету
вул. Пирогова, 99А / 5, Вінниця, Україна

Ткачук Тетяна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торгово-економічного університету
вул. Пирогова, 99А / 5, Вінниця, Україна

Паславка Інга

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торгово-економічного університету
вул. Пирогова, 99А / 5, Вінниця, Україна

У статті проаналізовано формування, протистояння естетичних поглядів Оскара Уайльда та відображення їх у його творах. Аналіз біографічних етапів життя, критичної літератури та літературних творів О. Уайльда довів, що справжнє протистояння моральних поглядів мало місце, але не знайшло свого теоретичного та

практичного виправдання. Три основні аспекти літературної творчості Оскара Уайльда служать засобами для цього дослідження: аналіз його творчості, літературна техніка Оскара Уайльда та філософське трактування його естетичних поглядів. Крім цього, це дослідження враховує загальну критичний аналіз та біографію Оскара Уайльда. У статті стверджується, що Уайльд будував свої естетичні погляди в прямому протиріччі з традиційним західним поняттям естетизму. Метою дослідження є виявлення та доведення протистояння моральних поглядів у суспільстві певної епохи та естетичних поглядів митця з урахуванням стереотипів та вірувань певної епохи. Дослідження зосереджує увагу на таких проблемах: суперечність між естетичними поглядами Уайльда: суспільство та моральна тематика в казках загалом та в "Молодий король" зокрема; проблема взаємовідносин персонажа та суспільства у казці "Молодий король"; нарцисизм у природі "Зоряна дитина". Дослідження застосовує історико-біографічний підхід до аналізу моральних тем у казках Оскара Уайльда. Основними проблемами казок О. Уайльда є проблема самопожертви; проблема стосунків між героями та суспільством. Суть проблеми полягає в тому, що зовнішній і внутрішній світи не завжди ідентичні, але доля ставить все на свої місця. Казки О. Уайльда представляють як найбільш органічне втілення естетичних ідей письменника, так і найбільш категоричні заперечення проти них.

Ключові слова: естетичні погляди, образ, протистояння, казка, віддзеркалення поглядів, Оскар Уайльд.

УДК 821.161.2.09 (045)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.33>

РОМАН ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «КВІТИ СОДОМУ» В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ТА ІНТЕРМЕДІАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Штейнбук Фелікс Маратович

доктор філологічних наук,

професор кафедри русистики та східноєвропейських студій

Університету Коменського у Братиславі

площа Шафарика 6, Братислава, Словаччина

У статті розглядається один із найбільш суперечливих романів Олеся Ульяненка «Квіти Содо́му». Запропоновано альтернативний до традиційних зразків рецепції книг українського письменника варіант теоретико-літературного аналізу з огляду на інтертекстуальне та інтермедіальне порівняння із творами маркіза де Сада, Ш. Бодлера і П. П. Пазоліні. Завдяки окресленому підходу було зроблено висновки, за якими, по-перше, очікуваний багатьма критиками «апокаліпсис», рокований буцімто українським письменником на сторінках його книг і уособлений, зокрема, образом Содо́му, можна вважати відкладеним на невизначений термін тому, що це не якась точка у майбутньому, а перманентний стан, у якому людина як антропологічна істота перебуває від початку свого існування. По-друге, наявна у романі натуралістичність зображення різноманітних девіацій якщо і зумовлена етичними мотивами, то все одно це призводить до поставання своєрідної естетики, зміст якої виходить за межі стереотипного розуміння прекрасного, і тому вміщує у себе жахливе та відразливе, як образ «квітів Содо́му», подібного до образу «квітів зла» Бодлера. По-третє, Олеся Ульяненку, йшлося, як і Бодлеру, «не про неможливе творіння, а про творення неможливого» (Ж. Батаї), себто про креування сучасних «квіток Содо́му», зокрема когось на китат Танцюючої Мами чи Фанні Ліхтенштейн. Адже Фанні не лише перемагає фізично, блюзнірчо залишаючи голову свого кривдника у банці з-під івасів, а й метафізично, будучи як безпосередньо (у ролі оповідачки), так і опосередковано (як протагоністка) причетною до поставання тексту роману про тих, хто, на відміну, наприклад, від Жульєтти чи Жустини де Сада або фактично безіменних дівчат та юнаків у фільмі Пазоліні, сягає можливості ствердити, «що помирати легко, коли біля тебе помре той, кого ти нігтя не вартий був», і що «ми здатні увійти у дійсність» (О. Ульяненко).

Ключові слова: О. Ульяненко, маркіз де Сад, Ш. Бодлер, П. П. Пазоліні, інтертекстуальність, інтермедіальність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. 17 серпня 2020 року минуло десять років, як пішов у засвіти один із найталановитіших та найбільш контроверсійних сучасних українських письменників Олесь Ульяненко. Втім митець залишив після себе не тільки понад десяти романів, а й незбагненні таємниці своєї художньої спадщини. Зрештою, його творчість і за життя не отримувала належної професійної рецепції остільки, оскільки літературознавці та критики переважно послуговувалися методологією, що ґрунтувалася на морально-етичній оцінці.

Не став винятком із цієї традиції і роман Олеся Ульяненка «Квіти Содо́му», хоча аллюзивний характер цього твору, який вже своєю назвою промовляє до кількох відомих культурно-літературних феноменів, є цілком очевидним, зокрема і для деяких нечисленних критиків цього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, насамперед необхідно ствердити, що

навіть ті автори, які прихильно ставляться до творчості Олеся Ульяненка, все одно перебувають у стані розгубленості перед натуралістичною жорсткістю його «Квітів...». Зокрема, у цьому творі йдеться про героїню, яка сама себе назвала Фанні Ліхтенштейн, яка з дитинства стала жертвою сексуального насилля з боку дорослих і яка спромоглася, попри вкрай несприятливі екзистенційні умови, не тільки здобути бажану свободу, а й у найбільш жорстокий спосіб покарати одного зі своїх найголовніших кривдників.

У зв'язку із цими причинами сум'яття О. Пуніної виявилось настільки нездоланим, що дослідниця змушена була апелювати до «Вищих Сил», «Бога» та «аморального досвіду українського суспільства» [Пуніна 2016, 178; див. про це також Куюмурджи].

Натомість О. Соловей пристрасно наполягав на тому, що «цей бруд, це виродження, цей столично-київський Содом – анітрохи не налипають до автора і, поготів, читача» [Соловей 2018, 42]. Адже, на думку критика, йдеться

лише про те, що «Олесь Ульяненко взяв щонайтонший скальпель і кількома вправними ударами випустив гнійні тельбухи свого часу на сторінки художнього твору», внаслідок чого і стає «страшно», а «ще більшою мірою – гидко» [Соловей 2018, 42].

Таким чином, і цей автор вдається переважно до морально-етичної оцінки роману Ульяненка, зазначаючи у підсумку, що «письменник волає, зокрема і з цього конкретного твору також, що *так жити не можна* (курсив автора. – О. С.); що людина априорі гідна іншого, – людського та людського життя» [Соловей 2018, 46].

Своєю чергою, набагато більш виправдану, продуктивну та перспективну видається інтенція, яка стосується пошуків кінематографічних паралелей. Принаймні В. Поліненко, визначивши аналізований роман Ульяненка як «чи не найбрутальніший твір» [Поліненко 2012] письменника, цілком слушно вказала на те, що у назві роману «містяться алюзії» не лише «на Старий Заповіт, і на “120 днів Содому” маркіза де Сада <...> і на похідний від наймення легендарного біблійного міста термін, що означає девіантну поведінку», а й також «на стрічку П'єра Паоло Пазоліні “Салó, або 120 днів Содому”» [там само].

Втім, перелічивши множинні «відхилення від норми», яких у книзі українського автора і справді не бракує, ця критикиня все одно доходить висновків про те, що «Ульяненкові “Квіти...” виростають на ґрунті вбивства в сюрреалістичних тонах» [там само]. І це при тому, що на переконання Поліненко, у «творах Ульяненка, і, зокрема, “Квітах Содому”, є надчим подумати» [там само].

Більш виваженою видається позиція Дм. Дроздовського, який роман «Квіти Содому» визначив амбівалентно – як «черговий твір або генія, або злочинця від літератури» [Дроздовський] і як «річ художн[ю], у якій поряд із брудом перебуває щось прекрасне», внаслідок, либонь, того, що ця книга «своєю назвою відсила[є] до двох інших творів – “Квіт[ів] зла” Бодлера та “Ста двадцят[и] днів Содому” де Сада» [там само].

Але і цей критик не втримався і перейшов фактично до казань, за якими Ульяненко «знає, що таке пекло, проте досі вірить у зцілення, вірить, що Божа рука зможе порятувати душі навіть із дев'ятого кола» [там само].

Разом з цим необхідно зазначити, що наведені вище критичні рефлексії навряд чи можна вважати відповідними романному сюжету, основу якого становить, на загал, перепиті, пов'язані із розчленуванням тіла

депутата-педофіла Тоцького і його відрізаною головою, що надає цьому твору макабричного і гротескного виміру.

Формулювання мети і завдань статті.

Отже, мета статті полягає у тому, щоб запропонувати альтернативний до традиційних зразків варіант теоретико-літературного аналізу з огляду на його інтертекстуальний та інтермедіальний різновиди.

При цьому інтертекстуальність, слідом за Н. П'єге-Гро, розглядається як «механізм, за допомогою якого один текст перезаписує інший текст», інтертекст розуміється як «уся сукупність текстів, що знайшла своє відображення у творі, незалежно від того, чи співвідносяться вони з твором *in absentia* (як алюзії) або включаються у нього *in praesentia* (як цитати)» [П'єге-Гро 2007, 48; див. про це також Фатеева 2007, 31; Шимчишин, 607; Ямпольский 1993, 90 тощо].

Натомість у разі «інтермедіальності маємо справу не з цитацією, а з кореляцією текстів» [Будний/Ільницький 2008, 206), оскільки, на думку В. Будного та М. Ільницького, «інтермедіальність – це наявність у мистецькому творі таких образних структур, які містять інформацію про інший вид мистецтва» (Будний/Ільницький 2008, 207; про співвідношення понять «інтертекстуальність» та «інтермедіальність» див. також, наприклад, Прасолова 2014, 19].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відтак передусім є сенс зосередити дослідницьку увагу як на проблематиці «Содому», так і його «Квітів». А розпочати варто з образу біблійного Содому тому, що цей образ є первинним, а також тому, що традиційне сприйняття цього образу обмежується насамперед релігійною версією. Отож відповідно до цієї версії міста Содом і Гоморра зазнали Божої кари, бо «люди содомські були дуже злі та грішні перед Господом» (Буття 13: 13). Внаслідок цього символічний характер сумнозвісних міст інтерпретується зазвичай як образ надмірної людської хтивості, жорстокості та владолюбства.

Та якщо навіть і залишатися у рамках наведеної версії, то і тоді важко знехтувати фактом, за яким знищення Богом грішних міст можна тлумачити не тільки як вираз страшної і смертельної невідворотності Божого покарання, а і як вияв Божого відчаю через те, що Його сподівання на людину, створену Ним за власними образом і подобою, виявилися невиправданими.

Відтак можна припустити, що маркіз де Сад майже 250 років тому і звернувся до образу Содому, аби передусім актуалізувати семантику легендарного міста як символу Божественного

фіаско, через що суспільно-релігійний феномен обернувся в інтерпретації французького автора на феномен тілесно-філософський.

Принаймні, на висловлену в рецензії на книгу О. Морозової думку цілої групи сучасних російських критиків, «маркіз став предтечею єдиної реальної сучасної релігії – культу тіла» [Добровольская/Забалуев/Зензинов 2007].

Натомість якщо підсумувати наративні досягнення маркіза де Сада, то його внесок полягатиме, зокрема, у тому, що він на сторінках своїх рукописів залишив незаперечне свідчення, за яким, попри його знищення Божественною гнівною волею,

- Содом існував не тільки колись – він продовжує існувати і нині, й, скоріше за все, не втратить своєї актуальності доти, доки житиме людина;

- носіями Содому є не міські мури, палаци чи вулиці, а ті, хто захищає мури, будує або живе у палацах і пересувається вулицями;

- кількість відхилень від початкового задуму серед носіїв Содому є настільки великою, що вона переростає у вагому та нову якість;

- якість нового Содому ставить остаточний хрест бодай на можливості іншого розвитку подій до того часу, поки тіло зберігає свою актуальність, тобто поки тіло існує як носій цього Содому;

- якість нового Содому ставить також остаточний хрест і на Божественній присутності, адже те, що персонажі роману де Сада «120 днів Содому» герцог Бланжі, Єпископ, суддя Кюрваль і банкір Дюрсе виробляли у замку Шатоде-Сілінг, теоретично здатен виробляти будь-хто і будь-де, а це означає, що Бог ані якось вплинути, ані нічого зробити із цим просто не здатний.

Окресленим станом речей і скористався італійський режисер П. П. Пазоліні. Зокрема, останній звернувся до вільної екранізації цього роману маркіза де Сада і переніс дію свого фільму «Салó, або 120 днів Содому» у середину ХХ століття в Італійську соціальну республіку, яку було створено на півночі Італії 1943 року італійськими фашистами за підтримки та безпосередньої участі німецьких нацистів і яку неофіційно називали Республікою Салó через те, що Міністерство закордонних справ цього сумнівного квазідержавного утворення мало штаб-квартиру в Салó, невеликому місті на озері Гарда.

Отож не випадково, що, на думку А. Бернатоніте, у фільмі П. П. Пазоліні акцент зроблено на свавіллі влади, бо саме необмежена і люди-

ноненависницька влада, основу якої становить фашистська ідеологія, «витісняє і заперечує існування і Бога, і його творіння – світ та людину» [Бернатоніте 2002].

І з цим твердженням важко було б сперечатися, якби, щонайменше, не дві обставини: з одного боку, у персонажів режисера є попередники, себто містяни Содому і герої маркіза де Сада. А з іншого боку, влада, принаймні у фільмі «Салó...», не є чимось абстрактним, далеким і бездушним, що ховається за прірвою між палацами і халупами – навпаки, усі персонажі Пазоліні перебувають поряд в одному місці, у старовинному палаці. Втім відсутність дистанції між дійовими особами аж ніяк не впливає на ситуацію і на виконання ними чи іншими дійовими особами своїх ролей.

У зв'язку із цим не може не спасти на думку й історія протагоністки роману Олеся Ульяненка Фанні Ліхтенштейн, жакливім янголом для якої задовго до того, як вона потрапила до гарему депутата Тоцького, що через свій статус уособлює сучасну українську владу, виявилась її рідна матір. Адже при появі останньої навіть Алексу Вовку – персонажу, віддавна вже позбавленому будь-яких сентиментів, – здавалося, що «щось терпке, з передчуттям катастрофи, наблизилося і велетенською почварою, як у дитячому кіно жахів, заглянуло у [...] широкі вікна, і показало великого хера» [Ульяненко]. Зрештою, саме ця жінка, себто рідна матір Фанні, «і підкинула [семирічній дівчинці] Павла» [там само], тобто з власної волі навіть без тіні сумніву чи жалю «царським жестом простягнула в бік [своєї власної маленької донечки] руку» [там само] і спокійно мовила коханцю-педофілу: «Твоє...» [там само].

А. Бернатоніте пише і про те, що ще у своєму більш ранньому фільмі «„Птахи” режисер не міг стримати подиву, мовляв, чому Бог, вимагаючи любові, дарує, натомість, смерть?» [Бернатоніте 2002]. Тож, на переконання дослідниці, «в останньому своєму фільмі Пазоліні дійшов висновку, за яким Бог, що сіє смерть, насправді є людиною, яка обожнила саму себе» [там само]. А «життєвий досвід змусив режисера прийняти формулу де Сада, сенс якої полягає у тому, що бути Богом – означає знищувати інших» [там само].

Втім за формулою вже не де Сада, а Пазоліні бути Богом не обов'язково означає знищувати інших. Так, кінокритик А. Фоменко звернув увагу ще на один аспект, який стосується своєї пастки, що у неї підступними стараннями режисера приречено потрапляє будь-який глядач його фільму.

Йдеться про те, що, на переконання Фоменка, «вся драматургія фільму вибудована у такий спосіб, аби затягнути нас у цю пастку» [Фоменко 2012]. Зокрема, «сцену тортур і страт, що в повному мовчанні розгортається на подвір'ї палацу, ми спостерігаємо очима Герцога [й інших можновладців], які розташува[ли] ся біля вікна з дозорною трубою» [там само], через що «погляд глядача збігається з поглядом садиста – не того, хто у цей момент здійснює розправу, а того, хто насолоджується нею на відстані, сам при цьому залишаючись невидимим» [там само].

Відтак саме позиція вуайера виявляється ще більшою мірою дотичною до позиції Бога – принаймні Бога постсодомного, себто змушеного після того, як Він чи не останній раз застосував своє Божественне покарання, у подальшому зайняти позицію безсилового щось змінити спостерігача.

Натомість Ульяненко фактично за подієвими лекалами своїх попередників теж розгортає сюжет аналізованого роману як через докладний опис різноманітних сексуальних – назвемо це так – екзотизмів, так і через зображення розмаїтих убивств. Причому усі ці тілесно-девіантні містерії розігруються на садомазохістському підґрунті, на якому протягом романної історії відбувається постійна зміна ролей між учасниками цього «содомського» дійства, коли кати перетворюються на жертв, а жертви на катів.

Найбільш виразно цю колізію репрезентовано в образах народного депутата Тоцького й Одноокої, чи то пак Танцюючої Мами. Так, «Тоцький, самої чистої води пролетарій житомирських лісів, з репаною пікою» [Ульяненко], «народився [...] в такій глушині, що вовки кидалися під дула мисливців аби тільки туди не потрапити» [там само]. Втім «як і всі дрімучі злидні він народився обдарованим хапугою» [там само] і завдяки цьому став згодом таким могутнім і ледь не демонічним народним обранцем, що йому цілком вистачало влади, грошей та пристрасті, аби утримувати цілий гарем із хлопчиків та дівчаток.

Проте віднайти у цій постаті хоча б децицію інфернальності навряд чи буде до снаги передусім через його мовленнєвий ексгібіціонізм, завдяки якому стає відомим, як він, наприклад, «пробував з індичкою, але це Тоцькому ледь не коштувало очей» [там само], тому що «індик виявився ревним захисником» [там само].

Отже, на такому жартівливо-сардонічному тлі цілком закономірно постає і макабрична

версія зображення цього державного достойника вже після його наглої смерті у вигляді «забальзамован[ої] голов[и] [...] що покоїлася у шкафчику у високій жерстяній банці з-під маринованих івасів» [там само].

Історія Одноокої Мами за своєю тональністю відрізняється від гротескно-іронічних життєво-посмертних пригод Тоцького, але засадничо оповідь про цю жінку все ж таки дорівнює історії депутата, оскільки, поминаючи частину біографії героїні до того моменту, коли вона стала «Мамою», спочатку це вона виступала у якості ката, чи, точніше, ексклюзивного найманого вбивці, бо «ніколи не користувалася вогнепальною зброєю. Для цього вистачало удавки, ножа, секатора» [там само].

Втім так тривало «до одного випадку», коли їй «вибили око» і коли вона опинилася у протилежній ситуації, тому що «одного разу малолітні відморозки побили [її] до полусмерті у переході і відтрахали туди, де було око» [там само].

Але це трапилося з Одноокою Мамою тільки раз, бо, «вийшовши з лікарні, [вона] знайшла цих покидьків і повбивала» [там само]. І лише після цього «почала[] розпускатися [у її] грудях ненависть» [там само].

Своєю чергою, універсальний зміст садомазохістської проблематики, забезпечується не тільки садистським, а й мазохістським складником, зумовленими тим, що у гіршому випадку жертви миряться зі своєю роллю, а у кращому – це їм просто до вподоби. Так, на переконання Фанні, «якби не було нас, то не існувало б і Тоцького, і Одноокої Мами. І всієї тієї погані, що лазить на екрані життя восковими фігурами» [там само]. Бо «чим Тоцький, – задається панна Ліхтенштейн риторичним питанням, – відрізняється від такого от Васьковича, що п'ять років тримав у підвалі трьох дівчат, і витворяв з ними, що хотів» [там само].

Зрештою, якщо взяти до уваги той факт, що, наприклад, один із оповідачів, тобто Алекс Вовк, був затятим наркозалежним із багаторічним стажем, то в особі цього персонажа репрезентовано у певному сенсі досконалий образ з огляду на гармонійне поєднання саме садиста і мазохіста в одній особі остільки, оскільки подібний тип наркомана ідеально суміщає у собі алголагнію, яка, як виявляється, тільки на позір передбачає обов'язковість двох, так би мовити, актантів. А насправді людина зі шприцом у руці, вганяючи собі голку у вену, водночас виступає і катом, що завдає собі непоправної шкоди, і жертвою, яка із вдячністю та благоговінням приймає це покарання.

І за такої перспективи цілком доречним видається необхідність та нагальність звернення до першої частини назви роману Олеся Ульяненка, що корелює з назвою славнозвісної книги не менш славетного автора, бо йдеться про збірку Ш. Бодлера «Квіти зла».

Отож, на думку Г. Косікова, відомого спеціаліста з французької літератури і, зокрема, творчості скандального поета, «уся творчість Бодлера виросла з кричущого зіткнення між його “оголеним серцем” та беззахисною вразливою душею, що так прагнула відчутти “солодкий смак власного існування” (Ж.-П. Сартр), і безжально холодним розумом, який перетворив цю душу, що була свідомою своєї нечистоти, а тому добровільно вимагала тортур, на об’єкт безкінечних аналітичних катувань» [Косиков].

Власне тому «голос Бодлера» і «звучить так, ніби це голос сумлінного учня, який належить до школи Ламетрі або маркиза де Сада» [там само] і який у поетичній формі, наприклад, у вірші «Геаунтонгіморуменос^{1*}», відверто проголошує все те, про що пізніше напишуть численні коментатори і про що йдеться також у романі Ульяненка «Квіти Содоми».

Так, поєднавши у назві свого роману семантику Содоми і «Квітів зла», Ульяненко, з одного боку, оперся на надзвичайно складний та суперечливий комплекс певних філософсько-літературних традицій, а з іншого боку, оновив цей комплекс і надав йому оригінального та несподіваного змісту і звучання.

Передусім найбільш яскраво у романі «Квіти Содоми» уособлюють ці сенси образи Одноокої Мами і Фанні Ліхтенштейн. Адже, вирішивши позбутися Тоцького, якого вона свого часу вибрала так само, як і він її, Фанні спочатку спокушає Танцюючу Маму і тільки потім звертається до останньої, аби та допомогла дівчині звільнитися з-під влади Тоцького – причому звільнитися радикально та остаточно, тобто вбивши його.

Отже, буцімто жертва непереможного зла цього світу Фанні Ліхтенштейн холоднокровно і свідомо використовує одну з тих, хто цей світ, на загал, уособлює. А це означає, в образі пані Ліхтенштейн також поєднуються і жертва, і кат, симбіоз яких і у цьому разі характеризується очевидними сексуальними конотаціями.

Тож якщо оминати долю не вдалося жінці, яка колись змушена була перетворитися на гідну Содоми химерну «квітку» на прізвисько Танцююча Мама, то і красуні на вигадане нею самою для себе ім’я Фанні Ліхтенштейн це теж виявилось не до снаги.

Проте, на відміну від більшості героїв маркиза де Сада і Пазоліні, протагоністам роману Олеся Ульяненка вдалося не тільки вижити у безнадійній, здавалося б, ситуації, а ще й помінятися місцями зі своїми кривдниками, помститися їм і, щонайголовніше, насміятися над ними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інтертекстуальний та інтермедіальний вимір, що у ньому було розглянуто роман Ульяненка «Квіти Содоми», дозволяє дійти висновків, за якими, по-перше, очікуваний багатьма критиками «апокаліпсис», рокований буцімто українським письменником на сторінках його книг і уособлений, зокрема, образом Содоми, можна, вочевидь, вважати відкладеним на невизначений термін тому, що це не якась точка у майбутньому, а перманентний стан, у якому людина як антропологічна істота перебуває від початку свого існування.

По-друге, наявна у романі натуралістичність зображення різноманітних девіацій якщо і зумовлена етичними мотивами, то все одно це призводить до поставання своєрідної естетики, зміст якої виходить за межі традиційного розуміння прекрасного, і тому вміщує у себе жакливе та відразливе, як образ «квітів Содоми», подібного до образу «квітів зла» Бодлера.

І нарешті, по-третє, Олеся Ульяненку, вочевидь, йшлося так само, як, на думку Ж. Батая, і Бодлеру, «не про неможливе творіння, а про творення неможливого» [Батай 1994, 43], себто про креування сучасних «квіток Содоми», зокрема когось на кшталт Танцюючої Мами і Фанні Ліхтенштейн. Адже «неможливість» цих образів полягає у вияві макабричної іронії, відповідно до якої Мама – не народжує, а вбиває, і її танці – це витончені рухи натхненного кілера. Натомість Фані, враховуючи її фантазмагоричні для українських реалій ім’я та прізвище, а також ексклюзивний екзистенційно-сексуальний досвід, мала б зникнути у безвісті, як і жертви Васьковича.

Втім Фанні не тільки не зникає, а перемагає: і – фізично, залишаючи голову свого кривдника у банці з-під івасів, і – метафізично, будучи як безпосередньо (у ролі оповідачки), так і опосередковано (як протагоністка) причетною до поставання тексту роману про тих, хто, на відміну, наприклад, від Жульєтти чи Жустини де Сада або фактично безіменних дівчат та юнаків у фільмі Пазоліні, сягає можливості констатувати, «що помирати легко, коли біля тебе помре той, кого ти нігтя не вартий був» [Ульяненко], і що «ми [здатні] [у]в[ійти] у дійсність» [там само].

^{1*} Той, хто сам себе катує (грец.)

Причому це входження немає і не може мати нічого спільного ані із божественною місією, ані з інфернальним блюзнірством – йдеться винятково про далеку від морально-етичного ідеалу слабку людину, яка, як виявляється, здатна все ж таки

подолати саму себе силою естетичної наснаги, реалізованої через художній сюжет романної оповіді. І такий висновок, своєю чергою, відкриває нові перспективи щодо естетичного розуміння літературної спадщини Олеся Ульяненка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багай Ж. Литература и Зло. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 166 с.
2. Бернатоните А. Мистификация греха маркиза де Пазолини. Киноведческие записки. 2002. № 57. С. 378–385. URL: <http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/483/>.
3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 432 с.
4. Добровольская А., Забалуев В., Зензинов А. Наш друг – маркиз де Сад. Новый мир. 2007. № 10. URL: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2007/10/do16.html.
5. Дроздовський Дм. Содомі душ. URL: <http://litakcent.com/2012/09/10/sodomy-dush/>.
6. Косиков Г. Шарль Бодлер между «восторгом жизни» и «ужасом жизни». URL: <http://forlit.philol.msu.ru/lib-ru/kosikov12-ru>.
7. Куюмурджи В. Українські ангели смерті. URL: http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/10/23/082407.html?fb_action_ids=481571671865083&fb_action_types=og.recommends&fb_source=other_multiline&action_object_map=%7B%22481571671865083%22%3A371143899636367%7D&action_type_map=%7B%22481571671865083%22%3A%22og.recommends%22%7D&action_ref_map=%5B%5D.
8. Поліненко В. Букет «Содому» від Олеся Ульяненка: злочини в сюрреалістичних тонах. URL: https://dt.ua/CULTURE/buket_sodomu_vid_olesya_ulyanenka_zlochiny_v_syurrealistichnih_tonah.html.
9. Просалова В. А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Донецьк: ДонНУ, 2014. 154 с.
10. Пуніна О. Самітний геній: Олесь Ульяненко: літературний портрет. Київ: Академвидав, 2016. 288 с.
11. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 240 с.
12. Соловей О. А небо мовчало. Соловей О. Утрачений погляд: Статті, рецензії, есеї. Вінниця: Простір Літератури, 2018. С. 37–54.
13. Ульяненко О. Квіти Содому. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926206>.
14. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. М.: КомКнига, 2007. 280 с.
15. Фоменко А. Необыкновенный фашизм. «Сало, или 120 дней Содома», режиссер Пьер Паоло Пазолини. Искусство кино. 2012. № 5. URL: <https://old.kinoart.ru/archive/2012/05/neobyknovennyj-fashizm-salo-ili-120-dnej-sodoma-rezhisser-per-paolo-pazolini>.
16. Шимчишин М. Транскультуралізм у турбулентності постпозитивістського реалізму. Сучасні літературознавчі студії. 2015. Випуск 12. С. 604–612.
17. Ямпольский М. Б. Память Тиресия: Интертекстуальность и кинематограф. М.: РИК «Культура», 1993. 464 с.

REFERENCES

1. Batai Zh. (1994). Literatura i Zlo [Literature and evil]. Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].
2. Bernatonite, A. (2002). Mistifikatsiia grekha markiza de Pazolini [The mystification of sin of the marquis de Pasolini]. Kinovedcheskie zapiski. № 57, S. 378–385. Access mode: <http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/483/> [in Russian].
3. Budnyi, V., Ilynytskyi, M. (2008). [Comparative literature studies]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kuivo-Mohylianska akademiiia» [in Ukrainian].
4. Dobrovolskaia, A., Zabaluiiev, V., Zenzinov, A. (2007). Nash drug – markiz de Sad [Our friend – the marquis de Sade]. Novyi mir. № 10. Access mode: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2007/10/do16.html [in Russian].
5. Drozdovskii, Dm. Sodomy dush [Sodom of souls]. Access mode: <http://litakcent.com/2012/09/10/sodomy-dush/> [in Ukrainian].
6. Kosikov, G. Charl Bodler mezhdzhu «vostorgom zhyzni» i «uzhasom zhyzni» [Charles Baudelaire between «delight of life» and «horror of life»]. Access mode: <http://forlit.philol.msu.ru/lib-ru/kosikov12-ru> [in Russian].
7. Kuiumurdzhy, V. Ukrainski anhely smerti [The Ukrainian angels of death]. Access mode: http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/10/23/082407.html?fb_action_ids=481571671865083&fb_action_types=og.recommends&fb_source=other_multiline&action_object_map=%7B%22481571671865083%22%3A371143899636367%7D&action_type_map=%7B%22481571671865083%22%3A%22og.recommends%22%7D&action_ref_map=%5B%5D [in Ukrainian].

8. Polinenko, V. Buket «Sodomu» vid Olesia Ulianenka: zlochiny v siurrealistychnykh tonakh. [The bouquet of «Sodom» from Oles Ulianenka: crime in surrealist color]. Access mode: https://dt.ua/CULTURE/buket_sodomu_vid_olesya_ulyanenka_zlochiny_v_syurrealistichnih_tonah.html [in Ukrainian].
9. Prosalova, V. A. (2014). Intermedialni aspekty novitnoi ukrainskoi literatury [The intermedia aspects of the modern Ukrainian literature]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].
10. Punina, O. (2016). Samitnyi henii: Oles Ulianenka: literaturnyi portret [The lonely genius: Oles Ulianenka: a literary portrait]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
11. Piege-Gro, N. (2008). Vvedenie v teoriyu intertekstualnosti [The introduction to the theory of intellectuality]. Moskva: Izdatelstvo LKI [in Russian].
12. Solovei, O. (2018). A nebo movchalo. *Utrachenyi pohliad: Statti, rensenzii, esei* [But the sky kept silence. The lost view: articles, reviews, essays]. Vinnytsia: Prostir Literatury. S. 37–54 [in Ukrainian].
13. Ulianenka, O. Kvity Sodomu [The flowers of Sodom]. Access mode: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926206> [in Ukrainian].
14. Fateeva, N. A. (2007). Intertekst v mire tekstov: Kontrapunkt intertekstualnosti [Intertext in the world of texts: a contrapoint of intertextuality]. Moskva: KomKniga [in Russian].
15. Fomenko, A. (2012). Neobyknovenniy fashizm. «Salo, ili 120 dnei Sodoma», rezhysyer Pier Paolo Pazolini. [The unusual fascism. «Salo, or 120 days of Sodom», director Pier Paolo Pazolini]. Iskustvo kino. № 5. Access mode: <https://old.kinoart.ru/archive/2012/05/neobyknovenniy-fashizm-salo-ili-120-dnej-sodoma-rezhisser-per-paolo-pazolini> [in Russian].
16. Shymchyshyn, M. (2015). Transkulturalizm u turbulentnosti postpozytyvistykoho realizmu [Transculturalism in turbulence of the postpositivist realism]. Suchasnu literaturoznavchi studii. № 12. S. 604–612 [in Ukrainian].
17. Yampolskii, M. B. (1993). Pamiat Tiresiia: Intertekstualnost i kinematograf [The memory of Tyresias: Intertextuality and cinematograph]. Moskva: RIK «Kultura» [in Russian].

THE NOVEL BY OLES ULIANENKO «KVITY SODOMU» IN THE INTERTEXTUAL AND INTERMEDIA DIMENSIONS

Shteinbuk Feliks Maratovich

Doctor of Philology,

Professor at the Department of Russian and East European Studies

Comenius University in Bratislava

Šafárikovo námestie 6, Bratislava, Slovakia

The article analyzes one of the most controversial novels by Oles Ulianenka “Kvity Sodomu”. The article suggests an alternative, in contrast to traditional ones, variant of the theoretical literary analysis of the Ukrainian writer’s works based on the intertextual and intermedia comparison with the works of the marquis de Sade, Ch. Baudelaire and P. P. Pasolini. Due to the suggested approach, the conclusions are made that, first, the awaited by numerous critics “apocalypse”, as if foretold by the Ukrainian writer on the pages of his books and represented by the image of Sodom, may be considered postponed for an indefinite period of time because it is not a point in future but a permanent condition the man, as an anthropologic creature, finds himself from the very beginning of his life. Second, the naturalism of the varied deviations described in the novel, even if it is conditioned by ethic motifs, causes specific esthetics, the content of which surpasses borders of stereotype comprehension of beauty, hence it includes horror and disgust as does the image of the «flowers of Sodom» like the image of Ch. Baudelaire’s «flowers of evil» does. Third, like Ch. Baudelaire, Oles Ulianenka wrote “not about impossible creation, but about creation of something impossible” (G. Bataille) that is growing modern «flowers of Sodom», for example, Dancing Mama or Fanni Lichtenstein. After all, Fanni wins not only physically, sacrilegiously leaving the head of her abuser in the can of herring, but also metaphysically being directly (as a narrator) or indirectly (as a protagonist) related to the novel text’s coming into existence to tell about those who, unlike Juliette and Justine in novel by the marquis de Sade or nameless girls and boys in the film by Pasolini, dare to state that «it is easy to die if the one, you were not worthy of, will die next to you» and that «we are capable to enter reality» (O. Ulianenka).

Key words: *O. Ulianenka, marquis de Sade, Ch. Baudelaire, P. P. Pasolini, intertextuality, intermedia.*

АНОТАЦІЇ

Тупахіна О. В.

Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір : монографія / О. В. Тупахіна. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 508 с.

ISBN 978-966-992-305-9

У монографії висвітлюється специфіка художнього діалогу літератури порубіжжя ХХ – ХХІ століть із кодовою надсистемою вікторіанства як історичного, соціального, ціннісного, філософського й художнього конструкту. Широкий спектр художніх текстів, що репрезентують жанрове, стилістичне, ідейно-філософське й тематичне розмаїття сучасної вікторіографії, досліджено крізь призму запропонованої авторкою матричної моделі рецепції вікторіанського метанаративу постмодерністською художньою свідомістю, із урахуванням домінантної інтерпретативної модальності (деструкції, деконструкції, реконструкції), модусу репрезентації (травма, пам'ять, ностальгія) та типу похідного наративу.

The monograph highlights the complex and multilayered dialogue the turn of the XXI century literature is engaged into with historical, cultural, social, axiological, philosophical, and artistic encodings of the Victorian metanarrative. Wide spectrum of modern, mostly Anglophone, fiction encompassing the broad variety of genres, styles, and topics of the modern Victoriography has been brought out to demonstrate the functional capacity of the matrix model describing the Victorian metanarrative perceived by Postmodern consciousness through a set of interpretative modalities (destruction, deconstruction, reconstruction), representation modes (trauma, memory, nostalgia) and derivative text types.

НОТАТКИ

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 9 2021

Макетування та верстка
Сергій Канавка

Здано до набору 17.05.2021 р. Підписано до друку 03.06.2021 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 26,27.
Замов. № 2921/323. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.